

Colloquium Anatolicum

19₂₀₂₀

INSTITUTUM TURCICUM SCIENTIAE ANTIQUITATIS
TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

INSTITUTUM TURCICUM SCIENTIAE ANTIQUITATIS
TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Colloquium Anatolicum

19

• 2020 •

INSTITUTUM TURCICUM SCIENTIAE ANTIQUITATIS
TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
İstiklal Cad. Merkez Han, No:181 Kat:2 34435 Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: 0090-212-2920963
E-mail: colloquiumanatolicum@gmail.com
www.turkinst.org

COLLOQUIUM ANATOLICUM

19

ISSN 1303-8486

**COLLOQUIUM ANATOLICUM dergisi, TÜBİTAK-ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanında taranmaktadır.**

COLLOQUIUM ANATOLICUM dergisi uluslararası hakemli bir dergidir,
yılda bir kez yayınlanmaktadır.

© 2020 Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

Her hakkı mahfuzdur. Bu yayının hiçbir bölümü kopya edilemez.
Dipnot vermeden alıntı yapılamaz ve izin alınmadan elektronik, mekanik,
fotokopi vb. yollarla kopya edilip yayınlanamaz.

Editörler/Editors

Eser Kortanoğlu
Bilge Hürmüzlü
Metin Alparslan
Necmi Karul
Gürkan Ergin

Tasarım ve Uygulama

Bahadır Erşık

Baskı/Printing

PrintCenter

Sultan Selim Mahallesi, Libadiye Sokak, No: 3
4. Levent 34415 İstanbul - Türkiye
Tel: +90 (212) 371 0300 Faks: +90 (212) 280 9604
Sertifika No: 46616

Yapım ve Dağıtım/Production and Distribution

Zero Prodüksiyon Kitap-Yayın-Dağıtım Ltd. Şti.
Tel: +90 (212) 244 75 21 Fax: +90 (212) 244 32 09
info@zerobooksonline.com www.zerobooksonline.com

INSTITUTUM TURCICUM SCIENTIAE ANTIQUITATIS
TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Bilim Kurulu / Consilium Scientiae

Adolf HOFFMANN (Berlin)	Joachim MARZAHN (Berlin)
Alexandru AVRAM (Le Mans)	Kemalettin KÖROĞLU (İstanbul)
Aliye ÖZTAN (Ankara)	Lidewijde de JONG (Groningen)
Andreas SCHACHNER (İstanbul)	Mark WEEDON (London)
Belkıs DİNÇOL (İstanbul)	Mihriban ÖZBAŞARAN (İstanbul)
Cahit GÜNBAĞTI (Ankara)	Mustafa Hamdi SAYAR (İstanbul)
Catherine M. DRAYCOTT (Liverpool)	Oğuz TEKİN (İstanbul)
Cem KARASU (Ankara)	Önhan TUNCA (Liège)
Coşkun ÖZGÜNEL (Ankara)	Önder BİLGİ (İstanbul)
Daniel SCHWEMER (Würzburg)	Rene LEBRUN (Leuven)
David HAWKINS (London)	Sevil GÜLÇUR (İstanbul)
Elif Tül TULUNAY (İstanbul)	Stefano de MARTINO (Trieste)
Felix PIRSON (İstanbul)	Theo van den HOUT (Chicago)
Gocha R. TSETSKHLADZE (Oxford)	Turan EFE (İstanbul)
İlya YAKUBUVICH (Chicago)	Vedat ÇELGİN (İstanbul)
İnci DELEMEN (İstanbul)	Vedat ONAR (İstanbul)
Jak YAKAR (Tel Aviv)	Wolfgang RADT (Berlin)
Jeroen POBLOME (Leuven)	

İçindekiler

Ergün KARACA

Hasköy Arkeolojisi İle Hostizo Konumu İçin Yeni Bir Teklif 1

Emine KÖKER GÖKÇE – Claire BARAT

Porsuk-Zeyve Höyük Cam Buluntuları 21

Fatih ERHAN

Tatarlı Höyük Kazısı Numismatik Buluntuları (2007-2019) Işığında
Yerleşim Tarihi Üzerine Değerlendirmeler 47

Can Yümni GÜNDEM

Eskişehir Küllioba'da Aşağı ve Yukarı Yaşam Sektörlerinde
Hayvansal Besin Tüketimi 87

Oğuz SOYSAL

Boğazköy Kaynakları Işığında Akkad Kralları ile İlgili Edebî-Tarihî Metinler
Hakkında Görüşler 101

Mehmet KAŞKA

Ein neuer Skyphos des Kalymnos-Malers 121

Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI – Zafer DERİN

Bornova-Yassitepe Höyüğü Erken Tunç Çağı Sürtmetaş ve
Yontmetaş Endüstrisi 129

Peter TALLOEN – Jeroen POBLOME

Every Agora Needs a Fountain: The Early Roman Imperial Fountain on
the Upper Agora of Sagalassos (SW Turkey) 151

H. Gönül YALÇIN

Karaz-/Kura-Aras-/Khirbet Kerak- Kültür Olgusu ve Tarihöncesi
Bölgelerarası İlişkiler 169

Colloquium Anatolicum Yayın İlkeleri 183

Colloquium Anatolicum Directions for Authors 185

Sunuş

Türkiye, tarihi ve kültürel değerler bakımından dünyanın en zengin coğrafyalarından birinde konumlanıyor. Göbeklitepe'den Çatalhöyük'e, Truva'dan Nemrut'a, Efes'ten Milet'e, Patara'dan Zeugma'ya, Ani'den Aspendos'a kadar saymakla bitmeyecek hazinelerle dolu bir miras bizlere emanet. İnsanlık tarihini şekillendiren, bu emanetleri gelecek nesillere aktarmak bizler için son derece önemli bir vazife.

Geçmişten geleceğe taşımakla sorumlu olduğumuz bu mirası korumanın ötesinde insanlıkla buluşturmak ise ayrı bir önem arz ediyor. Bunu sağlamanın en güzel yolu ise turizmden geçiyor. Turizm, insanlığın ortak mirası olan tarihi ve kültürel değerlerin daha geniş kitlelerce tanınmasını sağlamanın yanında arkeolojik çalışmalara değer kazandıran bir misyona da sahip.

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği olarak bu bilinçle; tarihi ve kültürel değerlerimizin korunması, yeniden canlandırılması, turizm neferleri aracılığıyla bu değerlerin öneminin turistlere aktarılması ve yeni arkeolojik çalışmaların ortaya çıkması için çaba gösteriyoruz. Bu vizyondan hareketle, arkeolojik değerlerimizin ortaya çıkartılması ve kamuoyu ile paylaşılması yönünde gayret gösteren kurum ve kuruluşlara destek sağlamaya özen gösteriyoruz.

Bu değerli çalışmalardan birini yürüten Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'nün her yıl düzenli olarak yayınladığı Colloquium Anatolicum Dergisi'ne katkı sunuyor olmaktan büyük bir memnuniyet duyuyoruz. Böylesi değerli akademik çalışmalar, bizlerin kültür, sanat ve turizm dünyasını besliyor ve gelişmesine vesile oluyor. Yayında emeği geçen herkesi kutluyor, Colloquium Anatolicum Dergisi'ne yayın hayatında başarılar diliyorum.

Firuz B. BAĞLIKAYA

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB)
Yönetim Kurulu Başkanı

Hasköy Arkeolojisi ile Hostizo Konumu İçin Yeni Bir Teklif*

Ergün KARACA**

Keywords: Thrace, Havsa, Via Militaris, Tabula Peutingeriana, Route

The first researches carried on in Havsa, located in province of Edirne, and in its environment as far back as 1930s. A good deal of finds obtained from Hasköy and its environment were brought in Edirne Archaeology Museum. Considering the intensity of the findspots, Hisarlık, Alaşar and Bağlıkarkası become prominent. Most of the finds are dated to Roman and Eastern Roman Empire Periods. Eastern Thrace Region which has been consequently the closest land of Europe to Asia Minor, was the area where the important routes such as Via Militaris, Via Egnatia and The North Road passed through. According to Tabula Peutingeriana, dated to 2nd Century AD, Via Militaris which starting from Singidunum (Belgrade) and conjoin with Via Egnatia in the vicinity of Perinthos (Marmara Ereğlisi) has been the leading road of the region. The length of Via Militaris between Singidunum and Byzantion has been calculated approximately as 670 Roman miles. On Tabula Peutingeriana that showed Via Militaris' route, Hostizo accommodation (mansio) was located after Hadrianopolis. Hostizo was located 18 Roman miles (approximately 26,6 km.) after Hadrianopolis, however it cannot be positioned exactly, general opinion for the location has been Havsa.

Anahtar Kelimeler: Trakya, Havsa, Via Militaris, Tabula Peutingeriana, Güzergâh

Edirne ili Havsa ilçesine bağlı Hasköy ve çevresinde yapılan ilk araştırmalar 1930'lu yıllara kadar gitmektedir. Hasköy ve çevresinden birçok buluntu Edirne Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılmıştır. Buluntuların çoğunluğu Roma ve Doğu Roma imparatorluk dönemlerine tarihlenmektedir. Doğu Trakya Bölgesi, Avrupa'nın Küçük Asya'ya en yakın kara parçası olduğundan Via Militaris, Via Egnatia ve Kuzey Yolu gibi önemli yol güzergâhlarının geçtiği alan olmuştur. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Doğu Trakya Bölgesi'nin yollarına bakıldığında, konaklama yerleri ve miltaşları ile düzenlenen Via Militaris, Via Egnatia ve Kuzey Yolu önemli güzergâhlardır. MS 2. yüzyıla ait Tabula Peutingeriana'ya göre, Singidunum'dan (Belgrad) başlayarak Perinthos (Marmara Ereğlisi) civarında Via Egnatia ile birleşen Via Militaris bölge için en önemli yolların başında gelir. Via Militaris'in Singidunum ile Byzantion arasındaki uzunluğu yaklaşık 670 Roma mili hesaplanmıştır. Via Militaris'in güzergâhını gösteren Tabula Peutingeriana'da Hadrianopolis'den sonra Hostizo konaklama yeri (mansio) bulunmaktadır. Hadrianopolis'den 18 Roma mili sonra gelen Hostizo'nun yeri kesin konumlandırılmamakla birlikte, genel görüş günümüzdeki Havsa olduğudur.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 15.05.2020 Kabul Tarihi: 27.05.2020

İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 10.06.2020 Kabul Tarihi: 19.06.2020

** Dr. Ergün KARACA, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Balkan Yerleşkesi, 22030 Edirne. E-mail: ergunkaraca@trakya.edu.tr ; ORCID ID: 0000-0002-0270-3258
Bu çalışma, Trakya Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (TÜBAP) tarafından TÜBAP-2018/119 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

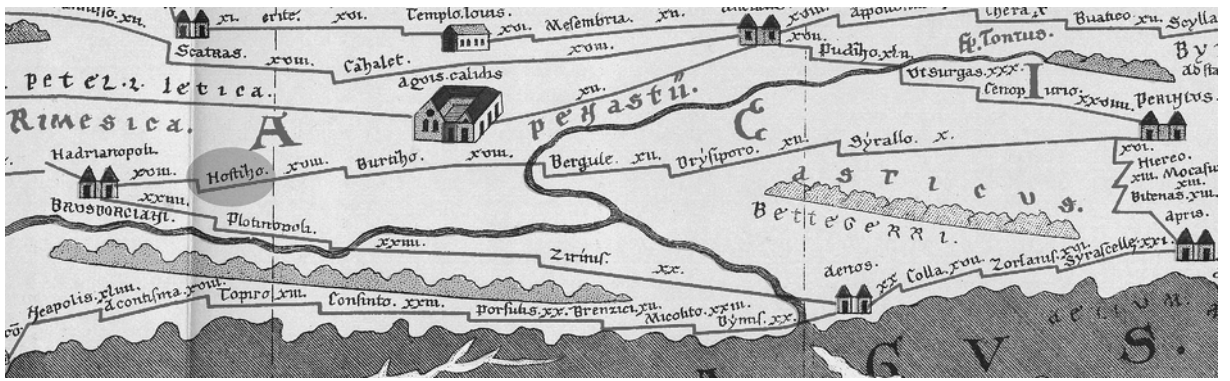

Fig. 1. Tabula Peutingeriana'da Hostizo İstasyonunun Yeri

Yol inşaatları ve bu yollar üzerindeki konaklama yapılarının düzenlenmesi, yani yol mühendisliği en parlak zamanını Roma İmparatorluğu Dönemi'nde yaşamış, sonraki dönemlerde de bu yerleşim ve yol ağları hemen hemen aynı şekilde kullanılmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Doğu Trakya Bölgesi'nin yollarına bakıldığında, konaklama yerleri ve miltaşları ile düzenlenen *Via Militaris*, *Via Egnatia* ve Kuzey Yolu önemli güzergâhlardır.

MS 2. yüzyıla ait Tabula Peutingeriana'ya göre, Singidunum'dan (Belgrad) başlayarak Perinthos (Marmara Ereğlisi) civarında Via Egnatia ile birleşen Via Militaris (Külzer 2011:179) bölge için en önemli yolların başında gelir. Via Militaris güzergâhı üzerinde, Hadrianapolis'ten (Edirne) sonra Hostizo durağı (*mansio*) bulunmaktadır (Sayar 2006: 25; Külzer 2011:181)(Fig. 1). Kesin yeri bilinmemekle birlikte araştırmacılar tarafından Hostizo, Havsa ilçe merkezine konumlandırılır (Madzharov 2009: 200)¹.

İlk kurulduğunda ahali sadece Türklerden oluşan ve küçük bir köy durumundaki Havsa, 16. yüzyıldan itibaren Sokullu Mehmet Paşa'nın oğluna ait vakfın geliriyle Mimar Sinan tarafından imar edilmiştir (Evliya Çelebi 2006: 622-625; Reyhanlı-Altun 1976: 67-87). Bu imar faaliyetlerine kadar Edirne, Hasköy, Babaeski, Lüleburgaz hattının kullanıldığı, 16. yüzyıldan sonra ise Sokullu Mehmet Paşa'nın çabalarıyla Edirne, Havsa, Babaeski, Lüleburgaz hattının kullanılmaya başlandığı ve buna bağlı olarak da Havsa'nın önem kazandığı düşünülmektedir (Ertuğrul 2014: 82)². Havsa'nın yaklaşık 10 km kuzeyindeki Hasköy ve çevresi ise, Kalkolitik Çağ'dan Geç Antik Çağ'a kadar buluntu barındırmaktadır.

¹ Tabula Peutingeriana'da Hadrianapolis'den sonra Hostizo gösterilmesine rağmen, Geç Antik Çağ'da adının Nikaia olduğu ileri sürülmektedir (Sayar 2006: 25-26; Külzer 2011:181). Özkan Ertuğrul ise, Hasköy'ün adının Antik Çağ'da Nikaia olduğunu, Hostizo'nun ise Hasköy değil Havsa olduğunu söyler (Ertuğrul 2014: 87).

² Aynı makalede Havsa merkezinde Sokullu külliyesinin yapımında MS 5. yüzyıla tarihlenen yapının malzemelerinin kullanıldığını belirtmiştir (Ertuğrul 2014: 82, 86). Şu ana kadar yapılan arazi çalışmalarında Havsa İlçe merkezinde veya yakın çevresinde Antik Çağ'a ait arkeolojik veri henüz kayıtlara geçmemiştir.

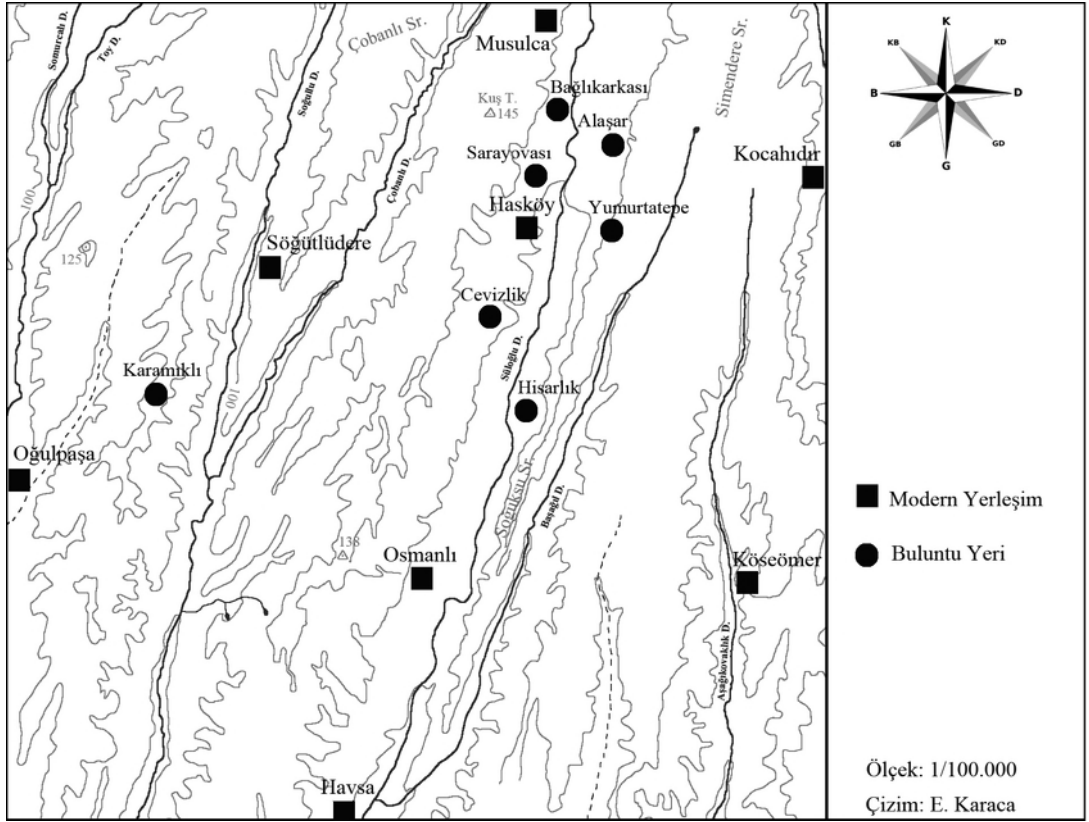

Fig. 2. Hasköy Çevresi Buluntu Yerleri

Fig. 3. Hisarlık Yerleşimi (Doğudan)

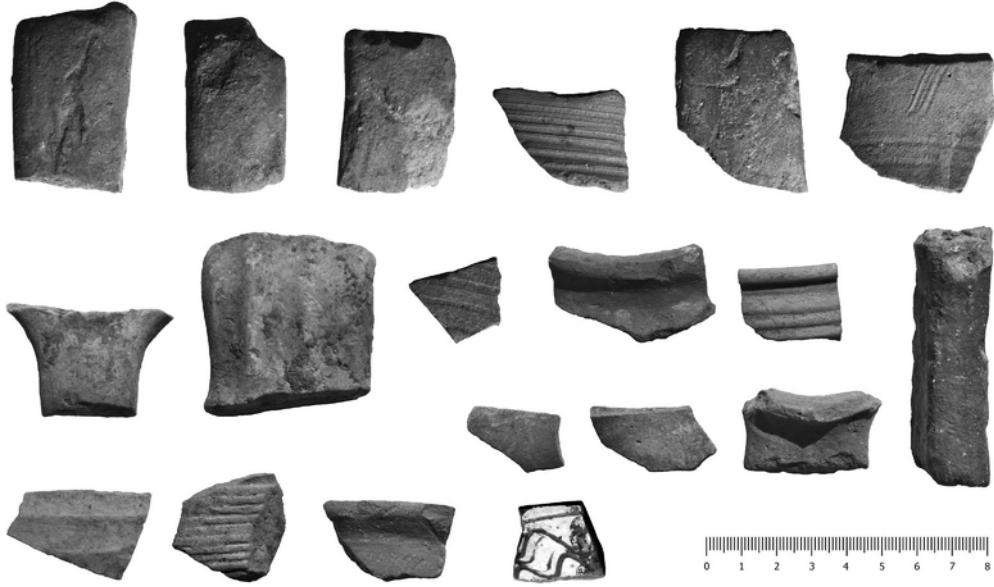

Fig. 4. Hisarlık, Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemi Seramikleri

Fig. 5. Edirne Arkeoloji Müzesi'nde kayıtlı Hisarlık'tan Bulunan Sikkeler

Roma İmparatorluk Dönemi'nde bir kale (*Castrum*) durumundaki Nikaia³ ile günümüz Hasköy eşleştirilmiştir (Ertuğrul 2014: 87). Bu makalenin amacı, önceki araştırmalarla birlikte, arazi ve müze çalışmalarına dayanarak Via Militaris güzergâhındaki, Hostizo'nun konumuna dair yeni bir öneri getirmektir.

Hasköy ve çevresinde ilk kazı 1935 yılında Arif Müfit Mansel tarafından Yumurtatepe Tümülüsü'nde gerçekleştirilmiş (Mansel 1940: 89-114; Arık 1940: 242-243); Özkan Ertuğrul (Ertuğrul 2014: 79-94) ve Burçin Erdoğan (Erdoğan 1997: 273-291; Erdoğan 2002: 72) tarafından bölgede yüzey araştırmaları yapılmıştır. Ayrıca Hisarlık, Alaşar, Cevizlik⁴

³ Nikaia için Küçük Nikaia, Nike, Nikie, Nikopolis gibi farklı isimler kullanılmaktadır (Amm. XXXI; Ann. VII. II. 9). Konstantin Yosif İreçek, Hostizo'nun Havsı civarında olduğunu, I. Constantinus döneminde MS 315 ve 323 yıllarında gerçekleşen iki savaşta başarıdan dolayı adının Nikaia olduğunu belirtir (İreçek 1990: 45).

⁴ Cevizlik Mevkii, Hasköy'ün yaklaşık 1 km güneyinde yer almaktadır. Alanda ilk çalışmayı yapan Burçin Erdoğan, yerleşimde Antik Çağ buluntularının da olduğunu belirtmiştir (Erdoğan 1997: 279). Alanda yaptığım çalışmada sınırlı bir alanda Prehistorik Dönem ve Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'ne ait seramik parçaları da tespit edilmiştir.

Fig. 6. Alaşar Yerleşimi (Güneyden)

ve Sarayovası⁵ mevkiilerinde 2013⁶ yılında kendi araştırmam gerçekleştirilmiştir.

Havsa'nın kuzeyinde bulunan Hasköy çevresinin Prehistorik Dönem'den başlayarak Geç Antik Çağ'a kadar yoğun şekilde iskân edildiği görülmektedir. Bu bölümde Hasköy çevresinde bulunan Hisarlık ve Alaşar yerleşimleri ile Edirne Arkeoloji Müzesi kayıtlarında "Hasköy" şeklinde kayıt edilmiş buluntular ele alınacaktır.

Hisarlık Mevkii

Hisarlık Mevkii, Hasköy'ün yaklaşık 3 km güneyinde, Süloğlu Deresi'nin doğu yakasındadır⁷ (Fig. 2, 3). Alan, Süloğlu Deresi'nin oluşturduğu oviden Soğuksu sırtına doğru hafif bir yükseltide yer almaktadır. Arazideki tuğla, çatı kiremidi ve seramik parçaların dağılımına göre yerleşim, Kuzey-Güney doğrultusunda 200 m, Doğu-Batı doğrultusunda 150 m'lik bir yerde kurulmuş olmalıdır. Arazinin genel düzlemine göre, buluntuların tespit edildiği alan hafif yükseltiye sahiptir. Soğuksu sırtının üst kısmında az da olsa tuğla ve seramik parçaları görülmektedir. Hem ova kısmında hem de sırt üzerinde yapılan tarımsal faaliyetler nedeniyle buluntular küçük parçalar halindedir. Hisarlık Mevkii'ndeki yerleşim, Süloğlu Deresi'nin hemen yakınında olduğundan su kaynağı bakımından zengindir. Bununla birlikte yerleşimin yaklaşık 600 m kadar güneyinde halk tarafından "Ayazma" olarak adlandırılan bir su kaynağı da bulunmaktadır. Alanda gerçekleştirilen

⁵ Saray Ovası Mevkii, Hasköy'ün yaklaşık 600 metre kadar kuzeyinde, Süloğlu Deresi'nin batındaki yamaçta yer almaktadır. Burada yaptığım araştırma sırasında bol miktarda tuğla ve seramik parçası ile bir adet demir cürufu bulunmuştur. Seramik buluntuların tamamı Osmanlı İmparatorluğu Dönemine aittir.

⁶ Tarafından gerçekleştirilen arazi çalışması, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 05.02.2013 tarih ve 24804 sayılı izni ve Edirne Arkeoloji Müzesi'nin denetiminde gerçekleştirilmiştir.

⁷ Yerleşim Koordinatı, Doğu: 35488449, Kuzey: 4606808, Yükseklik: 98 m.

Fig. 7. Alaşar, Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluk Dönemi Seramikleri

Fig. 8. Edirne Arkeoloji Müzesi'nde kayıtlı Alaşar'dan Bulunan Taş Ağırşaklar

Fig. 9. Edirne Arkeoloji Müzesi'nde kayıtlı Alaşar'dan Bulunan Cam Boncuklar

yüzey araştırması sırasında yerleşimde küçük seramik parçaları ile bir adet kondisyonu kötü bronz sikke bulunmuştur (Fig. 4). Bronz sikke olasılıkla Roma İmparatorluğu'nun sonlarına, seramik parçaları ise Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluk dönemlerine aittir. Hisarlık'da daha önce yapılan yüzey araştırmalarında Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluğu dönemlerine ait seramik parçaları, sikke ve tarlaların sürülmesiyle ortaya çıkmış duvar kalıntılarının olduğu belirtilmiştir (Erdoğan 1997: 279; Ertuğrul 2014: 89). Buradaki duvar izlerinin kare planlı bir kaleye ait olduğu, ayrıca otoyol inşaatı sırasında ortaya çıkan tuğla ve lahit mezarlardan dolayı da yerleşim ile otoyol arasında kalan alanın Roma ve Doğu Roma imparatorlukları dönemlerinde kullanılan bir nekropol olduğu belirtilmektedir (Ertuğrul 2014: 89). Edirne Arkeoloji Müzesi kayıtlarına göre Hisarlık Mevkii'nden müzeye dört adet bronz sikke gelmiştir (Fig. 5). Bu sikkelerin en erkeni İmparator Nero Dönemi'ne⁸ (Fig. 5.1); biri olasılıkla Hadrianopolis kentine ait iki sikke İmparator Caracalla Dönemi'ne⁹ (Fig. 5.2-3), sonuncusu ise, İmparator Valerius Licinianus Licinius (II. Licinius) Dönemi'ne¹⁰ aittir (Fig. 5.4).

Alaşar Mevkii

Alaşar Mevkii, Hasköy'ün yaklaşık 1,5 km kuzey doğusunda, Süloğlu Deresi'nin doğu yakasında, oviden Simendere sırtına doğru hafif eğimli kısmında yer alır¹¹ (Fig. 2, 6). Alanda yapılan yüzey araştırması sonucunda özellikle seramik buluntularının Kuzey-Güney yönünde 700 m, Doğu-Batı istikametinde ise 400 m uzunluğunda bir alanda yayıldığı görülmüştür. Tarımsal faaliyetler neticesinde buluntuların merkezden dışa doğru dağılmış olduğunu göz önünde bulundurarak yerleşimin Antik Çağ'da geniş bir alana yayıldığı düşünülebilir. Bunun yanı sıra Alaşar Mevkii'nin kuzeybatısında, Simendere sırtında, "Damlica Çeşmeleri" adıyla anılan bir su kaynağı bulunmaktadır. Su kaynağının etrafındaki araştırmada Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait malzemeler bulunmuştur. Günümüzde yoğun tarımsal faaliyetin sürdüğü alandaki buluntulara bakıldığında; seramiklerin büyük oranda Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluk dönemlerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Arazi araştırması sırasında iki adet bronz sikke ile küçük parçalar halinde seramikler ele geçmiştir (Fig. 7). Sikkeler korozyonlu olduğundan üzerlerindeki lejant ve figürler çok zor anlaşılmaktadır¹². Tanımsız sayılabilecek ilk sikkenin bir yüzünde

⁸ MS 54-68 yılları arasında basılmış sikke, Edirne Arkeoloji Müzesi'ne R.350/1058 envanter numarasıyla kayıtlıdır.

⁹ MS 198-217 yılları arasında basılmış sikkeler, R.413/1508 (Hadrianopolis sikkesi) ve R.414/1509 envanter numaralıdır.

¹⁰ MS 317-320 yılları arasında basılmış sikke, R.351/1059 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Sikkenin benzeri için bakınız Ref. RIC VII, s. 644, No:111.

¹¹ Yerleşim Koordinat, Doğu: 35 489611, Kuzey: 4611000, Yükseklik: 110 m.

¹² İlk sikke 1,8 cm çapında ve 0,2 cm kalınlığında, ikinci sikke 2 cm çapında ve 0,19 cm kalınlığındadır.

Fig. 10. Edirne Arkeoloji Müzesi'nde kayıtlı Alaşar'dan Bulunan Amphora

sı'ndaki Azoria¹⁶ olmak üzere, Kıbrıs Adası'ndaki Salamine¹⁷, İsrail'deki Gamlı¹⁸ ve Yunanistan'daki Korinthos¹⁹ gibi yerleşimlerde bulunmuştur. Taş ağırşakların yakın benzerlerinin MÖ 7. yüzyıldan MS 9.-10. yüzyıla kadar geniş bir zaman aralığına tarihlendirildikleri görülmektedir.

Latince lejant yer almakta, diğer yüzünde ise oturan ve olasılıkla elinde çelenk tutan bir figür bulunmaktadır. İlkinden daha kötü durumdaki ikinci sikkenin üzerinde tam seçilemeyen ışın taçlı bir portre vardır. Her iki sikkenin de Roma İmparatorluğu'nun sonuna ait olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca aynı alanda bir adet taştan oyun aracı da bulunmuştur¹³. Arazi çalışmasında tespit edilenlerin haricinde, farklı zamanlarda Alaşar Mevkii'nden Edirne Arkeoloji Müzesi'ne yedi adet buluntu gelmiştir. Dört adet taş ağırşak en yoğun buluntu grubunu oluşturur (Fig. 8). Bunlardan kesik konik formulu ağırşagın¹⁴ (Fig. 8.1) hem form hem de bezeme olarak tam benzeri Ovaören'de bulunmuş ve MÖ 550-450 arasına tarihlendirilmiştir (Yakupoğulları 2019: No. 205). Diğer üç ağırşagın¹⁵ (Fig. 8.2-4) benzerleri, başta Girit Adası

¹³ Oyun taşı 2,3 cm çapında ve 0,5 cm kalınlığındadır.

¹⁴ 449 envanter numaralı ağırşagın alt çapı 1,9 cm, üst çapı 1,3 cm ve yüksekliği 1,4 cm'dir.

¹⁵ Taş ağırşaklar 447, 448 ve 450 envanter numaralarıyla kayıtlıdır. 447 numaralı ağırşak 2,4 cm çapında ve 1,2 cm yüksekliğinde, 448 numaralı ağırşak 2,1 cm çapında ve 1,1 cm yüksekliğinde, 450 numaralı ağırşak ise, 1,5 cm üst çapında, 2,3 cm alt çapında ve 1,3 cm yüksekliğindedir.

¹⁶ Azoria'daki benzer örnek MÖ 7.-6. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Haggis *et. al* 2007: 287, fig. 33: 9).

¹⁷ Kıbrıs Salamine'deki benzeri, Arkaik Çağ'a tarihlendirilmiştir (Chavane 1975: Kat. No. 276, Pl. 27).

¹⁸ İsrail Gamlı'daki benzeri, Hellenistik-Erken Roma Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Cassuto 2016: 71, fig. 17.5. 41).

¹⁹ Korinthos'ta bulunmuş ve bezemesi farklı bir örnek, olasılıkla MÖ 4.-3. yüzyıla (Davidson 1952: 171, Pl. 124, 2593), bir diğer benzer buluntu Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Davidson 1952: 304, Pl. 126, 2616).

Fig. 11. Bağlıkarkası Buluntuları

Diğer bir buluntu grubunu ise, siyah camdan kalıba baskı tekniğiyle yapılmış ve üzerinde cepheden betimlenmiş Medusa bulunan iki adet boncuk oluşturmaktadır²⁰ (Fig. 9.1-2). Yakın benzerleri Perge Batı Nekropolü'nde²¹ rastlanmış bu boncukları, MS 2.-3. yüzyıla tarihlenmek mümkündür. Müze kayıtlarına göre Alaşar'dan bir adet pişmiş toprak amphora gelmiştir²² (Fig. 10). Tek kulplu, LR 3 tipi amphoranın benzerleri Sırbistan'daki Jagodin Mala Nekropolü'nde²³ ve Atina Agorası'nda²⁴ bulunmuştur. Benzerlerine göre bu amphora MS 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.

Alaşar Mevkii'nin yaklaşık 700 m kuzeybatısındaki Bağlıkarkası Mevkii, Hasköy ve Musulca köylerinin ortalarında, Hasköy'ün yaklaşık 1,5 km kuzeyinde ve Süloğlu Deresi'nin batı yakasındadır (Fig. 2). Alan, kumocağı tarafından 1990'lı yıllarda tahrip edildiğinden ne yazık ki günümüzde herhangi bir buluntuya rastlanmamaktadır. Alanın henüz bütünüyle tahrip edilmediği dönemde Burçin Erdoğu tarafından yapılan yüzey araştırmasında MÖ 16.-10. yüzyıllara tarihlenen seramikler ile MÖ 520-480 yıllarına tarihlenen pişmiş toprak tahta oturur vaziyette kadın figürini bulunmuştur (Erdoğu 1997: 280; Karaca 2019: Kat. No. 431) (Fig. 11.1). Ayrıca Edirne Arkeoloji Müzesi kayıtlarında buradan geldiği belirtilen bir adet bronz taşıyıcı ayak bulunmaktadır²⁵ (Fig. 11.2). Bu taşıyıcı

²⁰ Boncuklar 657 (Fig. 8.1) ve 996 (Fig. 8.2) envanter numaralarıyla kayıtlıdır. 657 numaralı boncuk 1,5 cm uzunluğa, 1,3 cm genişliğe ve 0,6 cm kalınlığa, 996 numaralı boncuk ise 1,2 cm uzunluğa, 1,1 cm genişliğe ve 0,5 cm kalınlığa sahiptir. 657 envanter numaralı boncuk Taştumur ve Gürlar tarafından yayınlanmıştır (Taştumur-Gürlar 2019: 209, Kat. No. 57).

²¹ Perge Batı Nekropolü'nde bulunan benzeri MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Çokay Kepçe 2017: 134, M8.1.A5; Özgülner 2007: 130, Kat. No. K56).

²² 443 envanter numaralı tek kulplu kabin yüksekliği 31,5 cm, ağız çapı 2,5 cm, karın çapı 10,5 cm ve kaide çapı ise 3 cm'dir.

²³ Sırbistan Jagodin Mala Nekropolü'nde bulunan benzerleri MS 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Popovic 2014: 141, No. 153 ve 142, No. 154).

²⁴ Atina Agorası'ndaki benzeri, MS Geç 4. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Robinson 1959: 110, M275 ve M276).

²⁵ Edirne Arkeoloji Müzesi'ne 3113 envanter numaralı buluntu, 6,2 cm yüksekliğinde ve 4,3-2,9 cm genişliğindedir. Didem Baş tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde "Antropomorfik Taşıyıcı Ayak"

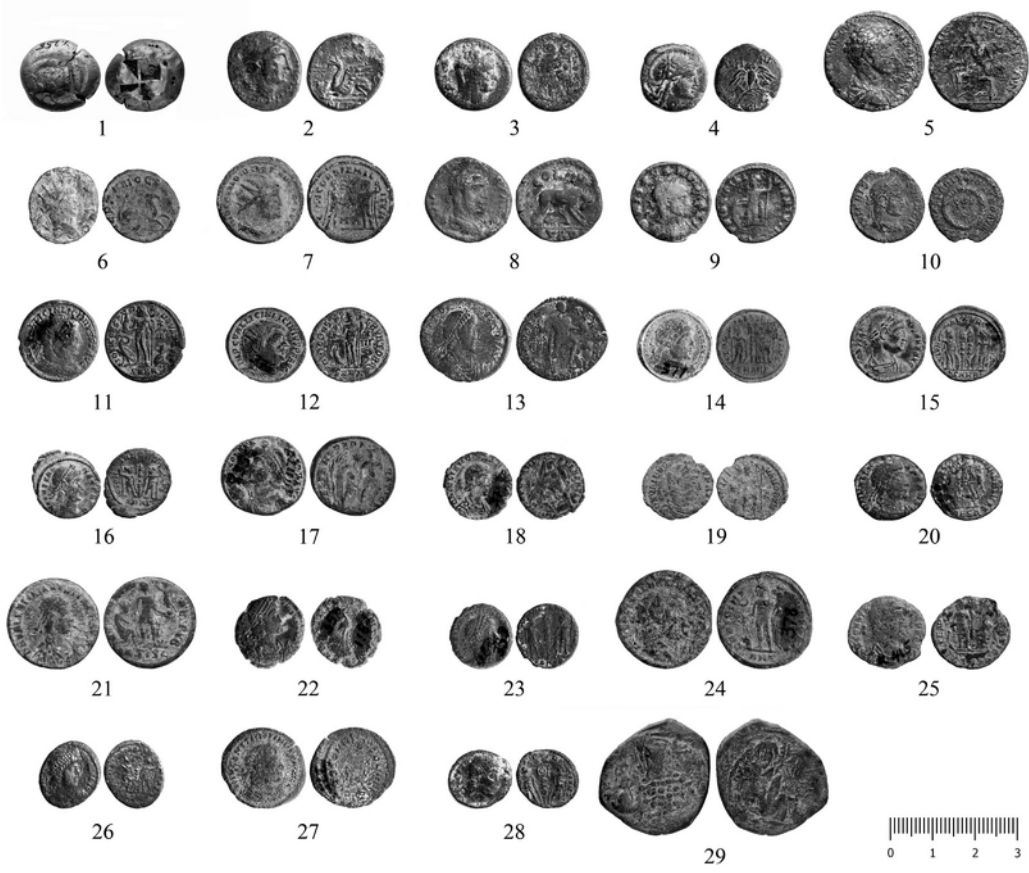

Fig. 12. Hasköy Civarından Müzeye Gelen Sikkeler

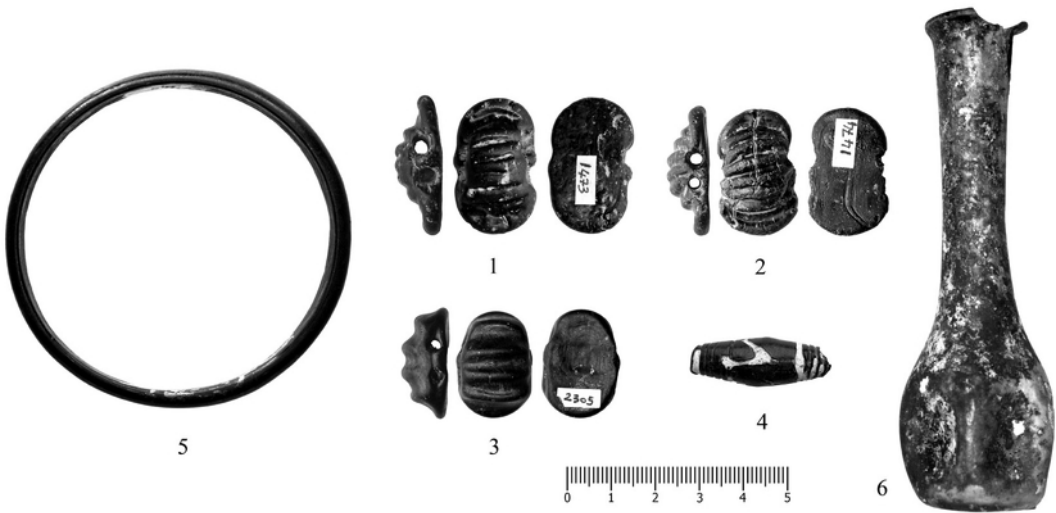

Fig. 13. Hasköy Civarından Müzeye Gelen Cam Buluntular

ayak, aslanpençesi üzerinde sakallı ve yaşlı bir erkek başının iki yanından kanat çıkar biçimindedir. Bu örneğin yakın benzerleri Sırbistan'daki Jagodin Mala kazısı²⁶ ile Romanya²⁷ ve Lyon Müzesi'nde²⁸ bulunmuştur. Taşıyıcı ayak benzerlerine göre MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Pişmiş toprak oturan kadın figürünü ve bronz taşıyıcı ayak gibi buluntular, bahsi geçen sahanın kutsal alan olabileceğini düşündürmektedir (Karaca 2019: 2012).

Alaşar Mevkii'nin yaklaşık 950 m güneyinde, Geren Mevkii'nde, Kuzey-Güney doğrultulu sırt üzerinde Yumurtatepe Tümülüsü bulunmaktadır²⁹ (Fig. 2). Tümülüs 45 m çapında ve yaklaşık 4-5 m yüksekliğindedir³⁰. Burada 1935 yılında kazı yapılmış (Mansel 1940: 90); yayınlanan kısa kazı raporunda tümülüsün boş olduğu belirtilmiş (Mansel 1940: 90); ancak bir başka yayında (Arık 1940: 243) burada bulunan Geç Antik Çağ'a ait iskelet ve pişmiş toprak kaplardan bahsedilmiştir. Mehmet Özdoğan, A. Müfit Mansel tarafından kazısı yapılan Alpullu ile Yumurtatepe malzemelerini İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde incelediğini ve Alpullu malzemelerinin Tunç Çağı'na tarihlenebileceğini ifade ederken, Yumurtatepe buluntularının daha erken bir döneme ait olabileceğini belirtmiştir (Özdoğan 1981/1982: 27-28). Tümülüsün doğusundan merkeze doğru açılan kazı çukuru günümüzde de görülmektedir.

Hasköy Çevresinden Gelen Buluntular

Edirne Arkeoloji Müzesi kayıtlarında Hisarlık, Alaşar gibi buluntu yeri belirtilenlerin yanı sıra, sadece "Hasköy" yazılanlar da bulunmaktadır. Bunlar 29 adet sikke, yedi adet cam³¹, dört adet pişmiş toprak, dört adet mermer ve iki adet metal buluntudur.

Hasköy'den biri elektron diğerleri bronz toplam 29 adet sikke Edirne Arkeoloji Müzesi kayıtlarında yer alır (Fig. 12). MÖ 450-400 civarına tarihlenen elektron Kyzikos sikkesi³² (Fig. 12.1) ile MÖ 400-352 arasına tarihlenen bronz Abdera sikkesi³³ (Fig. 12.2) en erken

adı ile değerlendirilmiştir (Baş 2019: 119, Kat. No.58). Buluntunun geliş yeri müze envanter defterine "Mandıraderesi" yazılmıştır. Musulca Köyü'nden Cüneyt Akgün ile yapılan görüşmede, köylülerin Bağlıkarkası için Mandıraderesi adını da kullandıkları bilgisine ulaşılmıştır.

²⁶ Sırbistan Jagodin Mala'da bulunmuş benzeri, MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Popovic *et. al* 1969: 130, No. 246, 131, No. 247).

²⁷ Romanya'daki benzeri, MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Museteanu-Elefterescu 1977: 587-588).

²⁸ Lyon Müzesi'ndeki benzeri, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir (Boucher 1970: 68, No. 48).

²⁹ Tümülüs Koordinat, Doğu: 35 489711, Kuzey: 4611066, Yükseklik: 151 m.

³⁰ Tümülüs, kaçak kazılar ve tarımsal faaliyetler nedeniyle tehdit altında olduğundan, her geçen gün yüksekliği azalmaktadır.

³¹ Emre Taştumur ile Binnur Gürler'in Doğu Trakya Müzeleri Cam Eserleri başlıklı kitabında, 205, 221, 1473, 1474 2306 ve 2848 envanter numaralı buluntular yayınlanmıştır (Taştumur-Gürler 2019: Kat. No. 55, 60, 61, 163, 205, 221).

³² Y.255/1989 envanter numaralı Kyzikos sikkesi, 1,9 cm çapında ve 0,7 cm kalınlığındadır.

³³ R.624/2174 envanter numaralı Abdera sikkesi, 1,8-1,9 cm çapında ve 0,3 cm kalınlığındadır. Abdera sikkesi için bakınız Ref. var. SNG Cop. Thrace 352-366.

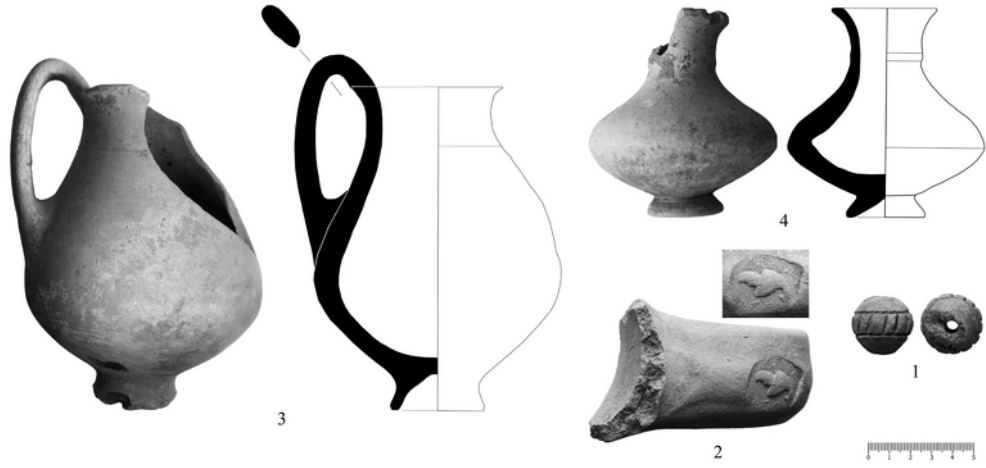

Fig. 14. Hasköy Civarından Müzeye Gelen Pişmiş Toprak Buluntular

Fig. 15. Hasköy Civarından Müzeye Gelen Heykel Parçaları

sikkelerdir. Bunları MÖ 3. yüzyıla tarihlenen Ptolemaios Krallığı³⁴ (Fig. 12.3) ve MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Pergamon Krallığı³⁵ (Fig. 12.4) sikkeleri izler. Sikkelerin yoğunluğunu Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenenler oluşturmaktadır. MS 2.-3. yüzyıla ait, olasılıkla Hadrianopolis kent sikkesi³⁶ (Fig. 12.5); olasılıkla Gallienus Dönemi'ne (MS 253-268)³⁷ (Fig. 12.6) diğeri Diocletianus Dönemi'ne (MS 284-305)³⁸ (Fig. 12.7) ve olası şehir sikkesi³⁹ (Fig. 12.8) MS 3. yüzyıl sonrasına aittir. MS 3. yüzyıl sonrasına ait sikkeler arasında iki adet

³⁴ R.623/2173 envanter numaralı Ptolemaios Krallığı sikkesi, 1,7-1,85 cm çapında ve 0,3 cm kalınlığındadır.

³⁵ R.622/2172 envanter numaralı Pergamon Krallığı sikkesi ise, 1,7 cm çapında ve 0,25 cm kalınlığındadır. Pergamon Krallığı sikkesi için bakınız SNG Cop. Mysia 383-392; SNG Tüb. Mysien-Ionien 2433-2441.

³⁶ Y.420/3041 envanter numaralı sikke, 2,4 cm çapında ve 0,35 cm kalınlığındadır.

³⁷ R.579/1930 envanter numaralı sikke, 1,9 cm çapındadır.

³⁸ R.582/1933 envanter numarasıyla kayıtlı sikke, 1,6 cm çapındadır.

³⁹ R.577/1928 envanter numaralı sikke ise 2,1 cm çapındadır.

Flavius Julius Crispus⁴⁰ (Fig. 12.9-10), iki adet Flavius Galerius Valerius Licinianus Licinius (I. Licinius)⁴¹ (Fig. 12.11-12), bir adet Flavius Theodosius (I. Theodosius)⁴² (Fig. 12.13), iki adet Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus (I. Constantinus)⁴³ (Fig. 12.14-15), iki adet Flavius Julius Constans⁴⁴ (Fig. 12.16-17), bir adet Flavius Claudius Iulianus (II. Julianus)⁴⁵ (Fig. 12.18), birer adet Flavius Valentinianus (I. Valentinianus)⁴⁶ (Fig. 12.19) ve Flavius Iulius Valens⁴⁷ (Fig. 12.20) ile Flavius Valentinianus Augustus (II. Valentinianus)⁴⁸ (Fig. 12.21), yedi adet MS 4. yüzyıl sikkesi⁴⁹ (Fig. 12.22-28) ve bir adet Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait sikke⁵⁰ bulunmaktadır (Fig. 12.29).

Edirne Arkeoloji Müzesi'nde kayıtlı dört adet boncuk, iki adet bilezik ve bir adet unguentarium olmak üzere yedi adet cam buluntu vardır (Fig. 13). Çift delikli siyah camdan üç boncuğun üst kısmı kaburgalıdır⁵¹ (Fig. 13.1-3). Laodikeia⁵² ile Sırbistan'daki Romuliana Nekropolü⁵³ benzerlerine göre MS 1.-2. yüzyıla tarihlenebilir. Dördüncü boncuk, silindirik formlu, tek delikli ve üzeri sarı cam ipliği ile bezenmiştir⁵⁴ (Fig. 13.4). Benzerlerine

⁴⁰ Flavius Julius Crispus dönemine ait ve MS 316-326 yılları arasında basılmış R.580/1931 envanter numaralı sikke, 1,9 cm; R.583/1934 envanter numaralı sikke ise, 1,6 cm çapındadır.

⁴¹ I. Licinius dönemine ait ve MS 321-324 yılları arasında basılmış R.357/1180 ve R.376/1339 numaralı sikkeler, 1,9 cm çapındadır. R.357/1180 envanter numaralı sikke için bakınız Ref. RIC VII, s. 607, No:44.

⁴² I. Theodosius dönemine ait ve MS 383-388 yılları arasında basılmış R.352/1060 envanter numaralı sikke, 2 cm çapındadır.

⁴³ I. Constantinus dönemine ait ve MS 330-333 yılları arasında basılmış R.377/1340 envanter numaralı sikke, 1,8 cm, R.843/2725 envanter numaralı sikke ise 1,6 cm çapındadır. R.377/1340 ve R.843/2725 numaralı sikkeler için bakınız Ref. RIC VII, s. 558, No:116.

⁴⁴ MS 337-350 yılları arasında basılmış R.578/1929 envanter numaralı sikke, 1,6 cm çapında, MS 346-350 yılları arasında basılmış R.356/1179 envanter numaralı sikke, 2 cm çapındadır.

⁴⁵ MS 355-361 yılları arasında basılmış R.374/1337 envanter numaralı sikke, 1,6 cm çapındadır.

⁴⁶ R.586/1937 envanter numaralı sikke, 1,6 cm çapındadır.

⁴⁷ MS 364-368 yılları arasında basılmış R.842/2724 envanter numaralı sikke, 1,6 cm çapındadır.

⁴⁸ MS 378-383 yılları arasında basılmış R.584/1935 envanter numaralı sikke, 1,6 cm çapındadır.

⁴⁹ R.358/1181 envanter numaralı sikke 1,3-1,7 cm, R.359/1182 envanter numaralı sikke 1,5 cm, R.375/1338 envanter numaralı sikke 1,9 cm, R.378/1341 envanter numaralı sikke 2,4 cm, R.415/1510 envanter numaralı sikke 1,9 cm, R.581/1932 envanter numaralı sikke 1,6 cm, R.585/1936 envanter numaralı sikke ise 1,6 cm çapındadır.

⁵⁰ B.200/1511 envanter numarasıyla kayıtlı sikke, 2,6 cm çapındadır.

⁵¹ 1473 envanter numaralı boncuk, 3,1 cm uzunluğunda, 1,9 cm genişliğinde ve 1,2 cm kalınlığında, 1474 envanter numaralı boncuk, 2,9 cm uzunluğunda, 1,9 cm genişliğinde ve 1 cm kalınlığında; 2305 envanter numaralı boncuk ise 2 cm uzunluğunda, 1,8 cm genişliğinde ve 1,1 cm kalınlığındadır.

⁵² Laodikeia Nekropolü'nde bulunan benzeri MS 1.-2. yüzyıla tarihlenmektedir (Şimşek 2011: 1068, Kat. No. 1588-1589, 1591).

⁵³ Sırbistan, Gamzigradska Banja, yakınlarındaki Romuliana Nekropolü'ndeki kazılarda Mezar 3'de benzeri bulunmuştur. Buradaki mezarlar MS 3.- 5. yüzyıl arasına tarihlendirilmiştir (Zivic 2007: 277-307, 284, Pl. IX 47b).

⁵⁴ 2306 envanter numaralı boncuk, 3,2 cm uzunluğa, 1,2 cm çapa ve 0,3 cm delik çapına sahiptir.

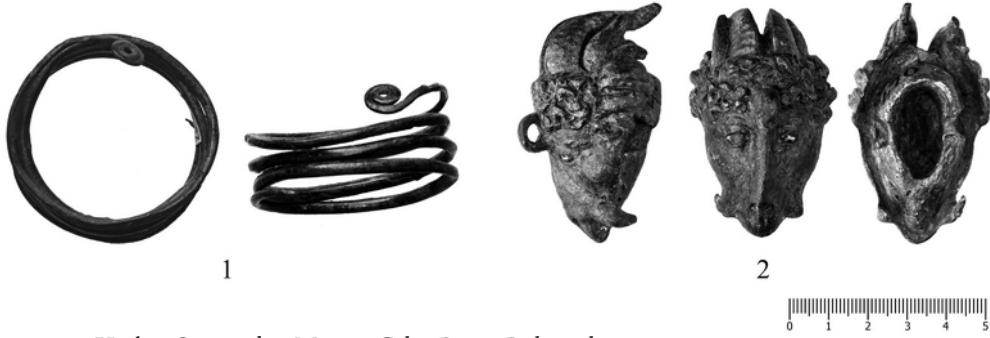

Fig. 16. Hasköy Civarından Müzeye Gelen Bronz Buluntular

Jagodin Mala Nekropolü'nde⁵⁵ ve Ankara-Boyalık Nekropolü'nde⁵⁶ rastlanmıştır. Buluntu Jagodin Mala Nekropolü'ndeki tam benzerine göre MS 4. yüzyıla tarihlenir. Bir diğer cam buluntu grubu ise, siyah camdan yapılmış, yarı dairesel veya D formu iki bileziktir⁵⁷ (Fig. 13.5). Bilezikler yakın benzerlerine göre MS 2.-3. yüzyıla tarihlenebilir⁵⁸. Unguentarium⁵⁹ ise, MS 4.-6. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Taştumur-Gürler 2019: 338, Kat. No. 163) (Fig. 13.6).

Hasköy çevresinden gelen dört adet pişmiş toprak buluntuya baktığımızda; bunların ağırşak, amphora mührü, kulplu ve kulpsuz kaplar olduğu görülmektedir (Fig. 14). Hasköy'den müzeye gelen en erken buluntu bikonik tipteki pişmiş toprak ağırşaktır⁶⁰ (Fig. 14.1). Bu ağırşakların benzer formları Kalkolitik, Tunç ve Demir Çağı'na tarihlenen hemen hemen her yerleşimde görülmektedir. Kalkolitik Çağ'a tarihlenenlerde bezeme olmamasına karşın Tunç Çağı'ndan itibaren bezemelilerin görülmesinden dolayı⁶¹ Hasköy örneğini Tunç veya Demir Çağı'na tarihlemek mümkündür. Alandan gelen bir diğer pişmiş toprak buluntu mühürlü amphora kulp parçasıdır⁶² (Fig. 14.2). Mührün orta kısmında bir miğfer yer almakta, bunun bir yanında λε.φα, diğ. yanında ise Θασίου (Thasion) lejanti bulunmaktadır. Amphora mührünün tam benzeri bulunamamasına karşın, miğfer

⁵⁵ Jagodin Mala Nekropolü'ndeki benzeri yaklaşık MS 4. yüzyıla tarihlenmektedir (Popovic 2014, 93, No. 65).

⁵⁶ Ankara-Boyalık Nekropolü'nde de benzeri bir boncuk bulunmasına karşın tarih verilmemiştir (Çetin - Kaya 2010: 90, Resim 10).

⁵⁷ 948 envanter numaralı cam bilezik, 7 cm çapında ve 0,5 cm kalınlığında, 1466 envanter numaralı bilezik ise, 8,7 cm çapında ve 0,5 cm kalınlığındadır.

⁵⁸ Yakın benzeri Perge L 50 içinde bulunmuş ve Çokay Kepçe tarafından kontekste göre MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Çokay Kepçe 2017: 130). Bileziklerde birleşme yeri olmaması birleştirme olmaksızın, metal çubukla çevirerek yapıldığını düşündürmektedir (Baykan - Baykan: 2012: 47-48).

⁵⁹ 2848 envanter numaralı unguentarium, 10,8 cm yüksekliğe, 3,8 cm karın çapına ve 2,3 cm ağız çapına sahiptir.

⁶⁰ 2304 envanter numarasıyla kayıtlı ağırşak, 3 cm çap, 2,9 cm yükseklik ve 0,7 cm delik genişliğine sahiptir.

⁶¹ Abdulkadir Özdemir, Kalkolitik Çağ'a tarihlenen pişmiş toprak ağırşaklarda bezeme olmadığını, buna karşın Tunç Çağı'ndan itibaren bezemenin sıklıkla görüldüğünü belirtmektedir (Özdemir 2010: 92).

⁶² 1549 envanter numarasıyla kayıtlı mühür ölçüleri 2,5x3,2 cm'dir.

tipli Thasos mühürleriyle birlikte değerlendirildiğinde MÖ 4. yüzyıla ait olduğu düşünülebilir⁶³. Biri kulpsuz diğeri kulplu iki adet gri hamurlu pişmiş toprak kap, diğer bir buluntu grubunu oluşturmaktadır⁶⁴ (Fig. 14.3-4). Araştırmalarda bu kapların tam benzerleri bulunamamıştır. Ancak ungeantarium olarak düşünülen kulpsuz kabın (Fig. 14.4) gövde profilinin yakın benzerleri Patara, Tepecik Nekropolü'nde⁶⁵ bulunmuştur. Bir mezar buluntusu olması muhtemel bu iki pişmiş toprak kap, MS 2.-4. yüzyıllar arasına tarihlendirilebilir.

Edirne Arkeoloji Müzesi'nde buluntu yeri "Hasköy" yazılmış dört adet mermer buluntu envantere kayıtlıdır (Fig. 15). Mermer buluntulardan ilki, elinde patera tutar şekilde ve kısa tunik ile khlamys giymiş süvari heykelciği⁶⁶, MS 2. yüzyıla tarihlendirilmiştir⁶⁷ (Fig. 15.1). Bir diğer buluntu, büyük bir kısmı kırık ve eksik stel parçasıdır⁶⁸. Stelin üzerinde, olasılıkla mızrak tuttuğundan sağ elini geriye doğru kaldırmış bir süvari ile sadece yeleleri görülen bir at betimi bulunmaktadır (Fig. 15.2). Yakın benzerleri ile birlikte düşünüldüğünde bu steli MS 2.-3. yüzyıla tarihlemek mümkündür⁶⁹. Mermer buluntular içindeki son grup ise, iki farklı heykele ait el parçalarıdır. İlk el parçası⁷⁰, olasılıkla at koşum kayışı veya ip tutar vaziyette olup bilek kısmından kırıktır (Fig. 15.3). Diğer el parçası⁷¹ ise, şimşek tutar şekilde olup bileğin hemen üstünden kırılmıştır (Fig. 15.4). Her iki mermer el parçası MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilebilir.

Hasköy çevresinden geldiği kaydedilen iki bronz buluntudan ilki, spiral formlu dört halka halindeki bilezikdir⁷² (Fig. 16.1). Halkaların bir ucu ince ve sivri biçimde, diğer ucu spiral şekilde kıvrılmıştır. Bilezik MÖ 7.-4. yüzyıl arasına tarihlenebilir. Diğer bronz buluntu ise, keçi başı biçiminde kandil kapağıdır⁷³ (Fig. 16.2). Kulak ve boynuzlar geriye

⁶³ Miğfer tipi bulunan Thasos amphora mühürleri için bakınız Bon – Bon 1957: 125, Kat. No. 310, 445, Kat. No. 1885; Empereur – Garlan 1986: 430, Kat. No. 43; Canoğlu 2011: 84-85, Kat. No.14.

⁶⁴ Her ikisi de gri hamurlu buluntular, 1243 ve 1244 numarasıyla müze envanterine kayıtlıdır. 1243 numaralı kap, 16 cm yüksekliğinde, 8 cm ağız çapında ve 4,3 cm kaide çapına; 1244 numaralı kap ise, 8,8 cm yüksekliğe, 4 cm ağız çapına ve 3,3 cm kaide çapına sahiptir.

⁶⁵ Patara, Tepecik Nekropolü'ndeki yakın benzeri MÖ 1. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasına tarihlenmektedir (İşkan Yılmaz – Çevik 1995: 190, Abb.6h, 192, Abb.7h; Dündar 2006: 49, Kat. No.: U142, Levha XXV).

⁶⁶ 964 envanter numaralı süvari heykelciği, 21 cm yüksekliğinde ve 19 cm genişliğindedir.

⁶⁷ Süvari heykelciği Serdar Aybek tarafından yayımlanmıştır (Aybek 2007: 67, No. 18).

⁶⁸ 1381 envanter numaralı stel parçası, korunan haliyle 11 cm yüksekliğe, 8,6 cm genişliğe ve 2,1 cm kalınlığa sahiptir.

⁶⁹ Zafer Taşlıkılıoğlu buluntunun benzerleri için "Roma Devri" ve "MS 1. yüzyıl" şeklinde tarih vermiştir (Taşlıkılıoğlu 1971: 39-40, Res. 30 ve 31,99-100, Res. 73). Serdar Aybek benzerlerini MS 2. ve 3. yüzyıla tarihlemiştir (Aybek 2007: Kat. No. 2, Kat. No. 3, 7 ve 10). Ayrıca Manfred Oppermann Tip B olarak ele alınmış ve bu gruptaki steller genelde MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Manfred 2006).

⁷⁰ 1380 envanter numaralı el parçası, 7,4 cm yüksekliğinde, 4,6 cm genişliğinde ve 3,4 cm kalınlığındadır.

⁷¹ 1382 envanter numaralı el parçası, 11,3 cm uzunluğunda ve 5,4 cm kalınlığındadır.

⁷² 1523 envanter numaralı buluntu, 4,5 cm çapında ve 0,2-0,4 cm kalınlığındadır.

⁷³ 470 envanter numaralı buluntu, 6 cm yüksekliğinde ve 4 cm genişliğindedir. Buluntu için Didem Baş tarafından "Hayvan Başı Aplik" adı kullanılmıştır (Baş 2019: 120, Kat. No.60).

doğrudur ve altında bukleler vardır. İnsana benzer burun ve gözler ön kısımda işlenmiştir. Burun delikleri hizasından ve iki yandan aşağıya inen uzantılar görülmektedir. Alın bölgesinde, burun hizasında bir halka yer almaktadır. Bu kandil kapağının MS 2.-3. yüzyıllara ait olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Doğu Trakya'nın güneyinden, ortasından ve kuzeyinden geçen üç önemli yol güzergâhı vardır. Bunlar bölgenin güneyi boyunca uzanan Doğu-Batı istikametindeki Via Egnatia, orta kısmından geçen ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu Via Militaris ile kuzeybatı-güneydoğu yönlü ilerleyen Kuzey Yolu'dur. Via Egnatia ile Via Militaris, Roma Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru, özellikle de Roma İmparatorluk Döneminde konaklama yerleri, köprüler ve miltaşları ile imar edilmiştir. Via Militaris, Singidunum'dan (Belgrad) başlayıp, Hebros (Meriç) Vadisi'ni takip ederek Doğu Trakya Bölgesi'ne ulaşır ve Hadrianopolis (Edirne) üzerinden, bölgenin hemen hemen ortasından⁷⁴ geçerek Perinthos (Marmara Ereğlisi) civarında Via Egnatia ile birleşir. Via Militaris'in Singidunum ile Byzantion arasındaki uzunluğu yaklaşık 670 Roma mili hesaplanmıştır (İreçek 1990: 9-47; Külzer 2011: 181-182.). Via Militaris'in güzergâhını gösteren Tabula Peutingeriana'da Hadrianopolis'den sonra Hostizo konaklama yeri bulunmaktadır (Fig. 1). Hadrianopolis'den 18 Roma mili (yaklaşık 26,6 km) sonra gelen Hostizo'nun yeri kesin konumlandırılmakla birlikte, genel görüş günümüzdeki Havsa olduğudur. Hostizo adının MS 4. yüzyıl civarında değiştirildiği ve Nikaia olduğu kabul edilmektedir (İreçek 1990: 45). Ancak Havsa merkezde bugüne kadar Antik Çağ'a ait herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ne, özellikle de MS 16. yüzyıla tarihlenen yapılar Havsa'nın en erken buluntularıdır (Ertuğrul 2014: 80-82; Kırçın *et al.* 2013: 280-293)⁷⁵. Başta da belirtildiği üzere Havsa veya yakın çevresinde gerçekleştirilen araştırmalarda Antik Çağ yerleşimini gösteren buluntuya rastlanmaması Via Militaris'in buradan geçmediğini düşündürmektedir.

Bu verilere dayanarak Hostizo'nun konumu için Alaşar veya Hisarlık Mevkii'nin önerilmesi gerektiğini düşünüyorum. Her iki yerin sikke ve seramik gibi buluntuları Roma İmparatorluk Dönemi'nden başlayarak yoğun bir iskânı kanıtlamaktadır. Söğütlüdere Köyü'nün güneyinde, Söğütlüçatağı (Yanıklık veya Karamıklı) mevkiinde bulunan ve MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen miltaşı önemli bir veridir⁷⁶. Bu miltaşı olasılıkla

⁷⁴ Osmanlı İmparatorluğu Döneminde "Ortakol" veya "İstanbul Yolu" olarak adlandırılmıştır.

⁷⁵ Bir görüş Nikaia'nın Hisarlık Mevkii'nde, Hostizo'nun Havsa'da olduğudur (Ertuğrul 2014: 87).

⁷⁶ Miltaşını bulan Cemali Şahin, Söğütlüdere Köyü'nün yaklaşık 2 km güneybatısında Söğütlüçatağı'nda tarla sürümü sırasında pulluğa takılan miltaşını köye getirmiştir. Belirtilen nokta tarafımdan köylülerin yardımıyla ziyaret edilerek koordinatları alınmıştır (Doğu: 35 482227, Kuzey: 4608393, Yükseklik: 126 m). Miltaşı Mustafa Hamdi Sayar tarafından yayımlanmış ve tarihlendirilmiştir (Sayar 2006: 43; Sayar 2007: 199).

Hadrianopolis ile Hostizo arasındaki yol üzerinde olmalıdır. Hadrianopolis ile miltaşının bulunduğu yer arasına düz bir çizgi çekildiğinde ve bu çizgi miltaşından sonra doğuya doğru uzatıldığında, Hisarlık Mevkii'nin de aynı doğrultu üzerinde kaldığı görülmektedir. Ayrıca Hadrianopolis'den Hostizo'ya olan 18 Roma mili yani yaklaşık 26,6 km mesafe, Hisarlık Mevkii'ndeki yerleşime denk gelmektedir.

Arkeolojik verilere baktığımızda Alaşar ve Hisarlık mevkiileri olmak üzere Hasköy çevresinde Kalkolitik Çağ'dan başlayarak, özellikle de MS 2.-6. yüzyıllarda yoğun bir iskân gördüğü anlaşılmaktadır. Arkeolojik buluntular, aradaki mesafe ve Söğütlüdere miltaşı da göz önünde bulundurulduğunda, Via Militaris'in Havsa'dan değil, onun 7-8 km kadar kuzeyinden, Hasköy ile Osmanlı köylerinin arasından geçtiğini ve Hostizo'nun Havsa'ya değil, Hisarlık Mevkii'ne konumlandırılması gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür

Metal buluntular konusunda Daniş Baykan ve Didem Baş'a; sikkeler konusunda Nurgül Demirtaş'a; ağırşaklar konusunda Fırat Girengir'e verdikleri bilgiler için teşekkür ederim. Seramik buluntuların çizimi için Gizem Batur'a ve bu çizimleri kontrol eden Fuat Yılmaz'a; müze çalışmalarındaki desteklerinden dolayı Edirne Arkeoloji Müzesi müdür vekili Şahan Kırçın ve müze uzmanı Elif Kırçın'a, ayrıca metne görüşleriyle katkı sağlayan Sevtap Gölgesiz Karaca'ya çok teşekkür ederim.

Tabula Peutingeriana hariç makalede kullanılan harita ve fotoğraflar yazara, çizimler Gizem Batur'a aittir.

Kaynakça

Amm.

Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi*, Çev. S. Özgüler, İstanbul, 2019.

Ann.

Anna Komnene, *The Alexiad*, Çev. E. R. A. Sewter, Londra, 1969.

Arık, R. O. 1940

“1936’da Yapılan Hafriyatlar, Alpullu (Trakya) Hafriyatı”, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 4: 242-243.

Aybek, S. 2007

“Thrak Atlısı Figürünün İkonografik Yapısı İçinde Edirne Arkeoloji Müzesi’ndeki Steller ve Heykellerin Konumu”, M. Kadioğlu, Ö. Erhan (eds.), *Coşkun Özgünel’e 65. Yaş Armağanı*, İstanbul: 61-72.

Baykan, C. – D. Baykan 2012

Eskiçağ’da Cam, İstanbul.

Baş, D. 2019

Edirne Arkeoloji Müzesi Metal Buluntuları, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne.

Bon, A. M. – A. Bon 1957

Les Timbres Amphoriques de Thasos, Paris.

Boucher, S. 1970

Bronzes Grecs, Hellénistiques, Et Étrusques (Sades, Ibériques, et Celtiques) des Musées de Lyon, Lyon.

Canoğlu, E. 2011

Amphora Mühürlerinden Hareketle Klasik ve Hellenistik Dönemlerde Thasos ve Doğu Akdeniz Ticari İlişkileri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Cassuto, D. 2016

“Textile Production Implements”, *Gamla III: The Shmarya Gutmann Excavations 1976–1989 Finds and Studies*, Part 2, Kudüs. 261-282.

Chavane, M. J. 1975

Salamine de Chypre. VI. Les Petits Objets, Paris.

Çetin, N. – V. Kaya 2010

“Boyalık Nekropolü 2008 Yılı Kazı Çalışmaları”, *MKKS* 18: 79-90.

Çokay Kepçe, S. 2017

Perge Batı Nekropolis Mezar Buluntuları, 1997-2007 Yılları Arasında 169 Numaralı Parselde Yürütülen Çalışmalar, İstanbul.

Davidson, G. Y. 1952

Corinth, Volume XII, The Minor Objects, Princeton/New Jersey.

Dündar, E. 2006

Hellenistik ve Roma Dönemleri Patara Unguentariumları, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.

Empereur, J. Y. – Y. Garlan (eds.) 1986

Recherches sur les Amphores Grecques, BHC Supplément XIII, Paris.

Erdoğan, B. 1997

“Edirne İli 1995 Yılı Yüzey Araştırması”, *AST* 14/1: 273-291.

2002

Neolithic and Chalcolithic Cultures in Turkish Thrace, Durham Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Durham.

Ertuğrul, Ö. 2014

“Havsâ/Nikopolis/Hasköy”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı* 8: 79-94.

Evliya Çelebi

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 3. Cilt, 2. Kitap, Haz. Y. Dağlı, S. A. Kahraman, İstanbul, 2006.

Haggis, D. C. – M. S. Mook – R. D. Fitzsimons – C. M. Scarry – L. M. Snyder 2007

“Excavations at Azoria, 2003-2004, Part 1”, *Hesperia* 76: 243-321.

İrecek, K. Y. 1990

Belgrad İstanbul Roma Askeri Yolu (Çev. A. K. Balkanlı), Ankara.

İşkan Yılmaz, H. – N. Çevik 1995

“Die Gräfte von Patara”, *Lykia II*: 187-216.

Karaca, E. 2019

Milattan Önce Birinci Binde Doğu Trakya, İstanbul.

Kırçın, Ş. – R. Tabak – A. Yüca – D. Şamiloğlu – E. Çokaman – K. Erkan – İ. Türkmenoğlu –

A. Bozyaka – Y. Şamiloğlu – H. Erden – C. Çalık – Y. Batur – K. Kırçın 2013

Edirne Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri I-II, Edirne.

Külzer, A. 2011

“The Byzantine Road System in Eastern Thrace: Some Remarks”, *Byzantinische Forschungen* 30: 179-201.

Madzharov, M. 2009

Roman Roads in Bulgaria. Contribution to the Development of Roman Road System in the Provinces of Moseia and Thrace, Veliko Tarnova.

Manfred, O. 2006

Der Thrakische Reiter des Ostbalkanraumes im Spannungsfeld von Graecitas, Romanitas und lokalen Traditionen, Langenweißbach.

Mansel, A. M. 1940

“Trakya Hafriyatı”, *Belleten* 4/13, 89-114.

Museteanu, C. – D. Elefterescu 1977

“Bronzuri romane din sud-vestul Dobrogei”, *Istorie Veche Si Archeologie* 4/28: 585-589.

Özdemir, A. 2010

Kalkolitik Smintheion (Gülpınar) Yerleşiminde Hasırcılık ve Dokumacılık, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale.

Özdoğan, M. 1981/1982

“Trakya’da Tarihöncesi Araştırmalarının Bugünkü Durumu ve Bazı Sorunlar”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 10/11: 21-58.

Özgülner, N. 2007

Perge Kazılarında Bulunmuş Takılar, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Popovic, S. (ed.) 2014

Late Antique Necropolis Jagodin Mala, Niş.

Popovic, L. B. – D. Mano Zisi – M. Velickovic – B. Jelcic 1969

Antika Bronza U Jugoslaviji, Belgrad.

Ref. RIC VII

P.M. Bruun, *The Roman Imperial Coin-age, Vol. VII: Constantine and Licinius A.D. 313-337*, Londra, 1966.

Reyhanlı, T. – Â. Altun 1976

“Edirne/Havsa’da Sokullu (Veya Kasım Paşa) Külliyesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı* 6: 67-87.

Robinson, H. S. 1959

The Athenian Agora V, Pottery of the Roman Period, Princeton.

Sayar, M. H. 2006

“Roma Eyaleti Trakya’da Havsa ve Çevresinin Oynadığı Rol”, *Yöre Dergisi* 72: 24-26.

2007

“Doğu Trakya Yüzey Araştırmaları 2005”, *AST* 24/2: 197-200.

SNG Cop. Mysia

Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Mysia, Kopenhagen, 1947.

SNG Cop. Thrace

Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Thrace, Part I-II, Kopenhagen, 1942-1943.

SNG Tüb. Mysien-Ionien

Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland. Münzsammlung Universität Tübingen IV: Mysien-Ionien, Münih, 1989.

Şimşek, C. 2011

Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları) Cilt 1, 2, İstanbul.

Taşlıkılıoğlu, Z. 1971

Trakya’da Epigrafiya Araştırmaları II, İstanbul.

Taştemur, E. – B. Gürler 2019

Doğu Trakya Müzeleri Cam Eserleri, Ankara.

Yakupoğulları, P. 2019

Ovaören Kazıları Doküma Ağırlıkları ve Ağırşakları (Tunç-Demir Çağı), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Zivic, M. 2007

“Catalogue of Small Finds from Excavations Outside The Fortified Palace of Romuliana (2005-2007)”, *Starinar* 57: 277-307.

Porsuk-Zeyve Höyük Cam Buluntuları*

Emine KÖKER GÖKÇE** – Claire BARAT***

Anahtar Kelimeler: Porsuk-Zeyve Höyük, Cam Fırın, Cam Boncuk, Cam Alabastron, Cam Bilezik

Porsuk-Zeyve Höyük'te tespit edilen cam buluntular ve cam işleme fırını bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada, Porsuk-Zeyve Höyük kazıları ve tarihi coğrafyasından kısaca bahsedilmiş sonrasında höyükte cam işlemeciliğine ilişkin cam buluntular ve cam işleme fırını hakkında bilgiler değerlendirilmiştir. 1969 yılında höyüğün eteğinde gerçekleştirilen kazı çalışması sırasında Roma Dönemi'ne ait mimari yapı ortaya çıkarılmıştır. Yan yana dizilmiş dükkânların biri içerisinde dairesel formlu fırın tespit edilmiştir. Porsuk-Zeyve Höyük cam fırını formuyla ve kurulduğu noktayla Anadolu'daki birçok cam fırın ile benzer özellikler taşımaktadır. Porsuk-Zeyve Höyük, Akdeniz'in İç Anadolu'ya açılan Kilikya kapısı üzerinde yer alır. Önemli bir stratejik noktada yer alan höyüğün Hellenistik ve Roma Dönemi'ndeki siyasi ve ekonomik yapısı yeterince irdelenememiştir. Bunda yerleşimde tespit edilen yazılı belgenin azlığı, geçirdiği yangınlar ve höyüğün sürekli yerleşim görmesi etkili olmuştur.

Keywords: Porsuk-Zeyve Höyük, Glass Furnace, Glass Beads, Glass Alabastron, Glass Bracelet

Glass finds and glass furnaces found during excavations at Porsuk-Zeyve Höyük are the subject of this study. In this study, the excavations and historical geography of Porsuk-Zeyve Höyük are briefly mentioned and then the glass finds related to glass processing and the furnace are evaluated. During the excavation carried out at the foot of the mound in 1969, the architectural structure belonging to the Roman Period are unearthed. A circular furnace are found in one of the lined shops. During the roman period, local production in glass processing are introduced in most settlements of Anatolia. Porsuk-Zeyve Höyük has similar features with many glass furnaces in Anatolia with its glass furnace form and the point where it are founded. Porsuk-Zeyve Höyük is located on the Cilicia gate of the Mediterranean Sea to Central Anatolia. Although located at an important strategic point, the political and economic structure of the mound during the Hellenistic and Roman periods could not be examined sufficiently. Unfortunately, no written documents were found in the settlement, the fires it experienced and its permanent settlement.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 29.05.2020 Kabul Tarihi: 04.06.2020

İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 02.08.2020 Kabul Tarihi: 25.08.2020

** Dr. Emine KÖKER GÖKÇE, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Nevşehir. E-mail: eminekoker@nevsehir.edu.tr ; Orcid ID: 0000-0002-8007-7635

*** Doç. Dr. Claire BARAT, Valenciennes ve Hainaut-Cambrésis Üniversitesi (Université Polytechnique Hauts-de-France), Le Mont Houy, 59 3 13 Valenciennes Cedex 9. E-mail: Claire.Barat@uphf.fr ; Orcid ID: 0000-0002-0213-3451

Giriş

Niğde'nin Ulukışla ilçesinde yer alan Porsuk-Zeyve Höyük, doğudan batıya 400 metre uzunluğa, kuzeyden güneye 200 metre genişliğe ve yaklaşık 30 metre yüksekliğe sahiptir (Pelon 1970: 279). Güneyi Bolkar dağlarından inen Darboğaz Çayı, kuzeyi ise Ulukışla ilçesinden gelen Acı Çay tarafından sınırlanmıştır (Fig. 1). Güney Kapadokya'daki Porsuk-Zeyve Höyük, Anadolu Platosunu Toroslar'da Kilikya Ovasına bağlayan büyük yol ağı üzerinde bulunur. Höyük, Kilikya kapılarını geçtikten sonra (40 km) Anadolu'nun iç kısımlarına geçiş noktasında yer alır. Porsuk-Zeyve Höyük'ten ilk kez W. M. Ramsay'ın 1903 tarihli makalesinde bahsedilmektedir (Ramsay 1903: 403-405). Ramsay, höyüğün ticarete elverişli ve ana yola yakın, Kilikya'nın zengin kıyısı ile fakir iç kısımları birleştirme noktasında olduğunu belirtir (Pelon 1992: 305).

Yerli halk tarafından "Zeyve veya Zeive" Höyük olarak adlandırılan yerleşimden, 1961 yılında höyüğün batı kısmında yol çalışmaları sırasında MÖ 8. yüzyıla ait Hitit hiyeroglif yazıtı ele geçmiştir (Pelon 1970: 279-280). 1968 yılında ise Fransız ekip tarafından kazılara başlanmıştır. 1978-1985 yılları arasında sekiz yıl kazı durdurulmuştur. 1978-1983 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı, 1984-1985 yıllarında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından verilen kazı izinlerinin geri çekilmesiyle kazı çalışmaları aksamıştır (Pelon 1992: 306-308). 1986 yılından bu yana kazı çalışmaları kesintisiz devam etmektedir.

Porsuk-Zeyve Höyük Hitit metinlerine göre Kizzuwatna sınırında yer alır (Pelon 1978: 349). O. Forrer, Hitit=Dunna, Asur=Tuna, Ptolemy=Tynna olarak adlandırıldığını belirtmektedir (Forrer 1937: 148). Burada gerçekleştirilen kazı çalışmalarında henüz bu bilgileri doğrulayıcı bulgulara rastlanmamıştır. Ancak, D. Hawkins, burada tespit edilen yazıtı 1969'da yayımlamış ve şehrin ismiyle ilgili bilgi vermese de MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında Kral Masaur-Hisas hükümdarlığındaki ordunun komutanı olan Parahwaras'ın adını vermektedir (Hawkins 1969: 99-109; Pelon 1978: 357)¹. Höyük, Orta Bronz Çağ'dan Bizans Dönemi'ne kadar kesintisiz yerleşim görmüştür (Beyer 2012a: 101-110; Barat ve Köker-Gökçe 2019: 505-516).

Porsuk-Zeyve Höyük'te 1968-2019 yılları arasında aksamlar olsa da yaklaşık 50 yıldır kazı çalışmaları yürütülmektedir. Burada; 1969, 1970, 1989, 2004, 2005, 2008, 2009, 2011, 2012, 2013 ve 2019 yıllarında tespit edilen cam eserlerden kısaca bahsedilmiştir. 2019 yılı dışındaki konusu geçen materyaller Porsuk-Zeyve Höyük kazı arşivine ve raporlarına dayanmaktadır. Bu çalışmada yer vermediğimiz yıllarda da cam buluntularla karşılaşmış ancak eksik bilgilerden dolayı değerlendirmeye alınmamıştır².

¹ Porsuk-Zeyve, başkenti Kayseri'de olan Tabal Krallığı'nın bir parçasıdır.

² Değerlendirmeye almadığımız cam buluntuların fotoğrafları mevcut ancak hangi yıl ve tabakadan ele geçtiği kayıt altına alınmadığı ve çizimleri de olmadığı için yer verilmemiştir.

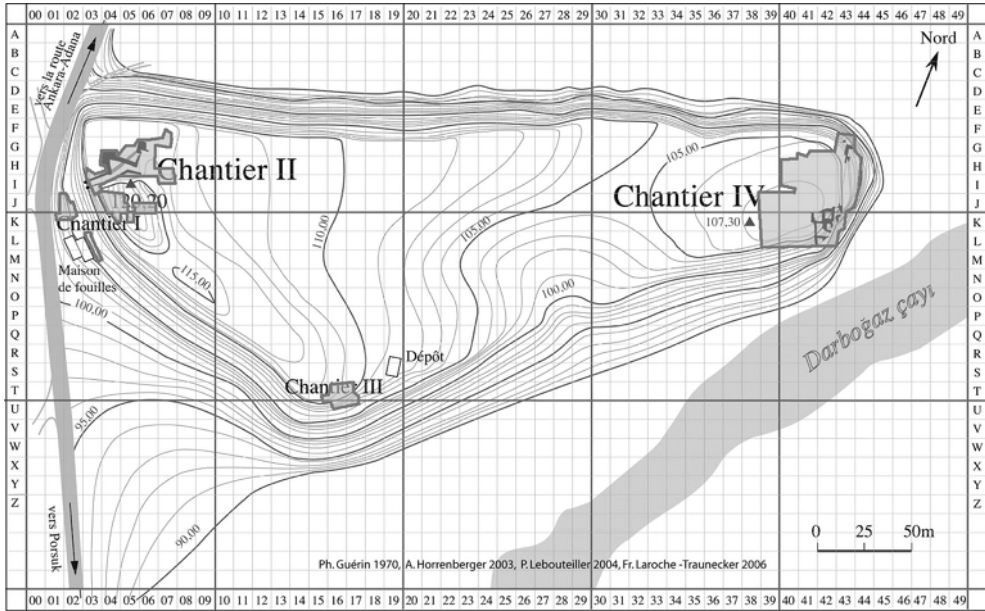

Fig. 1. Porsuk-Zeyve Höyük Kazı alanları (Şantiye I-IV).

Cam Buluntuları

Porsuk-Zeyve Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda höyüğün dört farklı noktasında çalışmıştır. Şantiye I alanı güney-batıda, höyüğün eteğinde köy yolunun hemen bitiminde yer almaktadır. Şantiye II, höyüğün batı noktası, Şantiye III alanı güneyinde ve Şantiye IV doğu ve güney-doğusunda yer alır. Şantiye II, III ve IV alanlarında yürütülen kazı çalışmaları stratigrafiyi anlamak için gerçekleştirilmiştir. Porsuk-Zeyve Höyük'te cam buluntular Şantiye I, II ve IV alanlarında tespit edilmiştir.

1969 yılında Şantiye I olarak adlandırılan alanda mimari yapıların içerisindeki dolgu toprağında ve Şantiye I kazı alanı çevresindeki yüzey toprağında, cam parçalar ele geçmiştir (Pelon 1970: 282). Dolgu toprağında ele geçen buluntular arasında cam karıştırma çubukları, bilezik ve cam kaplar yer almaktadır. Bu mimari yapı içerisinde cam parçaların yanı sıra Roma Dönemi'nin tüm evrelerine ait seramik buluntular da tespit edilmiştir. Bu nedenle de yapı Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir (Pelon 1970: 282).

Porsuk-Zeyve Höyük 1989 yılında yürütülen kazı çalışmasında ele geçen cam buluntular seramiklerle birlikte Abadie-Reynal tarafından yayımlanmıştır (Fig. 2) (Abadie-Reynal 1992: 349-377). Şantiye IV'te Höyüğün doğu ucunda, nekropol alanı tespit edilmiştir. Yüzey toprağının hemen altında başlayan mezarlar açığa çıkarılmıştır (Abadie-Reynal 1992: 349-377, Fig. 7, 29). Bu alanda 1971 yılında ilk çalışmalar yapılmış, 1989 yılı çalışmaları ise bu nekropolün stratigrafisini ve kronolojisini tanımlamayı mümkün kılmıştır (Abadie-Reynal 1992: 349-377). Mezarlardan ele geçen cam parçalar MS 2-3. yüzyıllara (Fig. 2a, MS 2. yüzyıl ve sonrasında; Fig. 2b, MS 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyıl başına)

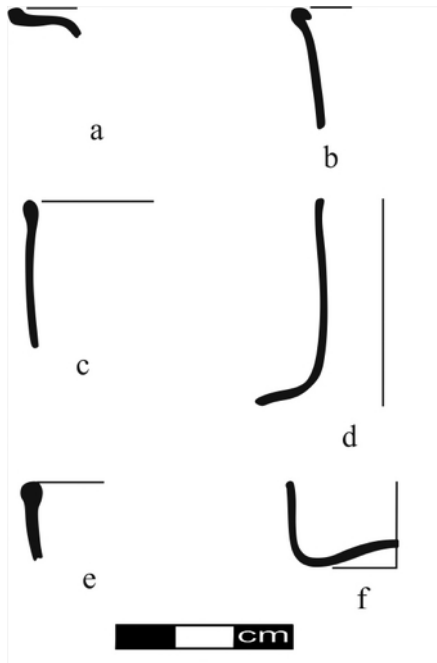

Fig. 2. 1989 yılı Porsuk-Zeyve Höyük Kazısı cam buluntular (Çizimler Abadie-Reynal 1992: a-b: Fig. 52-53, c-d: Fig. 45-46, e-f: Fig. 19-20).

tarihlenmiştir (Abadie-Reynal 1992: 361). Burada tespit edilen cam buluntular yüzeye dağılmış durumdadır. Mezar hediyesi olarak değerlendirilmemiştir (Abadie-Reynal 1992: 361, Fig. 19-20). Nekropolün etrafını çevreleyen duvarlar son katman olarak kullanılmıştır. Bu duvarlar, M1, M8, M4, M5, M3, M7, M10 ve M1, kabaca kuzey-güney ve doğu-batıya yönelmiştir. Bu alandan da MS 1-3. yüzyıllara tarihlenen cam buluntular ele geçmiştir (Fig. 2c, MS 1.-3. yüzyıl; Fig. 2d, MS. 2. yüzyıl sonu MS 3. yüzyıl başına tarihlenmiştir) (Abadie-Reynal 1992: 372, Fig. 45-46). Şantiye IV'te duvarların altında yer alan yangın tabakasından da MS 1-2. yüzyıllara tarihlenen cam parçalar tespit edilmiştir (Fig. 2e, cam bardak Flavian Dönemi (MS 69-79); Fig. 2f, cam parçası MS 1. yüzyıl sonu MS 2. yüzyıl başına tarihlenmiştir) (Abadie-Reynal 1992: 374, Fig. 52-53). Abadie-Reynal ele aldığı camların hiçbirinin MS 4. yüzyıldan sonra kullanılmadığını ileri sürmektedir. Bu görüşünü seramik ve sikke buluntularının desteklediğini belirtmiştir (Abadie-Reynal 1992: 349-377).

Porsuk-Zeyve Höyük'te 2004 yılında Şantiye IV alanından, bilezik, boncuk, alabastron ve bir heykele ait göz olduğu düşünülen cam objeler ele geçmiştir. 2008 yılında ise Şantiye IV'te Hellenistik-Roma Dönemi tabakalarında cam parçaları tespit edilmiştir (Beyer 2008: 318).

2011 yılında ortaya çıkarılan duvarları tanımlamak için 2013 yılı Şantiye IV, H-140 plan karelerinde tekrar kazı çalışmaları başlamıştır (Beyer 2014: 327-342). Burada kare ve dikdörtgen odalar açığa çıkarılmıştır. Bu odaların üstü kiremitlerle kapatılmıştır. Bu alanda seviye I ve II'ye inilmiştir. Şantiye IV'te Hellenistik-Roma seviyelerinde kuzey ve kuzey-doğudan H40 ve J40 plan karelerinden çok sayıda cam parça tespit edilmiştir (Beyer 2014: 327-342). Cam objelerin geldiği alanda stratigrafi anlaşılammıştır. Daha önceki yıllarda bu alanda tespit edilen sikke ve seramikler MS 4. yüzyıldan sonra bu alanın kullanılmadığını göstermektedir. Bu nedenle nekropol ve tabaka en geç MS 4. yüzyıla tarihlenmiştir (Lebreton 2012: 159-170)³. 2013 yılı cam buluntuları ise MÖ 1-MS 4. yüzyıl

³ Ancak daha sonra gerçekleştirilen C14 analizi nekropolün tarihini MS 6-12. yüzyıl aralığına çekmektedir. Bu konu üzerine 2012 yılında Lebreton bir makale ele almıştır.

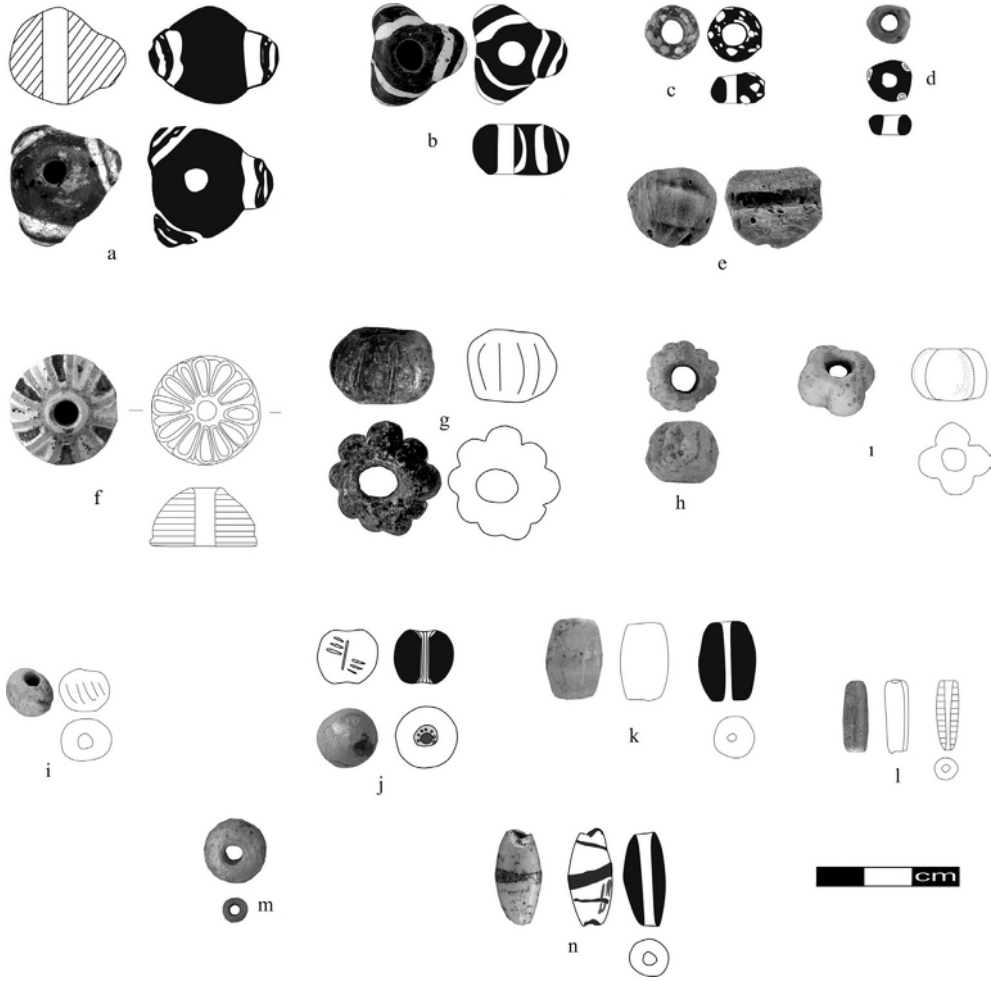

Fig. 3. Porsuk-Zeyve Höyük cam boncukları.

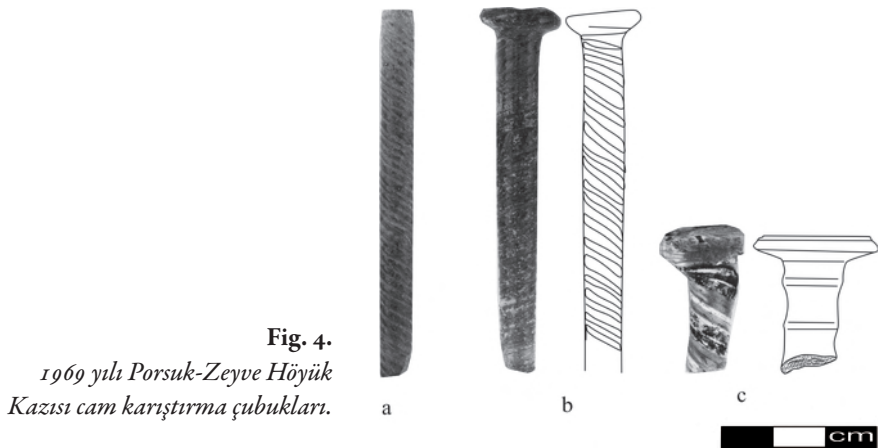

Fig. 4.
1969 yılı Porsuk-Zeyve Höyük
Kazısı cam karıştırma çubukları.

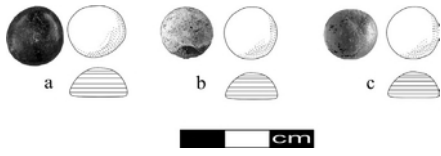

Fig. 5. Porsuk-Zeyve Höyük cam oyun taşları.

Fig. 6. Porsuk-Zeyve Höyük cam bilezikler.

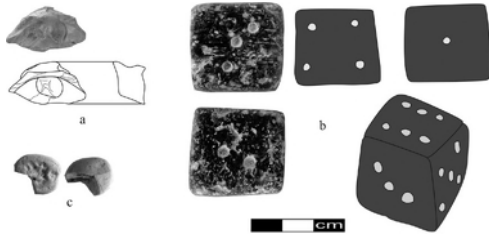

Fig. 7. Porsuk-Zeyve Höyük diğer cam objeler.

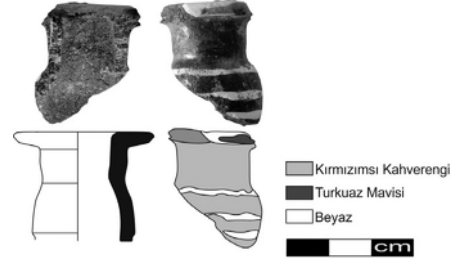

Fig. 8. Porsuk-Zeyve Höyük cam alabastron.

aralığını göstermektedir. 2013 yılı buluntuları arasında oyun taşı, boncuk, bardak, kase ve unguentarium parçaları yer almaktadır.

2019 yılında Şantiye II, H-106/08 plan karesinde daha önce ortaya çıkarılan Roma Dönemi yapısında kazılara yeniden başlanmıştır. Burada gerçekleştirilen kazı çalışmalarında iki evreli Roma Dönemi ortaya çıkarılmıştır. Bu evrelerden ilki kireç taşı ve dere taşı ile örülmüş duvarlardan oluşmaktadır. Bu alanda ortaya çıkarılan mutfak ve odalarda çok sayıda pithos ve saklama kabı bulunmuştur. İkinci evrede ise sadece kireç taşından örülmüş daha geniş mutfak ve odalara rastlanmıştır. Ele geçen seramiklerde MÖ 1-MS 1. yüzyıl ve MS 1. yüzyıl olmak üzere iki evrelidir. Bu alanda, boncuk, bilezik ve kap parçaları ile karşılaşmıştır. Boncuk, yüzey toprağının hemen altındaki bir koddan gelmiştir. Bilezik ve kap parçaları yaklaşık aynı koddan tespit edilmiştir⁴. Bu cam parçalar seramiklerle birlikte değerlendirilmiş ve MÖ 1-MS 1. yüzyıl aralığında kullanıldığı anlaşılmıştır.

Porsuk-Zeyve Höyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmalarında öncelikli hedef stratigrafiyi ortaya çıkarmak ve höyüğün özellikle erken evrelerini anlamak olmuştur. Ancak cam buluntuların tespit edildiği tabakaların tarihlendirmesinde net bulgular ele geçmemiştir. Bu nedenle cam parçalarının geldiği seviyeler üzerine detaylı bilgiye yer verilememiştir.

Cam Boncuklar: 2005 yılında Şantiye II'den Orta Demir Çağ'a ait Fenike tipi boncuk ele geçmiştir (Fig. 3a) (Beyer 2006: pl. 28: A). 2005/5 envanter numaralı boncuğun benzeri Sardis'te göz boncuğu olarak adlandırılmış ve MÖ 9-8. yüzyıllara tarihlenmiştir (Saldern 1980: 106, pl. 19: 821). Geç Demir Çağ'ın başlarında Tarsus'da da ele geçen bu tip

⁴ Porsuk-Zeyve Höyük 2019 yılı kazı çalışmalarında tespit edilen boncuk, bilezik ve cam parçaları Niğde Müze'si tarafından etütlük eser statüsünde değerlendirilmiştir.

boncuklar göz boncuğu olarak adlandırılmıştır (Goldman 1963: 393-394, Fig. 181:8-9). Fig. 3'a da yer alan Fenike Tipi boncuğun benzerleri MÖ 1. binin ilk yarısına tarihlenmiştir (Osten 1937a, 284, 286, Fig. 309; Osten 1937b, 120, 125, 190, 192; Fig. 120, Fig. 210 (MÖ 1. binyılda Alişar'da); Goldman 1963, 393-394, Fig. 181:8-9; Saldern 1980: 106, pl. 19: 821). Porsuk-Zeyve Höyük'te değerlendirmeye aldığımız bu boncuk Doğu Akdeniz başta olmak üzere Anadolu'da MÖ 2. binden itibaren görülmeye başlamış (Collon ve Symington 2007: 499, Fig. 452: 2026, 2033, 2038) ve uzun süre kullanım görmüştür (Osten 1937a: Fig. 510; Osten 1937b: Fig. 268; Boehmer 1972: 175-177, taf. LXIII: 1810-1030, taf. LXIV: 1839-1850; Omura 2006: 4, 6, 8 Fig. 11-12, 22; Omura 2008: Fig. 61-62).

2012 yılında Şantiye IV'ün kuzey ve kuzey-doğusunda cam boncuklar tespit edilmiştir (Fig. 3b-c) (Beyer 2012b: 323, Fig. 59). 2012/91 ve 2012/92 envanter numaralı boncuklar benzerleri ile karşılaştırıldığında MÖ 6-5. yüzyıl aralığına verilmiştir (Triantafyllidis 2003: 131-132, Fig. 2 (MÖ Geç 6.-5. yüzyıl). 2009 yılında Şantiye IV alanında boncuklar tespit edilmiştir (Fig. 3d-e). Fig 3d'deki tüm haldeki 2009/83 envanter numaralı boncuk ve Fig. 3e'deki bir kısmı korunmuş parçanın benzeri Sardis, Arykanda ve Alişar'da ele geçmiştir. Bu tip boncuklar Sardis'te MÖ 222-187 tarihlerine (Saldern 1980: pl. 19: 824), Arkanda'da MÖ 2-1. yüzyıla (Tek 2007: 166, res. 24) ve Alişar'da MÖ 1. binyılın ikinci yarısına verilmiştir (Osten 1937b: 190, 192, 347; Fig. 210; e 209, Fig. 268).

2008 yılında Şantiye IV'ten kuzey-doğudan HJ-43 plan karesinden renkli cam hamurundan boncuk ele geçmiştir (Fig. 3f) (Beyer 2008: 318, Fig. 9). 2008/273 envanter numaralı boncuk Hellenistik tabakada (1522.0001) tespit edilmiştir.

2013 yılında (Fig. 3g), 2019 yılında Şantiye II (Fig. 3h) ve 2008 yılında (Fig. 31-i) Şantiye IV alanında boncuklar tespit edilmiştir. 2008/275 ve 2008/268 envanter numaralı boncuklar Salamis'de ele geçen boncuklarla benzerdir (Chavane 1975: 159, pl. 45-69: 457-459). Salamis'de bu tip boncuklar MS 1-3. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Chavane 1975: 159, pl. 45: 457). Korinth'te ise benzer boncuklar Mısır'dan ithal edildikleri belirtilerek MS 1. yüzyıla tarihlenmiştir (Davidson 1952: pl. 121: 2418-24-20). Ephesos Tetragonos-Agora'da da açık mavi renkte MS 1. yüzyıla tarihlenen benzer boncuk tespit edilmiştir (Gassner 1997: 218, taf. 69: 911).

2004 yılında Şantiye IV'ten kuzey-doğu G-H42 plan karesinden (Fig. 3k), 2008 yılında Şantiye IV, kuzey-doğu H42-43/J42-43 plan karelerinden (Fig. 3j, l, n), ve 2012 yılında da (Fig. 3m) cam boncuklar tespit edilmiştir. Bu grup cam boncukların benzerleri ise Roma Dönemi'ne tarihlenmiştir (Osten 1937b: 190, 192, 347; Fig. 210; e 394, Fig. 268; Barkoczi 1996: taf. LXXI: 352-54).

Cam Karıştırma Çubukları: 1969 yılında Şantiye I dolgu torağından gelen cam karıştırma çubuklarının benzerleri farklı merkezlerde tespit edilmiştir (Fig. 4) (Harden 1936: 285-286, pl. 21 (Roma İmparatorluk Dönemi); Wessberg 1956: 174, 212, Fig. 51:15-17, Fig. 62: 6 (MS 1. yüzyıl); Ising 1957: 94-95, form 79 (MS 1. yüzyıl); Hayes 1975: 158-159, Fig. 21:656a-B (MS 1.-2. yüzyıl); Oliver 1980: 59 (Carnegie Müzesindeki Karıştırma Çubuğu MS 1.-2. yüzyıl); Kocabaş 1984: No. 102-115, res. 48-51 (MS 1. yüzyıl); Grose

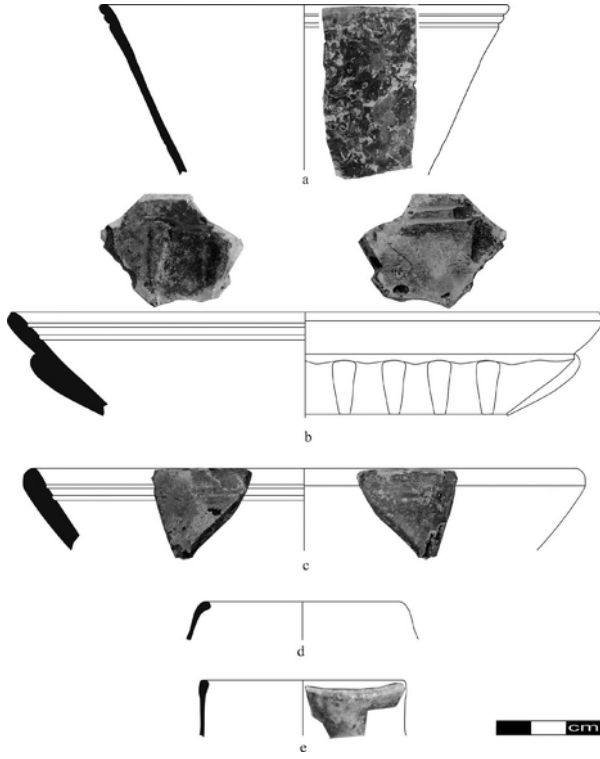

Fig. 9. Porsuk-Zeyve Höyük cam kaseler.

alanından cam oyun taşları tespit edilmiştir. Yaklaşık 12 mm. ölçülerindeki oyun taşı siyah, opak beyaz ve şeffaf renklerde, altı düz üstü ovaldir. Oyun taşının benzeri Sardis (Saldern 1980: 104, pl. 19: 817), Lagina⁶ (Tırpan ve Söğüt 2000, 301, res. 7), Zeugma (Grossmann 2013: 255-256, Fig. 118), Karanis (Harden 1936: 291-292, pl. XXI)⁷ ve Samaria'da görülmektedir. Samaria'da yüzlerce oyun taşı ele geçmiştir (Crowfoot 1957: 391-398, Fig. 92: 86-87.). Bunların ölçüleri 11-14 mm. arasında değişirken kalınlıkları 5-6 mm. arasındadır. 22 tanesi koyu mavi diğerleri açık mavi, yeşilimsi ve bir tanesi siyahtır (Crowfoot 1957: 391-398, Fig. 92: 86-87). Samaria'da oldukça geniş alana yayılan bu küçük cam objelerin MS 1-2. yüzyıla veya daha önceye tarihlenebileceği belirtilmiştir (Crowfoot 1957: 392). Benzer oyun taşları MS 1-4. yüzyıllar arasında kullanılmıştır (Fremersdorf 1958: 56-58, taf. 126; Saldern 1980: 105, pl. 19: 817 (MS. 400'lere verilmiş); Barkoczi 1996: taf. XXXIII: 340 (MS 2-4. yüzyıla verilmiş); Harden 1936: 291-292, pl. XXI, Crowfoot 1957:

1989: 370, cat. nos. 670-673 (MÖ 1.-MS 1. yüzyıl); Barkoczi 1996: taf. XXXIII: 340 (MS 2. yüzyılın ilk yarısı); Tek 2007: 166, 168, res. 34-36 (MS 1. yüzyıl)). Karıştırma çubukları genellikle MÖ 1. yüzyıl ile MS 1-2. yüzyıl aralığına tarihlenmiştir. Çubuklarla MS 2. yüzyıldan sonra karşılaşılmamaktadır. 1969 yılı kazı çalışmalarında Porsuk-Zeyve Höyük'te iki farklı çubuğa ait parça tespit edilmiştir (Fig. 4a-c). Aletle şekillendirilmiş cam çubukların farklı boyutlarda ve renklerde olduğu anlaşılmaktadır ancak çubuklara ait parçaların renklerinin ne olduğu konusunda bilgiye ulaşılamamıştır⁵.

Cam Oyun Taşları: 2005 (Beyer 2006: pl. 13: A.), 2013 (Fig. 5a), 2008 (Fig. 5b) ve 2009 (Fig. 5c) yıllarında yine Şantiye IV

⁵ Karıştırma çubukları arşivden alınmış siyah-beyaz fotoğraf ve çizimlere dayanmaktadır. Cam çubukların rengiyle ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶ Lagina temenosunda 1999 yılı kazı çalışmaları sırasında, tapınağın naosundan renkli ve farklı boyutlarda oyun taşları ele geçmiştir. Bunlar fal taşı olarak yorumlanmıştır.

⁷ Opak beyaz renkte oyun taşı olarak değerlendirilmiştir.

391-398, Fig. 92: 86-87 (MS 1. yüzyılın ikinci yarısı); Dusenbery 1967: 47, Fig. 53).

Cam Bilezik: 2019 yılında Şantiye II ve 2004 yılında Şantiye IV, K40 plan karesinden mavi renkli spiral bilezik parçası ele geçmiştir (Fig. 6a-b). Spear, Doğu Akdenizde ve çevresinde Hellenistik Dönem ve Erken Roma Dönemi bileziklerde tipolojik bir gelişim/değişim izlenemediğini ifade etmektedir (Spaer 2001:194, type C, subtype 1 or 2 (spirally twisted bracelets)). Bileziklerin MS 3. yüzyılda yaygınlaştığına dikkat çekmiştir (Spaer 1988: 51). Spaer, spiral bileziklerin ise MS 4. yüzyılda ortaya çıktığını belirtmektedir (Saldern 1980: 33-34, 233 (Roma Dönemi); Swan 2013: 108-109, Fig. 6.1.9 (MS 3. yüzyıl)).

Cam objeler: 2004 yılında Şantiye IV'ten Hellenistik tabakadan bir heykele ait opak beyaz renkli cam göz ele geçmiştir⁸ (Fig. 7a) (Beyer 2005: 297, 304, Fig. 14). J41 plan karesinden (0M08-0001) gelen cam gözün büyük bir heykele ait olduğu düşünülmektedir. 2004 yılında Şantiye IV alanından L41 plan karesinden (02005.1) 2004/34 envanter numaralı, koyu yeşil renkli cam zar (Fig. 7b) ve 2009 yılında Şantiye IV alanından yeşil renkte yüzük taşı (Fig. 7c) tespit edilmiştir.

Kaplar

Porsuk-Zeyve Höyük kazı çalışmaları sırasında ele geçen en erken tarihli kap alabastro-na ait parçadır. MÖ 2-1. yüzyılda görülmeye başlayan kâseler, MS 1-4. yüzyıl aralığına ait unguentarium, Şişe/Sürahi, kadeh/bardak ve kavanoz parçaları ele geçmiştir. Bu başlık altında kaplar paralelleri ile ilişkilendirilerek tarihlendirilmiştir.

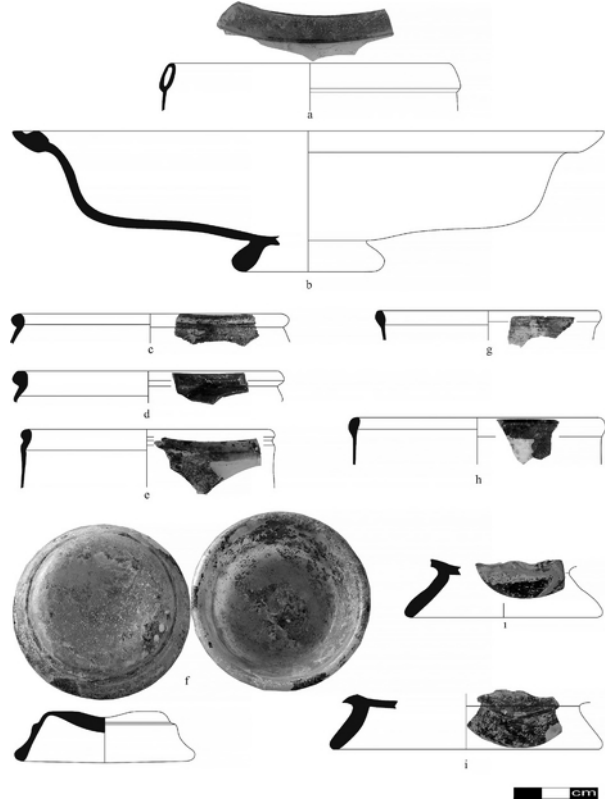

Fig. 10. Porsuk-Zeyve Höyük cam kâseler.

⁸ Cam gözler Hellenistik Dönem'de bronz heykellerde sıkça kullanılmıştır. Los Angeles'da J. Paul Getty Müzesi "Power and Pathos", çalışmasında 9. ve 37. portreler farklı iki adama aittir ve Hellenistik Dönem'e (MÖ 300-200) tarihlenmiştir. Beyaz renkte göz yatağı oluşturulmuş ve ortasına metal göz bebeği yerleştirilmiştir (Daehner 2015: 9. ve 37. portreler).

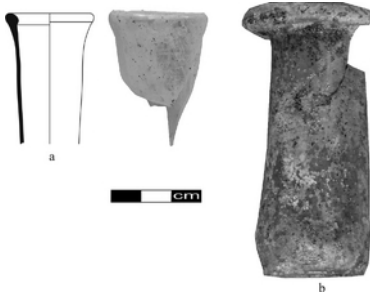

Fig. 11. Porsuk-Zeyve Höyük cam unguentariumlar.

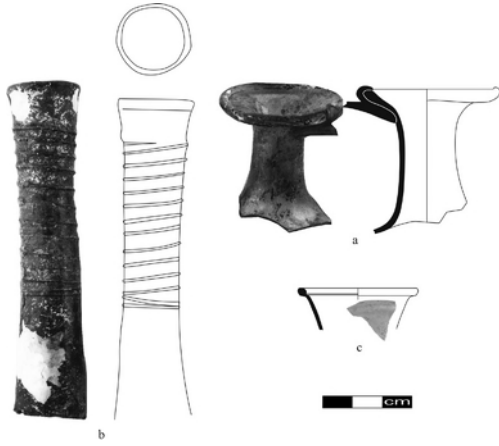

Fig. 12. Porsuk-Zeyve Höyük cam şişe/sürabiler.

2019 yılında Şantiye II, sektör 5'te (5001) kaburgalı kâse tespit edilmiştir (Fig. 9b). Bu tip kâseler derin ve sığ formlarda karşımıza çıkmaktadır. İlk örneklerinde çok renkli iken daha sonra tek renklilerle de karşılaşmıştır. MS 1. yüzyıldan sonra tek renkliler yaygınlaşmıştır. Isings'in tarafından yayınlanan kaburgaların kısa olduğu sığ kase formuyla benzerdir (Isings 1957: 17-19, form 3c [MS 49-61]). Bu kâseler paralelleri ile ilişkilendirildiğinde MÖ 1.-MS 1. yüzyıl aralığına tarihlenebilir (Grose 1977: 21-22, Fig. 5-6:2 (MÖ 1. yüzyıl); Isings 1957: 17-19, form 3c (MS 49-61); Hayes 1975: 20, Fig. 2: 53 (MS 1. yüzyıl); Grossmann 2013: 219, Fig. 2. G1 (MÖ 1.-MS 1. yüzyıl)).

2019 yılında Şantiye II, sektör 3'den (5001) geniş ve sığ kâseler tespit edilmiştir (Fig. 9c). Kalıba döküm tekniği ile üretilmiştir. Kâse açık yeşil hamurludur. Ağzı hafif dışa eğimli, ağız çapı geniş ve içteki yatay ince bezemeli oluşlarıyla diğer kâselerden ayrılır. Benzer profillerle ilişkilendirildiğinde MÖ 1.-MS 1. yüzyıla verilebilir (Clairmont 1963: 27-28, pl. 4: 109; Grose 1977: 267-168, 413, no. 244 (MÖ 1.-MS 1. yüzyıl); Stucky 1983: 79, taf. 57: 5; Weinberg 1992: 100, no 53 (MÖ 1. yüzyıl); Stern ve Schlick-Nolte 1994: 284, no. 79 (Suriye-Filistin üretimi olduğu belirtilmiş ve MÖ 2-1. yüzyıla tarihlenmiştir.); Czurdaruth 2007: 27, taf. 1:4 (MÖ 2-1. yüzyıl); Gençler-Güray 2009: 28-30, kat. nr. 16-27; Baybo

Alabastron: Alabastron parçası 2004 yılında L40 plan karesinde (02022.01) ele geçmiştir (Fig. 8). Hamuru turkuaz mavisi ve beyaz, dış yüzü ise beyaz ve kırmızımsı kahverengi renktedir. İç kalıp yöntemi ile biçimlendirilen alabastronun basık ve dar boyunlu yapısı dikkat çekmektedir. Benzer formdaki alabastron parçaları bu parçanın MÖ 6-4. yüzyıl aralığına ait olabileceğine işaret etmektedir (Lightfoot 1989: 71, pl. 9:1 (MÖ 6.-5. yüzyıl); Jones 1995: 27, Fig. 6 (MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısı); Weinberg 1992: 79-80, 2707, 2821 (MÖ 6.-5. yüzyıl)).

Kaseler: 2013 yılında Şantiye IV, kuzey H40 plan karesinden (1701.0010), yarı küresel formlu kâse parçası ele geçmiştir (Fig. 9a). Bal renkli hamura sahip kâsenin dış yüzünde iki yiv bulunmaktadır. Hayes, bu kâsenin benzerlerini Suriye üretimi olduğunu ifade etmiş ve MÖ 2-1. yüzyıllara tarihlenmiştir (Hayes 1975: 158-159, Fig. 1:41).

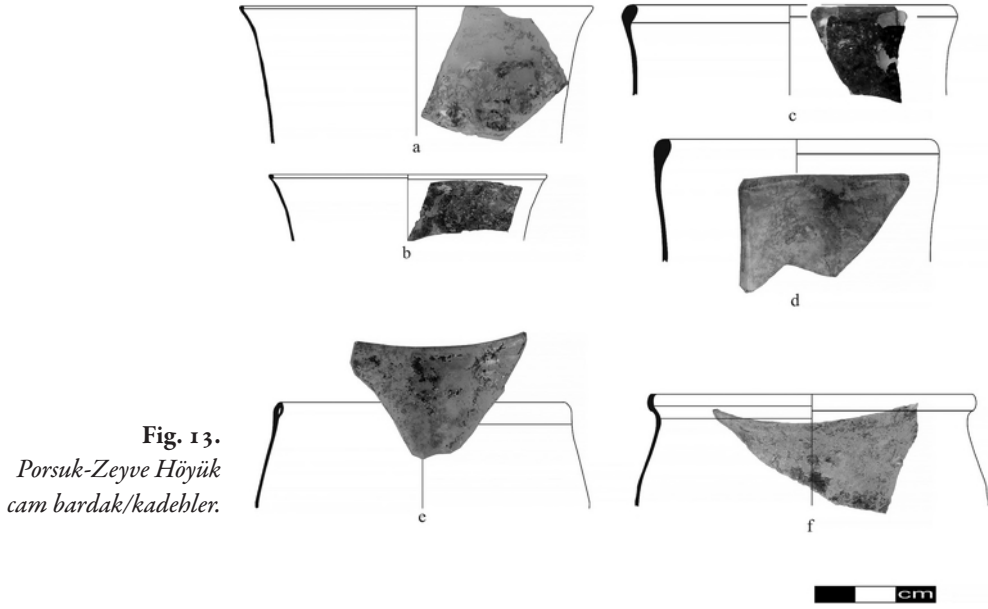

Fig. 13.
*Porsuk-Zeyve Höyük
cam bardak/kadehler.*

2016: Y-19 (MÖ 1-MS 1. yüzyıllar)). 2019 yılında aynı alandan ve aynı seviyeden kaselere ait çok sayıda parça ile karşılaşmıştır (Fig. 9d-e).

2008 yılında Şantiye IV, I42 plan karesinden derin kâse ele geçmiştir (Fig. 10a). Hayes, bu formun Kartaca, Kuzey Afrika ve Doğu (Suriye-Filistin) örnekleriyle de benzer olduğunu belirtmiştir (Hayes 1975: 147). İtalya veya Suriye üretimi olduğundan bahsederek MS 50-80 yıllarına tarihlenmektedir (Isings 1957: form 44, Lancel 1967: form 23; Harden 1936: pl. XV: 356; Davidson 1940: 316, Fig. 18: 45-46; 170, 105; Hayes 1975: 158-159, Fig. 21: 639 (MS 50-80); Lightfoot ve Arslan 1992: 170, 105 (MS 2. yüzyıl)).

1970 yılı kazı çalışmaları sırasında sığ formulu kase tespit edilmiştir (Fig. 10b). Isings, bu tip kaseleri metal kaselerin taklidi olarak değerlendirmiş ve sigillatolarla karşılaştırılabileceğini belirtmiştir (Isings 1957: 59, form 43 (MS 1. yüzyıl); Isings 1971: 21, Fig. 3: 57 (MS 2. yüzyıl sonu)). Benzer formdaki kaseler MS 1.-2. yüzyıla tarihlenmiştir (Lancel 1967: form 23; Isings 1957: 59, form 43 (MS 1. yüzyıl); Isings 1971: 21, Fig. 3: 57 (MS 2. yüzyıl sonu); Hayes 1975: 66, Fig. 6: 194 (MS 2. yüzyıl)).

2013 yılında Şantiye IV, kuzey-güney H-J40 (1726.0004) plan karesinden üç adet kalın ağız kenarlı kâse dudak-gövde parçası ele geçmiştir (Fig. 10c-e). Benzer formulu kaselerin çarkta çapraz kazıma dekorlusunu farklı merkezlerde ele geçmiştir. Porsuk-Zeyve Höyük'te bu camlar sade ve dekorsuzdur. Bu formlar MS 2-3. yüzyıllarda popüler olmuştur (Isings

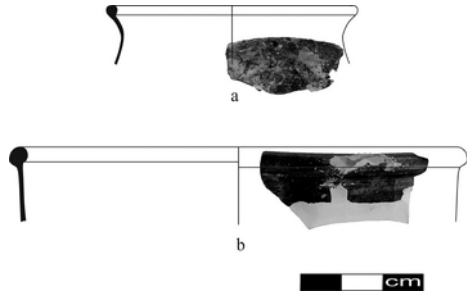

Fig. 14. *Porsuk-Zeyve Höyük cam kavanozlar.*

Fig. 15. 1969 yılı kazısında tespit edilen Roma yapısı ve cam işleme fırını.

Fig. 16. Porsuk-Zeyve Höyük batı yönünde Şantiye I'de K1-2, J1-2 plan karelerinde 1969 yılında tespit edilen fırın.

1957: form 96b; Clairmont 1963: pl. X: 427; Gürler 2000: no. 99 (MS 2.-3. yüzyıllar); Taştemür 2007: 130, çiz. no. 20-res. no. 19 (MS 2.-3. yüzyıllar); Jackson-Tal 2015: 397, pl. 9.1: 8-9).

2004 yılında Şantiye IV, I41 plan karesinden, 2004/41 envanter numaralı, açık yeşil renkte cam kâse ele geçmiştir (Fig. 10f). Cam kâsenin ikinci kez kullanıldığını düşünmekteyiz⁹. Kâsenin gövdeden kaideye geçişte bu denli düzgün kırılmasına imkân olmamasından dolayı bu bir içki kabının ayak/kaide kısmı olmalıdır. Büyük bir kadeh kırıldıktan sonra ayak kısmı tıraşlanarak yeniden kullanılmıştır. İkinci kullanım kaplara Aquincum'da mezarlarda rastlanmıştır. İkinci kullanımın dönemin ekonomik durumuyla ilişkili görülmektedir (Devai 2016: 135-144, Fig. 1-5). MS 3-4. yüzyıllarda ikinci kez kullanıldığı düşünülmektedir (Barkoczi 1996: 28, taf. III: 26 (MS 1. yüzyıl); Devai 2016: 135-144, Fig. 1-5 (MS 1-4. yüzyıl); Crowfoot 1957: 403-407, Fig. 93: 2 (MS 1. yüzyılın sonları)).

2013 yılında Şantiye IV, kuzey-güney H40 plan karesinde, ağzı yuvarlatılmış, hafif S profilli, yarı küresel gövdeli, konik ayaklı kâselere ait ağız, gövde ve kaide parçaları ele geçmiştir (fig 10g-i). Bu kâse parçaları MS 1-4. yüzyıl arasında kullanılmışlardır (Clairmont 1963: 83, pl. 9: 330 (Roma Orta imparatorluk Dönemi); Hayes 1975: 120, Fig. 12: 473 (MS 4-5. yüzyıllar); Saldern 1980: 68, pl. 25: 465 (Geç Roma-Erken Bizans); Baybo 2003: çiz. 51: 286 (MS 2-5. yüzyıl); Taştemür 2007: çiz. no:147 (MS 3-4. yüzyıl); Baybo 2016: çiz. XC, P 33, (MS 1-4. yüzyıl); Yıldız 2016: kat. no. 68 (MS 2-4. yüzyıl)).

Unguentarium: 2013 yılında Şantiye IV, kuzey-doğu J40 plan karesinden (1704.0001) dudak kısmı basit şekilde içe katlanmış, dudaktan gövdeye kırılmadan düz inen parfüm/unguentarium ağız ve boyun parçası ele geçmiştir (Fig. 11a). Benzer formlardaki unguentariumlar MS 1-2. yüzyıla tarihlenmiştir (Hayes 1975: 71, Fig. 8: 233; Olcay 2001: 153, Fig. 10e (MS 1-2. yüzyıl)). 2012 yılında Şantiye IV'te açık yeşil renkli unguentarium ele geçmiştir (Fig. 11b). Unguentariumun benzerleri MS 3. yüzyılda kullanılmıştır (Oliver 1980: 86, no. 116 (MS 3. yüzyıla tarihlenmiş)).

Şişe/Sürahiler: Şantiye I alanında yine 1969 yılında bir başka sürahi/şişe daha ele geçmiştir (Fig. 12a). İnce cidarlı basit biçimde içe katlanmış ağız kenarlıdır. Batıda çok sayıda benzerleri ele geçmiştir (Fremersdorf 1958: 75, Fig. 171-172, Fig. 14 (MS 3. yüzyıl)). Kulplu sürahiler ağız cidarının kalınlığına ve bezemelerine göre ayrılmışlardır. Bu tür formlar genellikle yerel üretim formlar arasında değerlendirilmiştir (Fremersdorf 1958: 75, Fig. 171-172, Fig. 14 (MS 3. yüzyıl); Baybo 2003: kat. no. 139-140 (MS 1. yüzyıl); Baybo 2016: B155 (1.-4. yüzyıl), D129 (MS 1.-2. yüzyıl)). Fig. 12a'da yer verilen şişe/sürahi MS 3-4. yüzyıl yaygın şişe/sürahi formlarıyla ilişkilidir.

Şantiye I alanında 1969 yılında Geç Roma-Erken Bizans Dönemlerine tarihlenen bant/ip dekorlu şişe ele geçmiştir (Fig. 12b). Cam ip bezemesi ya cam formun rengi ile

⁹ Bu konuda verdiği önerilerden dolayı sayın Dr. Öğr. Ü. Emre Taştemür'a teşekkür ederim.

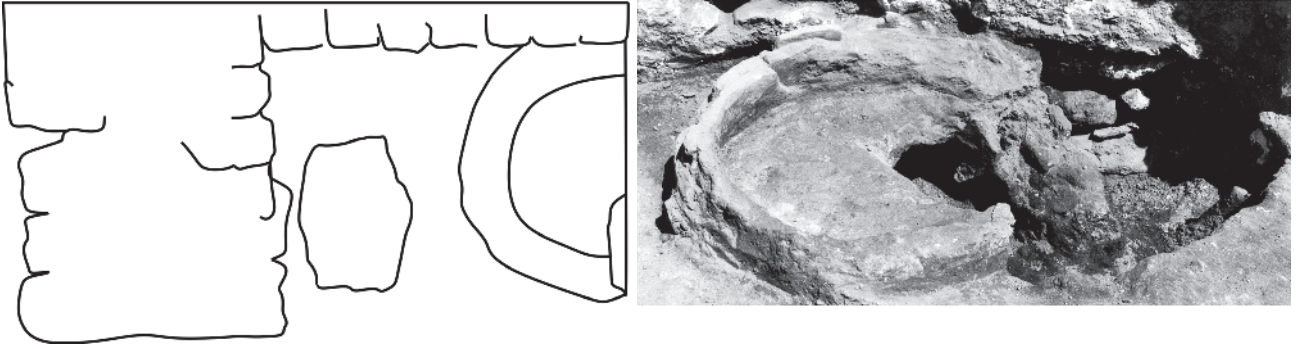

Fig. 17. 1969 yılı kazı günlüğünde yer alan fırının basitçe çizilmiş planı ve aynı yıla ait fotoğraf.

aynı renkte ya da renksiz cam üzerine kobalt mavisi ip uygulama olmak üzere iki farklı yöntemle karşımıza çıkmaktadır. Porsuk-Zeyve Höyük'teki bu cam bant dekorlu şişenin renkleri bilinmemektedir. Silindirik ve uzun boyunlu şişenin dudağın hemen altında başlayan ve boynun ortasından sonra sonlanan cam bantlarla bezenmiştir. Benzerleri ile karşılaştırıldığında MS 4. yüzyıla tarihlenebilir (Tek 1994: Kt 7, 69; Baybo 2003: kat. nr. 85, 89; Gençler-Güray 2009: kat. nr. 212-215; Baybo 2016: 65, D-117-118 (MS 3.-7. yüzyıl); Çakmaklı 2017: 284-285, lev. 3: 12 (Geç Roma-Erken Bizans)).

2013 yılında Şantiye IV, kuzey H40 plan karesinde (1734.0002) yuvarlatılmış ağız kenarlı şişe/sürahi parçası ele geçmiştir (Fig. 12c). Cam ip dekorlu şişelerin ağız ve boyun yapısıyla benzemektedir. Ancak Porsuk-Zeyve Höyük örneğinde cam ip bezemesine rastlanmamıştır. Benzer profilli şişeler oldukça geniş tarih aralığında kullanım görmüştür (Isings 1971:13, Fig. 1:25 (MS 3. yüzyıl); Lightfoot ve Arslan 1992: 121, 68 flask (MS 4. yüzyıl); Tek 1994: kat. no. 7, 69; Baybo 2003: kat. nr. 85, 89; Gençler-Güray 2009: kat. nr. 226; Baybo 2016: 65, D-119 (MS 3-7. yüzyıl)).

Kadeh/Bardaklar: 2013 yılında Şantiye IV, kuzey J40 plan karesinde (1726.0001) içe bükülmüş ağızlı iki adet bardak/kadeh parçası ele geçmiştir (Fig. 13a-b). Bu kadehler renksiz hamurdan yapılmışlardır ve dekorsuzdurlar. Bu kadehlerin üretim merkezlerinin Mısır veya Suriye olduğu düşünülmektedir (Isings 1957: 38, 21 (MS 1. yüzyıl); Harden 1936: 149, pl. XV: 408-409, Berger 1960: taf. 107 (MS 1. yüzyıl); Wilhelm 1969: 83, 112). Çeşitli formları vardır ve MS 1. ve 2. yüzyılın sonuna kadar kullanılmaya devam etmiştir (Isings 1957: 38, 21 (MS 1. yüzyıl); Harden 1936: 149, pl. XV: 408-409, Berger 1960: taf. 107 (MS 1. yüzyıl); Wilhelm 1969: 83, 112).

2013 yılında Şantiye IV, kuzey J40 plan karesinden (1726.0010) üç adet bardak ağız ve gövde parçası açığa çıkarılmıştır (Fig. 13c-d, f). Yuvarlatılmış ağızlı ve düz gövdeli bardak en çok rastlanan formlardandır. Ağız kenarı bazı örneklerde hafif içe bazılarında ise hafif dışa meyillidir. Dudak kalınlıkları da farklılık göstermektedir. Bu form MS 1. yüzyıldan başlayarak MS 4. yüzyıla kadar üretilmiş ancak, yoğun kullanımı MS 2-3. yüzyıllarda gerçekleşmiştir (Harden 1936: taf. XV: 362-365; Isings 1957: form 85b (MS 2. yüzyıl sonu);

Fig. 18. Porsuk-Zeyve Höyük batı yönünde açılan alanda tespit edilen cam işleme fırınından detay ve fırın çevresindeki dolgu toprağından gelen cam buluntular.

Hayes 1975: 64, Fig. 5: 180-183 (MS 2-3. yüzyıl); Saldern 1980: pl. 13/472; Barkoczi 1996: 33, taf. V: 47 (MS 3. yüzyıl); Baybo 2016: 52-53, B-85).

Kavanozlar: 2013 yılında Şantiye IV, kuzey-güney J40 plan karesinden (1701.0008) kavanoz ağız ve gövde parçası ele geçmiştir (Fig. 14a-b). Ağız yuvarlatılmış, S profilli boyunlu ve oval gövdelidir. Dışa ve içe katlanmış ağızın üst kısmı düzleştirilmiştir. Benzerleri MS 2-3. yüzyıla tarihlenmiştir (Taştēmür 2007: 180, çiz. no. 188 (MS 2-3. yüzyıl)). 2013 yılında Şantiye IV, kuzey-güney J40 plan karesinden ikinci bir kavanoz parçası daha tespit edilmiştir. Bu kavanoz ise Geç Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir (Hayes 1975: Fig. 10: 423 (MS 4-5. yüzyıl)).

Fırın Kalıntısı

1969 yılında höyüğün batı kısmında, 1962 yılı yol çalışmaları sırasında çok tahrip edilen alanda çalışmalar yapılmıştır. Batıdan doğuya Şantiye I'de höyüğün batı yakası eteğinde, alçı ocağı erişim yolu ve Darboğaz Köyü'ne giden yol üzerinde bir yapıya ait duvarlar tespit edilmiştir. 1969 yılı kazı çalışmaları sırasında K1-2, J1-2 plan karelerinde, büyük bir mimari yapı ortaya çıkarılmıştır (Pelon 1970: 279-280). Bu yapının kuzeydoğu duvarı payandalarla desteklenmiştir (Fig. 15). Kuzey-batıda kare şeklindeki oda, taş döşeli avluya açılmaktadır (Fig. 15-16) (Pelon 1970: 279-280).

1969 yılı raporunda bu yapının işlevi ve planı ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Höyükte gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Hellenistik-Roma Dönemi yapıları ve buluntuları üzerine detaylı kayıt tutulmamıştır. Ancak kazı raporları tekrar gözden geçirildiğinde, şu anki kazı evi çevresinde takip edilebilen bu mimari yapının, "I" planında kuzey-batı güney-doğu doğrultusunda uzanan yan yana dizilmiş dükkânlardan oluştuğunu düşünmekteyiz. Kazı arşiv fotoğraflarında da gözlemlendiği kadarıyla bu yapının duvarlarının alt kısmı kireç taşı ve dere taşı üst kısmı ise kerpiçle örülmüştür. Döşemede ise yine iri dere taşları kullanılmıştır.

Bu yapı içerisinde payandalarla ayrılan, avluya açılan odalardan birinin kuzey köşesinde, yaklaşık 66 cm çapında 10 cm kalınlığında dışta kil tabakası ile kaplı bir sıra kerpiçten, kavisli örülmüş, dairesel fırın kalıntısı tespit edilmiştir (Fig. 17-18) (Pelon

1970: 279-280). Bu fırının altında toprağa gömülü 1.85 m derinlikte kovan biçimli çukur bulunmuştur. Bu çukur yapının daha önceki evresinde silo olarak kullanılmış olmalıdır (Pelon 1970: 280, 282).

Porsuk-Zeyve Höyüğün batısında yer alan ve 1962 yılındaki yol çalışmaları sırasında tahrip edilen bu alan kentin ticaret noktası olmalıdır. Dükkânlar höyüğün tepesine değil antik yola yakın kolay ulaşılabilir alana, höyüğün eteğine inşa edilmiştir. Roma döneminin duvarları arasındaki fırın kalıntısı açık alana, avluya bakan yere kurulmuştur. Porsuk-Zeyve Höyük cam işleme fırını komplike (birden çok yapıdan oluşan dükkân (?)) bir yapının içerisine yapılmıştır (Pelon 1970: 279-280).

2018 ve 2019 yıllarında Porsuk-Zeyve Höyük kazı çalışmaları sırasında köylülerin yönlendirmesi ile Porsuk-Zeyve Höyüğün hemen karşısında yer alan Kisecik Tepesi'nde büyük bir yapıya ait mimari parçalar tespit edilmiştir¹⁰. Kazı deposunda da daha önceki yıllarda yine aynı noktadan getirilmiş mimari parçalarla karşılaşmıştır. Aynı özellikleri taşıyan bu mimari bloklar büyük bir yapının üst elamanına ait olmalıdır. Höyüğün tepesinde 2019 yılı ve daha önceki yıllarda gerçekleştirilen kazılarda Roma Dönemi yerleşimlerin, basit kırsal köy evlerine ait yapılar olduğu tespit edilmiştir. Bütün bu verilere bakıldığında höyükte basit evlerin olduğu, sosyal yapıların ise höyüğün eteği ve yakın çevresine, düz alana kurulduğu söylenebilir. Bu nedenle dükkânlar yerleşimin merkezine değil, kolay ulaşılabilir alana ve yol ağı üzerine inşa edilmiştir.

1969 yılı çalışmalarında cam atölyesinin zemininde bulunamamış ancak toprak dolgu içerisine dağılmış Roma Dönemi'nin sonlarına kadar uzanan seramik parçaları, imalat atığını temsil eden deforme olmuş cam parçalar, döküm artıkları, cam parçaları ve cüruf lar ele geçmiştir¹¹ (Fig. 18) (Pelon 1970: 280, 282; Pelon 1976: 234, Fig. 3; Pelon 1992: 310). Cam parçaları arasında MS 1. yüzyıl skyphos kulpu (Fig. 19) (Grose 1989: 255, Fig. 140 (MS 1. yüzyıl)) ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen kadeh ayağı tespit edilmiştir (Fig. 19) (Erten ve Gençler-Güray 2012: 310-311, Fig. 6: 12-13, 15; Stern 2001: 270; Grosmann 2013: 239, Fig. 58: G59-60 (MS 253-636)).

Antik Çağ'da cam işleme fırınları yerleşimlerin farklı noktalarına kurulmuştur. Tiyatro duvarıyla bağlantılı alanda (Meriç/Ersoy 1995: 38; Tezel 1994: 22, lev. 20, res. 1-9)¹², agorada portiko içindeki dükkânda (İdil et al. 2009: 273)¹³, gymnasiuma yakın kısımda

¹⁰ Bu mimari parçalar "Porsuk-Zeyve Höyük 2018 Yılı Kazısı" adlı yayının aşamasındaki çalışmada yer almaktadır.

¹¹ Porsuk-Zeyve Höyük'te 1969 yılında cam işleme fırınının çevresinden elde edilen cam kap parçalarının çizimleri olmamakla birlikte cam parçaları da kazı evinin zarar görmesinden dolayı ne yazık ki günümüzde mevcut değildirler. Bu durum Porsuk-Zeyve Höyük yerel üretim kap formlarının özelliklerinin tespit edilmesini zorlaştırmıştır.

¹² Metropolis'de tiyatro duvarında doğu-batı uzantılı alanda fırın kalıntısı tespit edilmiştir. Bu alanda cam cüruf ve cam parçaları ele geçmiştir.

¹³ Nysa'da Agora'nın kuzey portikosunda 3 numaralı dükkân olarak adlandırılan mekânda, kare planlı fırın kalıntısı, sağlam pota parçaları, cüruf, cam çekirdeği ve cam parçaları ele geçmiştir.

(Yaylalı 2008: 24-27)¹⁴, hamamda (Adibelli 2007: 25-40; Adibelli 2013: 93-102)¹⁵ propylon yakınında (Yaraş 2002: 377)¹⁶, palestra (Hoff/Can/Townsend/Erdoğan/Howe 2014: 581-594)¹⁷ ve su sarnıcı (Taştēmür ve Aytaç 2017: 69-89) gibi yapıların yakınında cam işleme fırınlarına ait kalıntılar tespit edilmiştir (Charleston 1978: 9-33; Tek 2005: 118; Kanyak ve Hasdemir 2007: 1126-1142; Taştēmür 2018: 207). Porsuk-Zeyve Höyük'te Tralleis antik kentinde olduğu gibi cam işleme fırını, dükkânın içine, civar yerleşimlerden gelen yol ağı üzerine, kısmi açık alana, yapının avluya bakan kısmına kurulmuştur. Böylece camı işleyen usta satışı da aynı yerde gerçekleştirmiş olmalıdır. Sardis antik kentinde de hamam-gymnasium kompleksinin güney kenarı boyunca uzanan dükkânların içinde cam üretimi yapılan Erken Bizans Dönemi cam fırını karşılaşılmaktadır (Saldern 1980: Plan IV, pl. 17, 714-733).

Porsuk-Zeyve Höyük cam fırın kalıntısı kerpiçle örülmüş ve dairesel formudur. Roma Dönemi'nde bu fırın tipi yapımının pratik olmasından dolayı yaygın olarak tercih edilmiştir. Antik Çağ'da bu tarz fırınlarla Alliano (Yaraş 2002: 377)¹⁸, Ephesos (Wefer ve Mangartz 2011: 213-228)¹⁹, Metropolis (Meriç/Ersoy 1995: 38; Tezel 1994: 22, lev.20, res. 1-9)²⁰, Tralleis (Yaylalı 2008: 24-27)²¹, Tarsus (Adibelli 2007: 27-28, res. 3)²² gibi birçok yerleşimde karşılaşılmaktadır.

Sonuç

Porsuk-Zeyve Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda tabakaların arasının çok yakın olması ve hatta birbirine geçmiş olmasından dolayı çıkan malzemeleri tarihlendirmede sadece tabakaya bakılmamış benzerleri ile karşılaştırılarak tarihlendirmeye gidilmiştir. Bu nedenle camları tarihlendirirken de önceliğimiz karşılaştırma olmuştur. Cam buluntular Anadolu'nun diğer yerleşimlerinde olduğu gibi Porsuk-Zeyve Höyük'te de Roma Dönemi'nde

¹⁴ Tralleis'de 2007 yılı kazı çalışmaları sırasında gymnasiumun kuzeyinde duvara bitişik kısımda Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'nde işlik ve dükkân olarak kullanılan yapılar ortaya çıkarılmıştır. İlk dükkânının içinde fırın kalıntısı ele geçmiştir.

¹⁵ Tarsus'da 2004 ve 2006 yıllarında yapılan çalışmalar sırasında cam fırınlar açığa çıkarılmıştır. Aynı tabakada cam külçeleri, cürufur ve cam kırıkları ele geçmiştir.

¹⁶ Alliano antik kentinde propylonun güneybatısında Bizans Dönemi'nde kullanıldığı düşünülen bir fırın ortaya çıkarılmıştır.

¹⁷ Antiochia Ad Cragum'da kentte 2013 yılı kazı çalışmaları sırasında palestra oval formulu fırın ortaya çıkarılmıştır.

¹⁸ Alliano antik kentinde karşılıklı dört kenarlı bir cam fırını tespit edilmiştir. Saman katkılı pişmiş topraktan 50 cm genişliğinde fırınla karşılaşılmıştır.

¹⁹ Ephesos'da cam fırını 70 cm eninde 90 cm boyunda oval formudur. Kilden yapılmış yan duvarlarının bir bölümü korunmuştur.

²⁰ Metropolis'de cam işleme fırınına ait tuğla ve harçtan yapılmış duvar parçası ele geçmiştir.

²¹ Tralleis'de 1.83 cm çapında, dairesel formulu, tuğla örgülü fırın kalıntısı ele geçmiştir (Yaylalı 2008, 24-27).

²² Tarsus'da tuğladan oval formulu fırın kalıntısı tespit edilmiştir.

artmıştır. Çalışmanın konusunu oluşturan cam eserler de çoğunlukla Roma Dönemi özelliği taşımaktadır. Höyükte cam buluntuların geldiği alanlar Şantiye I-batı eteği, Şantiye II-batı kısmı, Şantiye IV-kuzey doğu kısmıdır.

Höyüğün üzerinde yer alan Şantiye II-IV'de ortaya çıkarılan mimari yapılar basit odalar ve mutfaklardan oluşmaktadır. Cam işlemeciliğinin yapıldığı fırının bulunduğu Şantiye I alanında 1969 yılında tek sezon ve kısa zamanda gerçekleştirilen kazı çalışması, mimari yapı ve fırının tarihi ile ilgili bilgilerimizi sınırlamaktadır. Cam işleme atölyesinin kurulduğu mimari yapı höyüğün eteğinin bittiği noktada başlayan kireç taşı ocağından getirilen yerel malzeme ile yapılmıştır. Taş duvarın üstü ise yine höyükte iki bin yıllık bir geleneğin devamı olan kerpiçle devam ettirildiği gözlenmektedir. Porsuk-Zeyve Höyük'te tespit edilen cam atölyenin kurulduğu bu büyük yapının bütünü ortaya çıkarılmadığı ve plan çizimi olmadığı için Anadolu'daki benzerleri ile ilişkilendirilememiştir.

Porsuk-Zeyve Höyük'te cam işleme atölyesi höyüğün tepesine değil höyüğün bittiği noktaya, yapının avluya bakan kısmına kurulmuştur. "I" biçimli yapı içerisindeki dükkân da olması burada sabit bir cam işleme atölyesinin varlığının göstergesidir. Yuvarlak planlı, basit şekilde kerpiçle oluşturulmuş bu fırın sık sık onarılarak kullanılmaya devam etmiş olmalıdır.

Yerleşimde cam işleme fırınının tespit edilmesinin yanı sıra yine cam işlemede kullanılan cam karıştırma çubuklarının ortaya çıkarılması, burada cam işleme atölyesinin varlığını desteklemektedir. Cam karıştırma çubukları ise cam işleme fırınının tespit edildiği mimari yapı içerisinde gelmektedir. Karıştırma çubuklarının benzerleri en geç MS 1-2. yüzyıllara tarihlenmektedir. Cam fırının tarihi Roma Dönemi içerisinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle cam karıştırma çubukları ile cam fırının çağdaş olması beklenebilir. Cam işleme atölyesi ve cam karıştırma çubukları ile aynı dönemler yani MS 1-2. yüzyıl aralığında üretildiği ve kullanıldığı düşünülen cam kap parçalarının (Fig. 10a-b, c-h, 11a, c, 12a, 13a-b, d-e) bu atölyede üretilmiş olması muhtemeldir.

Porsuk-Zeyve Höyük kazılarında en çok cam buluntu doğu kısımda Şantiye IV olarak adlandırılan alandan özellikle 2011 (kazı arşiv ve depo bilgilerine göre) ve 2013 yılları kazı çalışmaları sırasında ele geçmiştir. Bunun öncelikli nedeni geniş bir alana yayılan Hellenistik ve Roma Dönemi yerleşimleridir. İleride höyüğün bu kısmında yürütülecek kazılarda cam işlemeciliğine dair daha fazla bilgi edinilecektir.

Höyükte; camdan, bilezik, zar, göz, karıştırma çubukları ve kaplar ele geçmiştir. Kaplar iç kalıplama, kalıba döküm ve serbest üfleme tekniği ile üretilmiştir. Alabastron parçası (Fig. 8) dışında iç kalıplama tekniğinde üretilmiş cam kaba rastlanmamaktadır.

Porsuk-Zeyve Höyük'te ele geçen cam boncuklarla Demir Çağ'dan Geç Roma Dönemi'ne kadar karşılaşılmaktadır. Toka başı, kolye, bileklik gibi takı objesi olarak kullanılan boncuklar farklı renklerde ve biçimlerde olmalarının yanı sıra oldukça yoğun buluntu veren bir grubu oluşturmaktadır. Ancak, Roma Dönemi'ne ait olduğunu düşündüğümüz bir grup boncuk karşılaştırma örneklerinin azlığından dolayı tarihlendirilmede eksik kalmıştır.

1969 yılında Şantiye I olarak adlandırılan alanda tespit edilen cam işliğinin içerisinde veya yakın çevresinde cam parçalar ele geçmediği için bu fırında üretilen camlar hakkında kesin verilere ulaşılamamaktadır. Ancak, Porsuk-Zeyve Höyük cam buluntular içinde tekrar eden formlar arasında kase, bardak, şişe/sürahiler ve unguentariumlar olduğu gözlemlenmektedir. Kullanılan cam hamur renkleri ise açık yeşil, yeşil, mavi ve beyazdır. Bu cam kaplara, karşılaştırma örneklerinde de görüldüğü üzere hemen her antik yerleşimde rastlamak mümkündür.

Porsuk-Zeyve Höyük'te tespit edilen buluntulardan alabastron parçasının ve Fenike tipi boncuğun Suriye üretimi olması muhtemeldir. Cam boncuklar ve alabastron parçası dışında MÖ 1. yüzyıldan önceye verebileceğimiz cam kap bulunmamaktadır. MÖ 1. yüzyıldan itibaren MS 4. yüzyıla kadar cam buluntusunun yoğunlaştığı görülmektedir. Höyük'te şu ana kadar gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde en erken MÖ 1. yüzyıldan itibaren cam kapların günlük kullanım tipleri artmıştır.

Erken Roma İmparatorluk Döneminde (MÖ 1-MS 1. yüzyıl) yarı küresel formlu, kaburgalı ve yayvan formlu kâseler üretilmiştir. 1969 yılında Şantiye IV alanında tespit edilen skyphos kulbu ve karıştırma çubukları (Fig. 18, 4), 2013 yılına ait tek buluntu (Fig. 9a) ve 2019 yılı Şantiye II alanından gelen buluntular (Fig. 9b-c) bu grubu oluşturmaktadır. Bu formların hepsi ait oldukları dönemin tipik örnekleri arasındadır. MÖ 2-MS 1. yüzyıl arası üretilen kâselerin Doğu Akdeniz kıyısında (Suriye-Filistin) işlenerek Anadolu'ya ticaretinin yapıldığı düşünülmektedir (Hayes 1975: 158-159, Fig. 1:41). Porsuk-Zeyve Höyük Doğu Akdeniz'in Anadolu'ya açılan kapılarından Kilikya kapısı üzerinde yer alması ve Porsuk-Zeyve Höyük'te MÖ 2-MS 1. yüzyıl Doğu Akdeniz üretimi cam kapların tespit edilmesi bu ticareti doğrulayan veriler olması açısından önemlidir. Ancak, bu dönemde (MÖ 2-1. yüzyıl) Porsuk-Zeyve Höyük'te cam işleme atölyesi var mıydı yoksa bu buluntuların güneyden mi kente geldiği konusu daha çok buluntu ve araştırma ile cevaplanacaktır. Bu nedenle höyükte gerçekleştirilecek çalışmalarda sadece erken evrelere odaklanan kazı anlayışından uzaklaşıp Hellenistik-Roma tabakalarının göz ardı edilmeden gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Orta Roma İmparatorluk Dönemi (MS 2-3. yüzyıl) camları arasında kâse (Fig. 10a-h, 13a-b, f, 14a-b), sürahi/şişe (Fig. 12a), parfüm şişesi (Fig. 11a), bardak (Fig. 13a-e), kavanoz (Fig. 14a) gibi formlarla karşılaşılmaktadır. Tüm bu kaplar günlük kullanım için serbest üfleme tekniği ile üretilen basit sofrta kaplarıdır. Yeşil renkli hamurun hâkim olduğu bu grup, Porsuk-Zeyve Höyük'te en yoğun karşılaşılan cam kaplardır.

Geç Roma İmparatorluk Dönemi (MS 3-4. yüzyıl) cam kapları arasında ise kâse (Fig. 10f, 1-i), şişe (Fig. 12b, 12c.), unguentarium (Fig. 11b), bardak (Fig. 13f), kavanoz (Fig. 14b) yer almaktadır. Bezemesiz sade halde işlenen bu cam kapların yüzeylerinin hemen hepsinin aşındığı ve yanar-döner renk aldığı gözlenmiştir.

Bu çalışmayla höyükte yaşayan yerli halkın cam üretiminden, sofrada kullandığı cam kaplar ve süs eşyaları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Höyük'te hem cam işleme atölyesinin tespiti hem yoğun cam eserlerin ele geçmesi özellikle Roma Dönemi'nde höyüğün

önemli bir merkez olduğunun destekler. Höyükte, Roma Dönemi'nde Anadolu'nun kıyı kesimindeki yerleşimlerin ihtişamıyla karşılaşılsa da yerleşimin yoğun olduğu ve burada yaşayan yerli halkın Akdeniz Dünyası'nın modasını takip ettiği anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Abadie-Reynal, C. 1992

“Porsuk-Zeyve. Rapport Sur La Campagne De Fouille De 1989 Chantier Est” *Syria, Tome 69 Fascicule 3-4*, 349-377.

Adıbelli, I. A. 2007

“Tarsus Roma Hamamı Kazısı”, 15. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara, 25-40.

2013

“Tarsus Roma Hamamı Cam Fırınları”, *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu*, Ç. G. Güray (eds.), 93-102.

Akat, Y. – N. Fıratlı 1984

Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu, İstanbul.

Barat, C. – E. Köker-Gökçe 2018

“Porsuk-Zeyve-Zeyve Höyük 2017 Yılı Kazısı”, 40. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt: 505-516.

Barkoczi, L. 1996

Antike Glaser, Monumenta Antiquitatis Extra Fines Hungariae Reperta, Quae In Museo Artium Hungarico Aliisque Museis Et Collectionibus Hungaricis Conservantur, J. Gy. Szilagyi (eds.), Vol. V, 1996, L'erma Di Bretschneider.

Baybo, S. 2003

Patara Kazıları'ndan (1989-2001) Ele Geçen Cam Eserler, Akdeniz Üniv. S. B. E. Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Y. Lisans tezi), Antalya.

2016

Limyra Cam Buluntuları (1969-2012) ve Doğu Akdeniz Cam Ticareti, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Sualtı Arkeolojisi Bilim Dalı, Konya (Yayımlanmış Doktora Tezi).

Berger, L. 1960

Römische Glaser Aus Vindonissa, Veröffentlichungen Der Gesellschaft Pro Vindonissa, Band IV, Birkhauser Verlag Basel.

Beyer, D. 2006

“Zeyve Höyük (Porsuk-Zeyve)–The Excavations 2004”, 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 65-72.

2008

“Zeyve Höyük (Porsuk-Zeyve), 2006”, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 107-116.

2012a

“Quelques Nouvelles Données Sur La Chronologie Des Phases Anciennes De Porsuk-Zeyve, Du Bronze Moyen À La Réoccupation Du Fer”, *La Cappadoce Méridionale De La Préhistoire À La Période Byzantines, 3èmes Rencontres D'archéologie De L'iféa*, Dominique Beyer, O. Henry et A. Tibet (èds.), İstanbul 8-9 Novembre, 101-110.

Beyer, D. et al. 2005

“Porsuk-Zeyve (Zeyve Höyük) : Rapport Sommaire Sur La Campagne De Fouilles De 2004”, *Anatolia Antiqua* 13, 295-318.

Beyer, D. et al. 2012b

“Zeyve Höyük – Porsuk-Zeyve : Rapport Préliminaire De La Campagne 2011”, *Anatolia Antiqua* 20, 177-203.

Beyer, D. et al. 2014

“Zeyve Höyük – Porsuk-Zeyve : Rapport Préliminaire Sur La Campagne 2013”, *Anatolia Antiqua* 22, 327-342.

Beyer, D. et al. 2016

“Rapport Préliminaire Dur Les Travaux De La Mission Archéologique De Zeyve Höyük – Porsuk-Zeyve 2015”, *Anatolia Antiqua* 24, 253-280.

Bochmer, R. M. 1972

Die Kleinfunde Boğazköy, Aus Den Grabungs kampagnen 1931-1939 und 1952-1969, Gebr. Mann Verlag-Berlin.

Charleston, R. J. 1978

“Glass Furnaces Through The Ages”, *Journal Of Glass Studies XX-1978*, The Corning Museum Of Glass Corning Glass Center Corning, N. Y., 9-33.

Chavane, M.-J. 1975

Salamine De Chypre VI Les Petits Objects, Universite Lyon II-Maison De L'orient Mediterranéen Ancien, Institut F. Courby, Diffusion De Boccard, Paris.

Clairmont, C. W. 1963

The Glass Vessels, New Haven Dura-Europos Publications.

Collon, D. – D. Symington 2007

“The Small Finds: Beads”, *Excavations at Kilise Tepe, 1994-98, From Bronze Age to Byzantine in western Cilicia*, N. Postgate – D. Thomas (eds.), British Institute at Ankara.

Crowfoot, J. W. – G. M. Crowfoot – K. M. Kenyon 1957

The Objects From Samaria, Palestine Exploration Fund 2 Hinde Street, Manchester Square, W. I, London.

Czurda-Ruth, B. 2007

Hanghaus 1 in Ephesos Die Glaser, Forschungen in Ephesos, VIII 7, Austrian Academy Of Sciences Press, Vienna Austria.

Çakmaklı, Ö. D. 2017

“Zeus Labraundos Kutsal Alanı Su Kompleksi Kazıları Cam Buluntuları”, *Seleucia, Sayı VII-2017*, Olba Kazısı Serisi, 279-296.

Daehner, J. et al. 2015

Power and Pathos: Bronze Sculpture of the Hellenistic World, Los Angeles: The J. Paul Getty Museum.

Davidson, G. R. 1940

“A Mediaeval Glass-Factory At Corinth”, *American Journal Archaeology*, Vol. 44, No. 3, 297-324. 1952

The Minor Object Corinth, Result of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens Volume XII, The American School of Classical Studies at Athens Princeton, New Jersey.

Devai, K. 2016

“Secondary Use Of Base Rings As Drinking Vessels In Aquincum” *Dissertationes Archaeologicae, Ex Instituto Archaeologico Universitatis De Rolando Eötvös Nominatae, Ser. 3 No. 4, 135-144.*

Dusenbery, E. B. 1967

“Ancient Glass From The Cemeteries Of Samothrace”, *Journal Of Glass Studies IX-1967*, The Corning Museum Of Glass Corning Glass Center Corning, N. Y. 34-49.

1998

Samothrace The Nekropoleis, Nekropoleis and Catalogues of Burials.

Erten, E. – Ç. Gençler-Güray 2012

“Glass Finds From Villa-a in Zeugma, Gaziantep-Turkey”, *AIH Annales du 19 Congres de L'Association Internationale pour l'histoire du Verre, Piran 2012, 304-313.*

Forrer, E. O. 1937

“Kilikien Zur Zeit Des Hatti-Reiches”, *Klio 30, 135-186.*

Fremersdorf, F. 1958

Römisches Buntglas In Köln, Die Denkmäler Des Römischen Köln, III. Köln 1958.

Gassner, V. 1997

Das Südtor der Tetragonos-Agora Keramik und Kleinfunde, Forschungen in Ephesos XIII/1/1, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften Wien 1997.

Gençler, Ç. 2009

Elaiussa Sebaste Antik Yerleşimi Cam Buluntuları, Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Goldman, H. 1963

Excavation At Gözülü Kule The Iron Age, Tarsus III, Princeton, Princeton University Press.

Grose, D. F. 1989

Grose Early Ancient Glass-Core-Formed, Rod-Formed And Cast Vessels And Objects From The Late Bronze Age To The Early Roman Empire 1600 B.C. To A. D. 50, Toledo Museum Of Art, Hudson Hills Press-New York In Association With The Toledo Museum Of Art.

1977

“Early Blown Glass: The Western Evidence”, *Journal Of Glass Studies XIX-1977*, The Corning Museum Of Glass Corning Glass Center Corning, N. Y., 9-29.

Grossmann, R. A. 2013

“Glass”, *Excavations at Zeugma conducted by Oxford University (Los Altos, California)*, W. Aylward (eds.), The Packard Humanities Institute, 210-258.

Gürler, B. 2000

Tire Müzesi Cam Eserleri, Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

Hak, S. A. 1965

“Contribution D'une Découverte Archéologique Récente À L'étude De La Verrerie Syrienne À L'époque Romaine”, *Journal of Glass Studies VII*, The Corning Museum Of Glass Corning Glass Center Corning, N. Y., 26-34.

Harden, D. B. 1936

Roman Glass From Karanis, Found By The University Of Michigan Archeological Expedition In Egypt, 1924-1929.

Hawkins, J. D. 1969

“A Hieroglyphic Hittite Inscription from Porsuk-Zeyve”, *Anatolian Studies* XIX, 99-109.

Hayes, J. W. 1975

Roman and Pre-Roman Glass in The Royal Ontario Museum, A Catalogue, Toronto, Printed And Bound in Canada At The Hunter Rose Company.

Hoff, M. – B. Can – R. Townsend – E. Erdoğan – T. Howe 2014

“The Antiochia Ad Cragum Archaeological Research Project: 2014 Season”, 37. *Kazı Sonuçları Toplantısı-3*. Erzurum, 581-594.

Ising, C. 1957

Roman Glass From Dated Finds, Archaeologica Traiectina Eita Ab Academiae Rheno-Traiectinae Instituto Archaeologico, J. B. Wolters Groningen-Djakarta.

1971

Roman Glass in Limburg, Archaeologica Traiectina, Edita Ab Academiae Rheno-Traiectinae Instituto Archaeologico, IX, Wolters-Noordhoff Publishing, Groningen.

İdil, V. – M. Kadioğlu – M. Beckmann – C. Özbil-Serin – R. Tamsü-Polat 2009

“2008 Yılı Nysa Kazı Ve Restorasyon Çalışmaları”, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı-2*. Ankara, 271-296.

Jackson-Tal, R. E. 2004

“The Late Hellenistic Glass Industry in Syro-Palestine: A Reappraisal”, *Journal of Glass Studies* 47, 11-32.

2013

“The Glass Finds From the Hasmonean and Herodian Palaces at Jericho”, Hasmonean and Herod Palaces at Jericho, *Final Reports of the 1973-1987 Excavations, Volume V: The Finds from Jericho and Cyprus*, E. Netzer (eds.), Jerusalem 2013, 100-129.

2015

“The Glass Finds From The Area Of Herod’s Tomb”, *Herodium Final Reports Of The 1972-2010 Excavations, Volume I*, Directed By E. Netzer, Israel Exploration Society Institute Of Archaeology, The Hebrew University Of Jerusalem, Jerusalem 2015, 396-408.

Jones, J. D. 1995

“Classical And Hellenistic Core-Formed Vessels From Gordion” *Journal Of Glass Studies* 37, 21-33.

Kouwatli, I. – H. Curvers – B. Stuart – Y. Sablerolles – J. Henderon – P. Reynolds 2008

“A Pottery And Glass Production Site in Beirut (Bey 015)”, *Baal 10*: 103-130.

Lancel, S. 1967

Verrerie Antique De Tipasa, Ancien Membre De L’ecole Française De Rome, Paris Editions E. De Boccard 1, Rue De Medicis, 1.

Larson, K. L. – A. M. Berlin – S. Herbert 2015

“Glass Vessels From The Persian and Hellenistic Administrative Building at Tel Kedesh, Israel”, *ANNALES du 20 Congres de l’association Internationale pour l’histoire du Verre*, Fribour/Romont 7-11 septembre 2015, 54-60.

Lebreton, S. 2012

“Zeyve-Porsuk-Zeyve : Réflexion Sur Les Fouilles Des Niveaux Hellénistiques Et Romains À Partir De La Datation De La Nécropole”, *La Cappadoce Méridionale De La Préhistoire À La Période Byzantines, 3èmes Rencontres D’archéologie De L’iféa*, Dominique Beyer, Olivier Henry Et Aksel Tibet (èds.), Istanbul 8-9 Novembre, 159-170.

Lightfoot, C. S. 1989

A Catalogue Of Glass Vessels in Afyon Museum-Afyon Müzesindeki Cam Eserler Kataloğu, Bar International Series 530, British Institute Of Archaeology At Ankara.

Lightfoot, C. S. – M. Arslan 1992

Anadolu Antik Camları, Yüksel Erimtan Koleksiyonu, Ankara 1992.

Kanyak, S. – İ. Hasdemir 2007

“Cam Fırınların Tarihsel Gelişimi, Historical Development Of Glass Furnaces”, *Seres’07, IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri*, 26-28 Kasım 2007, 1126-1142.

Meriç, R. – A. Ersoy 1995

“1994 Yılı Metropolis Kazı Çalışmaları” 17. *Kazı Sonuçları Toplantısı-2*. Ankara, 37-46.

Olçay, Y. B. 2001

“Ancient Glass Vessels in Eskişehir Museum”, *Anatolian Studies 51*, Journal Of The British Institute Of Archaeology At Ankara, 147-158.

Oliver, A. 1980

Ancient Glass in The Carnegie Museum of Natural History, Pittsburgh, Pittsburgh: Carnegie Institute.

Omura, S. 2006

“Preliminary Report on the 20th Excavation Season at Kaman-Kalehöyük (2005)”, Kaman Kalehöyük 15, *Anatolian Archaeological Studies Vol. XV*, Japanese Istitute of Anatolian Archaeology, The Middle Eastern Culture Center in Japan, 1-61.

2008

“Preliminary Report on the 22nd Excavation Season at Kaman-Kalehöyük in 2007”, Kaman Kalehöyük 17, *Anatolian Archaeological Studies vol. XVII*, Japanese Istitute of Anatolian Archaeology, The Middle Eastern Culture Center in Japan, 1-43.

Osten, H. H. 1937a

The Alişar Höyük: Season Of 1930-1932, Part II, Oip XXIX, Chicago: Universty Of Chicago Press.

1937b

The Alişar Höyük: Season Of 1930-1932, Part III, Oip XXX, Chicago: Universty Of Chicago Press.

Pelon, O. 1970

“Rapport Préliminaire Sur La Première Campagne De Fouilles À Porsuk-Zeyve-Ulukışla (Turquie)”, *Syria 47*, 279-286.

1976

“Cinq Campagnes De Fouilles À Porsuk-Zeyve (1969-1976)”, *VIII. Türk Tarih Kongresi (I. Cilt)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 233-237.

1978

“Six Campagnes De Fouilles À Porsuk-Zeyve (Turquie Méridionale) De 1969 À 1977”, *Comptes Rendus De L’académie Des Inscriptions Et Belles Lettres*, 347-359.

1992

“Quatre Campagnes De Fouilles À Porsuk-Zeyve (Cappadoce Méridionale) De 1986 À 1989”, *Syria 69*, 305-347.

Polat, R. T. 2013

“Stratonikeia Akdağ Nekropolü Cam Buluntuları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kaunos/Kbid Toplantıları 2, Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu*, Ç. G. Güray (eds.), 25-40.

Ramsay, W. R. 1903

“Cilicia, Tarsus and The Great Taurus Pass”, *The Geographical Journal* 22-4, 357-410.

Taştemür, E. 2007

Klaros Cam Eserleri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü Y. Lisans Tezi, Edirne.

2018

“Antik Cam Fırınları ve Anadolu Örnekleri”, *Tüba-Ar* 22/2018, 203-229.

Taştemür, E. – İ. Aytaç 2017

“Harput İç Kale Kazısı Cam Fırınlara Ait İlk Gözlemler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 41: 69-89.

Tek, A. T. 1994

Arykanda Şehrinde Antik Cam Örnekleri, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara, 1994.

2005

“Antik Dönemde Anadolu’da Cam Üretimi”, *Seres 2005 III. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri*, Bildiriler Kitabı, 108-123.

2007

“Arykanda’da Bulunan Antik Cam Eserlere Genel Bir Bakış” *Seres’07, IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri*, 26-28 Kasım 2007, 53-68.

Tırpan, A. – B. Söğüt 2000

“Lagina Hekate Temenosu 1999 Yılı Çalışmaları”, 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, 299-310.

Triantafyllidis, P. 2003

“Classical And Hellenistic Glass Workshops From Rhodes”, D. Foy – M.-D. Nenna (eds.), *Actes Du Colloque De Lafav “Echanges Et Commerce Du Verre Dans Le Monde Antique, Aix-En-Provence Et Marseille, 7-9 Juin 2001, Monographies Instrumentum 24*, Montagnac, 131-138.

Saldern, A. 1980

Ancient And Byzantine Glass From Sardis, Archeological Exploration Of Sardis The Corning Museum Of Glass, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts London, England.

Spaer, M. 1988

“The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine”, *Journal of Glass Studies*. 30, New York, 51-61.

2001

Ancient Glass in The Israel Museum: Beads and Other Small Objects, Jerusalem: The Israel Museum.

Suceveanu, A. 1982

“Les Thermes Romains”, *Histria VI*, Bucarest/Paris 1982, 149-166.

Stern, E. M. – B. Schlick-Nolte 1994

Early Glass of the Ancient World 1600 B.C.-A.D. 50, Ernesto Wolf Collection, Verlag Gerd Hatje, Printed in Germany.

Stucky, R. A. 1983

Ras Shamra Leukos Limen, Die Nach-Ugaritische Besiedlung von Ras Shamra, Institut Français D’archéologie Du Proche-Orient Bibliothèque Archéologique Et Historique - Tome 110, Mission Archéologique De Ras Shamra 1, Paris.

Swan, C. 2013

Excavations At Tel Zahara (2006-2009): Final Report, The Hellenistic And Roman Strata, Bar International Series 2554, S. L. Cohen (eds.).

Wefers, S. – F. Mangartz 2011

“Ephesos Bizans Dönemi Atölyeleri”, *Bizans Döneminde Ephesos*, Falko Daim-Sabine Ladstätter (eds.), İstanbul, 213-228.

Weinberg, D. 1992

Glass Vessels in Ancient Greece-Their History Illustrated From The Collection Of The National Archaeological Museum, Athens, Athens Archaeological Receipts Fund.

Weinberg, G. D. – E. M. Stern 2009

The Athenian Agora Vessel Glass, Result of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens, Volume XXXIV, The American School of Classical Studies at Athens Princeton, New Jersey.

Wessberg, O. 1956

“Glass: Typology-Cronology”, in O. Vessberg and A. Westholm, *The Swedish Cyprus Expedition IV Part 3*, The Hellenistic And Roman Periods In Cyprus (Lund, 1956).

Wilhelm, E. 1969

Musée D'histoire Et D'art. La Verrierie De L'époque Romaine. Luxembourg.

Whitehouse, D. 2003

Roman Glass in The Corning Museum of Glass, Volume Three, The Corning Museum of Glass Corning, New York, Distributed by Hudson Hills Press, New York and Manchester.

Yaraş, A. 2002

“2001 Yılı Allianoı Kazısı”, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı-2*. Ankara: 373-384.

Yaylalı, A. 2008

“2007 Yılı Tralleis Antik Kenti Kazı Çalışmaları”, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı-3*. Ankara: 17-40.

Tatarlı Höyük Kazısı Numismatik Buluntuları (2007-2019) Işığında Yerleşim Tarihi Üzerine Değerlendirmeler*

Fatih ERHAN**

Keywords: Cilicia, Tatarlı Mound, Numismatic Finds, Hellenistic Period, Seleucid Kingdom

The Tatarlı Höyük excavations located in Tatarlı District in 24 km east of Adana Province, Ceyhan District have started under the directorate of Assoc. Prof. K. Serdar Girginer and still continues today. During excavations between 2007 and 2019, 84 coins and one Nuremberg token were found in the citadel section. Out of these coins 32 were positively identified, while the remaining 52 weren't, due to high corrosion. However, possible periods were determined by making use of the trenches in which 52 unidentified coins were found and their dimensions. Based on this, the origins of the captured coins are as follows: one from the Macedonia Kingdom, 26 from the Seleucid Kingdom, 43 from the Hellenistic Period (between 2nd and 1st Century BC) city mint, one from the Tarcondimotus Kingdom, six from the Roman Empire, four from the Antioch Crusader Principality, two from the Cilician Armenian Kingdom, and one from the Ottoman Empire.

Anahtar Kelimeler: Kilikia, Tatarlı Höyük, Numismatik Buluntular, Hellenistik Dönem, Seleukos Krallığı

Adana İli, Ceyhan İlçesi'nin 24 km. doğusundaki Tatarlı Mahallesi'nde yer alan Tatarlı Höyük'teki kazılar, ilk kez 2007 yılında Doç. Dr. K. Serdar Girginer'in başkanlığında başlamış ve halen devam etmektedir. 2007-2019 yılları arasında sitadel kısmında yürütülen çalışmalarda 84 adet sikke ve bir adet Nürnberg jetonu bulunmuştur. Bu sikkelerden 32 adeti tanımlanabilmiş, geriye kalan 52 adeti ise, ileri derecedeki korozyondan dolayı, tanımlanamamıştır. Buna rağmen, tanımlanamayan 52 adet sikkenin, buldukları açmalar ve ölçülerinden faydalanılarak, muhtemel dönemleri tespit edilmiştir. Buna göre sikkelerden; bir adeti Makedonia Krallığı, 26 adeti Seleukos Krallığı, 43 adeti Hellenistik Dönem (M.Ö. 2-1. yy.) kent darbı, bir adeti Tarkondimotos Krallığı, altı adeti Roma İmparatorluğu, dört adeti Antakya Haçlı Prenslığı, iki adeti Kilikya Ermeni Krallığı ve bir adeti Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ne aittir.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 07.08.2020 Kabul Tarihi: 07.09.2020 ve 13.11.2020
İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 22.05.2020 Kabul Tarihi: 04.09.2020

** Dr. Öğr. Üyesi Fatih ERHAN, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karacaoğlan Yerleşkesi, 80000, Fakiuşağı/Osmaniye. E-mail: fatiherhan@osmaniye.edu.tr ; Orcid ID= 0000-0002-6690-1050

Bu makaleye konu sikkelerin tarafımızdan yayınlanmasına izin veren Tatarlı Höyük Kazısı Başkanı Sayın Doç. Dr. K. Serdar GİRGINER'e ve yayına hazırlık sürecindeki yardımlarından dolayı Sayın Özlem OYMAN GİRGINER'e teşekkürlerimi sunarım.

Tatarlı Höyük, Adana İli'nin Ceyhan İlçesi'nin Tatarlı Mahallesi'nde yer almaktadır (Girginer et al. 2009: 454) (Fig. 1). Höyük, 1951 yılında bölgede yüzey araştırması yapan M. V. Seton - Williams tarafından keşfedilmiştir (Seton - Williams 1954: 170). Uzun bir aradan sonra, 2005 yılında *Kizzuwatna Araştırmaları Projesi* kapsamında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Doç. Dr. K. S. Girginer ve ekibi tarafından höyük incelenmiş ve Neolitik Dönem'den Hellenistik Dönem'e uzanan bir zaman dilimine ait arkeolojik bulgulara ulaşılmıştır (Girginer 2007: 177).

Tatarlı Höyük'teki ilk arkeolojik kazılar ise, 2007 yılında Doç. Dr. K. S. Girginer başkanlığında başlamış ve halen devam etmektedir. Höyüğün sitadel kısmının batı, doğu ve kuzey doğusunda yoğunlaşan bu kazılarda, Neolitik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar sekiz tabaka tespit edilmiştir (Girginer – Oyman-Girginer 2020: 212 vd.; Novák et al. 2017: 173-176) (Fig. 2, 3).

Tatarlı Höyük'ün sitadel kısmında 2007 - 2019 yıllarında yürütülen kazılarda, toplam 84 adet sikke ve bir adet Nürnberg jetonu bulunmuştur. Sikkelerden 32 adeti teşhis edilmiş, 52 adeti ise kondisyonları oldukça kötü bir şekilde günümüze ulaştığı için teşhis edilememiştir. Bu şekilde, teşhis edilebilen sikkelerin oranı % 38, teşhis edilemeyen sikkelerin oranı ise % 62 olmuştur (Fig. 4). Teşhis edilemeyen sikkeler, buldukları açmalar, tabakalar ve ölçülerine göre değerlendirilerek muhtemel dönemleri belirlenmiş ve bir adet bronz Hellenistik Dönem kent sikkesi (Kat. 38, Fig. 34) hariç, bunlara katalogta fotoğraf kullanılmadan yer verilmiştir.

Fig. 1. Tatarlı Höyük'ün konumu.

Fig. 2. Sitadede kazılan alanların hava fotoğrafı (Tatarlı Höyük Kazı Arşivi)

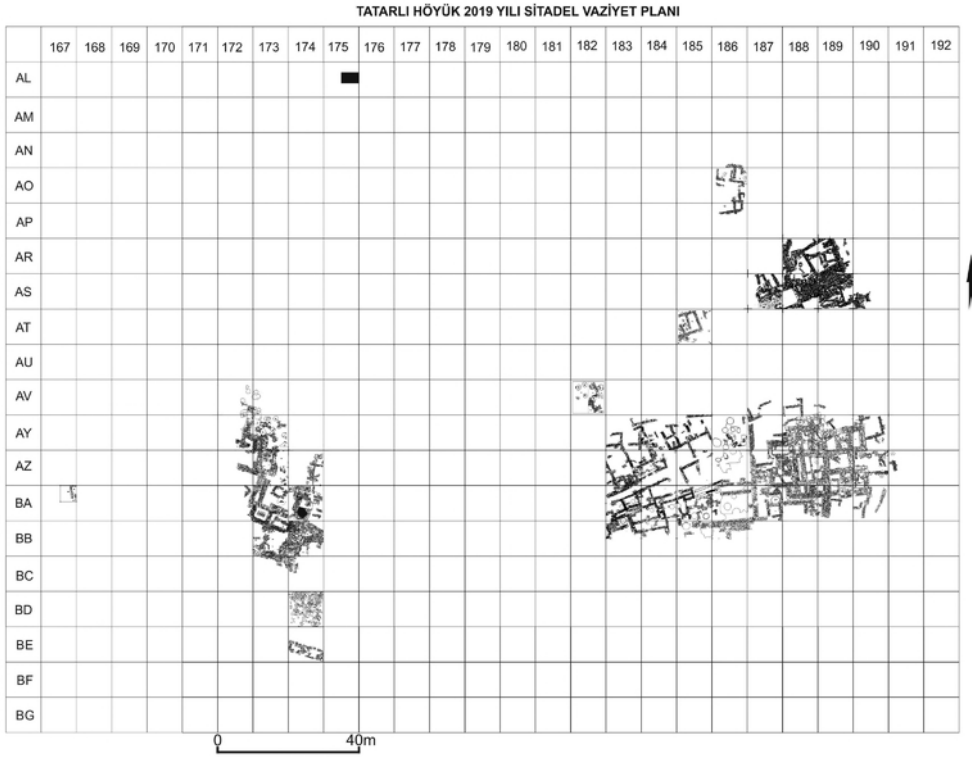

Fig. 3. 2019 yılı itibariyle sitadede kazılan alanların planı (Tatarlı Höyük Kazı Arşivi).

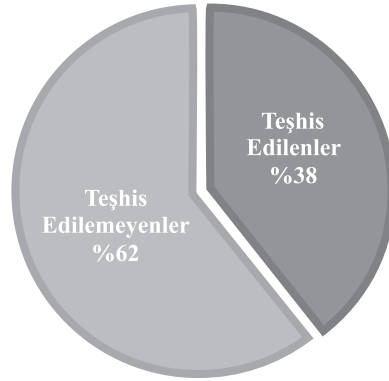

Fig. 4. Tatarlı Höyük kazısı sikkelerinin teşhislerinin yüzde oranları.

Teşhis edilen sikkeler içerisinde en büyük grubu 11 sikke ve % 34.37'lik oranla Seleukos Krallığı sikkeleri oluştururken, en küçük grubu birer sikke ve % 3.12'lik oranlarla Makedonia Krallığı, Tarkondimotos Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu sikkeleri oluşturmaktadır. Teşhis edilemeyen 52 sikke içerisinde ise en büyük grubu 33 sikke ve % 63.46'lık oranla Hellenistik Dönem kent sikkeleri oluştururken, en küçük grubu 4 sikke ve % 7.69'luk oranla Roma İmparatorluğu ve/veya Roma kent sikkeleri oluşturmaktadır (Fig. 5).

Sayı/Yüzde/ Dönem	Teşhis Edilen		Teşhis Edilemeyen		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Makedonia Krallığı	1	% 3.125	-	-	1	% 1.19
Seleukos Krallığı	11	% 34.37	15	% 28.84	26	% 30.95
Hellenistik Dönem Kent Sikkeleri (MÖ 2-1. yy.)	10	% 31.25	33	% 63.46	43	% 51.19
Tarkondimotos Krallığı	1	% 3.12	-	-	1	% 1.19
Roma İmparatorluğu	2	% 6.25	4 ¹	% 7.69	6	% 7.14
Antakya Haçlı Prensiği	4	% 12.50	-	-	4	% 4.76
Kilikya Ermeni Krallığı	2	% 6.25	-	-	2	% 2.38
Osmanlı İmparatorluğu	1	% 3.12	-	-	1	% 1.19
Genel Toplam	32	%100	52	%100	84	%100

Fig. 5. Tatarlı Höyük kazısı sikkelerinin dönem, sayı / yüzde oranları.

¹ Teşhis edilemeyen bu sikkeler için Roma İmparatorluğu ve/veya Roma kent sikkelerini önermekteyiz.

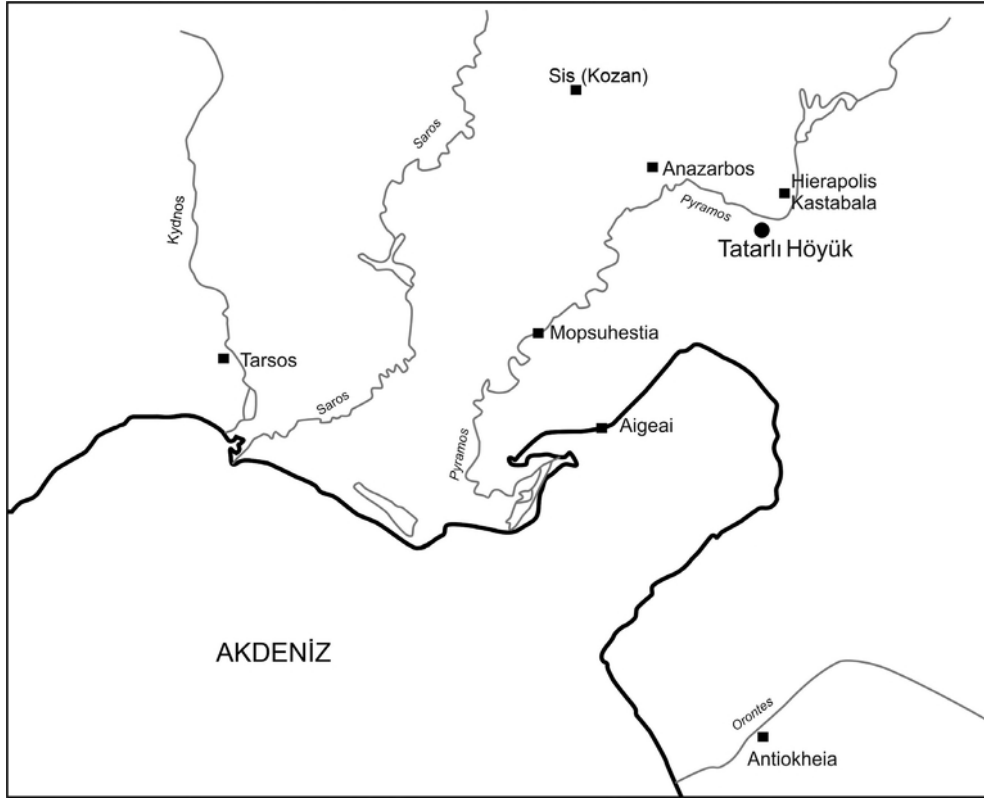

Fig. 6. Tatarlı Höyük kazısı sikkelerinin basıldığı darphaneler.

Tatarlı Höyük Kazısı'nda bulunmuş olan sikkelerin dokuz adeti gümüş ve türevleri, 75 adeti bronz ve türevlerinden olmak üzere; 14 adeti Antiokheia, dokuz adeti Hierapolis – Kastabala, ikişer adet Tarsos, Mopsuestia ve Sis (Kozan), birer adet Aigeai, Anazarbos ve Kostantiniye ile 52 adeti belirsiz darphanelerde basılmıştır (Fig. 6²). Höyükte, % 61.90'lık oranla belirsiz darphaneler ilk sırada yer alırken, teşhis edilmiş sikkeler içerisinde 14 sikke ve % 16.66'lık oranla en çok temsil edilen darphane Antiokheia'dır. Birer adet sikke ve % 1.19'luk oranla, en az temsil edilen darphaneler ise Aigeai, Anazarbos ve Kostantiniye'dir (Fig. 7). Bu darphanelerden Tatarlı Höyük'e en yakın olanı kuş uçuşu 12 km. ile Hierapolis – Kastabala kentidir. Onu, 18 km. ile Anazarbos, 42 km. ile Mopsuestia, 44 km. ile Sis, 48 km. ile Aigeai, 95 km. ile Antiokheia, 108 km. ile Tarsos ve 750 km. ile Kostantiniye kentleri izlemektedir.

² Harita'da Kostantiniye (İstanbul) gösterilmemiştir.

Dönem/Darphane	MK	SK	HDKS	TK	Rİ	AHP	KEK	Oİ	Toplam Sayı	Yüzde
Tarsos	1	1	-	-	-	-	-	-	2	% 2.38
Antiokheia	-	8	-	-	2	4	-	-	14	% 16.66
Hierapolis - Kastabala	-	2	7	-	-	-	-	-	9	% 10.71
Mopsuestia	-	-	2	-	-	-	-	-	2	% 2.38
Aigeai	-	-	1	-	-	-	-	-	1	% 1.19
Anazarbos	-	-	-	1	-	-	-	-	1	% 1.19
Sis (Kozan)	-	-	-	-	-	-	2	-	2	% 2.38
Kostantiniye	-	-	-	-	-	-	-	1	1	% 1.19
Belirsiz Darphane	-	15	33	-	4	-	-	-	52	% 61.90
Genel Toplam									84	%100

Fig. 7³. Tatarlı Höyük kazı sikkelerinin darphane / dönem sayısı ve yüzdeleri.

MÖ 4. yy. ile MS 19. yy. arasına tarihlendirilen kazı sikkelerinden; sekiz kesin ve 66 muhtemel sikke ile MÖ 2. yy. en çok sikkenin ait olduğu yüzyıldır. Onu, 59 muhtemel sikkeyle MÖ 1. yy., 18 muhtemel sikkeyle MÖ 3. yy. izlemektedir. MÖ 4.yy., MÖ 1 – MS 1.yy. ve MS 19. yy. birer sikkeyle en az sikkenin ait olduğu yüzyıllardır (Fig. 8).

Dönem / Yüzyıl	MK	SK	HDKS	TK	Rİ	AHP	KEK	Oİ	BD	Toplam Sayı	Yüzde
MÖ 4. yy.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	% 1.19
MÖ 3. yy.	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3	% 3.57
MÖ 3-1. yy.	-	-	-	-	-	-	-	-	15	15	%17.85
MÖ 2. yy.	-	8	-	-	-	-	-	-	-	8	% 9.52
MÖ 2-1. yy.	-	-	10	-	-	-	-	-	33	43	% 51.19
MÖ 1- MS 1. yy.	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	% 1.19
MS 1-4. yy.	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4	% 4.76
MS 3. yy.	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2	% 2.38
MS 12. yy.	-	-	-	-	-	4	-	-	-	4	% 4.76
MS 13. yy.	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	% 2.38
MS 19. yy.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	% 1.19
Genel Toplam										84	%100

Fig. 8⁴. Tatarlı Höyük kazı sikkelerinin yüzyıllara göre dağılımı.

³ Tablo'da Makedonia Krallığı için MK, Seleukos Krallığı için SK, Hellenistik Dönem Kent Sikkeleri için HDKS, Tarkondimotos Krallığı için TK, Roma İmparatorluğu için Rİ, Antakya Haçlı Prenslığı için AHP, Kilikya Ermeni Krallığı için KEK ve Osmanlı İmparatorluğu için Oİ kısaltmaları kullanılmıştır.

⁴ BD= Belirsiz Darphane dışındaki darphane kısaltmaları Fig. 7 ile aynıdır.

Teşhis edilebilen sikkelerin oranının düşük olması, elde edilecek sonuçlar açısından olumsuz bir tablo ortaya koysa da, Hellenistik Dönem sikkelerinin höyüğün II. Tabakası ile ilgili önemli sonuçlar ortaya koymaları; Roma İmparatorluğu, Antakya Haçlı Prenslığı, Kilikya Ermeni Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu sikkeleri ile Nürnberg jetonunun Tatarlı Höyük'te kendi dönemleri için yegâne buluntular olmaları, çalışmanın yayınlanması için dayanak noktalarını oluşturmuştur. Buradan hareketle, sikkelerin ve Nürnberg jetonunun bilim dünyasına tanıtılması ve höyüğün yerleşim tarihi ile ilişkilerinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle katalog hazırlanmış, daha sonra sikkeler dönemlerine göre kronolojik olarak değerlendirilmişlerdir. Değerlendirmelerde kazı sikkeleri, başta Ovalık Kilikia olmak üzere, bölgede kazısı yapılmış ve yapılmakta olan höyük ve antik kentlerin yayınlanmış sikke buluntuları ile karşılaştırılmış; sonra, sikkelerin buldukları açma ve tabakalarla olan bağları, bölge tarihi ile birlikte incelenerek, höyüğün yerleşim tarihi ve tabakalanması ile ilgili tespitler yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

Makedonia Krallığı Sikkesi

Tatarlı Höyük kazılarında Makedonia Krallığı'na ait bir adet bronz sikke bulunmuştur (Kat. 1, Fig. 12). MÖ 327 - 323 yıllarına ait Tarsos baskısı olan bu sikke, höyükte bulunmuş en erken tarihli sikke olup, Herakles başı - sopa ve kılıf içinde yay tipinde basılmıştır. Bu tipteki sikkeler, ilk olarak MÖ 336/5 yılından itibaren Makedonia'da ve III. Aleksandros (MÖ 336 - 323) hayattayken Asia Seferi (Tekin 2019: 2 vd.) sırasında fethettiği topraklarda birçok darphane tarafından basılmıştır. Kralın ölümünden sonra da, *post humous* olarak bu baskılar sürmüştür (Mørholm 2000: 46 vd.). Böylece, bu sikkelerin sirkülasyonu MÖ 190 yılına kadar devam etmiştir.

Ovalık Kilikia'da Tatarlı Höyük'ün kuş uçuşu 26 km. kuzeyinde yer alan Karatepe - Aslantaş (Azatiwataya) Geç Hitit Dönemi kalesi ve çevresinde, 1946 yılından itibaren yürütülmüş kazı ve yüzey araştırmalarında ele geçmiş olan ve Tatarlı Höyük numismatik buluntuları gibi MÖ 4. yy. ile MS 19 yy. arasına tarihlendirilen sikkeler, kataloğumuzdaki sikkeleri karşılaştırma imkânı sağlamaktadır (Fischer - Bossert 2014: 161 vd.). Bu sikkeler içerisinde, III. Aleksandros Dönemi'ne ait, Makedonia'da belirsiz kentte basılmış olan, Herakles başı - sopa ve kılıf içinde yay tipindeki bir adet bronz sikke, Kat. 1, Fig. 12'de yer alan sikkenin varyantıdır (Fischer - Bossert 2014: 164, Kat. 1, Taf. 45). Yine Ovalık Kilikia'da, Tatarlı Höyük'ün kuş uçuşu 28 km. batısında yer alan Sirkeli Höyük'ün (Ceyhan/Adana) son dönem kazılarında, 2007 yılında bulunmuş olan üç adet sikkeden bir tanesi Makedonia Krallığı'na ait, MÖ 317 - 307 yıllarına tarihlendirilen ve Menderes Magnesia'sında basılmış olan, Herakles başı - tahtta oturan Zeus tipli gümüş tetradrahmidir (Novák - Kozal 2010: 481, Resim 14a). Ovalık Kilikia'da Makedonia Krallığı'na ait en çok sayıda sikke ise, Tatarlı Höyük'ün kuş uçuşu 108 km. batısında olan Tarsos Gözülü Kule'nin 1930 ve 1940 yıllarda yapılmış olan birinci dönem kazılarında bulunmuştur. II. Philippos Dönemi'nden (MÖ 359 - 336) Demetrios Poliorketes Dönemi'ne

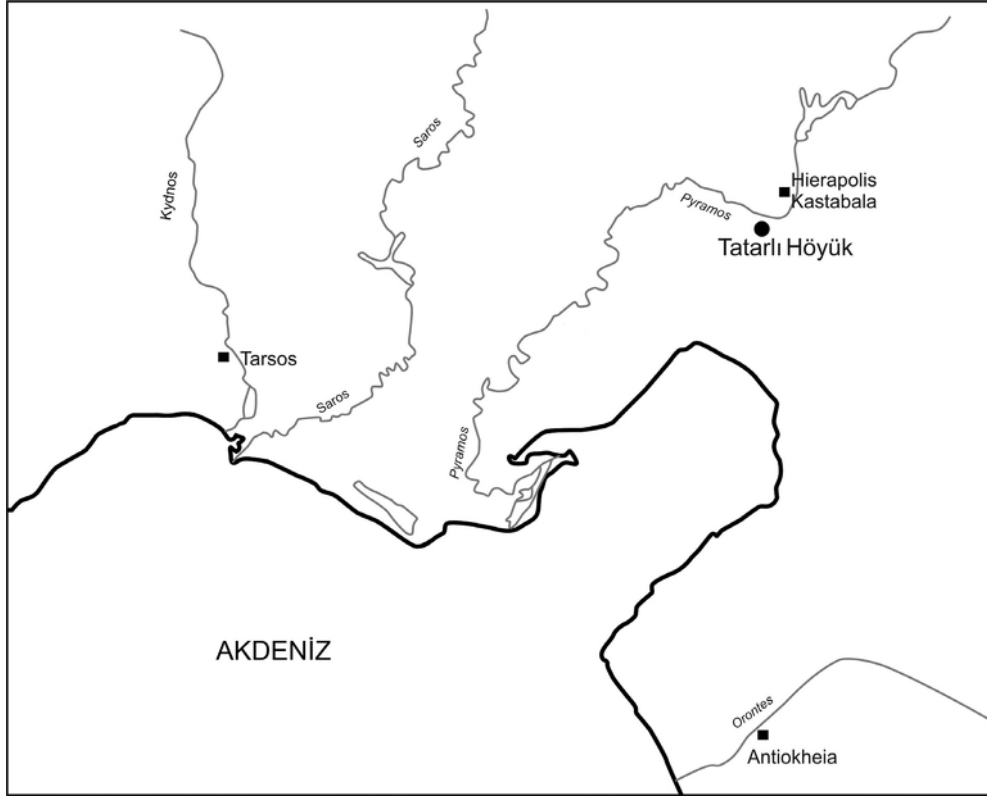

Fig. 9. Seleukos Krallığı sikkelerinin basıldığı darphaneler.

(MÖ yak. 298 - 295) kadar tarihlenen toplam 44 adet sikkeden (Cox 1950: 38-42, Cat. 1-44), Tarsos baskısı olan iki adeti Kat. 1, Fig. 12'deki sikkelerdendir (Cox 1950: 39, Pl.87, 21-22). Dağlık Kilikia'da ise, Tatarlı Höyük'ün kuş uçuşu 220 km. batısında yer alan Olba antik kentinde 2010 yılında başlatılan akropolis kazılarında, 2018 yılında bir adet bronz Herakles başı - sopa ve kılıf içinde yay tipli III. Aleksandros Dönemi sikkesi bulunmuştur (Aksoy 2019: 21, 52, Kat. 4). Bu sikke de, Kat. 1, Fig. 12'deki sikkenin varyantıdır. Ayrıca, Olba akropolis kazılarında 2012 yılında iki adet bronz Herakles başlı Makedonia kalkanı - Makedonia miğferi tipinde Makedonia sikkeleri bulunmuştur. MÖ 4. yy.'ın son çeyreğine tarihlendirilen bu "anonim sikkelerin" farklı tipte olanlarının III. Aleksandros'un egemenliği süresinde ve sonrasında sirkülasyonları devam etmektedir (Akçay 2017a: 216-217, 225, Fig. 3-4; Akçay 2017b: 71-72, 81-82, Kat. 2-3). Yine Dağlık Kilikia'da, Tatarlı Höyük'ün kuş uçuşu 310 km. batısında yer alan, Nagidos (Bozyazı/ Mersin) antik kentinin 1998 - 2002 yılları arasında yapılan kazılarında bulunan toplam 344 adet sikkeden 72 adeti Makedonia Krallığı'na aittir (Tekin 2007). Tüm Kilikia Bölgesi'ndeki en büyük Makedonia Krallığı sikke buluntusu grubu olan bu sikkelerden 63 adeti III. Aleksandros hayattayken ve öldükten sonra *post humous* olarak basılmıştır. Sikkelerden 40 adeti Herakles başı - sopa ve kılıf içinde yay tipinde olan bronz sikkelerdir. Kat. 1,

Fig. 12'deki sikkenin varyantı olan bu sikkelerin basım yeri olarak Salamis ve Tarsos önerilmiştir (Tekin 2007: 370, 374, Kat. 2-41.). Tatarlı Höyük ile birlikte, hem Ovalık hem de Dağlık Kilikia'daki bu merkezlerdeki buluntular, bölgede Makedonia Krallığı sikkelerinin III. Aleksandros'un egemenliği sırasında ve sonrasında MÖ 3. yy.'ın başlarına kadar yoğun bir sirkülasyonunun olduğunu göstermektedir.

Kat. 1, Fig. 12'deki sikke, sitadelinin doğu kısmında yer alan BA-184 açmasında bulunmuştur (Fig. 3). Bu açmada başka sikke bulunmamıştır. Sikkenin ait olduğu dönem, Tatarlı Höyük'te IIB Tabakası (MÖ 4. yy.'ın üçüncü çeyreği - MÖ 2. yy. ortaları) olarak tanımlanmaktadır. Bu tabaka, Erken ve Yüksek (Orta) Hellenistik Dönem'e karşılık gelmektedir (Girginer – Oyman-Girginer 2020: 218 vd.). Sikkenin basıldığı Tarsos kenti, Kilikia'nın geleneksel başkentidir. Tarsos, MÖ 4. yy.'da önce Pers satraplarının, sonra III. Aleksandros'un; MÖ 3. yy.'da ise Seleukos Krallığı'nın merkezi bölgesinde yer alan Kilikia Bölgesi'nin başkentidir (Mørholm 2000: 125). Bu durum, kentin sikkelerinin ilgili tarihlerde bölgede yoğun sirkülasyonda olmasını sağlamıştır. Bu sikke dışında, höyüğün IIB Tabakası'nın erken dönemi olan MÖ 4. yy.'ın sonu ile MÖ 3. yy.'ın ilk yarısına ait mimari ortaya çıkarılmış (Fırat – Girginer 2020: 151 vd.) ve bu alanlardan amphoralar (Dündar 2020: 90 vd.), kandiller (Gerçek 2020: 197 vd.) ele geçmiştir. Bu bağlamda, sikkenin en erken MÖ 327 - 323 yılları arasında höyüğe gelmiş olması muhtemeldir. Ancak, bu sikkelerin sirkülasyonu uzun süre devam ettiği için bu tarihin daha geç olması da ihtimal dâhilindedir. Bu tespitlerle, Höyüğün IIB Tabakası'nın, Hellenistik Dönem'in başından itibaren, yerleşime sahne olduğunu söylemek mümkündür.

Seleukos Krallığı Sikkeleri

Tatarlı Höyük kazılarında 9 adeti bronz, iki adeti gümüş olmak üzere, toplam 11 adet teşhis edilmiş Seleukos Krallığı sikkesi bulunmuştur (Kat. 2-12, Fig. 13-23). Teşhis edilememiş 15 adet bronz sikkeyle birlikte bu sayı 26'ya ulaşmaktadır (Kat. 13-27). Teşhis edilmiş sikkeler içerisinde en büyük grubu oluşturan bu sikkelerden (Fig. 5) sekiz adeti Antiokheia, iki adeti Hierapolis – Kastabala ve bir adeti de Tarsos kentinde basılmıştır (Fig. 9). Bu sikkeler, II. Antiokhos Theos (MÖ 261 - 246) ile IX. Antiokhos Eusebes Philopator (Kyzikenos) (MÖ 114 - 95) arasındaki sekiz Seleukos kralı dönemine aittirler. Bu krallardan III. Seleukos Soter Keraunos (MÖ 225 - 223), IV. Antiokhos Theos Epiphanes (MÖ 175 - 164) ve I. Demetrios Soter (MÖ 162 - 150) ikişer sikke, diğer krallar ise birer sikke ile temsil edilmektedir (Fig. 10). IV. Antiokhos Dönemi'ne ait Hierapolis – Kastabala kentinde basılmış olan sikkeler (Kat. 6-7, Fig. 17-18), kentin yarı otonom darplarındanır. MÖ 312-311'de kurulup, MÖ 63 yılında Pompeius tarafından yıkılana kadar varlığını sürdürmüş olan Seleukos Krallığı (Schuler 2019: 14) sikkeleri, başkent Antiokheia ve çevresinde MÖ 1. yy.'ın ortalarına, Kilikia'da ise MÖ 1. yy.'ın başlarına kadar sirkülasyonda kalmıştır.

Darphane/Kral	Antiokheia	Hierapolis -Kastabala	Tarsos	Belirsiz Darphane	Toplam
II. Antiokhos	1	-	-	-	1
III. Seleukos	2	-	-	-	2
Antikhos	1	-	-	-	1
IV. Antiokhos	-	2	-	-	2
I. Demetrios	2	-	-	-	2
VI. Antiokhos	1	-	-	-	1
VII. Antiokhos	-	-	1	-	1
IX. Antiokhos	1	-	-	-	1
Belirsiz Kral	-	-	-	15	15
Genel Toplam					26

Fig. 10. Seleukos Krallığı sikkelerinin ait oldukları kral ve darphaneler.

Ovalık Kilikia'da Karatepe – Aslantaş kazıları ve yakın çevresinden, IV. Antiokhos Dönemi'nden, IX. Antiokhos Dönemi'ne kadar tarihlendirilen altı adet Seleukos Krallığı sikkesi ele geçmiştir (Fischer – Bossert 2014: 164, Kat. 2-7, Taf. 45). Bunlardan IV. Antiokhos Dönemi'ne ait iki adet bronz sikkeden bir tanesi, Kat. 6-7, Fig. 17-18'de yer alan sikkelerdendir (Fischer – Bossert 2014: 164, Kat. 3, Taf. 45). Yine, VII. Antiokhos Dönemi'ne ait olan ve kralın portresi - Nike tipli bir adet gümüş drahmi, Kat. 11, Fig. 22'de yer alan sikkyle aynı tiptendir: Ancak, Antiokheia baskısıdır (Fischer – Bossert 2014: 164, Kat. 5, Taf. 45). Sirkeli Höyük'te ise, 2007 yılında bulunmuş olan bir adet bronz sikkenin I. Antiokhos, III Seleukos veya III. Antiokhos dönemine ait olabileceğinden bahsedilmektedir (Novák - Kozal 2010: 481). 2013 yılında ise, A Alanı'nın Hellenistik Dönem Tabakası'nda bir adet II. Antiokhos sikkesi bulunmuştur (Kozal – Novák 2014: 116-117). Yine Tarsos Gözlü Kule birinci dönem kazılarında I. Seleukos Dönemi'nden (MÖ 305 - 281) IX. Antiokhos Dönemi'ne kadar tarihlenen toplam 63 sikke bulunmuştur. Bunlardan III. Seleukos Dönemi'ne (MÖ 225 - 223) ait olan sekiz adet sikke Kat. 3-4, Fig. 14-15'de yer alan sikkelerdendir (Cox 1950: 45-46, Pl. 87, 71). Dağlık Kilikia'da ise, Olba antik kenti akropolis kazılarında, IV. Seleukos Dönemi'ne (MÖ 187 - 175) ait bir adet Dionysos başı - gemi pruvası tipli bronz sikke (Akçay 2017b: 73, 84, Kat. 7) ve bir adet I. Demetrios Dönemi'ne (MÖ 162 - 150) tarihlendirilen Apollon başı - tripod tipli bronz sikke ele geçmiştir (Aksoy 2019: 21, 53-54, Kat. 5-6). I. Demetrios sikkesi, Kat. 8, Fig. 19'da yer alan sikkelerdendir. Tüm bölgede Seleukos Krallığı'na ait en çok sayıda sikke, Tatarlı Höyük'ün kuş uçuşu 260 km. batısında yer alan Dağlık Kilikia'daki Meydancık-kale (Gülнар/Mersin) kazılarında bulunmuş olan definde ele geçmiştir. 1980 yılındaki kazılarda bulunmuş olan bu definde; I. Seleukos (MÖ 312 - 281), I. Antiokhos (MÖ 281 - 261), II. Antiokhos (MÖ 261 - 246) ve II. Seleukos Kallinikos (MÖ 246 - 226) dönemlerine ait 5215 gümüş sikke yer almaktadır (Davesne – Rider 1989). Yine Dağlık Kilikia'daki Nagidos kazılarında bulunan toplam 344 adet sikkeden 28 adeti Seleukos Krallığı'na ait olup, I. Seleukos ile III. Antiokhos dönemleri arasına tarihlendirilmektedirler (Tekin

2007: 371-372, 376-379, Kat. 116-143). Sikkelerden iki adeti kral başı – omphalos üzerinde oturan Apollon tipinde olan bronz sikkelerdir. Bunlardan II veya III. Seleukos ? Dönemi'ne ait olan bir tanesi (Tekin 2007: 378, Kat. 131), Kat. 3-4, Fig. 14-15'deki sikkelerin varyantıdır. Tatarlı Höyük buluntuları ile birlikte, bu merkezlere ait buluntular, Seleukos Krallığı sikkelerinin MÖ 3. yy.'ın başından, MÖ 1. yy. başlarına kadar yoğun olarak sirkülasyonda olduğunu ve krallığın bölgedeki siyasi gücünü göstermektedir. Tüm bu merkezler içerisinde Seleukos Krallığı'na ait en geç tarihli sikkelerin Tatarlı Höyük, Karatepe – Aslantaş ve Tarsos Gözlu Kule'de bulunmuş olan IX. Antiokhos Dönemi'ne ait sikkeler olması, krallığın MÖ 1. yy.'ın ilk çeyreğinden itibaren bölgedeki etkisini büyük oranda kaybettiğini göstermektedir.

Tatarlı Höyük'te Seleukos Krallığı'na ait en erken tarihli sikke, IIb Tabakası'nda bulunmuş olan II. Antiokhos Theos Dönemi'ne tarihlendirilen sikkedir (Kat. 2, Fig. 13). Ondan sonraki sikkeler, MÖ 3. yy.'ın son çeyreği ile MÖ 1.yy.'ın başına kadar höyüğün IIa-b Tabakalarında bulunmuştur. Ancak yoğunluk MÖ 2.yy.'dadır. Özellikle MÖ 2.yy.'ın ikinci çeyreği, toplamda beş sikkeyle en fazla Seleukos Krallığı sikkelerinin tarihlendiği dönemdir (Fig. 10). Sikkeler, yüzeyden bulunan biri hariç (Kat. 5, Fig. 16), doğu ve kuzeydoğuda yer alan açmalardan ele geçmiştir. Bunlar kuzeydoğuda yer alan AP-186 (Kat. 11, Fig. 22), AR-189 (Kat. 8, Fig. 19); doğuda yer alan AY-189 (Kat. 3, Fig. 14 ve Kat. 6, Fig. 17), AZ-185 (Kat. 9, Fig. 20), BA-185 (Kat. 4, Fig. 15 ve Kat. 10, Fig. 21), AY-187 (Kat. 12, Fig. 23), BB-184 (Kat. 2, Fig. 13) ve batıda yer alan AY-173 (Kat. 7, Fig. 18) açmalarıdır (Fig. 3). Bu durum, Seleukos Krallığı dönemindeki yerleşmenin, sitadelin daha çok doğu kısmında olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, bu alanda tespit edilmiş olan mimari (Fırat – Girginer 2020) ve diğer arkeolojik buluntular da (Girginer – Oyman-Girginer 2020: 213 vd.) bunu desteklemektedir. Sikkeler ve diğer buluntular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Tatarlı Höyük ve çevresinin Seleukos Krallığı'nın merkezindeki konumuyla, MÖ 3. yy.'ın başından, 1. yy.'ın başlarına kadar faal bir yerleşime sahne olduğunu söylemek mümkündür.

Hellenistik Dönem Kent Sikkeleri (MÖ 2-1. yy.)

Tatarlı Höyük kazılarında tamamı bronz olmak üzere on adet teşhis edilmiş (Kat. 28-37, Fig. 24-33), 33 adet teşhis edilememiş (Kat. 38-70) olmak üzere, toplam 43 adet Hellenistik Dönem'de kentler tarafından basılmış sikke bulunmuştur. Teşhis edilmiş sikkeler içerisinde ikinci büyük grubu oluşturan Hellenistik Dönem kent sikkelerinden (Fig. 5) yedi adeti Hierapolis – Kastabala, iki adeti Mopsuestia, bir adeti Aigeai (Fig. 7), bir adeti de belirsiz darphanede basılmıştır (Fig. 11). Bu darphaneler, diğer bazı Kilikia kentleri ile birlikte ilk kez Seleukos Kralı IV. Antiokhos Dönemi'nde verilen izinle sikke basmaya başlamışlardır (Tempesta 2005: 62; Meyer 2011: 505 vd.). Üzerlerinde tarih yer almadığı için tamamı MÖ 2-1. yy.'a tarihlendirilen bu sikkelerde, genellikle Yunan tanrı ve tanrıçalarının tasvirleri yer alırken, Hierapolis – Kastabala kentine ait beş sikke (Kat. 29-33,

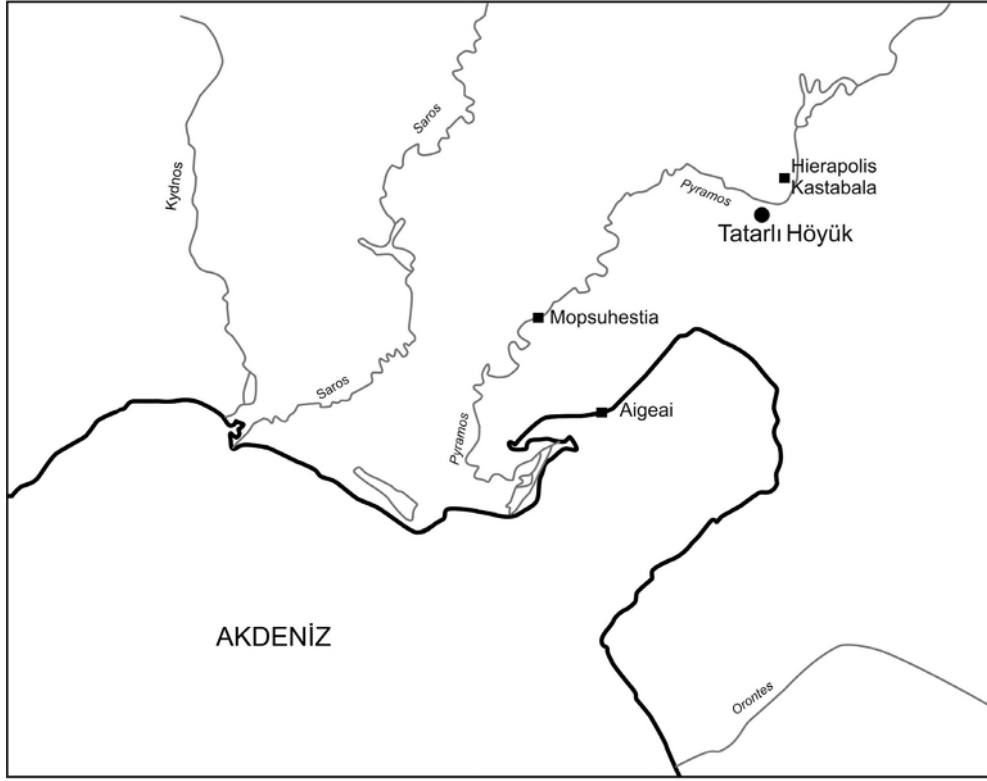

Fig. 11. Hellenistik Dönem kent sikkelerinin basıldığı darphaneler.

Fig. 25-29) kent tanrıçası Tykhe başı – tahtta oturan Perasia⁵ tipinde basılmıştır. Kilikia'da bu sikkelerin sirkülasyonları MÖ 2. yy'dan, MS 1. yy'a kadar devam etmektedir.

Bölgede Karatepe – Aslantaş kazıları ve yakın çevresinden Hellenistik Dönem kent sikkelerinden altı adet ele geçmiştir. Bunlardan beş adeti Hierapolis – Kastabala, bir adeti Elaiussa – Sebaste kentlerine aittir (Fischer – Bossert 2014: 165, Kat. 8 - 13, Taf. 45). Hierapolis – Kastabala sikkelerinden dört adeti kent tanrıçası Tykhe başı – tahtta oturan Perasia tipinde, 1 adeti de kent tanrıçası Tykhe başı - Pyramos tipindedir. Bu dört sikkeden bir adeti (Fischer – Bossert 2014: 165, Kat. 8, Taf. 45). Kat. 30, Fig. 26'daki, üç adeti de (Fischer – Bossert 2014: 165, Kat. 9-11, Taf. 45). Kat. 31-33, Fig. 27-29'daki sikkelerdendir. Sirkeli Höyük'ün son dönem kazılarında, 2007 yılında bulunmuş olan bir adet bronz sikkenin ise, sadece MÖ 1. yy. Anazarbos sikkesi olduğundan bahsedilmektedir (Novák

⁵ Perasia (Andrade 2011; Pohl – Sayar 2004; Sayar 2000; Robert 1964), Hierapolis – Kastabala kentinin tanrıçasıdır ve ismi, kökleri Geç Hitit Dönemi'ne kadar uzanan Pirvaşua (=Kubaba) adındaki Anadolu'lu tanrıçadan türetilmiştir (Sayar 2000: 3). Strabon, Perasia'yı Artemis'le birlikte anarak, tanrıça hakkında "Kastabala'da bulunan Perasia Artemisi'nin tapınığında rahibelerin çıplak ayakla, hiç acı duymadan kızgın köz üzerinde yürüdükleri söylenir. Burada bazı kimseler Orestes'le Tauropolos'u tekrar tekrar anlattılar ve 'diğer taraftan' geldiği için Perasia'lı dendiğini ısrarla söylediler" demektedir (Strabon, XII.2,7). Kentin sikkeleri üzerindeki Perasia tasvirleri ve Hierapolis - Kastabala'da bulunan Perasia'ya sunulmuş olan adak yazıtları tanrıçanın kült merkezinin bu kent olduğunu belgelemektedir (Sayar 2000: 3).

– Kozal 2010: 481). Yine Tarsos Gözlü Kule birinci dönem kazılarında bulunmuş olan bir adet sikke, Kat. 29-33, Fig. 25-29'da yer alan Hierapolis – Kastabala sikkelerindendir (Cox 1950: Cat. 265, Pl. 92, 265). Dağlık Kilikia'da ise, Olba antik kentinin akropolis kazılarında 33 adet Hellenistik Dönem kent sikkesi bulunmuştur. Büyük bir çoğunluğu Olba kentinin yakınlarındaki kentlere ait olan bu sikkeler içerisinde Tarsos darbı sikkeler de yer almaktadır (Aksoy 2019: 56-88, Kat. 8-40). Bu merkezlerdeki sikkeler, Hellenistik Dönem'deki kent sikkelerinin MÖ 2. yy'dan itibaren Seleukos Krallığı sikkeleri ile birlikte bölgede sirkülasyonda olduklarını göstermektedir.

Seleukos Krallığı sikkeleri gibi, bu sikkeler de höyüğün IIA-b Tabakaları'nda bulunmuştur, ancak yoğunluk IIA Tabakası'ndadır. Nitekim, Hellenistik Dönem'e tarihlendirilen teşhis edilmiş toplam 22 sikkenin, 17'si höyüğün IIA Tabakası'na aittir. Sikkeler, kuzeydoğuda yer alan AS-188 (Kat. 35, Fig. 31), AT-185 (Kat. 28, Fig. 24; Kat. 34, Fig. 30) ve doğuda yer alan AY-185 (Kat. 31, Fig. 27), AY-188 (Kat. 36, Fig. 32), AY-189 (Kat. 32, Fig. 28), AV-189 (Kat. 37, Fig. 33), AZ-183 (Kat. 30, Fig. 26), AZ-185 (Kat. 29, Fig. 25, Kat. 33, Fig. 29) açmalarında bulunmuştur (Fig. 3). Bu sikkeler, mimari ve diğer arkeolojik buluntulara göre, IIA Tabakası'nda da Hellenistik Dönem yerleşiminin doğu kısmında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte, IV. Antiokhos'un verdiği izinle Kilikia kentlerinin otonom olarak sikke basmaya başlaması, MÖ 2. yy'ın ikinci çeyreğinden itibaren bölgedeki sikke sirkülasyonunu oldukça arttırmıştır. Seleukos Krallığı'na ait sikkeler MÖ 1. yy'ın başlarına, kent darpları ise MÖ 1. yy'ın sonuna kadar tarihlenmektedir. Dolayısıyla Seleukos Krallığı'nın bölgede etkisini kaybettiği MÖ 1. yy'ın ilk çeyreğinden sonra, kent sikkelerinin sirkülasyonunun daha da artmış olması muhtemeldir. Hellenistik Dönem'e ait sikkelerden, Seleukos Krallığı Dönemi'nde iki, kent sikkelerinde ise yedi adet sikke Hierapolis-Kastabala kentinde basılmıştır (Fig. 7). Bu niceliksel yoğunluk ve coğrafi yakınlığa bakıldığında, höyüğün Hellenistik Dönem'de, özellikle de MÖ 2-1. yy'larda, daha çok Hierapolis-Kastabala kentinin etki alanındaki bir yerleşim birimi olduğu anlaşılmaktadır.

Tarkondimotos Krallığı Sikkesi

Tatarlı Höyük kazılarında Tarkondimotos Krallığı'na⁶ ait yalnızca bir adet bronz sikke bulunmuştur (Kat. 71, Fig. 35). II. Tarkondimotos Philopator Dönemi'ne (MÖ 20 – MS 17)

⁶ Tarkondimotos Krallığı, Roma generali Pompeius Magnus m.ö 67'deki Kilikia korsanlarına karşı kazandığı zaferden sonra, korsan liderlerinden Tarkondimotos'u, Tatarlı Höyük'ün de içinde yer aldığı, kuzeydoğu Ovalık Kilikia'ya yerleştirerek onun kendi adıyla bir krallık kurmasına izin vermesiyle kurulmuştur (Sayar 2001: 373). MÖ 64 - 31 yıllarında başkenti Hierapolis – Kastabala olan bu krallığa liderlik eden I. Tarkondimotos'un Roma iç çatışmasında Marcus Antonius ve VII. Kleopatra tarafını tutması ve MÖ 31 yılında Actium'daki deniz savaşını karşısında olduğu Octavianus'un kazanmasıyla Roma bu krallığa son vermiştir. Devam eden süreçte Octavianus (Augustus), MÖ 20 yılından itibaren II. Tarkondimotos Philopator'un tekrar krallığı yönetmesine izin vermiş, MS 17'de kral ölene kadar krallık varlığını sürdürmüştür (Sayar 2019: 339, 345-346; Andrade 2011: 123 vd.; Tobin 2001: 381 vd.; Sayar 2001: 374-376).

ait, kent tanrıçası Tykhe – Athena Nikephoros tipli bu sikke, Anazarbos kentinde basılmıştır. Bu sikkelerin sirkülasyonu, coğrafi olarak Kilikia Bölgesi ve muhtemelen kralın hayatta olduğu dönemle sınırlı olmalıdır. Bölge sikkeleri ile ilgili katalog, kitap ve makalelerin tamamında yer almalarına karşın, Kilikia’da yapılan kazı ve araştırmalarında henüz bu sikkelerden yayınlanmış örnek bulunmamaktadır.

Sikke, höyüğün doğu kısmında AV-189 (Kat. 71, Fig. 35) açmasında bulunmuştur (Fig. 3). Bu açmada ayrıca bir adet Seleukos Krallığı’na ait belirsiz sikke (Kat. 16), bir adet teşhis edilmiş (Kat. 37, Fig. 33), beş adet teşhis edilememiş (Kat. 42-46) Hellenistik Dönem kent sikkesi de ele geçmiştir. Höyüğün Hellenistik Dönem mimarisini çalışan Fırat’a göre, IIb Tabakası’ndaki mimari, bu evrenin sonlarında küçülmüş, IIa Tabakası’nda yapılar yeni bir planla daha küçük ve basit olarak inşa edilmiştir. MÖ 1.yy.’ın ortalarında ise höyük terk edilmiştir (Fırat 2019: 116; Fırat – Girginer 2020: 155). Ancak, buluntular höyüğün terk edilmesinin daha geç bir tarihte olabileceğini göstermektedir. Buna göre, MÖ 20 - MS 17 arasına tarihlendirilen Tarkondimotos Krallığı sikkesi, MÖ 1. yy.’ın sonlarına kadar tarihlendirilen ancak sirkülasyonları yer yer MS 1. yy.’da da devam eden Hellenistik Dönem kent sikkeleri ve MÖ 1. yy. ile MS 1. yy. başlarına kadar tarihlendirilen bir adet kandil (Gerçek 2020: 200), bu tarihin daha geç olduğuna dair kanıtlardır. Bu bağlamda, höyüğün terk edilmesinin MÖ 1. yy. sonu veya MS 1. yy. başında gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

Roma İmparatorluğu Sikkeleri

Tarkondimotos Krallığı’na ait sikkeden sonra, höyükte yaklaşık 250 yıllık bir süreye ait kesin tarihlenmiş sikke veya herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir. Bu dönemden sonra, höyükteki kazılarda iki adet teşhis edilmiş Roma İmparatorluğu Dönemi’ne ait gümüş sikke bulunmuştur (Kat. 72-73, Fig. 36-37). Ayrıca, Roma İmparatorluğu ve/veya Roma kent sikkesi olmak üzere ait dört adet de teşhis edilememiş sikke ele geçmiştir (Kat. 74-77). Antiokheia’da basılmış olan teşhis edilmiş sikkelerden ilki, Trebonianus Gallus Dönemi’ne (MS 251 - 253) ait, imparatorun büstü – Felicitas tipli sikke, ikincisi ise Gallienus Dönemi (MS 253 - 268), Iulia Cornelia Salonina’ya ait olan, MS 265 yılına tarihlendirilen, imparatoriçenin büstü - Ceres tipli sikkedir. Birinci sikkenin ait olduğu yıllar, bölgede Roma İmparatorluğu ve Roma kent sikkelerinin sirkülasyonunun en yoğun olduğu dönemdir. İkinci sikke ise, bölgede yalnız Roma İmparatorluğu sikkelerinin sirkülasyonunun olduğu döneme aittir. Bu iki sikkeden de anlaşılacağı üzere, MS 260’daki I. Şapur işgali öncesi ve sonrasında Antioheia darphanesi faal olarak çalışmaya devam etmiştir.

Ovalık Kilikia’daki Karatepe – Aslantaş kazıları ve yakın çevresinden Roma İmparatorluğu ve Roma kent sikkelerinden oluşan ve Domitianus Dönemi’nden (MS 81 - 96) Honorius Dönemi’ne (MS 393 - 423) kadar tarihlenen 33 adet sikke ele geçmiştir (Fischer

– Bossert 2014: 165-70, Kat. 14-46, Taf. 45-47). Bunlardan bir adeti imparatorun büstü - Mars tipli Antiokhia baskısı Trebonianus Gallus Dönemi'ne ait ve bir adeti de Gallienus Dönemi'ne ait Salonina büstü - tahtta oturan imparator tipli, Mediolanum baskısı antoninianus birimindeki Roma İmparatorluğu sikkeleridir (Fischer – Bossert 2014: 167, Kat. 27-28, Taf. 46). Bunlar Kat. 72-73, Fig. 36-37'deki sikkelerden olmasa da, aynı imparatorların dönemine ait olduklarından önemlidirler. Yine, katalogda yer alan sikkelerden bulunmamış olsa da, Tarsos Gözlü Kule birinci dönem kazılarında da, imparator Gallienus Dönemi'nden II. Theodosius Dönemi'ne (MS 408 - 450) kadar 61 adet sikke bulunmuştur (Cox 1950: Cat. 284-345). Dağlık Kilikia'da ise, Olba antik kentinde akropolis kazılarında MS 1 - 3. yy.'a tarihlendirilen toplam 37 adet Roma kent sikkesi bulunmuştur. Bunlar, genellikle kente yakın antik kentlerin bastığı sikkeler olmakla birlikte, içlerinde altı adet Tarsos baskısı sikke de yer almaktadır (Aksoy 2019: 22; 93-131, Kat. 45-83; 155, Şekil. 4.3). Akropolis kazısında ayrıca, Roma İmparatorluğu'na ait Titus Dönemi'nden (MS 79 - 81) Honorius Dönemi'ne kadar tarihlendirilen toplam 35 sikke de ele geçmiştir (Aksoy 2019: 22; Kat. 93-131, Kat. 45-83; 155-156, Şekil. 4.4-5). Ancak, içlerinde Kat. 72-73, Fig. 36-37'deki sikkelerden bulunmamaktadır. Olba antik kentinin 2010 - 2012 yılları arasındaki tiyatro kazılarında ise, yedi adet Roma kent sikkesi (Sariiz 2014: 27, Şekil 4.1-2) ile 42 adet Roma İmparatorluğu sikkesi bulunmuştur. Bunlardan tarihlenebilen Roma İmparatorluk sikkeleri, C. Iulius Verus Maximus Dönemi'nden (MS 235 - 238) Zeno Dönemi (MS 474 - 491) arasında geniş bir zaman dilimi içerisinde yer almaktadır (Sariiz 2014: 37-8, Şekil 4.1-2, Çizelge 4.2). Yine bu sikkelerin içerisinde de Kat. 72-3, Fig. 36-37'deki sikkelerden yer almamaktadır, ancak bunlardan bir tanesi Trebonianus Gallus Dönemi'ne ait antoninianus birimindeki, imparatorun büstü - Aequitas tipinde basılmış olan sikkedir (Sariiz 2014: 87, Kat. 9). Bu merkezlerdeki buluntular, MS 260'daki I. Şapur işgalinden sonraki büyük yıkıma rağmen, Roma İmparatorluğu sikkelerinin bölgedeki sirkülasyonunun yoğunluğuna işaret etmektedir.

Höyükte Roma İmparatorluğu sikkeleri, sitadelin doğu kısmındaki AZ-188 (Kat. 72-73, Fig. 36-37) açmasından ele geçmiştir (Fig. 3). Aynı açmadan yalnızca bir adet, yine Roma İmparatorluğu veya Roma kent sikkesi olması muhtemel olan teşhis edilememiş sikke ele geçmiştir (Kat. 76). Höyükte teşhis edilmiş yegâne Roma İmparatorluğu Dönemi buluntularının bu iki sikke olması, şu an için höyüğün kazılan kısımlarında Roma yerleşmesi olmadığını göstermektedir. Ancak, yine AZ-188 (Kat. 76), AZ-189 (Kat. 74), AZ-190 (Kat. 75) ve AZ-191 (Kat. 77) açmalarında bulunmuş Roma İmparatorluğu Dönemi'ne ait belirsiz sikkeler (Fig. 3) ile AZ-190 açmasında bulunmuş, Bizans İmparatorluğu Dönemi'ne (I. Tabaka MS 4. yy. ve sonrası) ait iki kiremit mezar yapısı (Girginer – Oyman-Girginer 2020: 212; Açikkol-Yıldırım – Sarı 2020: 1 vd.), sitadelin en doğu kısmının MS 250 yılından sonra, Roma İmparatorluğu'nun geç döneminde geçici olarak kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir.

Antakya Haçlı Prenslığı Sikkeleri

Roma İmparatorluğu sikkelerinden sonra, höyükte yaklaşık 900 yıllık bir döneme ait sikke ele geçmemiştir. Bundan sonra, Prens III. Bohemond (MS 1163 - 1201) Dönemi'ne tarihlenen, dört adet Antakya Haçlı Prenslığı'ne⁷ ait billon sikke bulunmuştur (Kat. 78-81, Fig. 38-41). Antakya Haçlı Prenslığı sikkeleri hakkındaki en detaylı çalışmayı yapan Malloy (Malloy et al. 2004) ile Metcalf (Metcalf 1995), bu sikkeleri "Billon Denier"ler içinde "Helmet Denier" olarak adlandırmış ve sınıflandırmışlardır. Tamamı III. Bohemond (MS 1163 - 1201) Dönemi'ne ait bu sikkeler, Antiokhia baskısı olup, miğferli ve zırlı erkek başı - haç tipinde basılmışlardır. Ön yüzlerdeki tasvir III. Bohemond'u veya Haçlı askerini, arka yüzlerdeki haç ise Haçlıları temsil etmektedir. Yazı olarak, ön yüzlerde III. Bohemond'un ismi +BOAIVVIDVS ve türevleri, arka yüzlerde ise Antiokhia kentinin ismi +ANTI:OCHIA ve türevleri yer almaktadır. Aynı tipte çok uzun süre basıldıkları için, ön ve arka yüz tasvirleri değişirse de, yazılarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu sikkelerin sirkülasyonu Antiokhia ve çevresinde MS 12 ve 13. yy.'da devam etmiştir. Ancak, Kilikia'da yapılan kazı ve yüzey araştırmalarında henüz bu sikkelerden yayınlanan olmamıştır.

Antakya Haçlı Prenslığı sikkeleri, höyüğün sitadelinin doğu kısmında BA-189 (Kat. 78, Fig. 38), BA-185 (Kat. 79, Fig. 39; Kat 81, Fig. 41) ve AY-189 (Kat. 80, Fig. 40) açmalarında bulunmuştur (Fig. 3). Bu açmalardan BA-185'de ayrıca iki adet teşhis edilmiş (Kat. 4, Fig. 15; Kat. 10, Fig. 21) ve beş adet teşhis edilememiş (Kat. 23-27) Seleukos Krallığı sikkesi de bulunmuştur. AY-189'da ise iki Seleukos Krallığı (Kat. 3, Fig. 14; Kat. 6, Fig. 17), bir adet teşhis edilmiş (Kat. 32, Fig. 28), dört adet belirsiz (Kat. 47-50) Hellenistik Dönem kent sikkesi ve bir adet Kilikya Ermeni Krallığı'na ait (Kat. 82, Fig. 42) sikke de bulunmuştur. BA-189 açmasından ise, başka sikke bulunmamıştır. Höyükte yapılan kazılarda, bu sikkeler dışında, Antakya Haçlı Prenslığı Dönemi'ne ait herhangi bir mimari kalıntı ve arkeolojik buluntuya rastlanmamıştır. Buna rağmen, sikkelerin BA-185 açması ve kuzey - güneyde bitişik olan AY-189 ve BA-189 açmalarında ele geçmesi, sitadelin doğu kısmındaki bu alanlarda (Fig. 3) Hellenistik Dönem'den sonra ilk kez Antakya Haçlı Prenslığı Dönemi'nde geçici bir yerleşimin olabileceğine işaret etmektedir.

⁷ Başta Kudüs ve çevresi olmak üzere, Hıristiyanlarca kutsal sayılan topraklar MS 7.yy'dan itibaren Müslümanların elinde bulunuyordu. Avrupalı Hıristiyanların bu toprakları geri almak için başlattıkları seferlere Haçlı Seferleri denmektedir (Runciman 2019). Bu amaç için 1096 - 1270 arasında sekiz Haçlı Seferi düzenlenmiştir. Bunlardan I. Haçlı Seferi sırasında 1098 yılında kurulmuş olan Antakya Haçlı Prenslığı (Runciman 2019: 181 vd.), 1268'de Memlüklü Devleti sultanı Baybars (MS 1260 - 1277) tarafından yıkılmıştır (Akkuş Yiğit 2015: 178). Prens III. Bohemond (MS 1163 - 1201) Dönemi'ne ait dört adet sikke, höyükte Antakya Haçlı Prenslığı'ne dair izlerdir. MS 12. yy. boyunca Kilikia Haçlılar, Selçuklular, Bizans ve Kilikya Ermeni Krallığı'nın etki alanında kalmıştır (Ünal - Girginer 2007, 293 - 295). Bu süreçte, yüzyılın ikinci yarısında Tatarlı Höyük'ün de içinde yer aldığı doğu Ovalık Kilikia'nın daha çok Antakya Haçlı Prenslığı hakimiyetinde olduğunu söylemek mümkündür (Ünal - Girginer 2007, 296).

Kilikya Ermeni Krallığı Sikkeleri

Tatarlı Höyük kazılarında, Antakya Haçlı Prenslığı sikkelerinin ait olduğu dönemden kısa bir süre sonrasına tarihlendirilen, Kilikya Ermeni Krallığı'na⁸ ait, Sis (Kozan) baskısı, iki adet bakır tank ve kardez biriminde sikke bulunmuştur (Kat. 82-83, Fig. 42-43). Bu döneme ait sikkelerden birincisi, I. Hetoum Dönemi'ne (MS 1226 - 1270) ait olan silik - haç tipindeki sikkedir. Arka yüzdeki haç, Kilikya Ermeni Krallığı sikkelerinde en çok tasviri görülen dini semboldür. Yalnız, bu durum sadece Ermenilere özgü olmayıp, Ortaçağ'da Hıristiyan ülkelerin çoğunun sikkelerinde görülmektedir. İkinci sikke ise, II. Levon Dönemi'ne (MS 1270 - 1289) ait olan aslan - haç tipindeki sikkedir. Ön yüzdeki ön ayaklarını yukarı kaldırmış aslan, Kilikya Ermeni Krallığı'nın armasıdır ve bayrakları üzerinde yer alır. Bu sikkelerin bölgedeki sirkülasyonu, krallığın yıkıldığı MS 1375 yılına kadar devam etmiştir.

Ovalık Kilikia'da Tatarlı Höyük'ün kuş uçuşu 35 km. güneyinde yer alan ve 1992 yılından itibaren başlatılmış olan Kinet Höyük (Dört Yol/Hatay) kazılarında, I. Levon Dönemi'nden (MS 1198 - 1219) III. Levon Dönemi'ne (MS 1301 - 1307) kadar tarihlendirilen toplam 63 adet Kilikya Ermeni Krallığı sikkesi bulunmuştur (Nercessian 2004; Nercessian 2009; Nercessian 2014). Bunlardan on adeti I. Hetoum Dönemi'ne (MS 1226 - 1270) ait olan Kat. 82, Fig. 42'deki sikkelerden, sekiz adeti de II. Levon Dönemi'ne (MS 1270 - 1289) ait olan Kat. 83, Fig. 43'deki sikkelerdendir (Nercessian 2014: 87). Yine Ovalık Kilikia'da, Karatepe - Aslantaş kazıları ve yakın çevresinden Kilikya Ermeni Krallığı'na ait, I. Levon Dönemi'nden (MS 1187 - 1228) V. Levon Dönemi'ne (MS 1374 - 1375) kadar tarihlendirilen toplam, yedi adet sikke ele geçmiştir (Fischer - Bossert 2014: 172-173, Kat. 68-74, Taf. 50-1). Bunlardan üç adeti, farklı tiplerde olsalar da, Kat. 82, Fig. 42 ve Kat. 83, Fig. 43'deki gibi I. Hetoum ve II. Levon dönemlerine tarihlendirilmektedirler (Fischer - Bossert 2014: 172-173, Kat. 69-71, Taf. 50). Tatarlı Höyük ile birlikte, en yakınındaki bu iki merkezde bulunan sikkeler, Ovalık Kilikia'da özellikle MS 12. ve 13. yy'da Kilikya Ermeni Krallığı'nın siyasi otoritesinin gücüne işaret etmektedir.

Kilikya Ermeni Krallığı'na ait bu sikkeler, höyüğün sitadelinin doğu kısmında AY-189 (Kat. 82, Fig. 42) ve BA-188 (Kat. 83, Fig. 43) açmalarında bulunmuştur (Fig. 3). Bu açmalardan AY-189'da, ayrıca iki Seleukos Krallığı (Kat. 3, Fig. 14 ve Kat. 6, Fig. 17) ve bir adet teşhis edilmiş (Kat. 32, Fig. 28), dört adet belirsiz (Kat. 47-50) Hellenistik Dönem kent sikkesi ve bir adet Antakya Haçlı Prenslığı (Kat. 80, Fig. 40) sikkesi de bulunmuştur. BA-188'de ise başka sikke bulunmamıştır; ancak açma bir adet Antakya Haçlı Prenslığı

⁸ Kilikia Bölgesi'nde ms 1080 - 1198 yıllarında beylik, MS 1198 - 1375 yıllarında krallık olan, Çukurova merkezli olarak kurulmuş Kilikya Ermeni Krallığı, yaklaşık 300 yıl hüküm sürmüştür (Ersan 2019: 107 vd.). I. Ruben (MS 1080 - 1095) tarafından kurulan beylik, I. Levon (MS 1198/99 - 1219) zamanında krallık olmuştur. Beylik döneminde başkenti Tarsus, krallık döneminde ise Sis'tir (Kozan). Krallığa 1375 yılında Memlük Devleti son vermiştir (Ersan 2019: 230-231).

sikkelerin bulunduğu BA-189 (Kat. 78, Fig. 38) açmasının batı bitişiğinde yer almaktadır (Fig. 3). Bu bağlamda, Antakya Haçlı Prenslüğü sikkeleri ile Kilikya Ermeni Krallığı sikkelerinin bulunduğu alanlar örtüşmektedir. Höyükten ele geçen Ermeni Krallığı sikkeleri, bölgedeki siyasi gelişmelerle de paralellik göstermektedir. Buna göre, MS 12. yy.'ın ikinci yarısında Tatarlı Höyük'ün de içinde bulunduğu alanın hakimiyeti daha çok Antakya Haçlı Prenslüğü'nde, yüzyılın sonunda ve MS 13. yy.'ın ikinci yarısında bu hakimiyet Kilikya Ermeni Krallığı'na geçmiştir (Ersan 2019: 196 -197). Ancak, Tatarlı Höyük'ün kazılan kısmında aynı Antakya Haçlı Prenslüğü Dönemi'nde olduğu gibi, bu sikkeler dışında, Kilikya Ermeni Krallığı Dönemi'ne tarihlendirilebilecek herhangi bir mimari kalıntı ve arkeolojik buluntuya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla şu an için höyük üzerinde Kilikya Ermeni Krallığı yerleşmesinden bahsetmek güçtür. Ancak, Antakya Haçlı Prenslüğü ile Kilikya Ermeni Krallığı sikkelerinin kronolojik devamlılık göstermesi, höyük üzerinde MS 12. yy.'ın ikinci yarısı ile 13.yy.'da yaklaşık olarak 150 yıl boyunca geçici olarak yerleşmiş olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu Sikkesi

Tatarlı Höyük kazısının numismatik ve diğer arkeolojik buluntuları içerisinde en geç tarihli olanı, I. Abdülmecid (MS 1839 - 1861) Dönemi'ne ait, Osmanlı İmparatorluğu⁹ gümüş 10 parasıdır (Kat. 84, Fig. 44). Tuğra – yazı tipindeki sikke, H. 1255 yılında (Miladi: 1839 - 1840) Kostantiniye'de basılmıştır. Bu sikkelerin sirkülasyonu Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu geniş coğrafyada, I. Abdülmecid'in padişahlığı döneminde devam etmiştir.

Bölgede Karatepe – Aslantaş kazıları ve yakın çevresinden Osmanlı İmparatorluğu'na ait, III. Mustafa (MS 1757 - 1774) ve I. Abdülmecid dönemlerine ait iki gümüş sikke ele geçmiştir (Fischer – Bossert 2014: 174, Kat. 78-79, Taf. 51). I. Abdülmecid dönemine ait olan sikke, Kat. 84, Fig. 44 ile aynı tarihli olan 20 paradır (Fischer – Bossert 2014: 174, Kat. 79, Taf. 51).

Osmanlı İmparatorluğu sikkesi, höyüğün sitadelinin doğu kısmında AY-183 (Kat. 84, Fig. 44) açmasında bulunmuştur (Fig. 3). Bu sikke dışında aynı açmadan bir adet teşhis edilememiş Hellenistik Dönem kent sikkesi de (Kat. 60) ele geçmiştir. Höyükte yapılan kazılarda, bu sikke ve bir adet Nürnberg jetonu dışında, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ne tarihlendirilebilecek mimari veya başka arkeolojik buluntu tespit edilememiştir. Bu durum, höyüğün sitadel kısmında Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ne ait bir yerleşimin olmadığına, ancak MS 18-19 yy.'larda geçici bir süreliğine kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir.

⁹ Çukurova, 1375 yılında Kilikya Ermeni Krallığı'nın hakimiyetinin sona ermesinden sonra Memlûklü Devleti'nin hakimiyetine girmiştir (Akkuş Yiğit 2015: 201). Daha sonra MS 1360 yılında Ramazanoğlu Beyliği hakimiyetine giren bölge, MS 1514 yılında kısmen, MS 1608'de de tamamen Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır (Kılıç 2016: 13-15).

Nürnberg Jetonu

Tatarlı Höyük kazılarında, Kilikya Ermeni Krallığı sikkelerinden sonra yaklaşık 400 yıl, numismatik ve diğer arkeolojik buluntu ele geçmemiştir. Bu dönemden sonraki ilk buluntu, bakır alaşımından imal, bir adet “Germen jetonu” ya da “Nürnberg jetonu”dur¹⁰. (Kat. 85, Fig. 45). Güneş, ay ve yıldızlar – imparatorluk küresi tipindeki jetonun ön yüzünde usta olarak Johann Jacob Dietzel’in (MS 1711 - 1748) ismi yazılıdır. Almanya’nın Nürnberg kentinde, MS 16. yy’dan itibaren üretilen jetonlar, Avrupa’da yaygınlaşarak ün kazandığı için jetonlar bu kentin ismiyle anılır olmuştur (Mitchiner 1988: 391). Bu jetonların sirkülasyonları özellikle MS 16.yy’dan sonra tüm Avrupa, Rusya, Anadolu, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’ya yayılmıştır.

Türkiye Trakyası’nda Hadrianopolis (Edirne) kazılarında 200’ün üzerinde bu jetonlardan bulunmuştur (Erol-Özdizbay 2014; Çizmeli-Öğün 2013). Kilikia’da ise Alanya Kalesi kazılarında usta Iohann Christian Reich (MS 1758 - 1814) tarafından üretilmiş bir adet Nürnberg jetonu bulunmuştur (Bilici 2005: 351 vd.).

Nürnberg jetonu, höyüğün sitadelinin doğu kısmında AV-188 (Kat. 85, Fig. 45) açmasında bulunmuştur (Fig. 3). Bu açmada, başka numismatik buluntu ele geçmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi’ne ait ithal bir eser olan bu jetonun, höyüğe nasıl ulaştığını kestirmek, şu an için imkânsız gibi görünmektedir. Ancak, üst kısmında sonradan açıldığı anlaşılan bir delik, jetonun hesaplama veya oyunun ötesinde, başlık veya bele bağlanan kuşaklarda süs amaçlı olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun geç döneminde ikinci kullanımına işaret etmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Çukurova’nın en büyük höyüklerinden biri olan Tatarlı Höyük kazılarında 2007 - 2019 yıllarında bulunmuş olan sikkeler ve Nürnberg jetonu, yerleşim tarihi konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Kazılarda, Neolitik Dönem’den Hellenistik Dönem’e kadar kesintisiz yerleşim tespit edilen höyüğün, en parlak çağını MÖ 11. Binyıl’da yaşadığı anlaşılmıştır. Tatarlı Höyük’ün bu süreçte Hitit İmparatorluğu ile çağdaş yerel Kizzuwatna Devleti’nin kutsal kentlerinden biri olduğu düşünülmektedir (Girginer – Oyman-Girginer 2020: 225, 227). Bu dönemden sonra höyük kesintisiz iskân sunsa da, sitadel kısmındaki yerleşimin giderek küçüldüğü ve Hellenistik Dönem’de kırsal bir yerleşime dönüştüğü tespit

¹⁰ Mali değeri olmayan “Jeton”, “Rechenpfennige” ya da “Reckoning Counter” adlarıyla literatüre geçen sikke görünümündeki bu tür madeni eserlerin, hesap işlerinde kullanılmak üzere ilk kez tahminen 12. yy.’ın sonlarında İtalya’da ortaya çıktığı, akabinde 13. yy.’ın başlarında Fransa’da ve yüzyılın sonlarına doğru da İngiltere’de yaygın olarak kullanılmaya başlandığı bilinir (Bilici 2005: 351). Zaman içerisinde hesaplama işlerinde kullanımı azalan bu jetonlar, siyasi mesaj vermek üzere bir propaganda aracı işlevi kazanmış, ms 16. yy.’da ise oyun jetonu olarak da kullanılmaya başlanmıştır (Van Beek 1986; Bilici 2005: 352; Çizmeli-Öğün 2013: 434).

edilmiştir (Girginer – Oyman-Girginer 2020: 227). Höyükte bulunmuş sikkeler de bu dönem ve sonrasına aittir.

Tatarlı Höyük kazılarında MÖ 4. yy. ile MÖ 1. yy. arasına tarihlendirilen, tamamı Hellenistik Dönem'e ait 22 adeti teşhis edilmiş, 48'i teşhis edilememiş toplam 70 sikke bulunmuştur. Bu sikkeler, teşhis edilen 32 sikkenin % 68.74'ünü, teşhis edilemeyen 52 sikkenin % 83.42'sini, toplam 84 sikkenin ise % 83.33'ünü oluşturmaktadır. Teşhis edilen sikkelerden, iki adeti gümüş diğerleri bronzdan basılmış olup; bir adeti Makedonia Krallığı, 11 adeti Seleukos Krallığı ve on adeti Hellenistik Dönem kent sikkeleridir (Fig. 5). Bu sikkelerden dokuz adeti Hierapolis – Kastabala, sekiz adeti Antiokheia, iki adeti Tarsos, iki adeti Mopsuestia ve bir adeti Aigeai kentlerinde basılmıştır (Fig. 6, 7). Bu sikkeler, höyüğün IIa ve Ib Tabakalarında ele geçmiştir, ancak yoğunluk IIa Tabakası'ndadır. Hellenistik Dönem'in erken evresini oluşturan IIB Tabakası'nın (MÖ 4. yy.'ın üçüncü çeyreği – MÖ 2. yy.'ın ortaları) tarihlendiği dönemde, MÖ 4. yy.'ın son iki çeyreğinde, bölgede Pers satraplarına ait sikkeler, bölge kentleri tarafından otonom olarak basılmış olan sikkeler, Kilikia ile ticaret yapan batı Anadolu ve Yunan kentlerine ait sikkeler ve Makedonia Krallığı sikkelerinin sirkülasyonu vardır. MÖ 3. yy.'ın başından itibaren ise bölgenin hakimiyetini ele geçiren Seleukos Krallığı, kentlerin kendi adlarına sikke basmalarını yasaklamış, Kilikia'da yalnız devletin resmi paraları kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum MÖ 2. yy.'ın ikinci çeyreğinin başına kadar devam etmiştir. IIB Tabakası'na ait teşhis edilmiş dokuz adet sikke (Kat. 1-9, Fig. 12-20), mimari ve diğer arkeolojik buluntular, höyükteki bu döneme ait yerleşimin kanıtlarıdır. İlk bakışta, daha geniş ve sistemli bir mimariye sahip olan IIB Tabakası'nda, daha küçük ve basit mimariye sahip olan IIa Tabakası'na (MÖ 2. yy.'ın ortaları – MÖ 1. yy.'ın ortaları) göre sikke sayısının daha az olması bir tezatlık içeriyor gibi görünmektedir. Ancak, MÖ 2. yy.'ın ikinci çeyreğinden itibaren IV. Antiokhos tarafından bölge kentlerine önce yarı otonom, sonra da otonom olarak sikke basma izninin verilmesi ile birlikte, hem devletin resmi paralarının hem de bu kentlerin bastığı sikkelerin birlikte sirkülasyonda olmasından dolayı, yerleşim küçülse de IIa Tabakası'ndaki sikke sayısının IIB Tabakası'na göre daha fazla olması sağlamıştır. Nitekim IIa Tabakası'na ait teşhis edilmiş sikke sayısı 13'dür (Kat. 10-12, Fig. 21-23; Kat. 28-37, Fig. 24-33). Teşhis edilmiş sikkelerin dağılımına bakıldığında ise; MÖ 4. yy'a ait bir, MÖ 3. yy'a ait üç, MÖ 2. yy'a ait 18 muhtemel ve MÖ 1.yy'a ait on muhtemel sikke görülmektedir (Fig. 8). Bu durum, sikkelerin büyük bir kısmının MÖ 2.yy'a ait olduğunu göstermektedir. Hellenistik Dönem'e ait sikkeler bir bütün halinde değerlendirildiğinde, Tatarlı Höyük'ün Seleukos Krallığı'nın merkezi coğrafyasında, ağırlıklı olarak Hierapolis – Kastabala ve ikinci olarak da Antiokheia kentinin etki alanları içerisindeki bir yerleşim birimi olduğu anlaşılmaktadır. Mimari ve sikkeler dışında, höyüğün II. Tabakası; mühürlü amphora kulpları (Dündar – Gerçek 2018), amphoralar (Dündar 2020), kandiller (Gerçek 2020), Doğu Sigillata A seramikleri, Batı Yamacı seramikleri, Megara kâseleri, balık tabakları, krem kapları (Akıl 2017), pişmiş toprak figürinler ve heykelcikler, kemik aletler (Gerçek et al. 2019), taş kaplar (Tuğcu 2020) ve olynthoslar (Aklan 2020) ile zengin bir buluntu yelpazesine sahiptir

(Girginer – Oyman-Girginer 2020: 213-218). Höyükte bulunmuş olan Hellenistik Dönem'e ait eserler, bu dönem insanların temelde tarım (Aslan et al. 2014) ve hayvancılıkla (Silibolatlaz – Baykara – Girginer 2018) geçindiğini ve ancak Doğu Akdeniz ticareti içerisinde faal olarak yer aldıklarını göstermektedir (Girginer – Oyman-Girginer 2020: 213).

Hellenistik Dönem sikkelerinden sonra, höyükte teşhis edilmiş bir adet Tarkondimotos Krallığı'na ait sikke bulunmuştur (Kat. 71, Fig. 35). Bu dönemde, Roma İmparatoru Augustus'un (MÖ 27 - 14) MÖ 20 yılında II. Tarkondimotos Philopator'a (MÖ 20 - MS 17) krallığı ikinci kez kurması için izin vermesi üzerine, Tatarlı Höyük ve çevresi tekrar bu krallığın toprakları içinde kalmıştır. Augustus MÖ 19 yılında ise, Anazarbos kentini "Caesarea" ismiyle yeniden kurmuştur. Bu yeni kentin, Tarkondimotos Krallığı'na başkentlik yaptığı ve bu döneme ait sikkelerin burada basıldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu sikke ile birlikte kent sikkelerinin sirkülasyonunun bu dönemde devam etmesi ve bir adet pişmiş toprak kandil buluntusundan dolayı, höyüğün terk edilmesinin Fırat'ın önerdiği gibi (Fırat 2019: 116; Fırat – Girginer 2020: 155) MÖ 1. yy.'ın ortalarına değil, MÖ 1. yy. sonları ile MS 1. yy. başlarına tarihlendirilmesi gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında, başlangıcı MÖ 2.yy.'ın ortalarına tarihlenen IIa Tabakası'nın bu tarihte sonlandırılması veya IIa Tabakası'nın iki evreye ayrılarak, bu evrenin "IIa1 Erken Roma İmparatorluğu Dönemi", "IIa2 Tabakası'nın da Geç Hellenistik Dönem" olarak adlandırılmasını önermekteyiz. Höyüğün bu tarihte niçin terk edildiği konusunda ise şu ana kadar herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Ancak, Hierapolis – Kastabala kentinin, Tarkondimotos Krallığı'nın başkentliğini kaybettiği için, bu süreçte kurulan Anazarbos kentinin gölgesinde kalması sonucu, Tatarlı Höyük halkının da bu yeni kente göç etmiş olması muhtemeldir.

Hellenistik Dönem'den sonra höyükteki kesin tarihlendirilmiş ilk buluntular, MS 3. yy.'ın ortalarından sonraya tarihlendirilen iki antoninianus birimindeki Roma İmparatorluğu sikkesidir (Kat. 72-73, Fig. 36-37). Bunlardan Trebonianus Gallus sikkelerinin basıldığı yıllar, Roma İmparatorluğu'nun ekonomik krizlerle boğuştuğu ve doğuda Sasanilerle sürekli olarak anlaşmazlığa düştüğü bir dönemdir. Doğu'ya düzenlenen seferler kapsamında Kilikia hem bir yol güzergâhı hem de bir konaklama yeri olmuştur. Bu yüzden, Kilikia kentleri Roma'dan birçok imtiyazlar elde etmişlerdir (Sayar 2019: 350-351). Bu gelişmelerle birlikte bölgede Roma kent sikkeleri ile birlikte Roma İmparatorluğu sikkelerinin sirkülasyonu da artmıştır. Uzun mücadeleler sonucunda, Roma hakimiyetine, MS 260 yılında Sasani Kralı I. Şapur son vermiş ve Kilikia Eyaleti ortadan kalkmıştır (Sayar 2019: 349). Gallienus Dönemi Salonina sikkeleri ise, Kilikia'nın I. Şapur işgalinden daha sonraya, MS 265 yılına aittir. Kilikia Bölgesi'nde, bu işgalden sonra çok uzun yıllar boyunca siyasi karışıklıklar yaşanmış ve MS 260 işgalinden başlayarak MS 408 yılında Bizans İmparatoru II. Theodosius'un tahta çıkışına kadar kentleşme ve imar faaliyetleri açısından dikkat çekecek bir etkinlik gerçekleşmemiştir (Sayar 2019: 351). Bu siyasi tablo, sikke sirkülasyonunu ciddi olarak kısıtlayan bir etken olmasına rağmen, Roma kent sikkeleri artık basılmadığı için, yalnız Roma İmparatorluğu sikkelerinin kullanılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Roma İmparatorluğu Dönemi'ne ait sikkeler ve Bizans İmparatorluğu

Dönemi'ne ait iki kiremit mezar, sitadelin en doğusundaki bu alanın MS 250'den sonra, 4. yy.'a da uzaması muhtemel olan bir süreçte, geçici olarak kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir (Fig. 3).

Roma İmparatorluğu sikkelerinden sonra höyükte ilk buluntular MS 12 ve 13. yy.'lara tarihlenen Antakya Haçlı Prensligi ve Kilikya Ermeni Krallığı'na ait sikkelerdir. Höyüğün doğu kısmında bulunmuş olan teşhis edilmiş toplam altı sikke (Kat. 78-83, Fig. 38-43), kronolojik devamlılık gösterdiğinden, sitadelin bu kısmında, MS 12. yy. ortalarından 13. yy.'ın son yıllarına kadar, önce Antakya Haçlı Prensligi devamında da Kilikya Ermeni Krallığı Dönemi'nde geçici yerleşim olduğuna işaret etmektedir. Her ne kadar bu dönemlere ait mimari ve diğer arkeolojik buluntular henüz bulunamamış olsa da, sikkeler Kilikia Bölgesi'nin o dönemlerdeki siyasi tarihi ile paralellik göstermektedir. Sikkelerin yanı sıra, ileride yapılacak kazılarda mimari ve diğer arkeolojik eserler bulunursa; höyüğün I. Tabakası'nın "Ortaçağ" olarak adlandırılarak, "Ia Kilikya Ermeni Krallığı", "Ib Antakya Haçlı Prensligi" ve "Ic Bizans İmparatorluğu" olarak üç evreye ayrılmasını önermekteyiz.

Höyükteki en geç tarihli numismatik ve arkeolojik buluntular, MS 18. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen bir adet Nürnberg jetonu (Kat. 85, Fig. 45) ve MS 19. yy.'ın ikinci çeyreğine tarihlenen bir adet Osmanlı İmparatorluğu sikkesidir (Kat. 84, Fig. 44). Dönemlerine ait yegâne buluntular olan bu eserler, her ne kadar da höyükte Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'ne ait bir yerleşim önerisi için yetersiz olsalar da, bu süreçte geçici kullanıma işaret ediyor olabilirler.

Sonuç olarak, kazı sikkelerinin detaylı incelenmesi ve değerlendirilmesiyle Hellenistik Dönem sikkelerinin höyüğün yerleşim tarihi açısından önemi vurgulanmış; Roma İmparatorluğu, Antakya Haçlı Prensligi, Kilikya Ermeni Krallığı ve Osmanlı İmparatorluğu'na ait sikkeler ve bir adet Nürnberg jetonu ile höyükte bu dönemler ilk kez tanımlanmıştır. Ayrıca, MS 3. yy. ortaları ve sonrasında Roma İmparatorluğu Dönemi ile MS 18 - 19. yy.'larda Osmanlı İmparatorluğu Dönemi için geçici kullanım, MS 12 - 13. yy.'larda Antakya Haçlı Prensligi ve Kilikya Ermeni Krallığı dönemleri için ise geçici yerleşim önerisinde bulunulmuştur. Bütün bu bilgiler ışığında, höyüğün I. Tabakasının adı ve evreleri, II. Tabakasının evreleri ve tarihlendirilmeleri konusunda yeni öneriler sunulmuştur.

Tatarlı Höyük'te 2007 - 2019 yılları arasında yürütülen çalışmalarda, höyüğün sitadel kısmının sadece ¼'nün kazısı tamamlanmıştır. Buna rağmen, höyük kazıları için oldukça yeni ve kısa sayılabilecek bir sürede, Tatarlı Höyük'ün yerleşim tarihine dair çok önemli bilgilere ulaşılmıştır. Kazılmayan alanlarda da çalışmaların yürütülmesiyle hem numismatik hem de diğer arkeolojik buluntuların sayısının ve höyüğün yerleşim tarihi ile ilgili bilgilerimizin artacağı aşikârdır.

Katalog

Makedonia Krallığı

Kat. 1, Fig. 12: III. Aleksandros Dönemi (MÖ 336 - 323), Tarsos sikkesi.

Öy.: Aslan postlu Herakles başı, profilden sağa.

Ay.: Altta kılıf içinde yay, üstte Herakles'in sopası.

Ortada; [ΑΛΕΞΑ]ΝΔ[ΡΟΥ]. Sopanın üstünde, silik üzüm salkımı ve Θ.

Ref.: Price 1991: 3029; Cox 1950: 21-22; SNG Cop.

Macedonia: 1058.

AE 19 mm., 6.06 gr., ky. 9, Kazı Env. No.: TH.16.

BA-184.8/1.

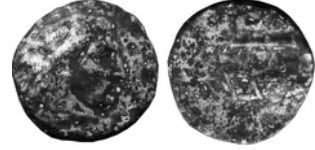

Fig. 12.

*III. Aleksandros Dönemi
(MÖ 336 - 323),
Tarsos sikkesi.*

Seleukos Krallığı

Kat. 2, Fig. 13: II. Antiokhos Theos Dönemi (MÖ 261 - 246), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Defne taçlı Apollon başı, profilden sağa.

Ay.: Omphalos üzerinde oturan Apollon, profilden sola;

sağ elinde ok tutuyor, sol dirseği ile kitharaya yaslanıyor;

[ΒΑΣΙΛΕΩΣ ANTI]OXOY.

Ref.: SC I: 572a.

AE C 18 mm., 4.80 gr., ky. 12, Kazı Env. No.: TH.18.

BB-184.3/1.

Fig. 13.

*II. Antiokhos Theos
Dönemi (MÖ 261 - 246),
Antiokheia sikkesi.*

Kat. 3, Fig. 14: III. Seleukos Soter Keraunos Dönemi (MÖ 225 - 223), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Stephane giymiş Artemis başı, profilden sağa.

Omzunda sadak.

Ay.: Omphalos üzerinde oturan Apollon, profilden sola;

sağ elinde ok, sol elinde yay tutuyor; [ΒΑΣΙΛΕΩΣ]

ΣΕΛΕΥΚΟ[Υ]. Sol boşlukta monogram, silik.

Ref.: SC I: 922.1.

AE C 15 mm., 2.72 gr., ky. 2, Kazı Env. No.: TH.10.343/2

(AY-189).

Fig. 14.

*III. Seleukos Soter
Keraunos Dönemi
(MÖ 225 - 223),
Antiokheia sikkesi.*

Kat. 4, Fig. 15: III. Seleukos Soter Keraunos Dönemi (MÖ 225 - 223), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Stephane giymiş Artemis başı, profilden sağa.

Omzunda sadak.

Ay.: Omphalos üzerinde oturan Apollon, profilden sola; sağ elinde ok, sol elinde yay tutuyor; [ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΣΕ]ΛΕ[ΥΚΟΥ].

Ref.: SC I: 922.

AE C 15 mm., 3.93 gr., ky. 2, Kazı Env. No.: TH.17.

BA-185.22/7.

Fig. 15.

III. Seleukos Soter Keraunos Dönemi (MÖ 225 - 223), Antiokheia sikkesi.

Kat. 5, Fig. 16: Antiokhos Dönemi (IV. Seleukos Philopator'un oğlu, MÖ Eylül – Ekim ya da Kasım 175), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Örtülü IV. Laodike (Antiokhos'un annesi) başı, profilden sağa.

Ay.: Fil başı, profilden sola; ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ ANTIOXΟΥ]. Sağda tripod.

Ref.: SC II: 1371¹¹.

AE Tırtıklı C 14 mm., 4.68 gr., ky. 12, Kazı Env. No.:

TH.17.Yüzey 8.

Fig. 16.

Antiokhos Dönemi (IV. Seleukos Philopator'un oğlu, MÖ Eylül – Ekim ya da Kasım 175), Antiokheia sikkesi.

Kat. 6, Fig. 17: IV. Antiokhos Theos Epiphanes Dönemi (MÖ 175 - 164), Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Öy.: Işın taçlı IV. Antiokhos Theos Epiphanes başı, profilden sağa; nokta bordür içinde.

Ay.: Ayakta duran kartal, profilden sola;

ΙΕΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΩ ΠΥΡΑΜΩΙ.

Ref.: SC II: 1391.3.

AE C 18 mm., 5.73 gr., ky. 12, Kazı Env. No.: TH.09.

AY-189.304/1.

Fig. 17.

IV. Antiokhos Theos Epiphanes Dönemi (MÖ 175 - 164), Hierapolis – Kastabala sikkesi.

¹¹ Bu sikke için SC II'de geçici/deneme olarak Antiokhos Dönemi'ne verildiği, bunun yerine IV. Antiokhos Epiphanes döneminin erken yıllarına ait olabileceği de belirtilmektedir (SC II-I, s. 38).

Fig. 18.

IV. Antiokhos Theos Epiphanes
Dönemi (MÖ 175 - 164),
Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Kat. 7, Fig. 18: IV. Antiokhos Theos Epiphanes
Dönemi (MÖ 175 - 164), Hierapolis – Kastabala
sikkesi.

Öy.: Işın taçlı IV. Antiokhos Theos Epiphanes başı,
profilden sağa; nokta bordür içinde.

Ay.: Ayakta duran kartal, profilden sola;

[ΙΕΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΩ ΠΥΡΑΜΩΙ].

Ref.: SC II: 1391.3.

AE C 19 mm., 4.98 gr., ky. 12, Kazı Env. No.:

TH.12.2182/1 (AY-173).

Fig. 19.

I. Demetrios Soter Dönemi
(MÖ 162 - 150), Antiokheia sikkesi.

Kat. 8, Fig. 19: I. Demetrios Soter Dönemi
(MÖ 162 - 150), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Diademli Apollon başı, profilden sağa;

omzunda yay ve sadak; nokta bordür içinde.

Ay.: Tripod; [B]ΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤ[ΡΙΟΥ].

Ref.: SC II: 1644.

AE Tırtıklı A 27 mm., 18.20 gr., ky. 1, Kazı Env. No.:

TH.13.AR-189/1-2.

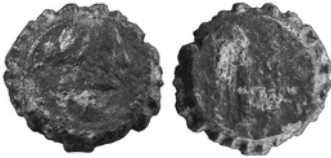

Fig. 20.

I. Demetrios Soter Dönemi
(MÖ 162 - 150), Antiokheia sikkesi.

Kat. 9, Fig. 20: I. Demetrios Soter Dönemi (MÖ 162 -
150), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Stephane giymiş Artemis başı, profilden sağa.

Başın arkasında yay ve sadak.

Ay.: Sadak ve yay; [B]ΑΣΙ[ΛΕΩΣ] [ΔΗΜΗΤ]ΡΙΟΥ.

Ref.: SC II: 1645.

AE Tırtıklı B 21 mm., 10.50 gr., ky. 12, Kazı Env. No.:

TH.17.AZ-185.36/3.

Fig. 21.

VI. Antiokhos Epiphanes
Dionysos Dönemi (MÖ 144 - 142),
Antiokheia sikkesi.

Kat. 10, Fig. 21: VI. Antiokhos Epiphanes Dionysos
Dönemi (MÖ 144-142), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Işın taçlı VI. Antiokhos Epiphanes Dionysos başı,
profilden sağa; nokta bordür içinde.

Ay.: Ayakta duran fil, profilden sola; ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΔΙΟΝΥΣΟΥ.

Sağ boşlukta; [Σ]Τ[Α].

Ref.: SC II: 2006.

AE Tırtıklı B 25 mm., 8.73 gr., ky. 12, Kazı Env. No.:

TH.17.BA-185.3/1.

Kat. 11, Fig. 22: VII. Antiokhos Euergetes (Sidetes)

Dönemi (MÖ 138-129), Tarsos sikkesi.

Öy.: Diademli VII. Antiokhos Euergetes (Sidetes) başı, profilden sağa; bordür içinde.

Ay.: Ayakta duran Nike, profilden sola; sağ elinde çelenk tutuyor; ΒΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ANTIOX[ΟΥ ΕΥΕΡΓΕΤΟΥ].

Ref.: SC II: 2056.

AR Drahmi 16 mm., 3.95 gr., ky. 11, Kazı Env. No.: TH.08.

AP-186.2/1.

Fig. 22.

VII. Antiokhos Euergetes (Sidetes) Dönemi (MÖ 138 - 129), Tarsos sikkesi.

Kat. 12, Fig. 23: IX. Antiokhos Eusebes Philopator (Kyzikenos)

Dönemi (MÖ 114-95), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Diademli ve sakallı IX. Antiokhos Eusebes Philopator (Kyzikenos) başı, profilden sağa; bordür içinde.

Ay.: Ayakta duran miğferli Athena Nikephoros, profilden sola; sağ elinde Nike, sol elinde kalkan ve mızrak tutuyor; bordür içinde; ΒΑΣΙΛΩΣ ANTIOXΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ. Sağ elinin altında monogram, belirsiz; altında A.

Ref.: SC II: 2363a.

AR Tetrarahmi 30 mm., 16.10 gr., ky. 11,

Kazı Env. No.: TH.09.AY-187.602/1

Fig. 23.

IX. Antiokhos Eusebes Philopator (Kyzikenos) Dönemi (MÖ 114 - 95), Antiokheia sikkesi.

Seleukos Krallığı Belirsiz Sikkeler

Kat. 13: AE 11 mm. 1.83 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.08.AO-186.33/3.

Kat. 14: AE 19 mm. 7.06 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.10.2121/4 (AY-173).

Kat. 15: AE 16 mm. 2.32 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.12.30026/1 (AR-189).

Kat. 16: AE 16 mm. 5.99 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.12.1134/5 (AV-189).

Kat. 17: AE 26 mm. 17.02 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.12.2182/3 (AY-173).

Kat. 18: AE 16 mm. 3.94 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.12.652/3 (AY-187).

Kat. 19: AE 12 mm. 1.57 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.12.654/4 (AY-187).

Kat. 20: AE 16 mm. 3.89 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.12.7118/1 (AZ-187).

Kat. 21: AE 20 mm. 8.31 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.13.BA-186.50/4.

Kat. 22: AE 13 mm. 2.06 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.14.Yüzey 10.

Kat. 23: AE 20 mm. 5.19 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.17.BA-185.7/5.

Kat. 24: AE 13 mm. 2.79 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.17.BA-185.23/1.

Kat. 25: AE 15 mm. 2.75 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.19.BA-185.7/1.

Kat. 26: AE 16 mm. 3.40 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.19.BA-185.7/2.

Kat. 27: AE 17 mm. 4.72 gr., ky. ?, Kazı Env. No.:TH.19.BA-185.21/3.

Fig. 24.

MÖ 2.-1. yy., Aigeai sikkesi.

Fig. 25.

MÖ 2.-1. yy., Hierapolis –
Kastabala sikkesi.

Fig. 26.

MÖ 2.-1. yy., Hierapolis –
Kastabala sikkesi.

Hellenistik Dönem Kent Sikkeleri (MÖ 2-1. yy)

Kat. 28, Fig. 24: MÖ 2.-1. yy., Aigeai sikkesi.

Öy.: Zeus başı, profilden sağa.

Ay.: Ayakta duran Athena, cepheden; sol elinde kalkan, sağ elinde Nike tutuyor; [AITEAIQN].

Ref.: SNG Pfälzer 6: 49-51; SNG France 2: 2308-2311; Ziegler Münzen Kilikiens: 1372-1373; SNG Levante: 1674-1677; BMC Cilicia: 12.

AE 22 mm., 6,96 gr., ky. 11, Kazı Env. No.: TH.08.AT-185. 1/3.

Kat. 29, Fig. 25: MÖ 2-1. yy., Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı kent tanrıçası (Tykhe) başı (kırık ve eksik), profilden sağa. Başının arkasında monogram.

Ay.: Tahtta oturan Artemis Perasia, profilden sola; lejant silik ve eksik.

Ref.: SNG Levante: 1563 (yanlış tanımlama, tahtın altında kartal yok); Ayrıca bkz. SNG Pfälzer 6: 526-527, 540-542; SNG France 2: 2207-2209; Ziegler Münzen Kilikiens: 1273-1277; SNG Levante: 1564-1565; SNG v. Aulock: 5568-5569; SNG Cop. Lycaonia – Cilicia: 140-143.

AE Yarım, kırık ve eksik 20 mm., 3,33 gr., ky. 2, Kazı Env. No.: TH.17. AZ-185.7/1.

Kat. 30, Fig. 26: MÖ 2-1. yy., Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı kent tanrıçası (Tykhe) başı, profilden sağa; bordür içinde.

Ay.: Kalathos giymiş tahtta oturan Artemis Perasia, profilden sola; küçük asa tutuyor; [IEPOΠOΛITΩN] TΩN ΠPOΣ [TΩ ΠYΠAMΩI].

Ref.: SNG Levante: 1563 (yanlış tanımlama, tahtın altında kartal yok); Ayrıca bkz. SNG Pfälzer 6: 526-527; SNG France 2: 2207-2209; Ziegler Münzen Kilikiens: 1273-1277; SNG Levante: 1564-1565; SNG v. Aulock: 5568-5569; SNG Cop. Lycaonia – Cilicia: 140-143.

AE 20 mm., 8,23 gr., ky. 12, Kazı Env. No.: TH.17. AZ-183,3/1.

Kat. 31, Fig. 27: MÖ 2-1. yy., Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı kent tanrıçası (Tykhe) başı, profilden sağa; bordür içinde.

Ay.: Kalathos giymiş tahtta oturan Artemis Perasia, profilden sola; küçük asa tutuyor; tahtın altında kartal;

ΙΕΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΩ ΠΥΡΑΜΩΙ.

Ref.: SNG Pfälzer 6: 526-527; SNG France 2: 2209; Ziegler Münzen Kilikiens: 1273-1277; SNG Levante: 1564; SNG v. Aulock: 5568-5569; SNG Cop.

Lycaonia – Cilicia: 140-143.

AE 23 mm., 9.11 gr., ky. 12, Kazı Env. No.: TH.17.

AY-185.16/1.

Fig. 27.
MÖ 2-1. yy., Hierapolis –
Kastabala sikkesi.

Kat. 32, Fig. 28: MÖ 2-1. yy., Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Öy.: Silik (kent tanrıçası Tykhe başı ?)

Ay.: Kalathos giymiş tahtta oturan Artemis Perasia, profilden sola; küçük asa tutuyor; tahtın altında kartal; [IE]ΡΟΠ[ΟΛΙΤΩΝ ΤΩΝ] ΠΡΟΣ [ΤΩ ΠΥΡΑΜΩΙ].

Ref.: SNG Pfälzer 6: 526-527; SNG France 2: 2207-2209; Ziegler Münzen Kilikiens: 1273-1277; SNG Levante: 1564-1565; SNG v. Aulock: 5568-5569; SNG Cop.

Lycaonia – Cilicia: 140-143.

AE 19 mm., 7.97 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.343/4 (AY-189).

Fig. 28.
MÖ 2-1. yy., Hierapolis –
Kastabala sikkesi.

Kat. 33, Fig. 29: MÖ 2-1. yy., Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı kent tanrıçası (Tykhe) başı, sağa. Başın arkasında monogram.

Ay.: Tahtta oturan Artemis Perasia (?), profilden sola; lejant silik.

Ref.: Bkz.: SNG Pfälzer 6: 526-527, 540-542; SNG France 2: 2207-2209; 2219-2220; Ziegler Münzen Kilikiens: 1273-1277; SNG Levante: 1563-1565; 1571; SNG v. Aulock: 5568-5569; SNG Cop. Lycaonia – Cilicia: 140-143. Monogram için bkz.: SNG Levante 1572, 1574 ön yüzler.

AE 20 mm., 8.30 gr., ky. 12, Kazı Env. No.: TH.17.

AZ-185.26/3.

Fig. 29.
MÖ 2-1. yy., Hierapolis –
Kastabala sikkesi.

Fig. 30.
2-1. yy., Hierapolis –
Kastabala sikkesi.

Kat. 34, Fig. 30: MÖ 2-1. yy., Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı ve örtülü kent tanrıçası (Tykhe) başı, profilden sağa. Başının arkasında monogram.

Ay.: Ayakta duran kartal, profilden sola;
[ΙΕΡΟΠΟΛΙΤΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΩ ΠΥΡΑΜΩΙ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΣΥΛΟΣ].

Ref.: SNG Pfälzer 6: 543; SNG France 2: 2221;

Ziegler Münzen Kilikiens: 1285-1287; SNG Levante:
1572; BMC Cilicia: 1.

AE 20 mm., 7.53 gr., ky. 2, Kazı Env. No.: TH.08.

AT-185.1/5.

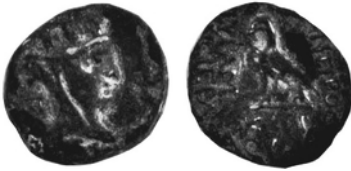

Fig. 31.
MÖ 2-1. yy., Hierapolis –
Kastabala sikkesi.

Kat. 35, Fig. 31: MÖ 2-1. yy., Hierapolis – Kastabala sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı ve örtülü kent tanrıçası (Tykhe) başı, profilden sağa.

Ay.: Ayakta duran kartal, profilden
sola; [ΙΕΡΟΠΟΛΙΤΩΝ Τ]ΩΝ ΠΡΟΣ ΤΩ ΠΥΡΑΜΩΙ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ Α[ΣΥΛΟΣ].

Ref.: SNG Pfälzer 6: 543-546; SNG France 2: 2221-2223;

Ziegler Münzen Kilikiens: 1285-1287; SNG Levante:
1572-1574; BMC Cilicia: 1.

AE 22 mm. 7.56 gr., ky. 12, Kazı Env. No.: TH.13.

AS-188.33/1.

Fig. 32.
MÖ 2-1. yy., Mopsuestia
sikkesi.

Kat. 36, Fig. 32: MÖ 2-1. yy., Mopsuestia sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı kent tanrıçası (Tykhe) başı, profilden sağa. Başının arkasında kontrmark, silik.

Ay.: Tahtta oturan Zeus, profilden sola; sağ elinde Nike tutuyor, sol eliyle asasına yaslanmış; [ΜΟ]ΥΕΑΤ[ΩΝ]
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΟΥ.

Ref.: SNG Pfälzer 6: 924; SNG France 2: 1945-1952;

SNG Levante Suppl.: 313; Ziegler Münzen Kilikiens: 930;
SNG Levante: 1314; SNG v. Aulock: 5732; SNG Cop.
Lycaonia – Cilicia: 172.

AE 22 mm., 6.32 gr., ky. 9, Kazı Env. No.: TH.09.

AY-188.401/2.

Kat. 37, Fig. 33: MÖ 2-1. yy., Mopsuestia sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı kent tanrıçası (Tykhe) başı, profilden sağa.

Ay.: Tahtta oturan Zeus, profilden sola; sağ elinde Nike tutuyor. Lejant, silik.

Ref.: Bkz. SNG Pfälzer 6: 924; SNG France 2: 1945-1952;

SNG Levante Suppl.: 313; Ziegler Münzen Kilikiens:

930; SNG Levante: 1314; SNG v. Aulock: 5732;

SNG Cop. Lycaonia – Cilicia: 172.

AE 18 mm., 3.83 gr., ky. 12, Kazı Env. No.: TH.10.1101/4 (AV-189).

Fig. 33.
MÖ 2-1. yy.,
Mopsuestia sikkesi.

Hellenistik Dönem Kent Sikkeleri (MÖ 2-1.yy.)

Belirsiz Sikkeler

Kat. 38, Fig. 34: MÖ 2-1. yy., belirsiz kent sikkesi.

Öy.: Kuleli sur taçlı kent tanrıçası (Tykhe) başı, profilden sağa. Başın arkasında kontrmark, silik.

Ay.: Silik

Ref.: -

AE 20 mm., 4.83 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.17.

AZ-183.3/5.

Fig. 34.
MÖ 2-1. yy.,
belirsiz kent sikkesi.

Kat. 39: AE 19 mm. 3.42 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.07.Yüzey.

Kat. 40: AE 21 mm. 8.13 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.08.AT-185.

Kat. 41: AE 19 mm. 8.80 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.08.AT-185. 8/2.

Kat. 42: AE 16 mm. 3.15 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.1106/1 (AV-189).

Kat. 43: AE 24 mm. 8.66 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.1107/3 (AV-189).

Kat. 44: AE 21 mm. 4.75 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.1109/4 (AV-189).

Kat. 45: AE 20 mm. 6.52 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.1106/3 (AV-189).

Kat. 46: AE 19 mm. 5.23 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.1109/3 (AV-189).

Kat. 47: AE 21 mm. 8.27 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.337/3 (AY-189).

Kat. 48: AE 21 mm. 4.99 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.353/3 (AY-189).

Kat. 49: AE 24 mm. 6.49 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.337/4 (AY-189).

Kat. 50: AE 21 mm. 7.34 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.343/3 (AY-189).

Kat. 51: AE 20 mm. 5.53 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.151/1 (AY-190).

Kat. 52: AE 20 mm. 7.65 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.10.123/3 (AY-190).

Kat. 53: AE Yarım, kırık ve eksik 19 mm. 1.90 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.12.15027/1 (BB-174).

- Kat. 54:** AE 17 mm. 4.24 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.13.AS-187.02/2.
Kat. 55: AE 22 mm. 6.70 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.13.AY-190.14/1.
Kat. 56: AE 20 mm. 8.67 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.14.AR (veya AS)-187.1/2.
Kat. 57: AE 22 mm. 10.28 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.14.AZ-186.2/5.
Kat. 58: AE 21 mm. 8.36 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.14.Yüzey 2.
Kat. 59: AE 19 mm. 5.55 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.15.Yüzey 5.
Kat. 60: AE 22 mm. 8.64 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.17.AY-183.9/3.
Kat. 61: AE 20 mm. 6.29 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.17.AY-185.2/1.
Kat. 62: AE 15 mm. 4.10 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.17.AZ-185.32/2.
Kat. 63: AE 21 mm. 5.52 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.17.AZ-185.22/2.
Kat. 64: AE 19 mm. 6.83 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.17.BD-174.5/2.
Kat. 65: AE 14 mm. 2.67 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.17.BE-174.1/2.
Kat. 66: AE 21 mm. 7.13 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.17.Yüzey 7.
Kat. 67: AE 19 mm. 7.87 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.18.AZ-185.4/1.
Kat. 68: AE 17 mm. 4.36 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.18.AZ-185.5/2.
Kat. 69: AE 22 mm. 6.78 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.18.BA-183.21/1.
Kat. 70: AE 17 mm. 4.55 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.19.AZ-185.10/1.

Fig. 35.

*II. Tarkondimotos Philopator
Dönemi (MÖ 20 - MS 17),
Anazarbos sikkesi.*

Tarkondimotos Krallığı

Kat. 71, Fig. 35: II. Tarkondimotos Philopator Dönemi (MÖ 20 - MS 17), Anazarbos sikkesi. Öy.: Kuleli sur taçı ve örtülü kent tanrıçası (Tykhe) büstü, profilden sağa.

Ay.: Ayakta duran miğferli Athena Nikephoros, profilden sola; sağ elinde kendisini taçlandıran Nike, sol elinde kalkan tutuyor; ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΟΠΑΤΟΡΟΣ.

Ref.: SNG Pfälzer 6: 9-14; SNG France 2: 1917-1918; Ziegler Münzen Kilikiens: 883-885; SNG Levante: 1259; SNG v. Aulock: 5414; BMC Cilicia: p. 238/1. AE 24 mm., 9.45 gr., ky. 12, Kazı Env. No.: TH.10.1104/1 (AV-189).

Roma İmparatorluğu

Kat. 72, Fig. 36: Trebonianus Gallus Dönemi (MS 251 - 253), Antiokheia sikkesi.

Öy.: Işın taçlı Trebonianus Gallus büstü, profilden sağa; IMP C C VIB TREB GALLVS P F AVG.

Ay.: Ayakta duran Felicitas, sola; sol elinde cornucopiae, sağ elinde caduceus tutuyor; FELICITAS PVBL.

Ref.: RIC IV-III: 82.

AR Antoninianus 22 mm., 3.50 gr., ky. 12,

Kazı Env. No.: TH.08.AZ-188.1/1.

Fig. 36.

*Trebonianus Gallus Dönemi
(MS 251 - 253),
Antiokheia sikkesi.*

Kat. 73, Fig. 37: Iulia Cornelia Salonina (Gallienus'un eşi MS 253-268) tasvirli, Antiokheia sikkesi.

Öy.: Diademli ve örtülü I. C. Salonina büstü, profilden sağa; hilal üzerinde; SALONINA AVG.

Ay.: Tahtta oturan Ceres, profilden sola; sağ elinde başak, yukarıya kaldırdığı sol eliyle meşale tutuyor; CERERI [AVG].

Ref.: Göbl: 1637 m.; RIC V-I: 90.

AR Antoninianus 22 mm., 3.26 gr., ky. 11,

Kazı Env. No.: TH.08.AZ-188.1/12.

Fig. 37.

*Iulia Cornelia Salonina
(Gallienus'un eşi
MS 253 - 268) tasvirli,
Antiokheia sikkesi.*

Roma İmparatorluğu Belirsiz Sikkeler

Kat. 74: AE 14 mm. 1.34 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.08.AZ-189. 6/3.

Kat. 75: AE 16 mm. 2.77 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.08.AZ-190.1/2.

Kat. 76: AE 23 mm. 6.99 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.09.AZ-188. 503/1.

Kat. 77: AE 14 mm. 3.12 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.14.AZ-191 (Yüzey 3).

Antakya Haçlı Prensligi

Kat. 78, Fig. 38: III. Bohemond Dönemi

(MS 1163 - 1201), Antiokhia sikkesi.

Öy.: Miğferli ve zırlı erkek başı, profilden sola; önünde hilal, arkasında yıldız; +BOANVIDVS.

Ay.: Haç, birinci çeyreğinin içinde hilal; +ΑΝΤΙΟC.ΝΙΑ.

Ref.: Malloy et al. 2004: 66b; Metcalf 1995: 388-391.

AR Billon Denier 18 mm., 0.93 gr., ky. 6, Kazı Env. No.:

TH.17.BA-185.20/1.

Fig. 38.

*III. Bohemond Dönemi
(MS 1163 - 1201),
Antiokhia sikkesi.*

Fig. 39.
III. Bohemond Dönemi
(MS 1163 - 1201),
Antiokhia sikkesi.

Kat. 79, Fig. 39: III. Bohemond Dönemi (MS 1163 - 1201), Antiokhia sikkesi.

Öy.: Miğferli ve zırlı erkek başı, profilden sola; önünde hilal, arkasında yıldız; +BOA[И]VIDVS.

Ay.: Haç, birinci çeyreğinin içinde hilal; +ANTI:OCHIA.

Ref.: Malloy et al. 2004: 66c; bkz. Metcalf 1995: 368 vd.
AR Billon Denier 18 mm., 1.04 gr., ky. 3, Kazı Env. No.: TH.10.918/5 (BA-189).

Fig. 40.
III. Bohemond Dönemi
(MS 1163 - 1201),
Antiokhia sikkesi.

Kat. 80, Fig. 40: III. Bohemond Dönemi (MS 1163 - 1201), Antiokhia sikkesi.

Öy.: Miğferli ve zırlı erkek başı, profilden sola; önünde hilal, arkasında yıldız; +BOAИVIDVS.

Ay.: Haç, birinci çeyreğinin içinde hilal; +ΑΙΤΙΟCΗΙ[A].

Ref.: Malloy et al. 2004: 67c; Metcalf 1995: 386;
AR Billon Denier 18 mm., ky. 3, 1.09 gr., Kazı Env. No.: TH.08.AY-189.2/1.

Fig. 41.
III. Bohemond Dönemi
(MS 1163 - 1201),
Antiokhia sikkesi.

Kat. 81, Fig. 41: III. Bohemond Dönemi (MS 1163 - 1201), Antiokhia sikkesi.

Öy.: Miğferli ve zırlı erkek başı, profilden sola; önünde hilal, arkasında yıldız; +BOAИVIDVS.

Ay.: Haç, birinci çeyreğinin içinde hilal; +ΑΙΤΙΟ. C>NIA.

Ref.: Malloy et al. 2004: 67d; Metcalf 1995: 379-380.
AR Billon Denier 18 mm., 0.96 gr., ky. 1, Kazı Env. No.: TH.17.BA-185.8/1.

Fig. 42.
I. Hetoum Dönemi
(MS 1226 - 1270),
Sis (Kozan) sikkesi.

Kilikya Ermeni Krallığı

Kat. 82, Fig. 42: I. Hetoum Dönemi (MS 1226 - 1270), Sis (Kozan) sikkesi.

Öy.: Silik

Ay.: Haç; bir, iki, ve dördüncü çeyreklerde su damlası şeklinde dolgu; ՇԻՆԵԱԼ Ի ՔԼԱՂԱՔՆ Ի ՍԻՍ].

Ref.: Bkz. Bedoukian 1962: s. 82-86, 277-289,

Lev. XXVII-XXX

AE Tank 23 mm., 3.12 gr., ky. ?, Kazı Env. No.: TH.08. AY-189.2/2.

Kat. 83, Fig. 43: II. Levon Dönemi (MS 1270 - 1289),
Sis (Kozan) sikkesi.

Öy.: Ayakta duran aslan, profilden sola;

[ԼԵՒՈՆ ԹԱԳ]ԱԲՈՐ ՀԱՅՈՑ Ս.

Ay.: Haç, dört kolunun içinde yıldız;

[ԾԻՆԵԱԼ Ի] ԶԱՂԱԶՆ Ի ՍԻՍ.

Ref.: Bedoukian 1962: 1540.

AE Kardez 24 mm., 4.45 gr., ky. 6, Kazı Env. No.:

TH.10.836/1 (BA-188).

Fig. 43.

II. Levon Dönemi

(MS 1270 - 1289),

Sis (Kozan) sikkesi.

Osmanlı İmparatorluğu

Kat. 84, Fig. 44: I. Abdülmecid Dönemi (MS 1839
- 1861), Hicri 1255 (Miladi: 1839-1840) tarihli,
Kostantiniye (İstanbul) sikkesi.

Öy.: Tuğra, sağında çiçek dalı, etrafında bitkisel çelenk.

Ay. ١٢٥٥ درب في قسطنطينيه : Etrafında bitkisel çelenk.

Ref.: Uslu – Büyüktuncay 2018: s. 20;

Ölçer 1978: s. 32; Pere 1968: 889; Galib 1890: s. 425.

AR 10 para 17 mm. 0.69 gr., ky. 11,

Kazı Env. No.: TH.17.AY-183.2/1.

Fig. 44.

I. Abdülmecid Dönemi

(MS 1839 - 1861), Hicri 1255

(Miladi: 1839 - 1840) tarihli,

Kostantiniye (İstanbul) sikkesi.

Nürnberg Jetonu

Kat. 85, Fig. 45: Johann Jacob Dietzel (MS 1711 - 1748)
üretimi, Nürnberg jetonu.

Öy.: Solda güneş, sağda hilal ve yıldızlar ;

IOHANN.IACOB.DIETZEL.RECHEN.PFEN.

Ay.: Üç kolu kemer, üç kolu üçgen şeklinde olan
süsleme içinde imparatorluk küresi;

GOTTES.REICH.BLEIBT.EWIG.

Ref.: Mitchiner 1988: p. 524 vd.

AE (Bakır alaşımı) 23 mm., 1.17 gr., ky. 12,

Kazı Env. No.: TH.10.1001/1 (AV-188).

Fig. 45.

Johann Jacob Dietzel

(MS 1711-1748) üretimi,

Nürnberg jetonu.

Kaynakça

Antik Kaynak

Strabon

Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası. Kitap: XII – XIII – XIV, A. Pekman (Çev.), İstanbul, 2005.

Modern Kaynaklar

Açıkkol-Yıldırım, A. – İ. Sarı 2020

“2013 Yılı Tatarlı Höyük İskeletleri”, K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek, M. F. Tufan (eds.), *Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anısına*, İstanbul: 1-9.

Akçay, T. 2017a

“Sikke Buluntuları Işığında Olba’daki Pers ve Makedon Varlığı Üzerine Düşünceler”, *OLBA XXV*: 211-226.

2017b

“Olba’da Bulunan Sikkeler Işığında Kentin Erken Yerleşim Tarihi”, *Seleucia VII*: 69-78.

Akıl, H. 2017

“Miniature Cream Vessels from Tatarlı Höyük Dated to Hellenistic Period”, E. Kozal, M. Akar, Y. Heffron, Ç. Çilingiroğlu, T. E. Şerifoğlu, C. Çakırlar, S. Ünlüsoy, E. Jean (eds.), *Period, Questions, Approaches and Dialogues in Eastern Mediterranean Archeology, Studies in Honor of Marie - Henriette and Charles Gates, Alter Orient und Altes Testament*: 445: 667-680.

Akkuş Yiğit, F. 2015

“Memlük – Ermeni Münasebetleri”, *Akademik Bakış* Cilt 8, Sayı 16:171-206.

Akkan, İ. 2020

“Tatarlı Höyük’te Ele Geçen Olynthos Tipi Değirmen Taşları”, K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek, M. F. Tufan (eds.), *Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anısına*, İstanbul: 9-18.

Aksoy, F. 2019

Olba Akropolisi Sikke Buluntuları, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Andrade, N. 2011

“Local authority and civic Hellenism: Tarcondimotus, Hierapolis – Castabala and the Cult of Perasia”, *Anatolian Studies* 61: 123-132.

Aslan, F. et al. 2014

Aslan, F. – H. Çakan – K. S. Girginer. “Tatarlı Höyük (Ceyhan/Adana) Kazısı Hellenistik Dönem Tabakalarına Ait Arkeobotaniksel Bulgular”, *29. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 99-106.

Bedoukian, P. Z. 1962

Coinage of Cilician Armenia, New York.

Bilici, Z. K. 2005

“A German Token Uncovered During the Alanya Citadel Excavations”, *Adalya VIII*: 351-356.

BMC Cilicia

Hill, G. F. *Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia*, London, 1964.

Cox, D. H. 1950

“III. The Coins”, Hetty Goldman (ed.), *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus Volume I: The Hellenistic and Roman Periods*, Princeton, New Jersey: 38 - 83, pl. 87-92.

Çizmeli-Öğün, Z. 2013

“Hadrianopolis Makedonya Kulesi Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Nürnberg Jetonları”, G. Kökdemir (ed.), *Orhan Bingöl’e 67. Yaş Armağanı*, Ankara: 433-437.

Davesne, A. – G. Le Rider 1989

Gülmar, 2: Le trésor de Meydancikkale (Cilicie Trachée, 1980), Paris.

Dündar, E. – A. Gerçek 2018

“Imported Hellenistic Stamped Amphora Handles from Tatarlı Höyük (in the Province of Adana-Turkey)”, *Gephyra* 18: 153-174.

Dündar, E. 2020

“Transport Jars from Tatarlı Höyük in Cilicia Pedias: First Observations”, K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek, M. F. Tufan (eds.), *Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anısına*, İstanbul: 89-100.

Erol-Özdizbay, A. 2014

“Edirne (Hadrianopolis) Kalesi Zindanaltı Kazılarında Bulunan Sikkeler”, K. Dörtlük, O. Tekin, R. Boyraz Seyhan (eds.), *I. Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi - Bildiriler / First International Congress of the Anatolian Monetary History and Numismatics-Proceedings*, İstanbul: 245-280.

Ersan, M. 2019

Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler, Ankara.

Fırat, M. C. 2019

Tatarlı Höyük Hellenistik Dönem Mimarisi, Yapım ve Taş Teknikleri, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Arkeometri Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.

Fırat, M. C. – K. S. Girginer 2020

“Tatarlı Höyük Hellenistik Dönem Mimarisi”, K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek, M. F. Tufan (eds.), *Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anısına*, İstanbul: 149-166.

Fischer-Bossert, W. 2014

“Kleinfunde und Fundmünzen”, H. Çambel (ed.) *Karatepe – Aslantaş, Azatiwataya Band 2, Archäologische Forschungen Band 29*, Wiesbaden: 157-175.

Galib, İ. 1890 (H. 1307)

Takvim-i Meskukat-ı Osmaniye: Devlet-i Aliye-i Osmaniye’nin Bidayet-i Tesisinden Beru Darb ve İhrac Olunan Meskukat ve Madalyaların Nev ve Cins ve Tarifıyla Malumat-ı Tarihiyesini, Kostantiniye (İstanbul).

Gerçek, A. et al. 2019

Gerçek, A. – K. S. Girginer – Ö. Oyman-Girginer – H. Gerçek 2019. “Bone Artifacts as Witnesses to Cultural Continuity at Tatarlı Höyük”, M. Altamirano Garcia, E. Alarcon Garcia (eds.), *Spotlighting Bone Tools. Proceedings of the XII Meeting of the ICAZ Worked Bone Research Group in Granada. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de la Universidad de Granada (CPAG)* 29: 11-25.

Gerçek, H. 2020

“Tatarlı Höyük Helenistik Dönem Kandilleri”, K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek, M. F. Tufan (eds.), *Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anısına*, İstanbul: 195-210.

Girginer, K. S. 2007

“2005 Adana (Ceyhan) ve Kayseri (Develi) Yüzey Araştırmaları”, *24 Araştırma Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara: 173-196.

Girginer, K. S. et al. 2009

Girginer, K. S. – Ö. Oyman-Girginer – H. Akıl 2009. “Tatarlı Höyük (Ceyhan) Kazısı İlk İki Dönem”, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı 3*, Ankara: 453-476.

Girginer, K. S. – Ö. Oyman-Girginer 2020

“Tatarlı Höyük’ün Stratigrafisi Üzerine Ön Sonuçlar”, K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek, M. F. Tufan (eds.), *Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anısına*, İstanbul: 211-250.

Göbl, R. 2000

Die Münzprägung der Kaiser Valerianus I./Gallienus/Saloninus (253–268), Regalianus (260) und Macrianus/Quietus (260–262). Moneta imperii Romani Band 36, 43, 44, Wien.

Kılıç, O. 2016

“Adana Hükümeti’nden Adana Eyaleti’ne”, Y. Kurt, M. F. Sansar (eds.), *Tarihte Adana ve Çukurova Cilt II, Osmanlı Döneminde Adana ve Çukurova-I*, Adana: 11-45.

Kozal, E – M. Novák 2014

“Sirkeli Höyük 2013 Yılı Çalışmaları”, *ANMED 2014-12*: 114-117.

Malloy et al. 2004

Malloy, A. G. – I. F. Preston – A. J. Seltman. *Coins of the Crusader States 1098-1291*, Connecticut.

Metcalf, D. M. 1995

Coinage of the Crusaders and the Latin East in the Ashmolean Museum, Oxford, London.

Meyer, M. 2001

“Cilicia as Part of the Seleucid Empire: The Beginning of Municipal Coinage.” E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (eds.), *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII*: 505-518.

Mitchiner, M. 1988

Jetons, Medalets and Tokens. The Medieval Period and Nüremberg. Volume One, London.

Mørkholm, O. 2000

Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri Büyük İskender’in Tahta Çıkışından Apameia Barışı’na Kadar (İ.Ö. 336-188), Oğuz Tekin (çev.), İstanbul.

Nercessian, Y. T. 2004

2004 “Armenian Coins Excavated at Kinet.” *Armenian Numismatic Journal* 30: 47-55.

2009

Reprint of “Armenian Coins Excavated at Kinet.” *Armenian Numismatic Studies*, II: 313 - 326, pl. 42-43.

2014

“Armenian Coins Excavated at Kinet (Part II).” *Armenian Numismatic Journal* [Series 2] 10 [40], No. 4: 77-88, pl. 10.

Novák, M. – E. Kozal 2010

“Sirkeli Höyük'te 2008 Yılı Çalışmaları”, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı 3. Cilt*: 477-490.

Novák et al. 2017

M. Novák – A. L. D'Agata – I. Caneva – C. Eslick – C. Gates – M.-H. Gates – K. S. Girginer – Ö. Oyman-Girginer – E. Jean – G. Köroğlu – E. Kozal – S. Kulemann-Ossen – G. Lehmann – A. Özyar – T. Özaydın – N. Postgate – F. Şahin – E. Ünlü – R. Yağcı – D. Yaşin-Meier. “Cilician Chronology Group A Comparative Stratigraphy of Cilicia Results of the first three Cilician Chronology Workshops”, *AOF* 44/2: 150-186.

Pohl, D. – M. H. Sayar 2004

“Perasia in Hierapolis – Kastabala”, Marion Meyer - Ruprecht Ziegler (eds.), *Kulturbegegnung in einem Brückenland: Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien*: Bonn: 107-119.

Price, M. J. 1991

The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus, A British Museum Catalogue Vol. I-II, Zurich – London.

RIC IV - III

Mattingly H. - E. A. Sydenham - C. H. V. Sutherland. *Roman Imperial Coinage, Volume IV, Part III, Gordian III to Uranius Antoninus*, London, 1949.

RIC V - I

Webb, P. *Roman Imperial Coinage, Volume V, Part I, Valerianus to Florianus (the Interregnum)*, H. Mattingly, E. A. Sydenham (eds.), London, 1972.

Robert, L. 1964

“La déesse de Hiéropolis Castabala à l'époque gréco-romaine”, André Dupont - Sommer, Louis Robert, *La déesse de Hiéropolis Castabala (Cilicie)*, Paris: 17-99.

Runciman, S. 2019

Haçlı Seferleri Tarihi I. Cilt Birinci Haçlı Seferi ve Kudüs Krallığı'nın Kuruluşu, Fikret Işıltan (çev.), Ankara.

Ölçer, C. 1978

Sultan Abdülmecid Devri Osmanlı Paraları, İstanbul.

Sarıöz, E. 2014

Tiyatro Kazısı Sikkeler Buluntuları Işığında Olba Kenti Yerleşim Tarihi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Sayar, M. H. 2000

“Çukurova'nın Kutsal Kenti Kastabala”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 99: 2-14.

2001

“Tarkondimotos, seine Dynastie, seine politik und seine Reich”, E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (eds.), *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII*: 373-380.

2019

“Roma Eyaleti Olarak Kilikia (Provincia Cilicia)”, O. Tekin (ed.) *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar ve Kent Devletleri*, İstanbul: 334-355.

Silibolatlaz-Baykara, D. – K. S. Girginer 2018

“Tatarlı Höyük Faunal Çalışmaları”, *Anadolu/Anatolia* 44: 53-73.

SC I

Houghton, A. – C. Lorber. *Seleucid Coins: A Comprehensive Catalogue. Part 1: Seleucus I through Antiochus III*, Part I, Volume I-II, Newyork, Lancaster/London, 2002.

SC II

Houghton, A. – C. Lorber – O. D. Hoover. *Seleucid Coins. A Comprehensive Catalogue Part II: Seleucus IV to Antiochus XIII*, Part II, Volume I-II, New York, Lancaster/London, 2008.

Schuler, C. 2019

“Küçük Asya’da Seleukoslar Egemenliği”, O. Tekin (ed.) *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar ve Kent Devletleri*, İstanbul: 14-25.

Seton-Williams, M. V. 1954

“Cilician Survey”, *Anatolian Studies* 4: 121-174.

SNG Cop. Macedonia

Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum, Macedonia, Part II: Alexander I-Alexander III, Copenhagen, 1943.

SNG Cop. Lycaonia – Cilicia

Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals. Lycaonia -Cilicia. Danish National Museum, Copenhagen, 1956.

SNG France 2

Levante, E. *Sylloge Nummorum Graecorum. Cilicie. France 2*, Paris, 1993.

SNG Levante

Levante, E. *Sylloge Nummorum Graecorum. Switzerland I. Levante – Cilicia*, Berne, 1986.

SNG Levante Suppl.

Levante, E. (ed.) *Sylloge Nummorum Graecorum. Switzerland I. Levante-Cilicia. Supplement 1*, Zürich, 1993.

SNG Pfälzer 6

Ziegler, R. *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Pfälzer Privatsammlungen 6, Band, Isaurien und Kilikien*, München, 2001.

SNG v. Aulock

Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Kilikien 13. Berlin, 1966.

Tempesta, C. 2005

“Antiochus IV Epiphanes and Cilicia”, *Adalya VIII*: 59-81.

Tekin, O. 2007

“VI. Sikkeler”, S. Durugönül (ed.), *Nagidos, Dağlık Kilikia’da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları/ Results of an Excavation in an Ancient City in Rough Cilicia*, Adalya Ekyayın Dizisi 6, Antalya: 369-390.

2019

“Büyük İskender: Doğu Seferi ve Hellenistik Çağ”, O. Tekin (ed.), *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Anadolu Krallar, İmparatorlar ve Kent Devletleri*, İstanbul: 2-11.

Tobin, J. 2001

“The Tarcondimotid Dynasty in Smooth Cilicia”, E. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (eds.), *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux, Varia Anatolica XIII*: 381-387.

Tuğcu, T. 2020

“Tatarlı Höyük Taş Kapları”, K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. Oyman-Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek, M. F. Tufan (eds.), *Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anısına*, İstanbul: 481-489.

Fatih Erhan

Uslu, K. – Y. Büyüktuncay 2018

Osmanlı İmparatorluğu Madeni Paraları / Ottoman Empire Coins 1839-1922 (AH 1255-1340), İstanbul.

Ünal, A. – K. S. Girginer 2007

Kilikya – Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji, İstanbul.

Van Beek, B. 1996

“Jetons: Their Use and History” (c) copyright 1986 by Chicago Coin Club. Online : <http://www.chicagocoinclub.org/projects/PiN/juh.html>

Ziegler Münzen Kilikiens

Ziegler, R. *Münzen Kilikiens aus kleineren deutschen Sammlungen*, München, 1988.

Eskişehir Küllüoba'da Aşağı ve Yukarı Yaşam Sektörlerinde Hayvansal Besin Tüketimi*

Can Yümni GÜNDEM**

Keywords: *Archeozoology, Küllüoba, Bronze Age, Nutrition Habit, Social Stratification*

Due to Küllüoba's geographical location, the site is a long-term and important project that provides a better understanding of the EBA archaeology of Central and Northwest Anatolia.

This Archaeozoological study contains the results of the comparison of animal bones, which were excavated from the different settlement's locations (Lower Life Sector and Complex II from the Upper Life Sector). Although the same farm animals consumed from the both living sections, they were certainly consumed in different amounts and in different age groups. Different living spaces also cause different social status, while at the same time causing different eating habits. This study provides an inference that may be predicted in theory.

Anahtar Kelimeler: *Arkeozooloji, Küllüoba, Tunç Çağı, Beslenme Alışkanlığı, Sosyal Tabakalaşma*

Bulunduğu coğrafi noktadan dolayı Küllüoba, Orta ve Kuzeybatı Anadolu'nun İlk Tunç Çağı arkeolojisinin daha iyi kavranmasını sağlayan uzun soluklu ve önemli bir projedir. Bu arkeozoolojik çalışma, yerleşim yerinin farklı yaşam alanlarından (Aşağı Yaşam Sektörü ve Yukarı Yaşam Sektörü'nde bulunan Kompleks II) çıkarılan hayvan kemiklerinin karşılaştırmasının ilk sonuçlarını içermektedir. Her iki yaşam alanında tüketilen çiftlik hayvanları farklılık göstermese de, kesinlikle farklı miktarlarda ve farklı yaş gruplarında tüketilmiştir. Yerleşimde tespit edilen farklı yaşam alanları, aynı zamanda da farklı sosyal statülere işaret ederken, beraberinde de farklı yemek alışkanlıklarına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışma, belki teoride tahmin edilebilecek bir çıkarımın, sağlamasıdır.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 23.10.2020 Kabul Tarihi: 24.10.2020

İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 04.11.2020 Kabul Tarihi: 05.11.2020

** Dr. Öğr. Üyesi Can Yümni GÜNDEM, Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Batman. E-mail: canyumni@hotmail.com ; Orcid ID: 0000-0002-6369-0913

Giriş

Turan EFE ile 1996 senesinde başlayıp, 2019 yılından itibaren Murat TÜRKTEKİ başkanlığında devam eden Küllüoba Kazıları, höyüğün Son Kalkolitik ile İlk Tunç Çağı III (İTÇ III) dönemleri arasında yerleşim gördüğünü ve yapılan araştırmaların bize höyüğün bölgede özellikle İTÇ II döneminde parladığını göstermektedir.

İTÇ II dönemiyle beraber kesin olarak yaşam alanında bir genişleme ve hatta Yukarı ile Aşağı Yaşam Sektörlerinin sınırlarının daha belirginleştiğini görmekteyiz. Bu çalışmanın temelini de işte bu farklı yaşam alanlarında (Aşağı Yaşam Sektörü ve Yukarı Yaşam Sektörü'nde bulunan Kompleks II) yaşamış insanların kırmızı et tüketimini anlamaya yönelik ilk adımlardır.

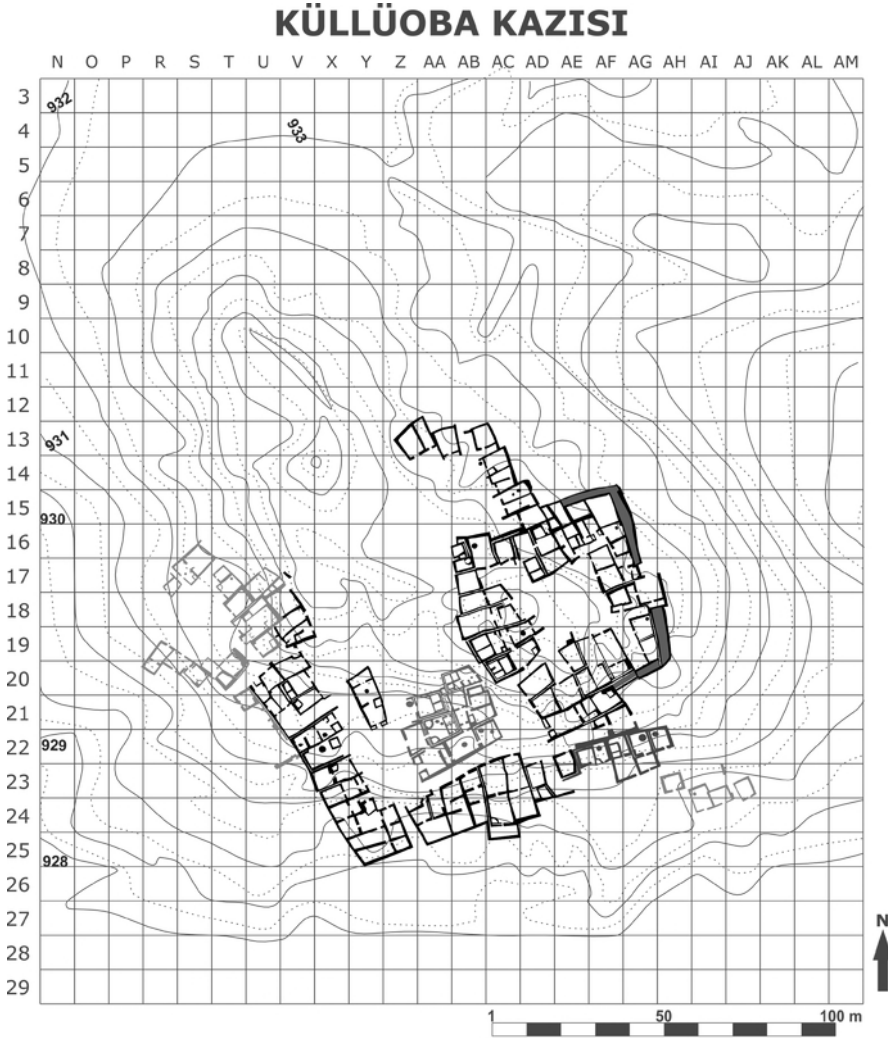

Harita 1. Küllüoba Yerleşiminin Türkiye haritasındaki yeri ve ona yakın olan modern şehir Eskişehir.

Kazı ve Tabakalanma

Giriş kısmında da bahsedildiği gibi, Eskişehir Küllüoba Kazılarına T. EFE tarafından 1996 senesinde başlanmış ve günümüzde M. TÜRKTEKİ¹ tarafından sürdürülmektedir (Harita 1). Höyükte her ne kadar Helenistik Dönemlere ve erken Osmanlı dönemi mezarlarına ait buluntu grupları olsa da, asıl yoğun yerleşim katmanları Son Kalkolitik ile başlayıp İTÇ III sonları arasına yerleştirmek lazımdır. Bu yerleşim süreci içinde, Küllüoba'nın İTÇ II döneminde M. KORFMANN'ın ortaya koyduğu, "Anadolu Yerleşim Planı" özelliklerinin bazıları Küllüoba'da da görülmektedir.

¹ Küllüoba kazı başkanı M. Türkteki'ye, beni ve ekibimi kazı evi ortamında malzemeyi çalışabilmemiz için ağırladığı için teşekkürü bir borç bilirim. AG ve AF 22 plankarelerinden çıkarılan inorganik maddi kalıntılar henüz çalışılmadığı için Kompleks II malzeme gruplarıyla karşılaştırılmamıştır.

Plan 1. İTÇ II dönemine ait genel Küllioba yerleşim planı ve Yukarı Yaşam Sektöründe turuncu renkle vurgulanmış Kompleks II yapı grubu ile Aşağı Yaşam Sektöründe morla belirtilmiş makalede geçen yapı grubu (Küllioba Kazı Arşivi).

Bu dönemde Küllioba'da Aşağı ve Yukarı Yerleşme kavramı oluşmuş olup etrafı çevre duvarı ile çevrili olan Yukarı Yerleşme'nin, uzun-evlerin avlulara açıldığı bir görünüm sergilediğini söyleyebiliriz. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda, doğu, batı ve güney kesimlerde, çeşitli yapım evreleri içeren dört ana kapı ortaya çıkarılmıştır. Doğu kapısında, ancak kapılardan geçerek ve zikzaklar çizerek 25 X 20 m ebatlarındaki bir avluya girilebilmektedir (Efe – Türkteki 2011: Pl. 2, 198 vd.).

Güney kapısı anıtsal bir görünümdedir. Giriş kapısının hemen kenarında, bekçi odası olabilecek hücre şeklinde bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Güney tarafta, batıya doğru gayet belirgin zikzaklar yapan bir çevre duvarı bulunmaktadır. Avlunun batısında, Kompleks I olarak adlandırılan kısmın batı yarısını oluşturan ikametgâh bölümü ortaya çıkarılmıştır.

Ortada bir megaron ve iki yanında uzunlamasına yerleştirilmiş megaronumsu yapılardan oluşan bu üç kısımlı Kompleks'in ön cephesi, Kale'nin doğu kapısına bakmaktadır ve ortadaki megaronun taş döşemeli sundurması, yapının cephesinden dışarı çıkmaktadır. Kompleksin arka odalarının tabanları altında ambarlar yer alır. Güney yamaçta yapılan çalışmalarda ise çok önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Burada, Kompleks II olarak adlandırığımız büyük bir yapı yer almaktadır (Efe – Fidan 2008). Bu kompleksin güneyinde yapıyı boydan boya kateden ve uzunluğu 31.0 m'yi bulan bir megaron yer alır. Söz konusu megaronun ön girişi 2 m genişliktedir ve bu girişe iki ayrı evre içeren taş döşeli bir rampa ile ulaşılmaktadır. Yapı ortada, uzunluğu 8.0 m'ye varan büyük bir salon ve ayrıca önde bir ve arkada iki olmak üzere eşit büyüklükte üç oda içerir (Fidan et al. 2015-70 vd.)

Kuzey bitişikteki yapıda, içinde yerinde bulunan (in situ) 7 adet pithosun ele geçirildiği koridor şeklinde bir magazin ortaya çıkarılmıştır (Sarı 2009: 96). Bu şekilde geniş bir alana yayılan bu kompleks, yerleşmenin ortasında yer alan ve büyük avlu olarak nitelendirdiğimiz boş alanın güney tarafında bağımsız olarak inşa edilmiştir. Yapının kuzeyinde yer alan müştemilat kısmında ise büyük depolama alanları saptanmıştır.

Aşağı yerleşme ile yukarı yerleşme arasındaki sınırdaki yer alan ancak çevre duvarı ve girişin dışında kalması nedeniyle aşağı kesim içerisinde değerlendirilen yapılar içerisinde özellikle AG 22 ve AF 22 plankarelerindeki bilgi verici olmuştur (Efe 2009) (Plan 1).

Malzeme, Amaç, Yöntemler ve Küllüoba'da Yapılmış Önceki Arkeozoolojik Çalışmalar

Bu çalışma için farklı kazı sezonlarında, yukarıda tanıtılmış yapı gruplarında çıkarılmış hayvan kemik kalıntıları çalışılmıştır. Yukarı Yaşam Sektörü'nde bulunan Kompleks II yapısının kazı süreci bittikten sonra, hayvan kemik kalıntıları 2005 senesinde araştırmacı tarafından çalışılıp, 2008 senesinde bir makale halinde yayınlanmıştır.² Aşağı Yaşam Sektörü'nde bulunan ve bitişik nizamdan oluşan yapı topluluğundan çıkan hayvan kemik kalıntıları ise 2020 kazı sezonunda gene Küllüoba kazı evinde çalışılmıştır.³

Kompleks II yapısından toplamda 750 adetten fazla hayvan kalıntısı veri bankasına girilmiş ve bu toplamda yaklaşık 9.1 kilograma denk gelmektedir. Kompleks II'den çalışılan malzemenin %17'si günümüze ulaşan boyutlarından dolayı bir hayvan türe tanımlanamamış olup, bu toplam malzeme ağırlığının %6.3'üne denk gelmektedir. Aşağı Yaşam Sektörü'nde bulunan bitişik yapı topluluğundan toplamda 1404 hayvan kemiği kalıntıları çalışılmış olup, kalıntıların yaklaşık %13'ü tanımlanamazken, tanımlanamayanlar toplam ağırlığın yalnızca yaklaşık %3.5'lük kısmına denk gelmektedir (Tab. 1).

² Gündem 2008.

³ Bu makalenin araştırmacısının katkı ve gözetiminde arkeozooloji ekibinde çalışanlar sırasıyla, E. Emlük, A. Badem ve Y. Temel'dir.

KÜLLÜOBA - İTÇ II	Aşağı Sektör		Kompleks II	
	Adet	Ağırlık (gr.)	Adet	Ağırlık (gr.)
Tanımlanamayan Fauna Kalıntıları	184	541,00	130	579,7
Tanımlanan Fauna Kalıntıları	1220	15057,50	625	8555,3
Toplam Çalışılan	1404	15598,50	755	9135
Tanımlanan Türler	AD%	AĞ%	AD%	AĞ%
Koyun, OVIS	40,74	23,68	34,72	15,25
Keçi, CAPRA	13,93	7,00	11,52	8,23
Domuz, SUS	18,77	23,26	13,92	16,06
Sığır, BOS	21,72	42,86	27,52	49,79
Köpek, CANIS	1,56	1,09	2,88	3,54
Kedi, FELİS	0,16	0,01	0,00	0,00
Evcil Memeli Faunası	96,89	97,90	90,56	92,87
Tanımlanamayan küçük kemirgen	0,08	0,03	0,96	0,09
Yaban Tavşanı, <i>Lepus europaeus</i>	0,25	0,06	0,32	0,06
Tilki, <i>Vulpes vulpes</i>	0,74	0,60	2,08	1,31
Porsuk, <i>Meles meles</i>	0,08	0,02	0,00	0,00
Vaşak, <i>Lynx lynx</i>	0,08	0,03	0,00	0,00
Yaban Domuzu, <i>Sus scrofa</i>	0,16	0,21	0,00	0,00
Yabani Koyun, <i>Ovis orientalis</i>	0,00	0,00	0,16	0,30
Yabani Ovi-Capra	0,08	0,15	0,00	0,00
Alageyik, <i>Dama dama</i>	0,00	0,00	2,40	2,85
Geyikgiller, CERVID (boynuz)	0,57	0,51	0,00	0,00
Atgiller, EQUID	0,08	0,18	0,32	0,95
Tanımlanamayan Etçil	0,33	0,09	0,00	0,00
Yabani Memeli Faunası	2,38	1,68	6,24	5,56
Evcil veya Yabani Memeli Faunası	0,33	0,30	0,96	0,99
Memeli olmayanlar	0,41	0,11	2,24	0,58
	AD%	AĞ%	AD%	AĞ%
Tanımlanamayan Fauna Kalıntıları	13,11	3,47	17,22	6,35
Tanımlanan Fauna Kalıntıları	86,89	96,53	82,78	93,65
Toplam Çalışılan	100	100	100	100

Tablo 1. Aşağı Sektör ve Kompleks II yapısından çalışılan hayvan kalıntılarının adet ve ağırlık bazında dağılımları.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, yukarıda bahsedilen iki farklı yaşam sektöründe kazılmış yapı topluluklarında gelen hayvan kemik kalıntılarında yola çıkarak, bu yapı gruplarında yaşamış ve toplumda farklı sosyal statülere ve rollere sahip insan gruplarının kırmızı et tüketimini anlamaya çalışmaktır.

Hayvan kemik kalıntılarının çalışması sırasında “Görsel Tanımlama Metotları” kullanılmıştır (Gündem 2015; Gündem 2019a; Gündem 2020). Bu çalışma için öne çıkan metotlar ise; incelenen her hayvan kemiği parçası mümkünse türüne tanımlanmış (koyun, keçi, tilki, vb.) ve anatomik tanımlamaları (kaval kemiği, çene kemiği, parmak kemiği,

vb.) yapılmıştır. Bunun dışında da, hayvan kemiklerin orijinal parçalanma dereceleri not alınmıştır ve veri bankasına girilmiştir (arkeolojik kemiğin elimize geçen kısmı). Kemik üzerinde bulunan insana ait modifikasyonlar (kasaplık, yanma izlerinin varlığı, vb.), patolojik izler veya etçillere ait izler de kayıt altına alınmıştır. Yukarıda toplanan bilgiler için, bir MS-Excel elektronik çizelgesi temel veri-bankası olarak kullanılmıştır (Schmid 1972; Hillson 1992; Reitz/Wing 2008; O'Connor 2000: 1-67; Fisher 1995: 7; Klein/Cruz-Urbe 1984: 21; Peres 2010: 15-30, bkz. Gündem 2020).

Bu çalışmanın en önemli noktalarında biri olan, kırmızı et tüketimini en iyi şekilde anlayabilmek için, incelenen her bir kemik kalıntısının ağırlığı dijital terazide alındıktan sonra veri-bankasına girilmiştir. Çünkü kemik ağırlığı ile kemiğin taşıdığı et orantılıdır. Yapılan arkeozoolojik çalışmaların anlamı ve sağlıklı sonuçlar verebilmesi için, veri bankasına girilen her hayvan kemiğinin aynı zamanda da ağırlığı da alınmalıdır. Kemiklerin tek tek ağırlıklarının alınması, bize yerleşim yerindeki et tüketimi hakkında en sağlıklı bilgiyi verecektir (Uerpmann 1973: 310-312; bkz. Gündem 2015: 135; Gündem 2019a, Gündem 2020).

Evcil hayvanlarının kesim yaşları, özellikle bize geçmiş toplumların sermayeleri olan hayvanlarını hangi amaçlar doğrultusunda beslediklerini gösterir. Aynı zamanda da kronolojik olarak yerleşim içinde ki sermaye yönetimindeki değişimleri ve ya gelişimleri anlamamıza yardımcı olur. Hayvanların kesim yaşlarını dişlerin yıpranma ve eklem kaynama verilerine dayanarak hesaplanmıştır (Uerpmann 1971; Hillson 1986; Uerpmann 1973: 312-314; Payne 1973: 281; bkz. Gündem 2020). Evcil geviş getiren küçükbaşların kemiklerinin eklem durumuna ve diş aşınmasına göre yaşlandırması için Zeder'in çalışması ve sığırlar için de Habermehl'in çalışması temel alınmış ve veri bankasına girilmiştir (Zeder 2006: 87-118; Habermehl 1975: 69-105).

Arkeolojik kazılardan çıkarılan hayvan kemiklerinin tam olmaması ve özellikle koyun ile keçi kemiklerinin benzerliği, veri bankalarında zorunlu olarak koyun/keçi satırın açılmasına sebep olmaktadır ve bu suni çözüm olup, herhangi bir türü tanımlamaz. O yüzden; "Koyun kemikleri ile keçi kemikleri arasındaki yüksek derecede benzerlik, iskelet kalıntıları tür bazında ayırmayı zorlaştırır. Ek olarak, evcil küçükbaş geviş getirenlerin kemiklerinin kuvvetli parçalanması, kemiklerin koyun veya keçi olarak adlandırmamızı imkânsız hale getirmektedir. Kemiklerin iyi bilinen ayırt edici bölümleri sıklıkla hasar görmüş veya artık kemiğin üzerinde mevcut değildir ve bu yüzden tanımlanamayan evcil küçükbaş geviş getirenlerin kemikleri OVIS/CAPRA olarak tanımlanarak veri bankasına girilmiştir. Bu grup hem adet hem de ağırlık olarak tanımlanan kemik kalıntılarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. OVIS/CAPRA'yı bir hayvan türünü temsil ediyormuş gibi görülemeyeceğinden, "kesin" olarak tanımlanmış koyun kemikleri ile "kesin" olarak tanımlanmış keçi kemiklerinin arasındaki oran hesaplandıktan sonra, bu oran OVIS/CAPRA toplamına uygulanarak tekrardan hesaplanmıştır..." (Gündem 2019c, s. 33).

Küllüoba'da yapılan arkeozoolojik çalışmalar 1996 senesinden beri bu makalenin araştırmacısı tarafından farklı kazı sezonları dâhilinde devam etmektedir. Araştırmacının

uzun nefesli bir projesi olan Külliüoba'daki çalışmaların hedefi, bir yerleşim yerinin yalnızca genel beslenme ve hayvancılık stratejilerini anlamının yanı sıra, daha odaklanmış sorulara cevap bulmaya çalışırken, ülkemizde yapılan diğer Arkeozoolojik çalışmalara öncü ve örnek olmaktır.

Külliüoba'da 1996-2002 seneleri arasında çıkarılan hayvan kemikleri, araştırmacının yüksek lisans tezinin merkezini oluşturmuştur. Araştırmacının başka çalışmalarında da ise, ticaret yolunda bulunan Külliüoba'nın, komşu yerleşimler ile olan benzerlikleri ve farklılıkları, dönemsel ve coğrafi açıdan tartışılmıştır (Gündem 2003; Gündem 2010a; Gündem 2019b). Bunun dışında da, yukarıda da bahsedildiği gibi, İTÇ II dönemine tarihlenen Kompleks II yapı grubundan çıkan hayvan kalıntıları incelenmiş ve yayınlanmıştır (Gündem 2008).

Son kazı sezonlarında Külliüoba'da yapılan arkeozoolojik çalışmalar, farklı dönemlere ait çöp çukurlarının incelenmesi ve karşılaştırılması üzerine yoğunlaşırken, adak çukurlarının içerikleri anlaşılmasına çalışılmıştır.⁴ Bunun yanı sıra, bu öncü çalışma ile başlayan ve farklı yaşam sektörlerinde yaşamış insanların kırmızı et tüketimi kaynağını ve sermayeleri olan hayvanları hangi amaçlar dâhilinde beslediklerini anlamaya çalışmaktadır.

Çalışılan Malzemenin Kompozisyonu

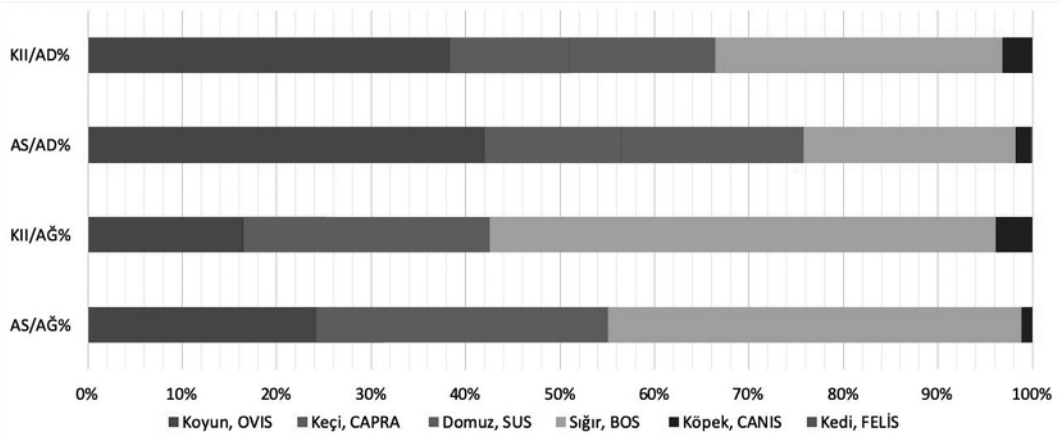
İki farklı sosyal yaşam sektörü ve farklı amaçlar için kullanılan yapı topluluklarının arkalarında bıraktıkları ve mutfak atığı olarak nitelendirilen hayvan kemik kalıntıları tür bazında büyük benzerlikler gösterse de, genel yüzde dağılımlarında farklılıklar gözlenmektedir.

İlk bakışta, Aşağı Yaşam Sektörü'nde tanımlanan yabani hayvanlara ait kemik kalıntıları tür bazında Kompleks II'den daha fazladır. Fakat Kompleks II'den tanımlanan yabani hayvan kalıntıları, yapıdan tanımlanmış tüm hayvan kalıntılarının yaklaşık %6,25'ine denk gelmektedir ki, bu da Aşağı Yaşam Sektörü'nden tanımlanan yabani hayvan kemik kalıntılarının 2,5 kattan fazladır.

Koyun kemikleri her iki sektörden de en çok tanımlanan türdür ve tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %40'ını bu türe aittir. Keçi kalıntıları ise, gene her iki yaşam sektöründe de birbirlerine yakın derece tanımlanmış olup, tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %12-14'nü teşkil eder (Şekil 1).

Bu farklı iki yaşam sektörlerinde, adet olarak tanımlanan evcil hayvan kalıntıları arasındaki asıl fark domuz ve sığır kalıntılarında karşımıza çıkmakta. Aşağı Yaşam Sektörü'nde domuz kalıntıları, tanımlanan evcil hayvan kalıntılarının yaklaşık %20'ine denk gelirken, Kompleks II'de bu %15 civarında kalmıştır. Tam tersi bir durum ise sığır kalıntılarında gözlenmiş ve Kompleks II'den tanımlanan sığır kalıntıları tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin %33'ü civarını oluştururken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nde %22'lerde kalmıştır.

⁴ Gündem, basıma hazırlanıyor.

Şekil 1. Aşağı Yaşam Sektörü (AS) ve Kompleks II'den (KII) tanımlanan evcil hayvan kalıntılarının yüzdelik adet (AD%) ve ağırlık (AĞ%) dağılımları.

Türlere tanımlanmış hayvan kemiklerinin ağırlıkları, türe bağlı fiziksel farklılıklardan dolayı bize adet sonuçlarından daha farklı bir tablo sunmaktadır. Koyun kemikleri her ne kadar en çok tanımlanan tür olsa da, kemikleri iri ve ağır olan sığırlar ağırlık bazında ilk sırayı almaktadır. Kompleks II'den tanımlanan sığır kemiklerinin ağırlıkları, tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %55'ini oluştururken, Aşağı Yaşam Sektörü'nde bu %45'ler civarındadır.

Ağır sığır kemiklerini, tanımlanan domuz kemikleri takip eder ve gene iki yaşam alanı arasında belirgin bir fark vardır; Kompleks II'den tanımlanan domuz kemiklerinin ağırlıkları tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %18'ini oluştururken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nde tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %25'ine denk gelmektedir.

Buna benzer bir tablo ise aşağı yukarı koyun kemiklerinin ağırlıklarında da görülmektedir ve koyun kemiklerinin ağırlıkları Aşağı Yaşam Sektörü'nde tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin %25'ine denk gelmekte olup, Kompleks II'de ise bu %17 civarındadır. Keçi kalıntılarının ağırlıkları her iki yaşam alanında da %10'un altında olup; Kompleks II'de yaklaşık %9 iken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nde %7 civarındadır.

Köpeğe ait kemik kalıntıları her iki yaşam alanında da küçük yüzdelerde tanımlanmıştır; Kompleks II'de tanımlanan evcil hayvan kemiklerinin yaklaşık %4'ünü köpek kalıntıları oluştururken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nde %1.5 civarındadır ve ağırlıkları da aşağı yukarı adet yüzdeleri ile benzerlik gösterir.

Tür ve adet bazında tanımlanan yabancı hayvanlar, yaşam sektörleri arasında fark göstermektedir. Her iki yaşam alanından da tanımlanan yabancı türler şunlardır; tavşan, tilki ve atgillerdir. Yalnızca Aşağı Yaşam Sektörü'nden tanımlanan yabancı türler ise; porsuk, vaşak, yaban domuzuyken, yalnızca Kompleks II'den tanımlanan yabancı türler ise; yaban koyunu ve alageyiktir.

Her iki yaşam alanında da yabancı hayvan kalıntılarında nadir rastlanırken; tilki kalıntıları Kompleks II'de tüm tanımlanan hayvan kalıntıları içinde yaklaşık %2'lik bir pay

tutarken, aynı yaşam alanında alageyik kalıntıları yaklaşık %2,5'luk bir orana sahiptir. Alageyik kemiklerinin ağırlıkları Kompleks II'deki toplam ağırlığın yaklaşık %3'nü oluşturur.

Evcil hayvanların, diş aşınma ve eklemelerinden yola çıkarak genel olarak kesim yaşlarına bakınca⁵; Aşağı Yaşam Sektörü'nde tanımlanmış evcil geviş getiren küçükbaşların büyük kısmının 18 ile 30'cu ayları arasında kesildiğini göstermektedir. Az da olsa kaynaşmış omurga yastıkları ise sürülerde beş yaş üstü bireylerin bulunduğuna işaret eder ve bazı diş verileri de bu sonucu destekler. Kompleks II'de ise evcil geviş getiren küçükbaşların kesim yaşlar daha farklıdır, küçükbaş hayvanların beşte biri henüz daha beşinci aylarına ulaşmadan kesilmiş ve sürünün üçte biri ise henüz bir yaşına gelmeden çoktan öldürülmüşlerdir (Gündem 2008).

Aşağı Yaşam Sektörü'nde, sığırların kesim yaşı hakkında genel bilgileri gene diş aşınması ve eklemelerinden almaktayız. Erken yaşta öldürülen her hangi bir bireye rastlanmazken, sığırların kesimlerinin 18. ay ile başladığı ve 24. ile 30. aylar arasında hızlandığını görmekteyiz. Eklem bilgileri bize beş veya üstüne çıkmış bireyler hakkında bilgi vermez iken, M3'lerden tespit edilen çiğneme seviyeleri bize sürülerde 8 ila 9 yaşlarında da bireyler olduğunu göstermektedir. Kompleks II'de tespit edilen sığırların ise %75'i iki yaşlarını görmemiş ve çok az bir kısmı iki buçuk yaşını geçmiştir (Gündem 2008). Domuz kemiklerinin eklem kaynaşma durumları bize her iki yaşam alanında da domuzların erken yaşlarda kesilmiş olduğunu gösterirken, çok az sayıda ki diş verileri ise sürülerde beş yaşını geçmiş de bireylerin bulunduğunu göstermiştir (bkz. Gündem 2008).

Et Tüketimi

Her iki yaşam alanında da insanların kırmızı et ihtiyacı aynı çiftlik hayvanlardan sağlanmış olsa da, bazı türler arasındaki katkı payı oranlarında farklılık gözlenmiştir. İlk göze çarpan fark ise, yabani hayvan etinin farklı yüzdelerde tüketilmesidir. Kompleks II'de yaşayanlar, tükettikleri kırmızı etlerinin %5,5'ni yabani hayvanlardan karşılamıştır.

Koyunlar, her iki yaşam alanında da en çok kesilen çiftlik hayvanıdır ama bu yoğun koyun kesimi bize insanların kırmızı et ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamadığını göstermektedir. Koyun eti, Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayanların kırmızı et ihtiyacının yaklaşık %25'in karşılarken, Kompleks II'de ise koyun eti Aşağı Yaşam Sektörü'nden yaklaşık %10'luk fark ile daha az tüketilmiştir.

Sığır eti ise, her iki yaşam alanında da yaşayanların en çok tükettikleri ettir. Sığır eti, Kompleks II'de yaşayanların genel et tüketiminin yarısını karşılarken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'nden yüzde on daha yüksektir.

Domuz eti, Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayan insanların yaklaşık %25'lik kırmızı et ihtiyacını karşılarken, Kompleks II'de bu oran %10 daha düşüktür. Keçi eti ise her iki yaşam alanında hemen hemen aynı oranda kesilmiş ve tüketilmiştir.

⁵ Detaylı çalışmalar devam etmektedir.

Foto. 1. Aşağı Yaşam Sektörü'nden yanmış bir adet köpeğe ait ön alt kol kemiği (radius).

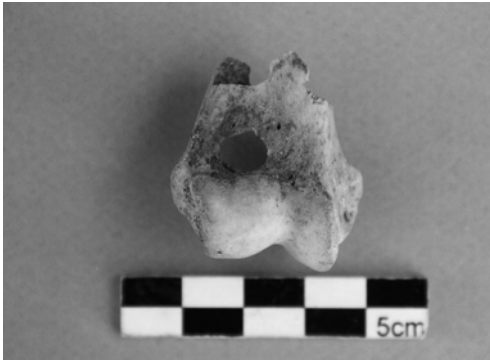

Foto. 2. Aşağı Yaşam Sektörü'nde köpeğe ait bir ön üst kol kemiğinin (humerus) distal kısmının hemen üzerinden, ön lateral taraftan uygulanmış ama kemiği tümüyle ikiye ayıramamış bir satır darbesi.

Aşağı Yaşam Sektörü'nde sekiz yaş üzeri kesilen hayvanların da tüketildiği tespit edilmiştir. Kompleks II'den tüketilen sığır etlerinin %75'inin iki yaşını geçmediğini ve kesilenler arasında az da olsa 3.5 yaşında bireylerin olduğunu biliyoruz. Domuz eti tüketimi ise her yaşam alanında genç hayvanlardan sağlanmıştır.

Köpek eti, tanımlanan kemiklerin üzerindeki yanık ve kasaplık izlerinden dolayı, Küllüoba'nın genelinde de yenildiği bilinmekte olup; köpek eti Kompleks II'de yaşayanların genel kırmızı et ihtiyacının yaklaşık %3.5'ünü karşılarken, bu Aşağı Yaşam Sektörü'ne göre üç kat fazladır (Foto. 1-2).

İki yaşam alanlarında, türlere göre et tüketiminde görülen farklılıklar aynı zamanda bu türlerin kesim yaşları arasındaki farklılıklar kadar da ilgi çekmektedir. Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayanlar küçükbaşları kesmeden önce onların “yem ve ağırlık”⁶ oranına uygun yaşa gelmelerini bekleyip keserken (+18 ay), Kompleks II'de yaşayanlar küçükbaşlarının etinin daha leziz olduğu genç hayvanları tercih etmişlerdir.⁷ Yukarıda bahsedilen sığırlar için de geçerlidir. Aşağı Yaşam Sektörü'nde erken yaşta kesilmiş herhangi bir sığıra rastlanmazken, sığırların kesiminin 18. ay ile başladığı ama asıl 24. İle 30. aylar arasında hızlandığını görmekteyiz, burada gene Aşağı Yaşam Sektörü'nde yaşayanların “yem ve ağırlık” oranına sadık kalarak sığırlarını kesmişlerdir. Hatta

⁶ “... eti için beslenen bireyler genelde “yem ve ağırlık” oranına göre beslenir, yani birey belli bir yaştan sonra yem tüketse bile artık kilo alamayacaktır ve bu çiftçiler için yem israfı ile mekanda alan kaybına sebep olacaktır. Dolayısıyla, eti için beslenen koyun çok ileri yaşlarını görmeden kesilecekken, yünü ve doğurganlığı için beslenen koyun, kaliteli yun ve yavrular verdikçe tutulacaktır.” (Gündem 2020).

⁷ Kompleks II'de tercih edilenlerin küçükbaşların 1/5 ilk beş aylarında ve toplamda kesilen küçükbaşların 1/3 bir yaşından küçüktür (Gündem 2008).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışma için, Aşağı Yaşam Sektör’ünde bulunan ve sura bitişik olarak kazılmış bir-birine bitişik basit planlı yapı grubu ile Yukarı Yaşam Sektörü’nde yer alan ve yönetici sınıfın ikamet ettiği düşünülen Kompleks II’den çıkarılan hayvan kemik kalıntıları karşılaştırılmıştır.

Aslında bu çalışmada ilgi çeken birçok farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Üst sınıfın, özellikle genç yaşta kesilmiş küçükbaşları tercih ederken, sığır eti gene bu sınıf tarafından daha çok tüketilmiştir. Aşağı Yaşam Sektörü’ndeki insanların hayvanlarını keserken “yem ve ağırlık” oranına dikkat ettikleri gözlenmiştir. Bu da bize, Aşağı Yaşam Sektörü’nde yaşayanların sermaye olarak gördükleri canlı hayvan sürülerinin sayıca daha az olabileceği fikrini vermektedir. Hayvanlarında, yem ve ağırlık oranını yakalamaya çalışan Aşağı Yaşam Sektör yaşayanları, aynı zamanda da hayvanlarından kesim öncesi en iyi verimi (yün, süt, yavru ve hayvanlar kilolandıkça et ile yağ) almaya çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Aşağı Yaşam Sektörü’nde yaşayan bir ailenin tükettiği 100 kilogram etin yaklaşık 23,5 kilogramı koyun ve domuzdan gelirken, 7 kilogramı keçiden gelmektedir. Buna benzer bir tablo ama farklı rakamlar da Kompleks II içinde geçerlidir; tüketilen her 100 kilogramın yaklaşık 15 kilogramı koyundan, 16 kilogramı domuzdan ve 8.3 kilogramı da keçiden gelmektedir. Koyun ve domuz eti kesinlikle Aşağı Yaşam Sektörü’nde çok daha fazla tüketilmiştir. Koyun etine ulaşımın daha kolay olduğu ve özellikle de domuz yağının bir protein kaynağı oldu düşünülünce, belki de Aşağı Yaşam Sektörü’nde yaşayan sınıfın koyun ve domuz tüketimine yönelmeleri bizi şaşırtmamalıdır.

Köpek eti tüketimi ise belki de yukarı sınıfın daha çok tercih ettiği ve menüsünde görmek istediği bir dokunuş olma ihtimali vardır. Bunu yabani hayvanlardan tilki için de söylemek mümkündür. Günümüzde hala kürkü ve eti için avlanan tilkiler, Kompleks II’de yaşayanlar tarafından daha çok tüketilmiştir. Bunun dışında da, alageyik ve yaban koyunu avlarının ağırlıklı olarak Kompleks II sakinleri tarafından gerçekleştirilmesi, avların sosyal ve belli bir sınıf tarafında yapılan aktiviteler olduğunu göstermektedir.

Aşağı Yaşam Sektörü’nden tanımlanmış birer adet kedi, porsuk ve vaşak kalıntılarının da etleri ve kürkleri için öldürüldüğü düşünülmelidir.⁸ Bu üç türünde zararlı kemirgenleri yedikleri bilinmekte olup, Aşağı Yaşam Sektörü’nde bulunan silolara gelen zararlı kemirgenleri avlamayı planlarken, kendilerinin de av olmuş olma ihtimali unutmamak lazımdır.

Yapılan ilk araştırmalar ışığında eğer yerleşim çevresinin doğasını tekrardan canlandırmak gerekirse; bu kadar çok küçükbaş ve sığır sürülerinin beslendiği bir yerleşim yerinde, büyük geniş otluk alanların olması gerekmektedir. Hayvanların su ihtiyaçları için, göl ve akarsu kaynaklarının da yakınlarda bulunması şarttır. Alageyik avı bize, insanların

⁸ Kedi bu çalışmada evcil hayvanlar içinde yer almaktadır. Aslında, kediler yarı evcil olup, kendi başlarına hayatta kalma becerilerine sahiptir.

bu hayvanları avlayabilmek için ormanlık alanlara gittiklerini gösterir; çünkü alageyikler orman içi açıklıklarda beslenirken, geceleri ormanın iç taraflarına korunma amaçlı çekililer.

Bu çalışma, daha detaylı olarak hazırlanan büyük bir projenin öncü çalışmasıdır. Arkeozoologlar, insanların yalnızca hangi hayvanları besleyip, yediklerini ortaya koymak değil, aynı zamanda da, yerleşim yerinde yaşayan insanların sahip oldukları sosyal statüyle ilgili beslenme alışkanlıklarından yola çıkarak yaşam tarzlarını daha detaylı anlamaya çalışmaktadır.

Bu çalışma, biz arkeologların, geçmişte yaşamış insanların yerleşim sektörüne bağlı farklı beslenme alışkanlıklarının olması gerektiği teorisinin bir nevi ilk sağlanmasını bize sunmaktadır. Arkeolojik, arkeozoolojik ve arkeobotanik çalışmalar kazılarda paralel bir şekilde devam ettikçe, geçmişe dayalı birçok soruya cevaplar bulmak ve aslında adlandırmak daha da kolaylaşacak.

Kaynakça

Efe, T. 2009

“Küllüoba da Erken İTÇ II Yapısında Ele Geçirilmiş Olan Kesik Gaga Ağzılı bir Küp”, (yay. haz. H. Sağlamtimur et al.) Altan Çilingiroğlu'na Armağan. Yukarı Deniz'in Kıyısında Urartu Krallığı'na Adanmış bir Hayat. 269-273.

Efe, T. – E. Fidan 2008

“Complex II in the EB II Upper Town of Küllüoba Near Eskişehir”, *Anatolica* 34: 67-102.

Efe, T. – M. Türkteki 2011

“Early Bronze Age Architecture in the Western Anatolian Region”, V. Şahoğlu - P. Sotirakopou (eds), *Across - The Cyclades and Western Anatolia During the 3rd Millenium BC.*, Sakıp Sabancı Müzesi Yayınları: 198-207.

Fidan, M. E. – D. Sarı – M. Türkteki 2015

An Overview of the Western Anatolian Early Bronze Age. *European Journal Of Archaeology*, 18(1), 60-89.

Fisher, J. W. 1995

Bone surface modifications in zooarchaeology. *Journal of Archaeological method and theory*, 2(1), 7-68.

Gündem, C. Y. 2003

Die Funde von Wild- und Haussäugetieren aus dem Bronzezeitlichen Küllüoba. Tübingen: not published Master Thesis.

2008

“The Animal Bones from Complex II at Küllüoba”, *Anatolica XXXIV*, 81-86.

2010

Animal Based Economy in Troia and the Troas During the Maritime Troy Culture (c. 3000-2200 BC) and a General Summary for West Anatolia. Diss, Tübingen.

2015

"Arkeozooloji Biliminin Arkeoloji Dünyasındaki Önemi Bölüm I", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı 1, 125-138.

2019a

"Derekutuğun Yerleşimi Arkeozoolojik Çalışmaları Işığında Hayvan Kalıntılarının Tartılmasının Önemi", *Antropoloji Araştırma Makalesi Dergisi*, Cilt: 38, 118-125.

2019b

"Küllüoba'da İlk Tunç Çağı'nda Beslenme Alışkanlıkları ve Bölgesel Karşılaştırması", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 161.

2019c

mö 7. Binyıld Tepecik-Çiftlik Höyük'te Hayvan Ekonomisinin Gelişimi ve Evcil Sığırın İç Anadolu Platosu'nda Ortaya Çıkışı, *TUBA-AR*, 2019, 27-45.

2020

Uzun Yürüyüş, Arkeolojik Hayvan Kalıntılarının Hikayesi, Arkeozooloji Bilimi Nedir?, Ege Yayınları, İstanbul.

Habermehl, K. H. 1975

Die Alterbestimmung bei Haus- und Labortieren. Hamburg-Berlin.

Hillson, S. 1986

Teeth. Cambridge University Press, Cambridge.

1992

Mammal Bones and Teeth: An Introductory Guide to Methods of Identification, Routledge.

Klein, R. G. – K. Cruz-Urbe 1984

The analysis of animal bones from archeological sites. University of Chicago press.

O'Connor, T. P. 2000

The archaeology of animal bones, Sutton Publishing.

Payne, S. 1973

"Kill-off Patterns in Sheep and Goats: The Mandibles from Aşvan Kale", *Anatolian Studies* 23: 281-303.

Peres, T. M. 2010

"Methodological issues in zooarchaeology.", *Integrating zooarchaeology and paleoethnobotany: A consideration of issues, methods, and cases*, Van Derwarker - T.M. Peres (eds), New York: Springer: 15-36.

Reitz, E. – E. Wing 2008

Zooarchaeology, Cambridge Manuals in Archaeology.

Sarı, D. 2009

"Late EB II Pottery Recovered in Complex II of Küllioba", *Anatolia Antiqua XVII*, s. 89-132.

Schmid, E. 1972

Atlas of animal bones. *For Prehistorians, Archaeologists and Quaternary Geologist*. Amsterdam–London–New York.

Uerpmann, H. P. 1971

Die Tierknochenfunde aus der Talayot- Siedlung von S'Illot (San Lorenzo/Mallorca). Studien über frühe Tierknochenfunde von der Iberischen Halbinsel. Dissertation München.

1973

"Animal Bone Finds and Economic Archaeology: A Critical Study of 'Osteo-Archaeological' Method", *World Archaeology* (4)3: 307-322.

Can Yumni Gündem

Zeder, M. A. 2006

“Reconciling rates of long bone fusion and tooth eruption and wear in sheep (*Ovis*) and goat (*Capra*)”, *Recent Advances in Ageing and Sexing Animal Bones* (Ed. D. Ruscillo). Oxford, Oxbow: 87-118.

Boğazköy Kaynakları Işığında Akkad Kralları ile İlgili Edebî-Tarihî Metinler Hakkında Görüşler*

Oğuz SOYSAL**

Keywords: Anatolian History, Ancient Historiography, Kings of Akkad in the Boğazköy-Texts, Sargon, Naramsin

The study presented here is a continuation of the subject of previous articles by the same author in two Turkish Festschrifts (Soysal 2015a, 2017) and the last part of the research on the topic in question. It contains three chapters (A-C) with some thoughts on the mention of the Akkadian Kings and their military campaigns to the Ancient Anatolia as they described in the Hittite texts from Boğazköy. The first chapter (A) is dedicated to the compositions about Naramsin, the second chapter (B) discusses a small Hittite fragment KBo 12.2 as a possible narrative about Sargon. The study is closed with a general view (C) of the textual quality and historical reliability of the written sources of both original Akkadian and their translations into Hittite.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Tarihi, Eski Çağ Tarih Yazıcılığı, Boğazköy Metinleri'nde Akkad kralları, Sargon, Naramsin

Burada sunulan araştırma, yazar tarafından daha önce iki Türkçe Armağan Kitabı için kaleme alınmış makaleler (Soysal 2015a, 2017) konusunun devamını ve son kısmını oluşturmaktadır. Çalışmadaki üç bölüm altında (A-C) Akkad kralları ve bunların Eski Anadolu'ya seferlerinin Boğazköy'de bulunmuş Hitit metinlerinde anılmasına ilişkin düşüncelere yer verilmiştir. İlk bölüm (A) Naramsin'i konu alan belgelere ithaf edilmiştir, ikinci bölüm (B) olası bir Sargon hikayesini içeren küçük bir Hititçe fragment KBo 12.2'yi incelemektedir. Çalışma, hem orjinal Akkadça hem de bunların Hititçe tercümelerini dikkate almak üzere, yazılı belgelerin metin veri kalitesi ve tarihsel bakımdan güvenilirliği hakkındaki genel görüşler (C) ile tamamlanmaktadır.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 08.09.2020 Kabul Tarihi: 11.09.2020
İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 08.09.2020 Kabul Tarihi: 13.09.2020

** Dr. Oğuz SOYSAL, Institut für Klassische Sprachen und Literaturen, Fachgebiet Vergleichende Sprachwissenschaft und Keltologie der Philipps Universität, Wilhelm-Röpke-Strasse 6-E, 35032 Marburg. E-mail: soysalo@staff.uni-marburg.de ; Orcid ID: 0000-0002-0894-4802.

Son yıllarda yeni bulunan join ve duplikatlar ile oldukça genişleyen Akkad krallarını konu alan Boğazköy metin gruplarını (CTH 310 ve 311) incelemeyi amaçlayan çalışmamız üç ana başlık altında, ancak ağırlıklı olmak üzere Naramsin kompozisyonlarına ithaf edilmiştir¹. Makalede, özellikle Soysal 2015a yayınındaki Naramsin ve saltanatı konusundaki bazı bölümler aynen tekrarlınsa da, saptanan yeni metinler ve eklenen içeriksel-filolojik açıklamalar, burası için daha kapsamlı bir çalışmanın sunulmasına olanak vermektedir.

A. Naramsin metinleri ve bunların değerlendirilmesi

1) Naramsin'in Dünyası

Sargon'un kurduğu ve o zamana göre bir cihan imparatorluğu konumundaki Akkad'ın geniş teritoryumunu korumak gibi zor bir görev oğulları Rimuş ve Maniştuşu'dan daha çok torunu Naramsin'e düşmüştür. Dedesinin genellikle mutlu ve başarılı krallığını konu alan edebî eserlere karşılık Naramsin ile ilgili olanları, bu kralın da dedesinden aşağı kalmayan önemli askerî başarı ve büyük fetihlerine rağmen daha karamsar bir tablo çizer. Akkad kralına karşı ardarda başlatılan isyanları ve ona karşı kurulan koalisyonları anlatan tarihsel tasvirler yanında, görünüşe göre insanüstü varlıklardan oluşan ve Naramsin'e askerî yönden ciddi sıkıntılar yaşatan garip ve yabancı kavimleri konu alan hikayeler de kalem alınmıştır. Son anılan grupta, Akkad ordularının aldığı ağır yenilgiler hiçbir sansüre uğramadan tasvir edilir ve Naramsin'in her askerî başarısızlıktan sonra çaresizlik içinde fallar aracılığı ile tanrılarına başvurması da burada tekrarlanan içeriksel bir motiftir². Edebî eserlerde *Unheils-* ve *Unglücksherrscher* "talihsiz hükümdar" konumundaki Naramsin'in acizliğinin özellikle dile getirilmesi, bu kralın zamanında tanrılara karşı saygısızlığı ve kendini beğenmişliği (Beckman 2001: 87 vd., 91 ve 2005: 258) ve kendine layık gördüğü "insanüstü" kimliğine sonraki kuşaklar tarafından bir tepki ya da mesafe koyma olarak da yorumlanabilir. Nitekim Naramsin, kendisinde tanrılık atfeden (ya da atfedilen) ilk Mezopotamyalı hükümdar olarak bilinir. Zafer stelindeki tanrısal görüntüsü yanında, mümkündür ki "halkının güneşi" olarak da tanınmaktadır³.

¹ Manüskript Aralık 2019 tarihinde tamamlandı. Mezopotamya kaynaklı bilgiler ile ilgili bibliyografik göndermelerde, Westenholz 1997 ve Haul 2009 eserlerinden önce yayınlanan ve orada kimliği verilen çalışmalar gereği olmadığı durumlarda burada tekrar anılmamıştır.

² Fal (rüya-istihare ve içorgan) konuları özellikle *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler* kompozisyonunun Standart Babilce (STT 1.30 öy. st. 72-78, st. 108-119; Westenholz 1997: 316 vd., 320 vd.) ve Hititçe (KBo 3.18 + III 11-17 // KBo 3.16 + III 7-13; bkz. aşağısı) versiyonlarında işlenir. Önceleri tanrılardan gelen olumsuz kararları önemsemeyen Naramsin'in sonunda tekrar fal işlemlerine mecbur kalıp tanrılara yakarması mağrur kralın yaşadığı acizliği göstermesi bakımından anlamlıdır. Dedesi Sargon'u ilgilendiren mümkün bir fal durumu ise iki değişik kompozisyon olan *Ur Mektubu* (UET 7.73 I 13-14; Westenholz 1997: 150 vd.) ve Hititçe *Savaş Kralı* (KBo 22.6 I 6'; bkz. aşağısı) Puruşhanda seferleri öncesi tanrısal onayın alınması ile ilgilidir.

³ Krş. Westenholz 1997: 203. Bu durumda, Beckman 2002: 38-39 tarafından biraraya getirilen "güneş tanrısı" ile ilgili Mezopotamyalı hükümdarlar listesine Naramsin de eklenecektir —ki görünüşe göre Akkad krallarından çok iyi haberdar olan Hititler'in "güneş (tanrısı) ve kral" konsepti konusunda daha

Naramsin'in hükümdarlığı boyunca uğraşmak zorunda kaldığı askerî problemler değişik metin gruplarında anlatılmaktadır. Bunlardan ilki *Naramsin'e Karşı Büyük İsyan* kompozisyonudur (Westenholz 1997: 230-245). Burada, Akkad Ülkesi'nin kuzey merkezinde isyan eden şehir devletleri olarak Kiş(i), Kutşa, Tiwa, Wurumu, Kazallu, Giritab, Apiak, İbrat, Dilbat ve Kiş'li İpşur-Kişi yönetimindeki Sippar sayılır. Diğer bir isyan Ur / Uruklu Lugal-Anna yönetiminde başlamış ve bu kişi İpşur-Kişi ile işbirliği yaparak Sumer'in güneyindeki devletleri de koalisyona katmıştır. Aynı kompozisyonun Geneva versiyonunda (MAH 10829) ise isyankâr krallar olarak İpşur-Kişi (Kiş; koalisyon lideri), Puttimadal (Simurru kralı), Paşa[hñ]adgalni (Lulubu kralı), İngi (Namar ülkesi kralı), Riş-Adad (Apişal kralı), Migir-Dagan (Mari kralı), Hüpşumkipi (Marhaşi kralı), Duhsusu (Mardaman kralı), Manum (Makkan kralı), Lugal-Anna (Uruk kralı), İr-Enlila (Umma kralı), Amar-Enlila (Nippur kralı) sayılır. Naramsin tarafından bastırılan dokuz isyandan sonra Hırali şef Banana'nın, Naramsin'e karşı savaşa geldiği de diğer bir kompozisyon *Onuncu Savaş'ta* (VS 17.42 öy. 6-7; Westenholz 1997: 258-261) anlatılmaktadır. Naramsin'e karşı oluşturulan diğer büyük bir koalisyon hikayesi *Gula-AN ve 17 Düşman Kral* olarak tanınan bir eserin (Westenholz 1997: 246-257) konusudur —ki bu, Hititler tarafından dillerine çevrilen iki Naramsin kompozisyonundan biridir. Mesopotamya kaynaklı (Geç-Eski Babilce) versiyonda baş rolde gözüken Gutium kralı Gula-AN, korunduğu kadarıyla Hititçe versiyonda yer almamakta, orijinalinde hemen hemen tanınan tüm Mezopotamya etnik gruplarına mensup onyediyedi düşman kral da daha dar bir coğrafi çerçevede dahilinde değişik kimlikler taşımaktadır. Söz konusu kralların Naramsin tarafından yenilmesine rağmen, Gula-AN'ın “üstün vasıflı” esrarengiz bir güç ile ittifak etmesi, durumu Akkad ordularının aleyhine çevirmiş ve ardarda alınan yenilgiler, çaresizlik içinde kalan Naramsin'i bir fal açtırmaya zorlamıştır. Bu noktada, metnin gerçek-tarihsel karakterden uydurma-masal vasfına kaydığı düşünülebilir. Nitekim Naramsin'in insanüstü varlık ve yabancı güçlere karşı verdiği “zorlu savaşları” konu alan ve masal-efsane yönü daha ağırlıklı olan diğer kompozisyonlar da vardır. Bunların en tanınanı, Boğazköy'de bulunmuş Hititçe bir versiyonu da içeren *Kutşa Efsanesi: Düşman Kabileler*'dir (Westenholz 1997: 267-331). Babilce'nin çeşitli evrelerinde (Eski, Orta ve Standart) —ki bunlardan Orta Babilce olanı Boğazköy'de ortaya çıkmıştır (bkz aşağısı)— kaleme alınmış kompozisyonlarda değişik ayrıntılara rağmen, tanrılar tarafından yaratılan kardeş kralların ordularıyla birlikte sadece Akkad Ülkesi için değil, tüm Mezopotamya (Subartu, Gutium ve Elam, Puşlu ve

çok Akkadlı bir kaynaktan etkilenmiş olması mümkündür. Akkad krallarının üstün vasıf unvanlarından Hitit geleneği ile uyuşan diğeri ise “aslan” sıfatıdır. Sargon (*Aslan Sargon* ay. 9; Westenholz 1997: 98 vd.) ve Naramsin'e (*Naramsin ve Apişal Beyi* BM 139965 V 2, 18; Westenholz 1997: 182 vd., 184 vd.) atfedilen aynı sıfatı I. Hattuşili de kullanmıştır (Collins 1998: 15-20; Gilan 2000: 17-18). Bu Hitit kralının Sargon'a olan tarihsel ilgisini Fırat Nehri'ni aşır Hahha şehri'ni yenmesi münasebeti ile dile getirdiğini biliyoruz. *Yine Naramsin ve Apişal Beyi* kompozisyonunda, Akkad kralının aslana benzetilmesi yanında düşmanlarının da “tilki” olarak vasıflandırılması (BM 139965 V 18; Westenholz 1997: 185), I. Hattuşili'nin Tunip-Teşup mektubu ay. 34-35 (Salvini 1994: 64 vd.) benzetme mantığı ile tamamen uyuşmaktadır.

Puranşu) hatta Anadolu devletleri (Puruşhandar) için yarattığı büyük tehlike tasvir edilir. Bu nedenle 17 kral 90.000 kişilik bir koalisyon ordusu ile bunlara karşı harekete geçmiştir. Naramsin de, metinlerde abartılmış sayılarda verilen ordularını üç kez bunlara karşı göndermiş ancak hepsinde yenilgi haberlerini almıştır. Düşmanın kimlik (tanrı ya da insan) saptanması için yapılan deneylere (kan akıtma) ve bakılan fallara (içorgan ve istihare) rağmen askerî başarısızlıklar devam edince umutsuzluğa kapılan Naramsin son çare olarak tanrılarına yakarmaya başlar. Tanrılar tarafından yaratılmış olağanüstü düşmanlar ve Naramsin'in tanrılar ile doğrudan iletişimi bu kompozisyonun pekçok ayrıntıda tarihsel vasfından daha çok uydurma-efsanevi karakterine işaret etmektedir.

2) Boğazköy'deki Hititçe Naramsin metinleri:

Sargon ile karşılaştırıldığında, Naramsin'i konu alan tarihsel-edebî-efsanevi kaynaklardan Hitit yazıcılık geleneğinde temsil edilen daha fazla örnek bulunmaktadır. Hatta, Hititçe tercüme yanlarında, Boğazköy'de Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler kompozisyonuna ait Orta Hitit yazı duktusuyla kaleme alınmış Orta Babilce prizma yazıtının parçaları da bulunmuştur⁴. Hititçe tercüme ise 17 Düşman Kral ve Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler kompozisyonlarını ilgilendirmektedir⁵. Ayrıca, kırık olmaları nedeniyle yukarıdaki eserlere mi, yoksa daha başka kompozisyonlara mı ait olduğu saptanamayan iki izole fragman KBo 3.20 (CTH 311.3) ve KBo 22.85 (CTH 311) de mevcuttur.

a) 17 Düşman Kral: Tek nüsha KBo 3.13 (CTH 311.1) için şimdiye kadar herhangi bir join ya da duplikat eklemesi ile ek metin kazanımı mümkün olmamıştır. Tarihsel kaynak olarak Eski Anadolu'yu da yakından ilgilendiren bu kompozisyon, yeni teklif edilen başlığı ile aşağıda 17 düşman kral ve Naramsin'in zorlu savaşları şeklinde tekrar incelenecektir.

b) Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler: Ana metinlerden KUB 311.1 + KBo 3.16 (CTH 311.2.A) sonradan bulunan IBoT 4.7 joini ve KBo 58.38 duplikat metni⁶, KBo 3.18 + 19 + 17 (CTH 311.2.B) ise yayınlanmamış Bo 7303, Bo 8309 (= DBH 43/2.32) ile Bo 9441 (= CHDS 3.115) direkt joinleri⁷ sayesinde oldukça genişlemiş ve özellikle,

⁴ KBo 19.98 ve 99; en son bkz. Westenholz 1997: 280-293. Bunlar, Hititçe tercümelemlerle içeriksel bir benzerlik ya da örtüşme noktası saptanmasa da, genel olarak *Kutha Efsanesi*: Düşman Kabileler kompozisyonuna dahil edilmekte ve metin türü bakımından "uydurma *narû*" şeklinde sınıflandırılmaktadır (Haul 2009: 22 vd.).

⁵ CTH ve onu izleyerekten *Konkordanz*'da, Hititçe Naramsin fragmanları bu iki metin grubunun içerik ayırımı gözetilmeden "*Naramsin Küçükasya'da*" başlığı altında toplanmıştır.

⁶ KUB 58.38:2'-7' // KUB 311.1 + KBo 3.16 + IBoT 4.7 II 5'-11'; bkz. Soysal 2016: 431. Konusu, Naramsin'in yabancı kabilelerin karakter saptanması hakkında (tanrı ya da insan) öngördüğü sinama hazırlıkları ve bunun için ordudan üç "cesur" tebânın görevlendirilmesidir. Fragmanın küçüklüğü nedeniyle ana metne içeriksel bakımdan katkısı fazla olmasa da, 2'. satırdaki *ŠA-ir* kelimesi KUB 311.1 + II 5'. satır için zamanında Güterbock 1938: 52'de yapılan III İR.[MEŠ *pa-a*]-*ir* tamamlamasının III İR¹. [ME(Š ŠA)]-*ir da-aš-ša-u-e-eš* "üç güçlü yürekli (= cesur) teba" şeklinde revize edilmesini sağlamıştır.

⁷ Bu joinlerden Bo 9441 ile olanı Soysal 2015b: 116'da yayınlanmıştır, Bo 8309 ve Bo 7303 ile olanları ise *Konkordanz*'da verilmektedir (S. Koşak, hethiter.net/: hetkonk (Version 1.99)). Join şeması için bkz. <http://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetskiz/sk.php?f=Bo%203060>.

Naramsin ordularının ardarda aldığı yenilgilerden sonra Akkad kralının tanrılar ile giriştiği haberleşmeyi konu alan bölüm daha anlaşılır hale gelmiştir. Bu nedenle, KBo 3.18 + 19 + 17 + Bo 8309 + Bo 9441 + Bo 7303 III 9-27'deki pasajın burada ayrıca sunulmasında yarar vardır⁸:

KBo 3.18 + 19 + 17 + Bo 9441 + Bo 7303 III (Bo 8309'u içermeyen komposit fotoğraf F. Fuscagni tarafından hazırlanmıştır)

- § 3 9 ^mNA-RA-AM-^dSÎN-aš A-NA ^dIŠTAR ú-e-eš-ki-u-ya-an [(da-a-iš)]
10 zi-ik-mu tar-ši-ki-ši da-an-ku-ya-ja-ya KUR-e
11 ki-iš-ši-ri-ít-ta te-eḫ-ḫi ^dIŠTAR-ša-aš- ši
12 a-[a]p-pa tar-aš-ki-i-iz₁-zi i-it šu-up-pí-ia-aḫ-ḫ₁u₁-(ut)
13 šu-up-pa-ja-aš ^{GIŠ}N[(Á-aš)] ₁še₁-eš-ki-aḫ-ḫu-ti DINGIR.MEŠ-K[(A)]
da-a-ri-nu-ut nu [(DINGIR.MEŠ-KA m)]₁u-g₁a-a-i
^mNA-RA-A[(M-^dSÎN-na-aš)]
15 šu-up-pí-ia-aḫ-ḫ[(a-ti šu-up-pa-i)]₁a₁-aš ^{GIŠ}NÁ[-(aš)]

⁸ Güterbock 1938: 54-59'daki ana metin çalışmasından sonra Hoffner 1970: 17-22'de faydalı gözlemler sunmuştur. Yeni metin ekleme ve düzeltmeleri sonucunda, oradaki tekliflerden bazıları şimdi daha da gelişmektedir. KBo 3.18 + 19 + 17 + Bo 8309 + Bo 9441 + Bo 7303 için kullanılan tüm duplikat tamamlamaları KUB 31.1 + KBo 3.16 + IBoT 4.7 III 7-21'den alınmıştır.

16 *š[e]-iš-ki-iš-ki-[(u-ua-an d)]^fa-a-iš¹* DINGIR.M[*EŠ-Š*]_U⁹
 17 *dā-q-ri-nu-ut [(n)]u* DINGIR.MEŠ-ŠU *mu-ki-iš-ki-u-an d[(a-a-i)]š*

§ 4 18 DINGIR.MEŠ-*ša-aš-ši q-ap-pa tar-ši-kán-zi* ^mNA-R[A-A]M-^dSÎN-aš
 19 *Ú-UL-at-tā tar-ši-ga-u-e-en ka-a-aš x-[...] ÉRIN.MEŠ-az*
 20 *ÉRIN.MEŠ DINGIR-LIM* [_{ÉRIN}].MEŠ *MA-AN-DA ša-am-na-an ħar-[zi²]*
 21 ^dE-A-aš *n[(u-u)]š-ši me-na-aḫ-ḫa-an-da* ^{GIŠ}[_t]*[u-u-ri(?)(-)...[?]*
 22 *le-e te-[ep-n]u-ši nu-uš-ši tág-ga-le-e-e[š-(ni) le]-e*
 23 *ti-ja-ši [nu* ^G]^{IŠ}*tu-u-ri-it-ti-it iš-ḫ[a-a²-i ...[?]*
 24 *nu-uš¹⁰ ħal-ḫal-tu-u-ma-ri-ja da-a-i nu-za x-[...-i]t e-ep*
 25 [_{ma}]-*a-na-aš-tā ut-ni-ja-az-ti-it ta-x-[-*
 26 [_] *q-pi-ja-ak-ku LÚ-aš x-[... ku]-u-e-en-ta*
 27 *(-)[x-x-x] nu an-tu-ti-[it²(-)](-)[e-eš](?)*

“(§ 3) Naramsin İstar’a yakarmaya başladı: ‘(Hani) sen karanlık ülke(ler)i eline koyacağım diyor(dun)?’ İstar ona c[e]vap verir: ‘Git, dinî bakımdan paklan. Temiz yatakta istihareye yat. Tanrılarına yalvar ve tanrılarını çağır!’ Naramsin dinsel bakımdan paklandı. Temiz yatakta i[s]tihareye yatmaya başladı. Tanrı[ar]ına yalvardı, tanrılarını çağırmaya başladı. (§ 4) Tanrılar ona cevap verirler: ‘Nar[a]msin ! Biz sana hep söylemedik mi ? Bu [...] ordu tanrıların ordusudur. *Manda* ordusunu kur(an) tanrı Ea’dır. Ona karşı s[ilah(lar) i²] kü[çüm]sime. Onunla göğüs göğü[s]e (mücadeleye) giriş[m]e. Silah(lar)ını bağ[la] ve onları bir köşeye koy. Kendini [...] tut. Eğer o seni¹⁰ ülkenden [...]se ve] tam orada (bir) adam [...] öldürse (bile) [...] ve (sen) malın mülkün [ile² ...] ol² !’”¹¹.

Yukarıdaki pasajda, İstar’ın tavsiyesi ile tanrılarına başvuran Naramsin’in onlardan aldığı cevapta, olağanüstü ve yenilmez askeri gücü yaratan tanrı Ea’nın adının anılması önemlidir¹². Bu arada, Akkad ordularının korkulu rüyası haline gelen bu topluluğun

⁹ Yeni cümle başlatan *mānašta*’yı (III 25) *mānašta*’dan daha çok Standart Babilce versiyon STT 1.30 öy. st. 166-169’daki anlatıma paralel şekilde irreal-kondisyonel bir ifade dahilinde *mānašta* “eğer o seni ...se (bile)” şeklinde anlamak gerekecektir.

¹⁰ Standart Babilce STT 1.30 öy. (Yeni Asur ile Yeni Babil) ve Hititçe versiyon karşılaştırmaları Hoffner 1970: 19’da yapılmıştır. Bunlara ek olarak şimdi *lišaggis* “onu öldürsün” (st. 169) = *mānš* ... [*k*]*ūēnta* “öldürse (bile)” ve *qišāti u tašbāti* “armağanlar ve ek hediye?” (st. 173) = *antu=ti*[*t*²] “malın mülkün [ile²]” gelmektedir. Sonuncusu, *buš-ka makkūr-ka* “malın mülkün” (st. 162) ifadesine semantik bakımdan daha yakın dursa da, metindeki anlatım sırasına uymamaktadır.

¹¹ Tanrı Ea’nın “yabancı kabileler”in esas yaratıcısı olduğu Boğazköy’den kaynaklanan Orta Babilce versiyon KBo 19.98 “b” yüzü 13¹-15¹: satırlarda bizzat onun ağzından [ÉR]IN.MEŠ *anniām anaku abni* cümlesinde belirtilmektedir.

¹² Böylece, ÉRIN.MEŠ / *UMMÂN MANDA* askeri gücünün Naramsin’inin düşmanı olup olmadığı tartışması (Westenholz 1997: 265) — en azından buradaki Hititçe versiyon verileri ışığında— şimdilik bitmektedir.

“Manda ordusu” olarak adlandırıldığı artık kesinlik kazanmıştır¹³. Metnin bu bölümünde, Hititçe tercümenin *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler*’in en iyi korunmuş kopyası olan Standart Babilce versiyon (STT 1.30 öy.) ile karşılaştırıldığında, son derece kısaltılmış ve stilize edildiği izleniyor¹⁴. Burada, Standart Babilce versiyondaki “12 kaçak askerin yakalanması” ayrıntısı (st. 120-123) bulunmamakta, Naramsin en son olarak “tanrılardan” cevap alırken, Standart Babilce’de tanrılar yerine sadece Parlak Venüs / İstar (*Dilbat elletu*; st. 128) belirlemektedir. Ayrıca son anılan kompozisyonda uzun bir pasaj şeklinde sunulan “Gelecekteki hükümdara öğütler” (st. 149-180) ise kısmen ve Hititçe versiyonda tanrıların Naramsin’e cevabının içine serpiştirilmiş şekilde yer almaktadır.

Daha önceki çalışmada (Soysal 2015a: 256-260) bazı yeni okuyuş ve yorum teklifleri ile tartışılan 17 düşman kral ve Naramsin’in zorlu savaşları kompozisyonunun Hititçe tercümesi KBo 3.13, Naramsin’in yüzyüze geldiği askerî zorlukları konu alan diğer eser *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler*’e göre tarihsel karakteri daha ağır basmakta ve Naramsin’e karşı oluşturulan bir koalisyona karşı Akkad kralının mücadelesini anlatmaktadır. Bu kompozisyon Hititoloji’nin ilk yıllarından beri araştırmacıların yakın ilgisini çekmiştir (Forrer 1926: Nr. 3; Hrozný 1929: 65-76; Güterbock 1938: 66-80). Bu metinde, savaş haberleri dışında Naramsin tarafından inşa edilen tanrı Enlil tapınakları (öy. 7’)¹⁵ ve toplanan haraç-vergi (ay. 10’-12’) gibi Akkad kralı ile özleşen kısa haberlere de rastlanır. Belgenin Hitit ve Eski Anadolu tarihi için önemi, Naramsin’in düşmanları arasında bazı (Merkezî) Anadolu şehir devletlerinin de anılmasıdır. Ancak, aşağıda da değinileceği gibi bu şehir adlarının kompozisyona sonradan Hititler tarafından eklendiği olasılığı da bulunmaktadır. Nitekim, bunlardan bir kısmına kompozisyonun Mezopotamya kaynaklı versiyonu olan Sippar³ kopyası BM 79987’de (Grayson – Sollberger 1976: 103-128; Westenholz 1997: 246-257) rastlanmaz. KBo 3.13 öy. 16’ satırda, Naramsin’in düşmanı pozisyonundaki kral sayısı 17 şeklinde verilir; ancak öy. 9’-15’ satırlar arasında ismen sayılan kral sayısı 16’da kalmaktadır. Tabii ki, eksik olan kral isminin bu satır sonlarındaki kırık yerlerin birinde anılma olasılığı da vardır. Buradaki Boğazköy versiyonunun, Akkadça BM 79987 ile karşılaştırıldığında¹⁶, ki orada en az 18 kral ismi anılmaktadır, Armanu kralı Madagina dışında hiçbir kral ve ülke isminin birbiriyle uyuşmadığı görülür. BM 79987 I 2’-21’ satırlarda tüm şahıs isimlerinin ya başlangıçları korunmamış ya da tamamen kırıktır ve sadece Gutium kralı Gula-AN ve Armanum Ülkesi kralı Madagina’nın isimleri kısmen rekonstre edilebilmektedir. Düşman listesi şu şekilde sıralanır:

¹³ Hititçe tercümenin yapılmış olduğu daha “eski” versiyonun kaynağı ve mahiyeti şimdilik karanlıktır; krş. Hoffner 1970: 22. Oldukça kötü korunmuş Eski Babilce Sippar versiyonunda ise (MLC 1364; Westenholz 1997: 267-278) Naramsin ordularının üç yıl boyunca ardarda aldıkları yenilgiler hikayesi dışında Hititçe versiyon ile örtüşen bir pasaj saptanamamaktadır.

¹⁴ Naramsin’in kült aksiyonları dahilinde bir Enlil tapınağı inşası için bkz. Frayne 1999: 172 (§ 4.8.2).

¹⁵ Bkz. Westenholz tarafından 2011: 295-296’da verilen karşılaştırmalı “kral isimleri katalogları”. Ayrıca krş. Westenholz 1998: 14-15; van de Mieroop 2000: 139.

¹⁶ Bu yeni okunuş teklifi için bkz. Soysal 2015a: 257-258.

- [*Gula*-AN] (Gut(i)um kralı)
[...]*el* (Kakmum kralı)
[...]*ael* (Lullu(b)um kralı)
[...]*a**nda* (Haḥḥum kralı)
[...]*ī*-AN (Turukkum kralı)
[...]*ḥa*-AN (Kanišli adam)
[...]*du*-AN (Amurrulu adam)
[...]*mē*-AN (Dērli adam)
[...]*buna*-AN (Ararritler'in adamı)
[...]*i**tluh* (Kassitlerin adamı)
[...]*ibra* (Meluḥḥalı adam)
[...]*d**una* (Arattalı adam)
[...]*en* (Marḥaši kralı)
[...]*ki*²/*tu*³ (Elam konfederasyonu kralı)
[...]*bur*-AN (Apum / "Kamışlık Ülkesi" kralı)
[...]*gē* ("Elli Sayısı Ülkesi" kralı)
[*Mad*]*agina* (Armanum kralı)
[...] (Ḫana kralı).

Hititçe redaksiyon KBo 3.13 öy. 9²-15³ satırlarda da ise kral isimleri çok daha iyi korunmuştur ve bunların sayısı metinde "17" olarak vurgulanmıştır:

- **Anmanaila* ya da ^d*Manaila* (GÚ.ŞÚ.A "Kutha"³ kralı)
Punana[*ila*²] (Pakki[...] kralı)
Lapanaila (Lulluwu kralı)
[...]*i**nnipaila* ([...] kralı)
Pamba (Ḫatti kralı)
Zipani (Kaniš kralı)
Nur[...] ([...] kralı)
Ḫuwāruwaš (Amurru kralı)
Tišš[*ie*]*nki* (Parašu kralı)
Madakina (Armanu kralı)
**İşqippu* ya da ^{m.GIŠ}ŠENNUR.GÍD¹⁷ (Sedir Dağı kralı)
Tiešš[*i*...] ([...] kralı)
Ur-Larak (Larak kralı)
*Ur-[B]**anda* (Nikku¹⁸ kralı)

¹⁷ İsmi Mezopotamya kaynakları yardımıyla konfirme edilmesi için bkz. Frayne 1999: 173 (§ 4.13.2).

¹⁸ KBo 3.13 öy. 11³ satırda, ismi ^mNur[...] şeklinde başlayan ve bazı araştırmacılar tarafından "[Puruşhanda kralı] Nür-[Dagal/n]" olarak yorumlanmak istenen diğer bir hükümdar da şüpheli olmak kaydıyla bu

İlsunaîl (Turku kralı)

Tişpinkî (Kurşaura kralı)

Metin verileri arasında Anadolu kaynaklı hükümdarları ilgilendirmek üzere ise şu noktalar saptanmaktadır: Boğazköy versiyonunda anılan Hatti, Kurşaura ve Sedir Dağı kralları¹⁹ BM 79987’de bulunmamakta, buradaki Hahhu kralı da²⁰ bu sefer KBo 3.13’de yer almamaktadır. Her iki versiyonda bulunan Kaniş kral(lar)ı ise birbirini tutmayan isimler taşırlar²¹. Düşman kralların iki belgede bu kadar farklılık göstermesi, değişik zaman, merkez ve dillerde vücuda getirilen 17 *Düşman Kral* kompozisyonlarında bu isimlerin Naramsin’in belki de tüm hükümdarlığı süresince savaştığı devlet ve kavimler arasından metinlerin kaleme alındığı her bir kültürün “bölgesel ilgisine” göre seçilip metne katıldığını düşündürmektedir. Özellikle, Hititçe KBo 3.13 gibi çok daha sonraki çağlarda kaleme alınmış tercüme bir eserde, metine sonradan gerçek hadiselerle alakası olmayan bazı kişi ve yerlerin eklenme olasılığı da tabii ki dikkate alınmalıdır.

KBo 3.13’de düşman kralların listesi verildikten (öy. 9’-15’) hemen sonraki satırlarda (öy. 16’-18’) Naramsin’in düşmanlarına karşı (bir) savaşı tasvir edilir. İlgili pasajda, görünüşe göre tam korunmamış logogram (öy. 16’) büyük bir olasılık ile MÈ.KALAG.[GA] “korkunç / zorlu savaş” şeklinde yorumlanacaktır. Savaş tasviri ile ilgili iki satır tarafımdan şöyle tercüme edilmiştir (Soysal 2015a: 258):

“(16’) Zorl[u] savaşı[ma] giren [topla]m onyedî kralı yen[dim.] (17’) [Ö]lü asker küme[lerini is]titledim, üzerlerine şarap sun[dum.]”

Anadolu kralları grubuna eklenebilir; krř. Hrozný 1929: 69; Singer 1981: 127; Westenholz 2011: 297 (ve orada dn. 45’de verilen bibl.). Bu sav doğru ise, tabii ki anılan kişi Sargon devrindeki Nür-Dagal/n değil, Hrozný’nin düşündüğü gibi ya aynı ismi taşıyan daha sonraki bir kraldır ya da Sargon’un çağdaşından esinlenerek yaratılmış klişe ve uydurma bir figürdür.

¹⁹ BM 79987 I 5. satırda kısmen korunmuş kral ismi [...-a]n-da bitiş bölümü bakımından, daha sonraki çağlardan (MÖ 18. Yüzyıl) tanınan ve Mari kralı Zimrilim’in çağdaşı Karkamiş kralı Amorit isimli Aplaşanda’yı hatırlatmaktadır —ki söz konusu kişinin Acemhöyük’te mühür baskıları da bulunmuştur. Buradaki -(a)nda sonekinin tabii ki Hitit-Luwi dil-etnik grubuna ait olanı ile alakası yoktur ve Hahhum ile Karkamiş şehirlerinin coğrafî konumları göz önünde tutulursa, iki ismin de Hurri(-Amoritik) onomastiğe dahil olduğu kabul edilecektir. Hahhum şehrinin, başka bir belgede bu sefer Hahun^{K1} ismiyle, Naramsin’in askerî hedefi olarak anılmış olması da mümkündür (Westenholz 1998: 12; Haul 2009: 352).

²⁰ KBo 3.13 öy. 11’. satırdaki Kaneş kralı Zipani’ye karşılılık BM 79987 I 7’. satırda anılan Kanişi “adam” [...]h-a-AN —ki burada “kral”a göre daha düşük sıfatı da dikkati çekmektedir.

²¹ Akkadça *gurun şalmati-řunu řakānu* ifadesi için CAD’nin değişik ciltlerinde değişik yorumlar yapılmıştır: CAD G (1956) 142’de (*gurunnu* altında) “cesetlerin (cenaze için) kümelenmesi”, CAD Š/1: 204’de (*şalamtu* altında) ve CAD T (2006) 373 (*teřē* altında) ise “(düşman) cesetlerinin ortaya yığılması” anlamları bulunmaktadır. Ayrıca krř. Westenholz 1997: 255 “[He made] a confusing mass of their corpses” ve Haul 2009: 174 “Ein wirrer Haufen ihrer Leichen”. BM 79987 II 23’. kırık satır sonundaki fiil, literatürde hep 3. tekil şahıs [*işkun*], yani düşman eylemi olarak yorumlanmıştır. Eđer bu, Naramsin’in eylemi olarak 1. tekil şahıs [*aşkun*] kabul edilirse KBo 3.13 öy. 17’. satırdaki Hititçe [*ti*]ttanunun ile tam uyacaktır.

“Korkunç / zorlu savaş”ın Akkadça karşılığı *tāhāzu dannu* BM 79987’de de sıkça ve Naramsin’in ağzından *ina tahāziya dannim adūk* “(onu) zorlu savaşında yendim” ifadesinde kullanılır ve kompozisyonun anahtar kelimesi durumundadır. Metnin kısmen korunmuş yerlerinde üç kere tekrarlanan bu eylem, sırasıyla adı korunmamış [...] (II 8’), Mengi (II 12’) ve Gula-AN (II 15’) isimli düşmanlara karşı yönelmiştir —ki sonuncusu Gutium kralıdır. Hititçe versiyon, KBo 3.13 öy. 16’. satırda tek bir cümleyle büyük bir Naramsin zaferi bildirirken, BM 79987 II 21’-32’. satırlarda uzun uzun Naramsin ordularının sonradan Gula-AN karşısında aldığı yenilgiler ve verdiği kayıplardan da bahsedilir. Hatta burada “(cenaze için) akla sığmayacak kadar ceset kümeleri vücuda getirilmesi” (II 23’) söz konusudur (*tešē gurun šalmātiš[an iskun / askun]*). KBo 3.13 öy. 17’. satırda, Naramsin’in kümeler halinde yerleştirip üzerlerine şarap ile libasyon yaparak kutsadığı (cenaze töreninin bir bölümü olarak ölü rituali?) anlatılan asker cesetleri büyük ihtimal ile, BM 79987’de tasvir edilen Akkad kralının uğradığı büyük askerî kayıplar ile ilişkiye getirilecektir.

Naramsin 17 *Düşman Kral* kompozisyonuna ait Boğazköy nüshasının Hititçe’ye hangi kaynaktan tercüme edildiği bilinmese de, bunun BM 79987’e nazaran oldukça kısaltılmış bir anlatım sunduğu bellidir. Hem düşman krallar listesinden sonraki “zorlu savaş” tasvirleri Hititçe anlatımda hem son derece stilize edilmiş hem de Naramsin ordusunun uğradığı yenilgiler metinden çıkarılmıştır. Bu tür kısaltmalar sonucunda meydana gelen anlatım boşlukları ve KBo 3.13 öy. 15’ ile 16’. satırlardaki takibî olayların birbirine bağlanış biçimi, okuyucuda Naramsin’in bu 17 kral ile ayrı ayrı değil de sanki bir meydan savaşında topyekün mücadele ettiği gibi yanlış bir izlenim de bırakmaktadır. Değişik coğrafi bölgelerden bu kadar çok kralın bir koalisyon kurup aynı anda Akkad kralına karşı savaştığı düşünülemez. Böyle büyük bir meydan savaşının hangi coğrafi bölgede yapıldığı ya da yapılabileceği sorusu da cevapsız kalmaktadır. BM 79987’de “kral listesi” (I 2’-21’) ve “zorlu savaşlar” (II 7’-15’) arasında tabletin kırıklığı nedeniyle önemli bir boşluk vardır ve olayların KBo 3.13’deki anlatım ile ne kadar uyduğu açıkta kalmaktadır. Orada, Naramsin’in “zorlu savaşlar” ile düşmanları [...], Mengi, Gula-AN’a karşı belli bir sırayla başarılı olarak mücadele ettiği (II 7’-15’) ancak sonra Gula-AN’ın olağanüstü bir kişi ile ittifak etmesi sonucunda büyük yenilgilere uğramaya başladığı (II 16’-32’) okunmaktadır. Her ne kadar KBo 3.13’deki anlatım BM 79987’dekine nazaran bir özet gibi gözüküyorsa da, aşağıda verilen karşılaştırmalı liste Hititçe ve Akkadça nüshalardaki olayların kompozisyon olarak birbirine oldukça benzer bir şekilde gittiğini göstermektedir:

BM 79987		KBo 3.13
I 2’-21’ “düşman kral listesi”	→	öy. 9’-15’
II 7’-15’ “Naramsin’in zorlu savaşları ve zaferleri”	→	öy. 16’
II 16’-22’ “Naramsin’in yenilgileri”	→	metinde bahsedilmez
II 23’ “ölü askerlere cenaze töreni”	→	öy. 17’
II 24’-32’ “Naramsin’in yenilgileri”	→	metinde bahsedilmez?

Yukarıda da belirtildiği gibi, KBo 3.13 öy. 17' satır için alternatif yorum denemesini daha önceki bir makalede (Soysal 2015a: 258 dn. 33 ile, 260 dn. 37 ile) sunmuştum. Yeni teklife göre, şimdiye kadar literatürde “[Ö]lü / [T]üm Hurr[ili] askerleri [is]titledim” şeklinde okunan cümlenin daha yalın “[Ö]lü asker küme[lerini is]titledim” anlamına gelmesi gerekir ve bu, Eski Önasya tarihi için son derece yanıltıcı bir bilgiye (en son Haul 2009: 21'de olduğu gibi) sebebiyet veren sözde Naramsin düşmanı “Hurrili askerler” verisini revize etmesi bakımından önemlidir²².

B. Boğazköy'de bulunmuş diğer bir Akkad (kralı) kompozisyonu

İyi tanınan Sargon ve Naramsin kompozisyonları dışında, Akkad kralları ile ilgili başka bir Boğazköy metni, her ne kadar bu şahıs isimlerini içermese de, sadece küçük bir fragman olarak bize ulaşan KBo 12.2 öy. (CTH 832) olabilir. Aşağıda bunun transkripsiyon ve içeriksel-filolojik açıklamalarını vermek yerinde olacaktır:

§ 1' 1' ka-ru-ú-i-l^li-ia^l-a[z]
2' URU A-GA-DE-aš^mUr-[
3' zi-ig-ga ku-e ha-[-
4' ŠAI LI-IM-ua-za(-)x-x(-)[
5' dIŠTAR-li-ia-aš [
6' LÚIŠTAR-aš LÚ[

§ 2' 7' ma-a-an-ua šal-la [
8' šal-la ha-aš-šu-iz-x(-)[
9' nu-ua URU Ge-e-eš-š[a(-)
10' mKap-pa-ra-ia-aš d[u²-
11' kar-ta-az-mi-it(-)[

§ 3' 12' IV ME ÉRIN.MEŠ za-aḥ-ha la-[aḥ-ḥi²-
13' ANŠE.KUR.RJA.MEŠ-ma^fua¹-mu [

(Tablet buradan sonra kırıktır)

St 2': Kırık konteks nedeniyle Agade şehir isminin hangi halde bulunduğu (nominatif ya da genitif) saptanamamaktadır ve bu nedenle takibi şahıs ismi ile ne şekilde ilişkilendirileceği şüphelidir.

²² Bu konuda ayrıca, Sargon ve Naramsin'e ait ya da bunlarla ilgili Mezopotamya kaynaklı belgelerde de Hurrice klasifiye edilen ya da olduğu düşünülen şahıs ve coğrafi isimler (Westenholz 1998: 6 vdd., 11 vd.) dışında, doğrudan “Hurri(ler)” etnik-politik kavramına rastlanmadığı hatırlanmalıdır.

St. 3’: Burası büyük olasılık ile öy. 8’ satırda “büyük krallık, saltanat” kavramı ile ilgili gözükken kelime ile tamamlanacaktır ve oradaki *ḫa-aš-šu-iz-x(-)*[...] HW² III/17 (2007) 473’de *ḫa-aš-šu-iz-n[a-ni]* ya da *ḫa-aš-šu-iz-n[a-tar]* olarak yorumlanmaktadır. Bu kelime ile ilgili duran ya da onu niteleyen *kue* (öy. st. 3’) ve *šalla* (öy. st. 8’) pl. nom.-akk. n. bir formu işaret etmektedir. Ancak *šalla* Eski Hititçe allatif form da olabilir (bkz. öy. 12’ satırdaki kullanım *zahḫa la[ḫḫiya²-]* “savaş için yü[rüyüşe geçmek²]”). Her ne olursa olsun, öy. 7’ ve 8’ satırlardaki *šal-la* formu CHD Š/1 (2002) 93’deki *šalli-* “büyük” belgelerine eklenmelidir; ayrıca krş. Laroche 1970: 53 (dn. 49).

St. 4’: Burada alternatif olarak şahıs ismi ^m*Li-im-ua-za(-)x-x(-)*[...] okunuşunu, onomastik ve struktur bakımından benzer bir örnek tanımadığımdan daha az olasılık dahilinde görüyorum.

St. 5’: ^d*IŠTAR-li* arkasındaki fonetik okunuş ^dAnzili teklifi için bkz. Wilhelm 2010: 337-344 (ayrıca krş. Gilan 2010: 54, 68 vd.). KBo 12.2 öy. 5’ satırdaki belge, orada s. 338’de verilenlere eklenecektir. Hititler devri Anadolu kültü dahilinde genellikle ^dZukki ile bir çift oluşturan bu tanrıçanın Sargon devri Mesopotamya’sındaki “Akkadlı İstar” ile özleştirilmesi ve işlevi, her ne kadar buradaki ^d*IŠTAR-li-ia-aš* (genitif) ve Hititçe Sargon Savaş Kralı KBo 22.6 IV 27’ satırdaki ^d*IŠTAR-li* (datif) formu aynı KBo 12.2 öy. 13’ satırdaki ANŞE.KUR.RA.MEŠ “atlı birlikler” gibi Hitit yazım geleneğine ait bir modernizasyon sonucu olabile de (bkz. aşağısı), şüpheyle karşılanacaktır.

St. 11’: Ablatif / instrumental *kartaz=mit* formu, Eski Hititçe metinlerin arkaize edilmiş Yeni Hititçe nüshalarında görülen çekimsiz iyelik eki *=mit* ile “kalbimden” ya da “kalbimle” olarak anlaşılmalıdır ve böylesi durumlar Hititçe Sargon *Savaş Kralı* KBo 22.6’da da sıkça izlenmektedir. Bu tür metinlerde isim ve iyelik eki arasındaki hatalı hal uyumsuzlukları için bkz. Güterbock 1969: 24, 26 ve Rieken 2001: 581-582.

Tercüme için çok küçük ve yetersiz olan kontekste dikkati çeken ayrıntılar, birer tanrı, şahıs ve şehir ismini oluşturan ^{URU}A.GA.DÈ-aš^mUr-[...] (öy. st. 2’), ^{URU}Ge-e-eš-š[a(-)...] (öy. st. 9’), ^mKap-pa-ra-ia-aš (öy. st. 10’), ^d*IŠTAR-li* ve ^{LÚ}*IŠTAR* (öy. st. 5’-6’) kelimeleridir. Genellikle hitap-direkt konuşma şeklinde geçen anlatım, “büyük krallık” (öy. 8’) ile dört yüz asker ve atlı birliklerin katıldığı askerî bir operasyondan da bahseder (öy. 12’-13’). Burada atlı birliklerin anılması, tabii ki Hititçe metine ait ve sonradan yapılmış bir ekleme / modernizasyon olmalıdır. Güterbock (1969: 17) haklı olarak bu fragmanın Sargon *Savaş Kralı* kompozisyonuna ait olamayacağını yazmaktadır. Metnin en önemli verisi, Agade yanında Kiş şehrini de anmasıdır. Söz konusu son şehir Boğazköy metinlerinde başkaca belgelenmez. Kiş, Akkadlı Sargon’un kariyerinin erken dönemlerinde önemli bir yer tutar; çünkü zamanında kendisi Kiş kralı “çoban” Ur-Zababa’nın sakiliğini yapmış, sonra onu bir isyanla tahtından indirmiştir (Soysal 2017: 218, 225 dn. 40). Burada 2’ satırdaki Ur-[...] ile başlayan isim belki de Ur-Zababa’dır²³. Öteki isim Kappara(ya) ilk bakışta

²³ Boğazköy metinlerinde Mezopotamya kökenli Ur- ön elementine haiz isimler son derece sınırlıdır ve

semitik şahıs adı Gabbāru “güçlü”yü hatırlatmaktadır²⁴. Diğer taraftan, bu kelimenin geri gittiği Sumerce gab-bar bu dilde “çoban” anlamına gelmektedir ki, bu da Ur-Zababa’nın sıfatı / unvanı ile ilgili olabilir²⁵ ve burada sıfattan türeme bir isim yine Ur-Zababa’yı işaret edebilir. Metinde tanrıça İstar’ın ve “İstar adamı”nın anılması da (öy. 5’-6’), efsaneye göre, Kiş’in baştanrıçası İstar’ın saltanat değişikliğinde Ur-Zababa’ya karşı Sargon’un yanında yer alarak kritik bir rol oynadığı hatırlandığında, önemlidir. Bütün bu noktalar, KBo 12.2’nin belki de *Sargon’un İktidara Yükselişi* kompozisyonunun Hititçe tercümesi olduğunu ciddi şekilde düşündürmektedir. Sargon’un İktidara Yükselişi’nin kaynakları Mezopotamya dahilinde sadece Sumerce olarak bulunmuştur (TRS 73, 3N T296; Cooper – Heimpel 1983: 67-82) ve birkaç satırlık egzersiz metni VS 24.75 (Westenholz 1997: 51-55) dışında semitik dilde bir kopyası bulunmadığından, KBo 12.2’nin doğrudan karşılaştırılabileceği fazla kaynak yoktur. Nitekim KBo 12.2’deki anlatım ile Sumerce kompozisyon arasında uyuşan bir kısım saptamak mümkün olmadı. Ancak, Sumerce tabletteki hikayenin tam olmadığı ve ikinci bir tablette devam edebileceği olasılığı yüksektir (Cooper – Heimpel 1983: 68). Sumerce kompozisyonda bulunmayan olası Ur-Zababa ve Sargon askerî çatışması belki de KBo 12.2 öy. 12’-13’ satırlardaki bölüm ile başlamaktadır ki, metin bundan hemen sonra kırılmaktadır.

C. Akkad kralları ile ilgili kaynakların vasıf ve güvenilirliği hakkında görüşler

Araştırmanın son bölümünde, Akkad kralları ile ilgili kompozisyonların, Anadolu redaksiyonlarına öncelik vererek, içeriksel özellikleri ve tercüme menşelerine değinmek yerinde olacaktır. İlk planda, metinlerin tarihsel kaynak olarak güvenilirliklerine şüphe düşürecek uydurulmuş “fiktiv” ayrıntılar, mübalağalı veriler ve fantastik süsleme öğelerinin gözden geçirilmesi lazımdır ve bu konuda başta “efsanevi katkılar” olmak üzere şu noktalara dikkat çekilmelidir.

1) Sargon ve Naramsin ile ilgili edebî metinlerde anlatıma “mitoloji-efsane” havası kazandıran en önemli motif, tanrıların olaylar akışındaki aktif katılımları ya da daha çok katkıları dahilinde Akkad krallarının bunlar ile giriştikleri doğrudan ilişkidir. Bu, genellikle “rüya-istihare falı” şeklinde uykuda gerçekleşir²⁶. Hititçe versiyonlara yansıyan

sadece *Naramsin 17 Düşman Kral* kompozisyonunda ^mUr-Larak ve ^mUr-[B]anda (KBo 3.13 öy. 14’) şeklinde belirtmektedir (bkz. yukarıları).

²⁴ Ancak bu isim Mezopotamya’da sadece Yeni Asur Devrinde ve Batı Semitik dil alanında kullanılmıştır; Hunger 1999: 411.

²⁵ Krş. TRS 73 öy. 6’: lugal-bi sipa ur-^dza-ba₄-ba₄ “onun kralı çoban Urzababa”; Cooper – Heimpel 1983: 74, 76.

²⁶ Bu arada, tanrıların rüya aracılığı ile hükümdarlara görünmesi durumunun, metinlerdeki dinsel öğelik ya da motiflik bakımından bir kriter değeri taşıdığı söylenemez. Nitekim Hitit tarih yazıcılığı hatırlandığında, bir temel kaynak niteliğindeki *III. Hattuşili Büyük Metni*’nde (CTH 81) Şamuhalı

bu tür örneklerden ilki, Sargon *Savaş Kralı* metninde kralın İstar'dan Puruşhanda seferi için onayını bir istihare sonrasında almasıdır (*teshaz parkui-*: KBo 22.6 I 6')²⁷. Aynı metinde, diğer tanrı Enlil ise Sargon'un rakibi Nurdahhi'ye rüya ile ulaşır (*teshaz pai-*: KBo 22.6 I 22') onu yüreklendirir²⁸. Ancak tanrı figürü bu sefer yanılıcı karakter rolündedir ve Puruşhanda kralının talihsiz sonunu hazırlar. Enlil'in benzer bir rolü, Mezopotamya kaynaklarından tanınan başka bir Akkad kralı kompozisyonu olan *Naramsin ve Apişal Beyi*'nde okunmaktadır²⁹.

Sargon'un tanrılar ile genellikle problemsiz seyreden ilişkisi, torunu Naramsin için geçerli değildir. Hem Mesopotamya hem de Hitit kaynaklarında uzun uzun tasvir edildiği gibi, tanrısal uyarılara kulak asmadığı için ardarda uğradığı askeri yenilgilerden sonra çaresizlik içerisinde İstar'a başvuran Naramsin'e tanrıça istihareye yatarak diğer tanrılar ile de iletişim kurup yalvarmasını emreder. Bu buyruk, yukarıda KBo 3.18 + metninde de gördüğümüz gibi Akkad kralı tarafından yerine getirilmiştir. Naramsin metinleri dahilindeki tam pozisyonu saptanamayan KBo 3.20 III 2'-9' satırlar arasında birbirini izleyen dört paragrafta da Naramsin ile tanrılar arasındaki dialoglar yer almaktadır. Ordu ve LÚ.MEŠSA.GAZ "paralı askerler" (III 6', 10') konusunun işlendiği bu pasajlarda metnin kötü korunmuş olmasından dolayı Akkad kralı ve tanrılar arasındaki iletişiminin ne şekilde gerçekleştiğini anlamak imkansızdır.

Dedesı Sargon'a nazaran, Naramsin'i konu alan eserler efsanevî öğeler bakımından daha zengindir ve bu durum özellikle *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler* kompozisyonunda ön plana çıkmaktadır. Tanrıların Ea önderliğinde yarattığı olağanüstü varlıklardan oluşan ordu hikayesi bunların başında gelir. Hititçe versiyonda açıkça "Manda ordusu" olarak adlandırılan bu askerî güç, Standart Babilce versiyondaki anlatıma göre kuş bedenli ve kuzgun suratlı görünümlü varlıklardan oluşmaktadır. Bunlar tüm Mezopotamya'yı terörize etmekle kalmayıp, mağrur Naramsin'i de ardarda mağlup ederler. Olağanüstü özellikleri, Akkad kralı'nı bunların gerçek karakterinin saptanması konusunda, literatürde de çok iyi bilinen, "kan akıtma" testi yaptırmaya sevk etmiştir³⁰.

İstar / Šauška'nın defalarca insanlara (III. Hattuşili ve aile fertlerine, hatta asillere) rüya ile ulaşması söz konusudur ve bu durum kafalarda metnin tarihsel karakteri ve önemi konusunda ciddi bir soru işareti oluşturmamaktadır.

²⁷ *Savaş Kralı*'nın Akkadça versiyonlarında Sargon'un İstar ile münasebeti, herhalde ilgili pasajların kırık yerlere rastgelmesi nedeniyle son derece sınırlı nakledilmiştir ve görünüşe göre sadece Ninive versiyonu 6' vdd. son derece kötü korunmuş bir kontekste işlenmektedir (Westenholz 1997: 136-139); Amarna nüshası için krş. Haul 2009: 266 (ve dn. 49).

²⁸ Sargon örneğinin aksine, burada talep edilmiş bir rüya falı (incubation ve signa impetrativa) değil, beklenmedik bir rüya belirtisi (signa oblativa) söz konusu olabilir. Çünkü, anlatımda bir kısaltma ya da çıkartma yapılmamış ise, Nurdahhi'nin Enlil'i bizzat çağırdığına ve danıştığına dair bir işaret yoktur.

²⁹ BM 139965 VI 5 vdd. Buradaki anlatıma göre, Enlil ile Apişal Beyi arasındaki iletişim "kurban içörgan falı" aracılığı ile gerçekleşir; Westenholz 1997: 174, 185.

³⁰ *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler*'in Standart Babilce (STT 1.30 öy. st. 63-71; Westenholz 1997: 314 vd.) ve Hititçe (KUB 31.1+ II 8'-16') versiyonlarına göre düşman üzerinde delici silahla yapılan

2) Bilimsel literatürde, Mezopotamya kaynaklı Sargon metinlerinde “9” gibi bazı sayıların topos olabileceğinin dile getirildiği görülüyor³¹. *Savaş Kralı* kompozisyonunun Hititçe tercümelelerinde ise sayı verileri bu anlamda sadece Akkad kralının Aranzah (Dicle) Nehri’ni geçerken sunduğu hayvan kurban sayısı münasebeti ile tartışılmıştır³². Bunun dışında, kırık konteks dahilindeki diğer sayı verileri konusunda şimdilik kesin yorumlar yapılamaz³³. Bu konuda daha zengin olan Naramsin metinlerinde ise, sembolik, astral-majik ya da benzeri bir anlam taşıyıp taşımadıkları tartışmasına girmeden, belli sayıların değişik kompozisyonlarda değişik olaylara adapte edildiği söylenebilir. Bu durum özellikle askerî konulardaki (yönetici, ordu) sayıları ilgilendiriyor: *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler* kompozisyonunun Boğazköy kaynaklı Orta Babil versiyona (KBo 19.98 “b” yüzü 8’) göre, tanrılar tarafından yaratılan altı kardeş kral ve 600 kişilik orduları Naramsin’in ülkesi Akkad’a karşı sefer ederler. Bu sayılar Standart Babilce versiyonda yedi kardeş kral ve 360.000 kişilik ordu olarak verilir (STT 1.30 öy. st. 38) ve sonuncusunun çok mübağalalı olduğu (yani 600 × 600 oranında) bellidir. Yine Standart Babilce versiyonda, 17 kralın 90.000 kişilik ordusuyla bu saldırgan kabilelere karşı harekete geçtiği anlatılır (st. 61). Buradaki veri, diğer kompozisyon *17 Düşman Kral*’ın Boğazköy redaksiyonu KBo 3.13 öy. 16’ satırda bu sefer Akkad kralına karşı savaşan kral sayısı ile aynıdır. *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler* hikayesinde, Naramsin ordularının üç yıl boyunca düşmanlara üç kez yenildiği sırada anılan sayıları sırayla 120.000 - 60.000 - 360.000 (Eski Babil versiyonu MLC 1364 III 2-6) ve 120.000 - 90.000 - 60.700’dür (Standart Babilce versiyon STT 1.30

deneme sonucunda kan akarak bunların kesin “insan” karakteri belli olmuştur. Bu durum tabii ki, anılan kompozisyonların “uydurma-efsanevi” karakteri hanesine yazılacak bir nokta değildir. Nitekim benzer bir tanrı-insan sınaması *Yamyamlar Metni* KBo 3.60’da da aynı sonucu verir; bkz. Soysal 1988: 119-120 (ve dn. 45). Her iki örnekteki ortak nokta, metinlere mitolojik atmosfer kazandırmadan daha çok, bilinmeyen ve tehlikeli düşmanı “korkunçlaştırma” amacıdır.

³¹ Haul 2009: 220, 226 vd. “9 düşman müstahkem mevki” (*Fatih Sargon* AO 6702 II 65), “düşman üzerinde 9 kez zafer” (III 98-115) ve “9 kez tahkim edilen düşman şehri” (*Sargon Yabancı Ülkelerde* TIM 9.48 III 13’-14’) gibi verilere işaret etmektedir.

³² Gilan 2000: 62; Westenholz 2007: 25. Bu konuda genel olarak bkz. en son Oettinger 2008: 587-595.

³³ Tam korunmamış ve silintilerin bulunduğu KBo 22.6 I 3’ ve 4’ satırlarda muhtemelen, yukarıda bahsedilen “9” sayısını da içeren bir [... x še-e(?) -k]ân IX-an [ha¹-aš¹-ta-î¹-x¹-[...]] ve [XL² še-e¹-kân okuyuşu yapılacaktır. Son anılan yerde, *kan* partikelinin cümle içindeki pozisyonu nedeniyle [le-e¹-kân yorumu kanımca zordur. Akkadça versiyonlarda bulunmayan ya da korunmamış olan söz konusu sayısal veriler tabii ki Puruşanda’ya olan yol mesafesi ile ilgili değil (krş. Gilan 2000: 35 dn. 207), bilakis askerî seferi ilgilendiren bazı alan ya da yapı (tarla, bina, sur vs.) boyutlarına ait olacaktırlar. Bina için genişlik verisi IX-an *haštai-* için bkz. CHD 3/2 (1983) 192 ve bibl.

KUB 48.98 öy. III 1’ satırdaki kısmen kırık “LV^{1b}” sayısı, Amarna nüshası VS 12.193 ay. 13’ satırdaki “LV” LÜ.MEŠ.MAŠKIM ile uyumaktadır, ancak Hititçe metindeki takibi kırık işaretin oradaki “(şehir) komiserleri” unvanı ile ilgiye getirilmesi şimdilik zordur. Sayı bakımından tam uymasa da bu verinin, Sargon’un “50 şehir beyini (= Ensi) yendiği” genel bilgisi (Edzard 2004: 79) ile ilgisi olabilir. Diğer taraftan, GUŠKIN-as¹ GİSŠÜ.A “altın taht” ve (:)*kupaḥi-* “taç” kelimeleri içeren KUB 48.98 öy. III 1’-6’ ve onu hemen takip eden ay. IV 1-5 (benzer KBo 22.6 IV 3’-6’ ve KBo 13.46 ay. I III 6’-10’) konteksinin Amarna nüshası ay. 13’-14’ ile uyduğu zaten uzun zamandır bilinmektedir; bkz. Meriggi 1968: 262.

öy. st. 85-87). Bu sayı Hititçe versiyonda ise 180.000 (var. 190.000) - 120.000 - 60.000 olarak belirir (KBo 3.18+ III 4-7 // KUB 31.1+ III 1-3). Asker sayısının tüm versiyonlarda, o çağdaki ordu kapasitelerine göre fazlasıyla abartılmış olduğu (genellikle 60.000 ve onun katları şeklinde) kesindir. En yüksek 360.000 sayısı, Naramsin'i konu alan *Gula-AN ve 17 Düşman Kral* (BM 79987 II 30') ve belki de *Onuncu Savaş* (VS 17.42 öy. 8) kompozisyonlarında da yine Akkad ordusunun asker sayısı olarak belirlemektedir.

3) Akkad krallarını konu alan eserler, binlerce yılı kapsayan çok uzun bir süre ve yine binlerce kilometrelik bir coğrafi alanı içeren değişik kültür merkezlerinden kaynaklanır. Bunun sonucu olarak, içerik ayrıntılarında bazı değişikliklere uğramış olmaları doğaldır. Metinlere yapıldığı izlenen eklemeler ve çıkarmalarda bölgesel ilgi de söz konusudur ve bu ilk planda anlatımdaki hükümdar ve coğrafi isimlere yansımaktadır. Bu arada, Sargon ve Naramsin hakkındaki değişik metinlerin bazı konularda birbirlerinden etkilendiği ve böylece bazı öğelerin ortaklaşa kullanılmış olması da mümkündür³⁴. Böylesine geniş ve komplike tarihî-edebî yelpaze, söz konusu kompozisyonların Anadolu kaynaklılarının "tercüme kaynağı" sorununu ön plana çıkarmaktadır. Yeni kopyalar halinde ele geçmiş hem Sargon hem de Naramsin metinlerinin gösterdikleri dilsel özellikler nedeniyle daha Eski Krallık Devri'nde Hititçe'ye tercüme edildikleri kesindir³⁵. Ancak bunların geri gittiği orjinal metinlerin dilsel menşei ve hangi arşivlerden kaynaklandığı ise belli değildir ve bu konu şimdiye kadar sıkça tartışılmıştır. Daha Eski Hititçe'ye geri giden tercüme gerçeği tabiki söz konusu kompozisyonların Orta Hitit Devri'nden itibaren başlayan kültürel ihraçlar dahilinde Hurri-Luvuid bir bölge (Kizzuwatna) üzerinden Hititler'e ulaşılmış olması olasılığını ortadan kaldırmaktadır. Söz konusu orjinal kaynaklar (Güney) Mezopotamya'da Eski Babilce'nin kullanıldığı büyük kültür merkezlerinden (Emar, Mari ve Babil) olabileceği gibi, Yukarı Mezopotamya'da ve özellikle Kuzey Suriye'deki Hurri-Amoritik (Alalah, Ebla ve Halap) yerel merkezlerden de olabilir³⁶. Daha önceki makalelerde, *Savaş Kralı* kompozisyonunun KBo 22.6 nüshasındaki sanal Nurdaḫḫi ismini tartışırken, bu ismin

³⁴ Özellikle *Sargon Savaş Kralı*'nın Hititçe tercümelelerinde izlenen ve *Fatih Sargon* kompozisyonunu hatırlatan benzer motifler gibi; bkz. Soysal 2017: 220 dn. 18 ve 225 dn. 39. Bu konuda, değişik Akkad kralları kompozisyonlarında beliren Puruşanda seferi öncesi tanrısal onayın alınması (*Ur Mektubu* ile Hititçe *Sargon Savaş Kralı*; bkz. dn. 4) ya da tanrı Enlil'in düşman kralları yanlıtıcı rolü (*Naramsin ve Apişal Beyi* ile Hititçe *Sargon Savaş Kralı*; bkz. yukarı ve dn. 31) gibi diğer benzer öğeler de anılmaya değerdir. Ayrıca, Sargon'un değişik kaynaklardaki Simurru ve Puruşanda seferi tasvirlerindeki benzerlikler için bkz. Haul 2009: 223 dn. 111 ve 226 vd.; krş. Soysal 2017: 226 dn. 45.

³⁵ Metin tarihleme kriterleri konusunda fazla ayrıntıya girilmeden, sadece bağlaç *š(u)*- ve *ta* "ve" kullanımlarının bu konuda kesin kanıt olduğu bellidir ve bu durum *Sargon Savaş Kralı* fragmanları KBo 3.9 ve KBo 22.6'da izlenir. Aynı yargı, *Naramsin 17 Düşman Kral* KBo 3.13 ile *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler* KUB 31.1+ kompozisyonları için de geçerlidir.

³⁶ Akkad kralları ile ilgili eserlerin Anadolu'ya ulaşması konusundaki yorumlarında Westenholz'un (2011: 286-290) en büyük kültür merkezi Babil'i dikkate almadığı izleniyor. Eski Krallık dönemindeki I. Murşili'nin Babil seferinin, madden değerli ganimetler yanında bazı edebî eser ve belki de Babilli yazarların Ḫattuša'ya getirilmesi ile sonuçlanmış olması gayetle muhtemeldir.

orjinalinden ayrıldığı ve yanlış ya da manipüle edilmiş bir iletişim ürünü olduğunu belirtmiştim (Soysal 2015a: 254 vd., 2017: 224 vd.). Böyle bir yerel / yöresel gelenek için de Hurriçe aklı gelen ilk seçenek olmaktadır. Aynı metinde Aranzaḥ nehir isminin de eklenmiş olması (Soysal 2017: 219, 226), bu savı kuvvetlendirmektedir. Böylece, Nurdahḫi ismini içeren fragmanların *Savaş Kralı* kompozisyonunun herhangi bir şekilde Hurriçe ya da Hurri-Amoritik kültür etkisindeki versiyonuna geri giden Hititçe tercüme olduğu düşünülebilir. Bunlara karşılık, kral isminin daha eski formu Nurdaga[1]³⁷’i anan tek Hititçe fragman KBo 13.46 (öy: II 8’) ve mümkündür ki kayıp olan diğerleri eserin (Eski) Babilce orjinaline geri gitmelidir (Soysal 2017: 224 dn. 31). Buna göre, aynı Gilgameş ve Atraḫasis efsanelerinde olduğu gibi, *Savaş Kralı*’nın Hititçe tercüme de belki değişik kaynaklardan yapılmıştır (Soysal 2017: 224 dn. 33, 225 dn. 35). Sargon metinlerinin aksine, Boğazköy’de bulunmuş iki Naramsin kompozisyonunun Hititçe tercümelerinin kaynağı konusunda ise hiçbir ipucu mevcut değildir. Ancak bunlara ait Eski Hititçe nüshaların (bkz. dn. 37), yine Boğazköy’de gün ışığına çıkan ve Orta Hitit Devri’nden kaynaklanan Orta Babilce *Kutha Efsanesi: Düşman Kabileler* (KBo 19.98 ve 99) kompozisyonuna göre daha eski olduğu kesindir. İçeriksel bakımdan, *17 Düşman Kral* kompozisyonunun Hititçe tercümesinde Naramsin’e düşman sıfatla sayılan krallar arasına Kaniş kralı dışında fazladan “Anadolu” kaynaklı olanlar da eklenmiştir³⁷ ve Naramsin’in “zorlu savaşları” Mezopotamya kaynaklı kompozisyonlardan daha değişik, yani Akkad kralı yenilgileri belki sansür edilerek ve orada başrol oynayan Gula-AN ne düşman krallar listesinde ne de olayların tasvirinde anılmadan anlatılmaktadır. Sonuncusu belki de, anılan Gutium kralının Eski Anadolu ya da Yukarı Mezopotamya tarihsel-edebî yazım geleneğine ait *17 Düşman Kral* redaksiyonları gözünde fazla önem arzetmemesi ile açıklanacaktır. Söz konusu önemli hususlar, tabii ki anılan belgenin tarihsel kaynak olma değerini tamamen ortadan kaldırmasa da, güvenilirliğini oldukça gölgeleyen ciddi olgulardır. Kültepe’den kaynaklanan diğer Sargon metnindeki (Kt. j/k 97; Günbattı 1997) coğrafi yerlerin bu sefer sürpriz olarak beliren Gutium dışında genellikle Anadolu kökenli olması da, bu kompozisyonda geopolitik yerel unsurların ön plana çıkmasının sonucudur.

Sonuç olarak şu saptamayı yapabiliriz: İlgili literatürde yeralan yorum ve spekülasyonların fazla etkisinde kalmadan, Sargon ve Naramsin kompozisyonlarındaki mitolojik süslemelerin ve içeriksel manipülasyonların dikkatli şekilde arındırılmasıyla, bu tür kaynakların tarihsel veri güvenilirlikleri konusunda çok fazla karamsarlığa (Haul 2009: 283 dn. 90 ve 352 gibi) yer olmadığı kanısındayız. Güterbock’un ilk ve temel metin çalışma sonuçlarının 80 yılı aşkın bir süre içinde yeni metinsel kazanımlar ve en son arkeolojik

³⁷ Yani Hatti, Kurşaura ve mümkün Sedir Dağı (Amanos) olmak üzere; bkz. yukarıya ve Güterbock 1938: 78. Ancak, Hititçe versiyondaki düşman kral listesindeki “tüm” Anadolu kökenli hükümdarların kompozisyona sonraki yerel eklemelerden biri, yani uydurma olduğu şüphesini, Mesopotamya kaynaklı ve burası ile kısmen uyuşan liste nedeniyle aşgariye indirmek gerekecektir; krş. Beckman 1983: 102 (dn. 19).

veriler ışığında artık revize edilmesi gerektiği göz önünde tutulursa³⁸, buna benzer yeni bilgi ve bulguların konuya ileride yeni boyutlar kazandıracağı beklenmelidir.

Kaynakça

Beckman, G. 1983

“Mesopotamians and Mesopotamian Learning at Hattuša”, *Journal of the Cuneiform Studies* 35: 97-114.

2001

“Sargon and Naram-Sin in Hatti: Reflections of Mesopotamian Antiquity among the Hittites”, D. Kuhn – H. Stahl (eds), *Die Gegenwart des Altertums. Formen und Funktionen des Altertumsbezugs in den Hochkulturen der Alten Welt*: 85-91.

2002

“‘My Sun-God’. Reflections of Mesopotamian Conceptions of Kingship among the Hittites”, *Melammu Symposia* 3: 37-43.

Collins, B. J. 1998

“Hattušili I, The Lion King”, *Journal of the Cuneiform Studies* 50: 15-20.

Cooper, J. S. – W. Heimpel 1983

“The Sumerian Sargon Legend”, *Journal of the American Oriental Society* 103: 67-82.

Dönmez, Ş. 2016

“Kızılırmak Havzası ve Yakın Çevresinin Öntarih Dönemi Etnik Yapısı”, *ANTAHŞUM^{SAR} “Çığdem”*. *Studies in Honour of Ahmet Ünal Armağanı*, İstanbul: 123-148.

Edzard, O. D. 2004

Geschichte Mesopotamiens: Von den Sumerern bis zu Alexander dem Großen, München.

Ezer, S. 2014

“Kültepe-Kanesh in the Early Bronze Age”, L. Atıcı – F. Kulakoğlu – G. Barjamovic – A. Fairbain (eds) *Current Research at Kültepe-Kanesh. An Interdisciplinary and Integrative Approach to Trade Networks, Internationalism, and Identity* (= *The Journal of Cuneiform Studies Supplemental Series* 4), Atlanta: 5-23.

Forrer, E. 1926

Geschichtliche Texte aus dem alten und neuen Chatti-Reich. Die Boghazköi-Texte in Umschrift, Bd. 2, Leipzig.

Frayne, D. R. 1999

“Narām-Sin A”, *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 9: 169-174.

³⁸ Krş. van de Mierop 2000: 134. Eski Asur Ticaret Kolonileri Çağı (yak. MÖ 2000-1700) öncesi Anadolu’sunda Akkadlar varlığının hiç de imkansız olmadığını en yeni Kültepe-Kaniş (Ezer 2014: 17, 20 ve 22; Dönmez 2016: 123 vd., 126) ve Acemhöyük (Aliye Öztan şifahen) arkeolojik araştırmaları göstermektedir. 2016 Mayıs ayında Elazığ Harput’da bulunan ve bir Anadolu şehrinin kuşatılmasını resmeden rölyefin gerçekten Akkad kralları ile ilişkiye getirilip getirilemeyeceği konusu, sadece internette paylaşılan geçici bilgiler ışığında (<http://tinyurl.com/mqcgfh3>) şimdilik açık kalmaktadır. Her ne olursa olsun, arkeolojik buluntuların, Eski Anadolu’da Akkadlar konusu için şimdiye kadar yeterince değerlendirilmediği en son Dönmez 2016: 126 tarafından haklı olarak dile getirilmiştir.

Gilan, A. 2000

Sargon in Anatolia. The "King of Battle" in a Hittite context. Magister Artium am Fachbereich Geschichts- und Kulturwissenschaften am Institut für Altorientalistik, Freie Universität, Berlin. 2010

"Epic and History in Hittite Anatolia: In Search of a Local Hero", D. Konstan, K. A. Raaflaub (eds.) *Epic and History*, Malden, MA: 51-65.

Günbattı, C. 1997

"Kültepe'den Akadlı Sargon'a ait bir tablet", Emin Bilgiç Anı Kitabı (= Archivum Anatolicum 3): 131-155 (149-150 İngilizce özet).

Grayson, A. K. – E. Sollberger 1976

"L'insurrection générale contre Narām-Suen", *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie orientale* 70: 103-128.

Güterbock, H. G. 1938

"Die historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200. Zweiter Teil: Hethiter", *Zeitschrift für Assyriologie* 44: 45-149.

1969

"Ein neues Bruchstück der Sargon-Erzählung 'König der Schlacht'", *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin* 101: 14-26.

Haul, M. 2009

Stele und Legende. Untersuchungen zu den keilschriftlichen Erzählwerken über die Könige von Akkade (= Göttinger Beiträge zum Alten Orient 4), Göttingen.

Hoffner, H. A. 1970

"Remarks on the Hittite Version of the Naram-Sin Legend", *Journal of Cuneiform Studies* 23: 17-22.

Hrozný, B. 1929

"Narām-Sin et ses ennemis d'après un texte hittite", *Archiv Orientalní* 1: 65-76.

Hunger, H. 1999

"Gabbāru", K. Radner (ed.) *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire* 1/II (B-G): 411.

Laroche, E. 1970

"Études de linguistique anatolienne, III", *Revue Hittite et Asiatique* 28: 22-71.

Meriggi, P. 1968

"Die hethitischen Fragmente vom *šar tamhāri*", M. Mayrhofer (ed.) *Studien zur Sprachwissenschaft und Kulturkunde. Gedenkschrift für Wilhelm Brandenstein*, Innsbruck: 259-267.

Oettinger, N. 2008

"Zur Zahlensymbolik bei den Hethitern", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 50: 587-595.

Rieken, E. 2001

"Der hethitische *šar-tamhāri*-Text: archaisch oder archaisierend?", G. Wilhelm (ed.) *Akten des IV. Internationalen Kongresses für Hethitologie. Würzburg, 4.-8. Oktober 1999* (= Studien zu den Boğazköy-Texten 45), Wiesbaden: 576-585.

Salvini, M. 1994

"Una lettera di Ḫattušili I relativa alla spedizione contro Ḫaḫḫum", *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 34: 61-80.

Singer, I. 1981

“Hittites and Hattians in Anatolia at the Beginning of the Second Millennium B. C.”, *Journal of Indo-European Studies* 9: 119-134.

Soysal, O. 1988

“Einige Überlegungen zu KBo III 60”, *Vicino Oriente* 7: 107-128.

2013

“On Recent Cuneiform Editions of Hittite Fragments (II)”, *Journal of the American Oriental Society* 133: 691-703.

2015a

“Akkad Kralları Sargon ve Naramsin’in Anadolu Seferleri Konusunda Bazı Ayrıntılar”, İ. Albayrak, H. Erol, *Cahit Günbattı’ya Armağan / Studies in Honour of Cahit Günbattı*, Ankara: 253-262.

2015b

“Further Joins from the Boğazköy-Tablets”, *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires* 2015 nr. 3: 113-117.

2016

“On Recent Cuneiform Editions of Hittite Fragments (III)”, *Journal of the American Oriental Society* 136: 417-438.

2017

“Sargon, Nür-Dagal/n ve Puruşhanda”, S. Özkan, H. Hüryılmaz, A. Türker (eds.) *Samsat’tan Acemhöyük’e Eski Uygarlıkların İzinde Aliye Öztan’a Armağan / From Samosata to Acemhöyük Trailing the Ancient Civilizations Studies Presented to Honour of Aliye Öztan*, İzmir: 217-229.

van de Mieroop, M. 2000

“Sargon of Agade and His Successors in Anatolia”, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 42/1: 133-159.

Westenholz, J. G. 1997

Legends of the Kings of Akkade (= *Mesopotamian Civilizations* 7), Winona Lake, Indiana.

1998

“Relations between Mesopotamia and Anatolia in the Age of the Sargonic Kings”, *XXXIV. International Assyriology Congress. 6-10/VII/1987 İstanbul*, Ankara: 5-22.

2007

“Notes on the Old Assyrian Sargon Legend”, *Iraq* 69: 21-27.

2011

“The Transmission and Reception of the Sargonic Sagas in the Hittite World”, M. Hutter – S. Hutter-Braunsar (ed.) *Hethitische Literatur. Überlieferungsprozesse, Textstrukturen, Ausdrucksformen und Nachwirken*, Münster: 285-303.

Wilhelm, G. 2010

“Die Lesung des Namens der Göttin IŠTAR-li”, J. Klinger, E. Rieken, Ch. Rüster (eds.) *Investigationes Anatolicae, Gedenkschrift Erich Neu* (= *Studien zu den Boğazköy-Texten* 52), Wiesbaden: 337-344.

Ein neuer Skyphos des Kalymnos-Malers*

Mehmet KAŞKA**

Dem Andenken von Tomris und Güven Bakır

Keywords: Kalymnos-Painter, Attic Red Figure Vases, Skyphos, Himation, F.B. (Fat-Boy) Group

A study on the imported vases kept at the Burdur Archaeological Museum has revealed that among them a Attic red figure skyphos was actually the work of the Kalymnos Painter. Like his other vases, this skyphos too bears two youths wearing himations on its either faces. It appears that the thick border of upturned "V"s below the himations glazed with firnis and stylization of the voluted floral motifs on both sides of the scenes are the characteristics of the Kalymnos Painter. The painter's known works suggest that he was active in the second quarter of the 4th century BC. He specialized in Type A skyphos decoration and worked with a very narrow range of scenes. Like the painters of the F.B. Group, to whom he was stylistically related, he must have worked in a workshop which met the demands of the market of cheaper vases across the Mediterranean. Although he was not among the most talented artists of his time, one may appreciate his confident hands judging from his lines and imagine that he, like his counterparts producing similar decorations, was working under time constraints due to mass production.

Anahtar Kelimeler: Kalymnos Ressamı, Attika Kırmızı Figürlü Vazolar, Skyphos, Himation, F.B. (Fat-Boy) Grubu

Burdur Arkeoloji Müzesindeki ithal vazolar üzerinde yapılan çalışmalar sırasında Attika kırmızı figür tekniğinde dekore edilmiş bir skyphosun Kalymnos Ressamı'nın elinden çıktığı saptanmıştır. Ressamın diğer eserleri gibi bu skyphosun da her iki yüzünde karşılıklı duran himation giymiş iki genç betimlenmiştir. Bu figürlerin giydiği himationların alt kısmındaki siyah firnis ile yapılmış, ters çevrilmiş "V" formulu kalın bordürün ve figürlü sahnenin her iki tarafındaki volütlü bitkisel motiflerin stilize edilmiş biçimlerinin Kalymnos Ressamı'nın karakteristik özelliği olduğu ortaya çıkmaktadır. Bilinen eserlerinden anlaşıldığı üzere Kalymnos Ressamı MÖ 4. yüzyılın ikinci çeyreğinde çalışmış, A Tipi skyphos formu dekorasyonu üzerine uzmanlaşmış ve son derece dar bir sahne yelpazesine sahip bir sanatçıdır. Stilistik olarak yakın olduğu F.B. Grubu ressamı gibi Akdeniz coğrafyasında ucuz seramiklere olan talebe yönelik vazo üreten bir atölyede çalışmış olmalıdır. Döneminin yetenekli sanatçıları arasında olmasa da, çizgilerinden kendinden emin bir ele sahip olduğu ve benzer tarzda vazo dekore eden ressamlar gibi seri üretim nedeniyle yoğun bir zaman baskısı altında çalıştığı anlaşılmaktadır.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 02.08.2020 Kabul Tarihi: 04.09.2020

İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 14.09.2020 Kabul Tarihi: 07.10.2020

** Doç. Dr. Mehmet KAŞKA, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32600 Isparta. E-mail: mtkaska@gmail.com ; Orcid ID: 0000-0002-4463-4182

Während der Bearbeitung der im archäologischen Museum von Burdur aufbewahrten Importkeramik wurde festgestellt, dass eine der attisch rotfigurigen Vasen vom Kalymnos-Maler, ein von J. D. Beazley entdeckter (Beazley 1963: 1494) und nach dem Fundort einer Vase in Brüssel¹ [Nr. 1] benannter Zeichner, bemalt worden ist.

Er ist einer unter den wenigen Malern, den J. D. Beazley nahe der F.B. Gruppe² angesiedelt, jedoch nicht in diese Gruppe einbezogen hat³.

Alle der wenigen von ihm bemalten (Beazley 1963: 1494, 1-3) oder mit ihm in Verbindung gebrachten⁴ Vasen sind Skyphoi vom Typus A⁵ und sie zeigen auf beiden Seiten gegenüberstehende Jünglinge im Himation⁶. Unter den Henkeln dieser Vasen sind, wie bei den Skyphoi der F.B. Gruppe und dieser Gruppe nahestehenden Malern⁷, große, nachlässig gezeichnete Palmetten zu sehen.

Vergleicht man den Skyphos im archäologischen Museum von Burdur [Nr. 7, Abb. 1-6] mit dem namensgebenden Werk in Brüssel (Mayence – Verhoogen 1949: III I e 4 Nr. 10; Pl. 4,10; Beazley 1963: 1494, 1) [Nr. 1, Abb. 7] und der Athener Vase⁸ [Nr. 2, Abb. 8-9] des Kalymnos-Malers, stellt es sich eindeutig heraus, dass Nr. 7 von der gleichen Hand bemalt worden ist⁹.

Auf beiden Seiten der Vase in Burdur, die wie die anderen Werke des Kalymnos-Malers ein Skyphos vom Typus A ist, sind zwei gegenüberstehende Jünglinge im Himation

Für die Publikationserlaubnis bedanke ich mich bei Murat KALEAĞASIOĞLU, dem Direktor des archäologischen Museums von Burdur und bei Şakir DEMİROK, dem Kustos des Museums. Yasemin ZENGER und den hilfsbereiten Museumsarbeitern bin ich sehr dankbar. Die Korrektur hat freundlicherweise Dr. Torben SCHREIBER übernommen auch ihm schulde ich einen großen Dank.

¹ Der Brüsseler Skyphos wurde auf Kalymnos, der viertgrößten Dodekanesinsel im östlichen Ägäischen Meer, angekauft, s. Mayence – Verhoogen 1949: (III I e) 4 Nr. 10.

² Zur F.B. Gruppe (Fat-Boy Group) s. Beazley 1963: 1484-1495. 1695-1696; Beazley 1971: 497-498; Sabetai 2006: 61-62.

³ Zu diesen Malern s. Beazley 1963: 1494-1495.

⁴ Nach J. D. Beazley ist ein in Spina gefundener Skyphos [Nr. 4] vermutlich ein Werk des Kalymnos-Malers (Beazley 1963: 1494, FERRARA, T. 265 A VP) und er bringt einen anderen Skyphos [Nr. 5], der ebenfalls in Spina ans Tageslicht gekommen ist, mit dem Kalymnos-Maler in Verbindung (Beazley 1963: 1696). Alle meine Versuche, die Bilder der beiden Vasen sowie die Bilder der Nr. 3 zu bekommen, blieben erfolglos.

⁵ Zur Form und der Dekorationsentwicklung der Skyphoi vom Typus A s. Moore 1997: 62-63.

⁶ Zur ikonographischen Entwicklung, Typologie und Bedeutung dieser Szenen s. Franceschini 2018.

⁷ Beazley 1963: 1490, 172bis. 1491, 179bis. 1491, 194. 1491, 199. 1491, 204. 1696, 189bis. 1696, 189ter. 1696, 189quater. 1696, 189.6; Beazley 1971: 498; Tugusheva 2003: Pl. 69, 7, Pl. 70, 1-2, Pl. 70, 4, Pl. 70, 5-6 (F.B. Group). Beazley 1963: 1494, 1. 3 (The Painter of London F 128); Beazley 1963: 1495, 2 (The Group of Salonica 93); Beazley 1963: 1495, 4 (The Painter of Naples 146681).

⁸ Beazley 1963: 1494, 2 (Moore 1997: 305 Nr. 1301, Pl. 121 Nr. 1301).

⁹ Nach der Behauptung von C. Şimşek, der in seiner Magisterarbeit auch den Skyphos in Burdur behandelt hat, ist diese Vase apulisch rotfigurig und von einem unter dem Einfluss des Lecce Malers stehenden oder in dessen Werkstatt angelehrten Zeichner bemalt worden, Şimşek 1989: 25-26.

Abb. 1

Abb. 2

Abb. 3

Abb. 4

Abb. 5

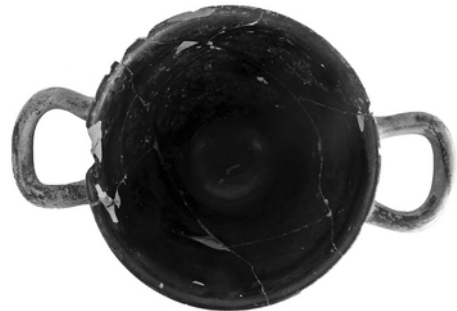

Abb. 6

Abb. 1-6. Burdur K. 155-43-76 (Foto: M. Kaşka)

Abb. 7.
*Brüssel A 1729 (Nach: Mayence –
Verhoogen 1949, (III I e) Pl. 4, 10)*

Abb. 8

Abb. 9

Abb. 8-9. *Athen P 6732 (Nach: Moore 1997,
305 Nr. 1301, Pl. 121 Nr. 1301)*

Abb. 10. *Moskau M-649
(Nach: Tugusheva 2003, Pl. 69, 5)*

Abb. 11. *Moskau M-683
(Nach: Tugusheva 2003, Pl. 69, 6)*

dargestellt¹⁰ [Abb. 1-2]. Der kopfüber gestellte “V”-förmige untere Saum der von diesen Jünglingen getragenen Himatia und der Punkt unmittelbar darunter sind auf den anderen Vasen des Malers bei allen Figuren wiederholt und somit ein charakteristisches Merkmal des Kalygnos-Malers¹¹. Dieses bestimmende Merkmal, wenn auch viel schematischer, ist

¹⁰ Nach C. Şimşek, sind die Figuren auf der linken Seite (auf beiden Seiten der Vase) weiblich, auf der rechten Seite männlich, Şimşek 1989: 25-26, 46. Selten wird auf den Skyphoi, die von den der F.B. Gruppe nahestehenden Zeichnern bemalten wurden, eine weibliche Figur dargestellt; s. z.B. Mingazzini 1954: (III I) Taf. 15, 6; Beazley 1963: 1494, 3. Aber diese Frau weicht von den Figuren des Skyphos in Burdur ab und ist durch ihre Haarfrisur eindeutig als Frau charakterisiert.

¹¹ Auf diesen drei Vasen stimmt auch die Faltenwiedergabe der von den Figuren getragenen Himatia weitgehend überein.

ebenso bei den Figuren auf einigen Oinochoen¹² der F.B. Gruppe zu sehen. Allerdings gibt es auf diesen Vasen ausnahmslos bei jedem Jüngling auf der Wange große, absichtlich aufgebrachte Punkte, die uns bei keiner Figur des Kalymnos-Malers begegnen. Diese Beobachtungen sind dadurch zu erklären, dass der Kalymnos-Maler und die F.B. Gruppe räumlich nahe gearbeitet und sich künstlerisch gegenseitig beeinflusst haben.

Die andere auffallende Gemeinsamkeit zwischen den Skyphoi in Brüssel, Athen und Burdur ist die Form der auf beiden Gefäßseiten die figürliche Szene rahmenden pflanzlichen Motive [Abb. 1-4, 7-9]. Beim Vergleich wird eindeutig klar, dass die Art der Stilisierung dieser Motive ein weiteres charakteristisches Merkmal des Kalymnos-Malers ist.

Ein weiteres Gefäß, das als ein Werk des Kalymnos-Malers betrachtet wurde (Tugusheva 2003: 80, Pl. 69, 5-6), ist ein bei den Ausgrabungen in Kertsch (Pantikapaion) gefundener, fragmentarisch erhaltener Skyphos [Nr. 6, Abb. 10-11]. Obwohl diese Vase nicht vollständig erhalten ist, ist offensichtlich, dass mit den gegenüberstehenden Jünglingen im Himation auf beiden Seiten die gleiche Szene dargestellt wurde. Wenn man die gebündelten Falten der von diesen Figuren getragenen Himatia und die zierlich wirkenden volumenförmig endenden pflanzlichen Motive mit den vom Kalymnos-Maler bemalten Vasen vergleicht, treten deutliche Unterschiede hervor¹³. Darüber hinaus sind die Punkte an den Mundwinkeln der Jünglinge und der mit einem breiten Firnisstreifen betonte ‚Kragen‘ der Kleidung dem Kalymnos-Maler völlig fremd. Sie deuten offenkundig darauf hin, dass der Kertscher Skyphos von einem anderen Maler bemalt wurde¹⁴.

Wenn man die bisher bekannten Werke des Kalymnos-Malers betrachtet, kommt man zu der Beurteilung, dass dieser in der spätklassischen Zeit aktiv war, im zweiten Viertel des 4. Jahrhunderts v. Chr. gearbeitet und sich auf die Bemalung der Skyphoi vom Typus A spezialisiert hat. Es wird auch sofort deutlich, dass er ein sehr begrenztes Szenenrepertoire besitzt und wie die Maler der F.B. Gruppe, denen er stilistisch sehr nahe steht, in einer auf die auch überseeische Anfrage von kostengünstigen Vasen ausgerichteten produzierenden Werkstatt tätig war. Auch wenn er nicht zu den begabtesten Malern seiner Zeit gehört, wird doch ersichtlich, dass er eine sichere Hand hatte. Wie die anderen in der gleichen Art und Weise Vasen dekorierenden Maler arbeitete er jedoch aufgrund der Serienherstellung unter großem Zeitdruck und konnte seine zeichnerische Fähigkeit nie richtig zum Ausdruck bringen¹⁵.

¹² Beazley 1963: 1485, 20 (BAPD 230527); 1490, 159 (BAPD 230667); 1490, 160bis (BAPD 230669); Frère 1997: 44, Pl. 24, 5-6.

¹³ Wenn man den Skyphos von der Agora [Nr. 2], den O. Tugusheva als nächste Parallele der Kertscher Vase nennt (Tugusheva 2003: 80 zu Pl. 69, 5-6), mit dem Kertscher Skyphos [Nr. 6] vergleicht, werden diese Unterschiede besonders sichtbar.

¹⁴ Zeichnerisch als nächste Vergleichsbeispiele dieser Vase können zwei Skyphoi genannt werden, die Beazley dem London F 128-Maler, ein von ihm der F.B. Gruppe nahestehend angesehener aber nicht in diese Gruppe einbezogener Zeichner, zugewiesen hat, Beazley 1963: 1494, 1. 1494, 3.

¹⁵ Die im archäologischen Museum von Burdur aufbewahrte Importkeramik und deren Bedeutung für Pisidien wurde vom Autor als ein Symposiumsbeitrag ausführlich behandelt; Kaşka, im Druck: 213-242.

KATALOG

Nr. 1. Skyphos, Brüssel, Musées Royaux d'Art et d'Histoire (Cinquantenaire), Inv. A 1729

[Abb. 7]

Höhe: 9,5 cm; Durchmesser: 12,5 cm (mit Henkeln 18,5 cm)

Fundort: Kalymnos Insel

Seite A und B: Zwei gegenüberstehende Jünglinge im Himation, rechts und links der Szene pflanzliches Ornament. Unter jedem Henkel eine Palmette.

Publikation: Mayence – Verhoogen 1949: (III I e) 4 Nr. 10; Pl. 4, 10);

Beazley 1963: 1494, 1.

Kalymnos-Maler [J. D. Beazley]

Nr. 2. Skyphos, Athen, Agora Museum, Inv. P 6732

[Abb. 8-9]

Drei nicht anpassende Fragmente; A: 9,2 cm; B: 8,4 cm; C: 5,2 cm

Fundort: Athen, Agora

Auf dem Fragment A: Ein Jüngling im Himation nach rechts, hinter ihm ein Teil des die Szene rahmenden pflanzlichen Ornaments; auf dem Fragment B: Ein Jüngling im Himation nach links, hinter ihm ein Teil des pflanzlichen Ornaments; auf dem Fragment C: Einige Blätter der unter einem Henkel bemalten Palmette.

Publikation: Beazley 1963: 1494, 2; Moore 1997: 305 Nr. 1301, Pl. 121 Nr. 1301.

Kalymnos-Maler [J. D. Beazley]

Nr. 3. Skyphos, Ferrara, Museo Archeologico Nazionale, Inv. -. [non vidi]

Höhe: -; Durchmesser: -

Fundort: Spina

Seite A und B: Zwei gegenüberstehende Jünglinge im Himation.

Publikation: Beazley 1963: 1494, 3.

Kalymnos-Maler [J. D. Beazley]

Nr. 4. Skyphos, Ferrara, Museo Archeologico Nazionale, Inv. T. 265 A VP [non vidi]

Höhe: -; Durchmesser: -

Fundort: Spina

Seite A und B: Zwei gegenüberstehende Jünglinge im Himation.

Publikation: Beazley 1963: 1494, 1696.

“Probably Kalymnos Painter” [J. D. Beazley]

Nr. 5. Skyphos, Ferrara, Museo Archeologico Nazionale, Inv. T. 715 A VP.1 [non vidi]

Höhe: -; Durchmesser: -

Fundort: Spina

Seite A und B: Zwei gegenüberstehende Jünglinge im Himation.

Publikation: Beazley 1963: 1696.

“Compare Kalymnos Painter” [J. D. Beazley]

Nr. 6. Skyphos, Moskau, Pushkin State Museum of Fine Arts, Inv. A) M-649; B) M-683

[**Abb. 10-11**]

A: 10 x 7,5 cm; B: 9,1 x 3,8 cm

Fundort: Kertsch (Pantikapaion), Mithridates Berg

Ein Fragment der Seite A und ein Fragment der Seite B; auf dem Fragment A: Zwei gegenüberstehende Jünglinge im Himation. Von der Figur, die auf der rechten Seite steht, ist das vordere Teil des Gesichtes (Stirn, Nase und Mund) und das obere Teil des Gewandes erhalten; hinter der Figur pflanzliches Motiv und einige Blätter der unter dem Henkel bemalten Palmette; auf dem Fragment B: Die Köpfe der zwei Jünglinge im Himation (nur der obere Teil des Gewandes), hinter der Figur auf der rechten Seite pflanzliches Motiv.

Publikation: Tugusheva 2003: 80, Taf. 69, 5-6.

Kalymnos-Maler [O. Tugusheva]; nahe dem London F 128-Maler [M. Kaşka]

Nr. 7. Skyphos, Burdur, Archäologisches Museum, Inv. K. 155-43-76

[**Abb. 1-6**]

Höhe: 10,3 cm; Durchmesser: 12,2 cm (mit Henkeln 19 cm); Durchmesser des Fußes: 7,3 cm

Fundort: Çamlık Dorf, Bucak/Burdur, Kremna? (angekauft von İbrahim Baş)

Seite A und B: Zwei gegenüberstehende Jünglinge im Himation, rechts und links der Szene pflanzliches Ornament. Unter jedem Henkel eine Palmette.

Publikation: Şimşek 1989: 25-28, 42-43, 46, Abb. 5-6, Taf. 4-5.

Apulisch rotfigurig, ein unter dem Einfluss der Lecce Gruppe stehender Maler

[C. Şimşek];

Attisch rotfigurig, Kalymnos-Maler [M. Kaşka]

ABKÜRZUNGEN

Die Abkürzungen folgen in der Regel den Richtlinien des Deutschen Archäologischen Instituts nach der Veröffentlichung auf der Homepage des DAI (<http://www.dainst.org/publikationen/publizieren-beim-dai/richtlinien>). Zusätzlich werden folgende verwendet:

BAPD

Beazley Archive Pottery Database

Beazley, J. D. 1963

*Attic Red-figure Vase-painters*², Oxford.

1971

*Paralipomena: Additions to Attic Black-figure Vase-painters and to Attic Red-figure Vase-painters*², Oxford.

CVA

Corpus Vasorum Antiquorum

Franceschini, M. 2018

Attische Mantelfiguren. Relevanz eines standardisierten Motivs der rotfigurigen Vasenmalerei, (Zürcher Archäologische Forschungen ; Bd. 5), Rahden/Westf.

Frère, D. 1997

CVA Frankreich 36, Nantes, Musée Dobrée, Paris.

Kaşka, M. (im Druck)

“Burdur Arkeoloji Müzesi İthal Seramik Koleksiyonu”, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Pisidia Araştırmaları II (31 Ekim-03 Kasım 2018). *Pisidia ve Yakın Çevresinde Üretim, Ticaret ve Ekonomi*, A. Mörel, G. Kaşka, H. Köker, M. Kaşka, M. Fırat, S. A. Akgönül (eds.).

Mayence, F. – V. Verhoogen 1949

CVA Belgien 3, Bruxelles: Musées Royaux d'Art et d'Histoire (Cinquantenaire) III, Brüssel.

Mingazzini, P. 1954

CVA Italien 23, Capua, Museo Campano II, Rom.

Moore, M. B. 1997

Attic Red-Figured and White Ground Pottery, Athenian Agora XXX, Princeton.

Sabetai, V. 2006

CVA Griechenland 9, Athen, Benaki Museum I, Athen.

Şimşek, C. 1989

Burdur Müzesi'nde Sergilenen MÖ IV. Yüzyıla Ait Kırmızı Figürlü Seramikler, (Selçuk Üniversitesi, unpublizierte Magisterarbeit), Konya.

Tugusheva, O. 2003

CVA Russland 6, Moskau, Pushkin State Museum 6, Rom.

Bornova-Yassitepe Höyüğü Erken Tunç Çağı Sürtmetaş ve Yontmataş Endüstrisi*

Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI – Zafer DERİN**

Keywords: Western Anatolia, Yassitepe, Early Bronze Age, Ground Stone, Chipped Stone

Recent years have seen much new research on stone industries, especially on raw material sources, distribution and use of both ground and chipped stone artefacts in western Anatolia during the Bronze Age. This paper presents the preliminary results of the Early Bronze Age stone assemblage from Yassitepe in coastal western Anatolia. Preliminary analysis of the ground and chipped stone artefacts reveals some basic features concerning the description of raw materials, technological traits and typological structure of the assemblage. The stone assemblage is dominated by local raw materials but imported obsidian is present in the assemblage indicating extensive contacts with other cultural groups. The fact that stone artefacts are mostly prestigious products shows the level of life and organization within the complex structures in Yassitepe.

Anahtar Kelimeler: Batı Anadolu, Yassitepe, Erken Tunç Çağı, Sürtmetaş, Yontmataş

Son yıllarda, taş endüstriler üzerine, özellikle de Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'daki sürtmetaş ve yontmataş buluntuların hammadde kaynakları, dağılımı ve kullanımı hakkında yeni araştırmalar yapılmaktadır. Bu makale, kıyı batı Anadolu'da yer alan Yassitepe'den ele geçen Erken Tunç Çağı taş buluntuları ile ilgili ilk sonuçları sunmaktadır. Yassitepe sürtmetaş ve yontmataş buluntular ile ilgili gerçekleştirilen ön çalışmalar, buluntu topluluğunun hammadde kullanımı, teknolojik özellikleri ile tipolojik yapısının tanımlamasını içermektedir. Taş topluluğunda yerel hammaddeler hâkim durumdadır, fakat buluntu topluluğu içinde yer alan ithal obsidiyenin varlığı da diğer kültürel gruplar ile olan yoğun ilişkileri göstermektedir. Buluntuların çoğunlukla prestij ürünü olması, Yassitepe'deki kompleks yapıları içindeki yaşam düzeyini ve organizasyonu göstermektedir.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 12.11.2020 Kabul Tarihi: 25.11.2020

İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 16.11.2020 Kabul Tarihi: 27.11.2020

** Doç. Dr. Neyir KOLANKAYA-BOSTANCI, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Beytepe 06800-Ankara. E-mail: neyir@hacettepe.edu.tr , neyirada@gmail.com ; Orcid ID: 0000-0002-3798-9444

Doç. Dr. Zafer DERİN, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Bornova, İzmir. E-mail: zafer.derin@ege.edu.tr , zaferderin@gmail.com ; Orcid ID: 0000-0002-0282-0593

Giriş

MÖ III. binyılı başını kapsayan Erken Tunç Çağı boyunca teknolojik ve ekonomik anlamda gerçekleşen önemli gelişmelerin Yassitepe’de önemli değişimlere neden olduğu anlaşılmaktadır. Mimari bakımdan planlı bir organizasyon, toplumun sosyal yapısını açıklamada önemli ipuçları vermektedir. Aynı şekilde mekân kullanımına ve tasarımına ilişkin yeniliklerin ortaya çıkması toplumun üretim ve mekânlarda artı ürünlerin depolanmasına yönelik düzeni Yassitepe’deki değişimin etkilerini ortaya koymaktadır. Söz konusu dönemde bölgelerarası ilişkileri yansıtan obsidiyen gibi buluntuların varlığı Yassitepe’nin Ege dünyasındaki ticaret sistemi içinde yer aldığını da ortaya koymaktadır. Bu dönemde metal kullanımının, özellikle de döneme adını veren, kalaylı tuncun yaygınlaşarak gerçek anlamda metalurjinin ortaya çıkışı Yassitepe’nin yenilikleri arasında görülürken, Kalkolitik Çağ’dan beri süre gelen yontmataş ve sürtmetaş teknolojisi doğrudan güncel üretim ile ilişkilidir. Taş eserler içinde görülen bazı objeler dinsel inançları da yansıtırken toplumun siyasi ve ekonomik düzeninin giderek daha karmaşık bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Yassitepe Höyüğü Erken Tunç Çağı taş endüstrisini, bir kısmı günlük yaşamla ilgili, bir kısmı sembolik ve bir kısmı da prestij nesnelere ilişkin oluşan mühürler, idoller, baltalar, alt -üst öğütme taşları, havan - havan elleri, perdah taşları ve çakmaktaşı ile obsidiyen yontmataş ürünleri ve aletlerden oluşan yontmataş buluntular olarak gruplayabiliriz.

Yassitepe Erken Tunç Çağı Yerleşimi

Yassitepe Höyüğü, İzmir Bornova ilçesi Kazım Dirik mahallesi sınırları içinde, Ege Üniversitesi Hastanesi güneyinde yer almaktadır. Manda Deresi’nin kuzeyinde bulunan, orta boyda, basık bir höyüktür (Fig. 1). Yassitepe 7 metreye yaklaşan yüksekliğe sahip olmasına karşın, çevresinin derelerin getirdiği alüvyonlarla dolması nedeniyle, günümüzde 1-2 m yüksekliğinde alçak yayvan bir tepe şeklini almıştır (Derin 2006: 1). Yarısı, yakın zamanda inşa edilen konutların altında kalan yerleşim alanı, 2005 yılından sonra tescil edilmesiyle bütünüyle koruma altına alınmıştır. Denizden yüksekliği 19 m olan höyük, kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 200 m, doğu-batı doğrultusunda ise 150 m uzunluğundadır.

Yeşilova Höyüğü kazı programı kapsamında 2010 yılında başlatılan erken kazı çalışmalarında, kültür tabakalarının höyüğün merkezinde yüzey toprağının hemen 10 cm altında başladığı, üzerine yapılan yol ve tarımsal faaliyetler nedeniyle alttaki kalıntıların kısmen tahrip olduğu görülmüştür. Yassitepe’de dört kültür katına ait 14 mimari tabaka ortaya çıkartılmıştır¹.

¹ I. Kültür Katı: Roma Dönemi
II. Kültür Katı: Tunç Çağ
A. Orta Tunç Çağ 1-2
B. Erken Tunç Çağ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

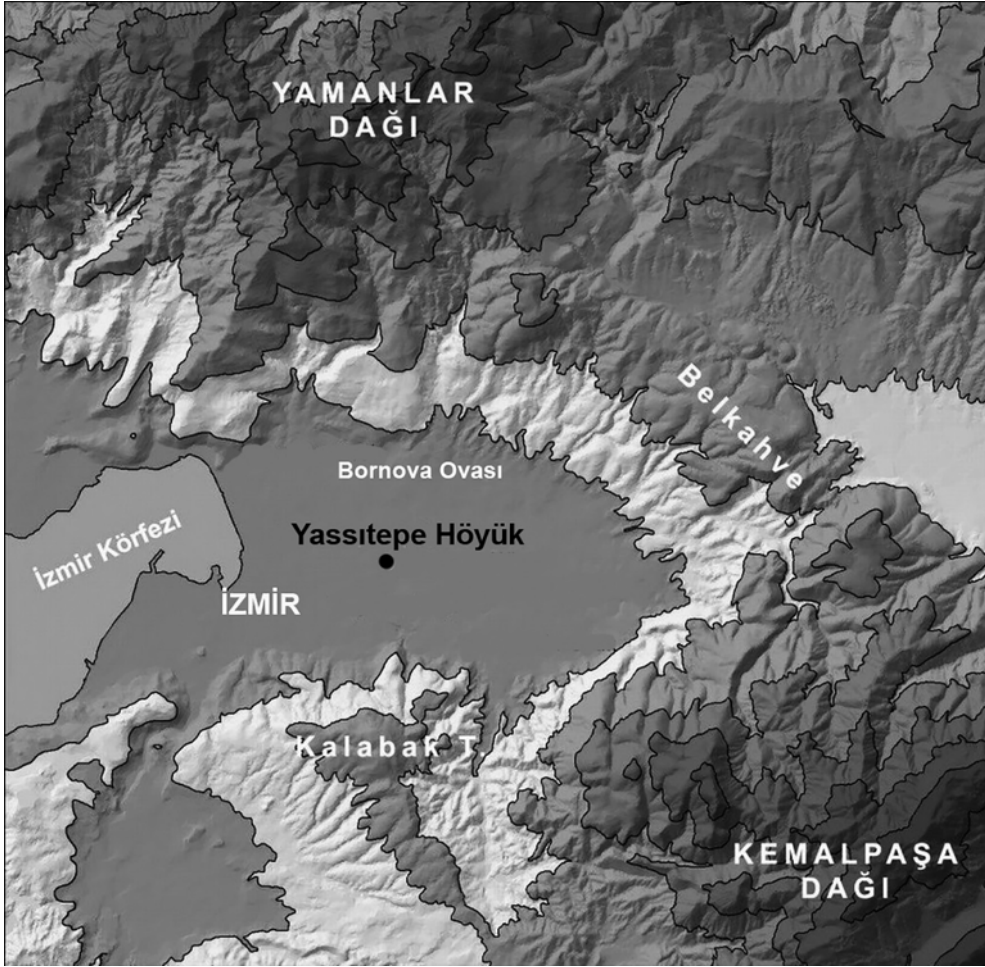

Fig. 1. Yassitepe Höyüğü'nün Konumu

Höyüğün en uzun süreli yerleşimi Erken Tunç Çağı'nda olmuş, kazılan alanlarda bugüne kadar toplam 14 mekân tespit edilmiştir (Derin 2019: 2). Mekânlar IIB₁ ve çoğunlukla IIB₂ katlarına aittir (Fig. 2). Yassitepe Erken Tunç Çağı katlarını içeren ve mimari açıdan belirgin bir plan ortaya koyan IIB₁ ve IIB₂ katlarındaki yapıların fazla değişime uğramadan yeni tekrarı şeklinde inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Test açmasından elde edilen bulgular bu katlara ait mimari geleneğin IIB₃ katı ile başladığını göstermektedir. Bu nedenle olasılıkla aynı topluluklar, IIB₂'nin yıkılmasından sonra aynı yapıları onararak kullanmıştır. Yapıların ortak duvarlara sahip olmaları ve mekan aralarında kapı açıklıklarının bulunması, yerleşimin büyük oranda bir kompleks şeklinde aynı zamanda yapıldığını kanıtlamaktadır.

III. Kültür Katı: Kalkolitik (Orta) 1, (Erken) 2
IV. Kültür Katı: Neolitik (Geç ?)

Fig. 2. Yassitepe Höyük Yerleşim Planı

IIB₁ ve IIB₂ tabakalarına ait yerleşim planı benzer nitelikte şekillenmesine karşın temelde bazı farklılıklar da taşımaktadır. IIB₂ tabakasında mekânlar çok odalı olarak inşa edilirken IIB₁ tabakasındaki yapılar tek odalı olarak yapılmıştır. Mekânların iç mimarisindeki bu değişim, Yassitepe'ye IIB₁ tabakasında yerleşenlerin daha sade ve ekonomisi zayıf topluluklar olduklarının gösterebilir.

IIB₂ katına ait ortaya çıkan mimari plan, yerleşimin oval bir şekilde inşa edilen ve ortadaki avluya doğru bitişik nizamda konumlandırılmış ince uzun yapılardan oluşan "Anadolu Yerleşim Planına" uygun olarak yapıldığını ortaya koymaktadır².

Yassitepe Höyüğü Erken Tunç Çağı yerleşiminde, büyüklük ve yerleşim organizasyonu açısından kent oluşumu için gerekli mimari ve ekonomik nedenlerin henüz oluşmadığı anlaşılmaktadır. Önceden planlanan ve inşa edildikten sonra sadece dış yerleşim alanında yeni yapılar kurma olanağı tanıyan, merkez kesiminde yeni mimari eklere olanak tanımayan "Anadolu Yerleşim Planı" Yassitepe'de de dar bir alanla sınırlı kalmayı gerekli kılmıştır. Kısıtlı alanlarda kazı yapılması nedeniyle iç ve dış kent olarak ayrıma gidilebilecek yeterli bulgu olmamasına karşın Erken Tunç Çağı I tabakaları, küçük boyutlu bir yerleşimi işaret etmektedir.

Yassitepe Höyüğü Erken Tunç Çağı tabakalarından elde edilen C₁₄ analizleri MÖ 3020 -2900 ile MÖ 2880-2830 yılları arasındaki bir süreci işaret etmektedir. Dolayısıyla elde edilen tarihler ve bulgular Yassitepe'de Erken Tunç Çağ'ın başlarında Troya I ve öncesine giden kültürel bir sürecin yaşandığını ortaya koymaktadır.

Sürtmetaş Endüstrisi

Yassitepe'de yürütülen kazı çalışmaları sonucunda elde edilen bulgular zengin bir sürtmetaş endüstrisinin varlığını ortaya koymaktadır. Bunlardan biri, Yassitepe IIB₆ tabakasında ele geçen askı delikli, ayak formunda yapılmış olan bir taş mühürdür (Fig. 3)³. Erken Tunç Çağı geçiş dönemine tarihlendirilen baskı şeklindeki mührün alt kısmında insize çizgi ile balıksırtı şeklinde geometrik motifler yer almaktadır. Batı Anadolu'da Erken Tunç Çağı geçiş döneminde baskı mührürlere rastlanılmadığı düşünüldüğünde, genellikle ticaret ile ilişkilendirilen Erken Tunç Çağ II dönemi tabakalarında bilinen mühürcülük sanatının erken örneği olarak gösterilebilir. Benzerleri Tarsus, Konya Kara Höyük, Karataş ve Küllüoba'da tespit edilen ve "Büyük Kervan Yolu Ticaretini" destekleyen önemli bir buluntu grubu olarak yorumlanan bu tip mühürler, Yassitepe örneğinin aksine daha geç bir dönemde, Erken Tunç Çağ III'e tarihlendirilmiştir (Warner 1994: Pl. 187:a; Efe 2003:125). Mezopotamya'dan Ege bölgesine kadar uzanan ve "Anadolu Ticaret Ağı" (Şahoğlu 2005)

² Demircihöyük yerleşim planından hareketle, "Anadolu Yerleşim Planı" tanımlaması ilk defa M. Korfmann tarafından kullanılmıştır (Korfmann 1987: 223, fig. 354).

³ Taş mühür, YE.86.13, uzunluk 4.1 cm, genişlik 2.6 cm, sap genişliği 1.4 cm. Yassitepe H15d plankaresi IIB₆ tabakası. FED 6396

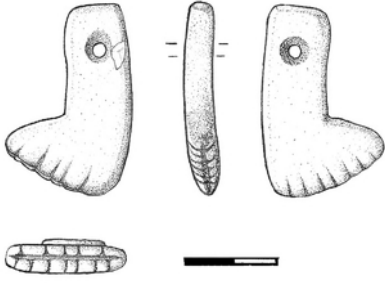

Fig. 3. *Askı Delikli Ayak Formundaki Taş Mübür*

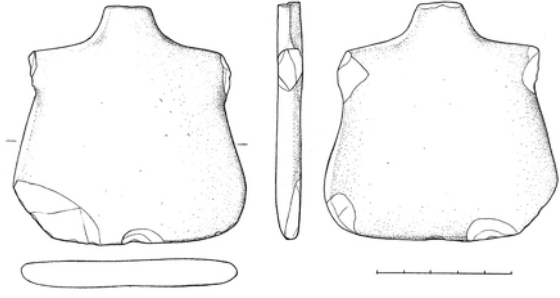

Fig. 4. *Keman Biçimli İdol*

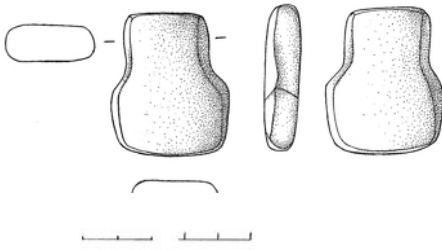

Fig. 5. *Dörtgen İdol*

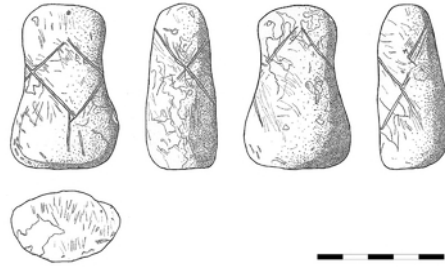

Fig. 6. *Troya Tipi İdol*

ya da “Büyük Kervan Yolu” (Efe 2007) olarak adlandırılan kervan yollarının, MÖ III. bin-yılın ortalarından itibaren oluşmaya başladığı düşünülmektedir. Kuzey Suriye ve Kilikya üzerinden Orta Anadolu’nun iç kısımlarına ve oradan da Batı Anadolu’ya ulaşan kervan yollarının varlığı, genel olarak ayak şeklinde ve silindirik formlu mühürlerle desteklenmektedir (Sarı 2012, 214-215). Yassitepe mühürleri⁴, en az 500 yıl önce Ege bölgesine uzanan bu geniş ticaret rotası dışında, Kıyı Ege hattının varlığını ortaya koymaktadır. Bu rotanın temel duraklarından biri de Yassitepe Höyüğü olabilir.

Yassitepe sürtmetaş buluntuları içinde bir diğer grubu da özel nitelikleriyle idoller oluşturur. Çoğunluğu mermerden yapılmış dört idol bulunmuştur. Batı Anadolu’da Geç Kalkolitik Çağ buluntu yerlerinde çok az sayıda ele geçen idollerin Erken Tunç Çağ I döneminden itibaren kültürel gelişimdeki değişimlere paralel olarak tekrar önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Anadolu Yarımadası genelinde idol tiplerinde, kullanılan malzeme, üslupsal özellikler ve bezeme bağlamında, dönemler ve coğrafi/kültürel bölgelere göre bazı farklılıklara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda Yassitepe mermer idollerinin Troya, Beycesultan ve Pisidya kültürel bölgelerinin üslup özelliklerini taşıdıkları söylenebilir. Vücutların alt kısımları genellikle yuvarlak şekilli olup, baş kısımları belirsizdir. İdollerin boyutları genelde 4-6 cm arasındadır.

⁴ Yassitepe ETÇI tabakasında pişmiş topraktan çift yüzü baskı mühür de bulunmuştur.

İdollerden ilki boyutu ve şekli ile diğerlerinden ayrılır (Fig. 4)⁵. Kolları küçük çıkıntı şeklinde yapılmış idolün baş kısmı kırık olmasına karşın uzun sivri şekilde bittiği düşünülmektedir. Bu idol, tip olarak Beycesultan keman şekilli idollerini anımsatmaktadır. Beycesultan'da Erken Tunç Çağ I dönemine tarihlendirilen katlarda bulunan yuvarlağa yakın dörtgen gövdeli ve sivri başlı idoller karakteristiktir; kollar küçük, Yassitepe örneğinde olduğu gibi çıkıntılar şeklinde belirtilmiştir (Lloyd – Mellaart 1962: fig. F.1:1-14). Ağın (Alp 1965: 6, pl. 5.8-9), Çukuriçi (Schwall – Horejs 2017: fig. 3.2, 55 vd.), Çine-Tepecik (Günel 2008: 257), Gavurtepe Höyük (Meriç 1990: 180-186, fig. 9), Yortan (Kamil 1982: 19-20, fig. 84.289) ve Seyitömer'de (Bilgen et al. 2015: fig. 193b) benzerleri olan bu tip idollerin Erken Tunç Çağ I döneminden itibaren kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. “Beycesultan Tipi” veya “Keman Biçimli İdol” olarak adlandırılan ve ince uzun bir baş, omuzlardan çıkan üçgen formlu stilize kollar ile çuval formunda gövdeye sahip idollerin Erken Tunç Çağ II döneminden sonra kullanılmadığı belirtilmektedir (Lloyd – Mellaart 1962: 269).

İkinci idol dörtgen yapısıyla dikkati çekmektedir (Fig. 5)⁶. Seyitömer ve Karataş-Semayük'de (Bilgen et al. 2015: Fig. 193b,c; Mellink 1966: Fig. 14-15) benzerlerine rastlanılan idolün gövde altı ve üstünün kübik yapısı Karataş örneklerinde daha yaygındır.

Üçüncü idol gövde üzerinde yer alan çizgi bezemesiyle ikinci idolle karşıt olarak yuvarlak hatlara sahiptir (Fig. 6)⁷. Söz konusu idoller “Troya tipi idol” olarak adlandırılmaktadır. Troya'da I-V. tabakalar arasından ele geçen bu tip idollerin (Blegen et al. 1950) genel özelliği, yuvarlak bir kafa ve yuvarlak ya da dörtgenimsi çuval vücutlardan oluşan basit bir yapıda olmasıdır. Bu tip idollerin, yuvarlak ya da elips şeklindeki dere taşlarının yan yüzeylerinin hafif şekilde yontulmasıyla şekillendirilerek, geliştiği düşünülmektedir (Aydıngün 2005: 64). Genel ve yaygın formunun dışında, Troya tipi idollerin baş ve gövde kısımları dörtgen, üçgenimsi, uzun oval şeklinde değişiklik gösterebilmektedir. Bu tür idoller, Batı Anadolu'da Kusura (Lamp 1937), Yortan (Kamil 1982: Fig. 84), Harmanören-Göndürle (Özsait 2000: 373), Aphrodisias (Joukowsky 1986: 212), Seyitömer (Topbaş 1994: 300), Kulaksızlar (Dinç 1997: 262), Karataş-Semayük (Mellink 1964: Pl. 82, Fig: 24, 25; Kulaçoğlu 1992: Fig. 114)'te bulunmuştur. Batı Anadolu'ya komşu coğrafyalarda ise Erken Kiklad II döneminde, Syros-Chalandriani (Renfrew 1972: 420-424; Hekman 2003: 140), Girit adasında, CymeAeolis (Renfrew 1969: 6), Akrotiri (Sotirakopoulou 1998: 118; Maliszewski 1993: 113), Chios-Ayio Gala (Hood 1982: 653), Thermi-Lesbos (Lamp 1936: 23, pl. 26, 30, 54) ve Samos'ta (Renfrew 1969: 29) karşımıza çıkmaktadır.

⁵ Mermer idol, YE.18.86 etüd, uzunluk 8,9cm., genişlik 8,7 cm., kalınlık 0,9 cm., tabaka IIB1, 4 No'lu mekandan, LAL 8580.

⁶ Mermer idol, YE.35.17, VI no'lu alan IIB2.2, H16b, 6 no'lu mekan, uzunluk 4,3cm; genişlik 3,5 cm, kalınlık 1,1 cm, JKR 7797.

⁷ Mermer idol, YE.30.12, VI no'lu alan IIB2, H16c, 5 no'lu mekan, uzunluk 6,5.cm, genişlik 4,3 cm, kalınlık 2,8 cm, DZI 5916

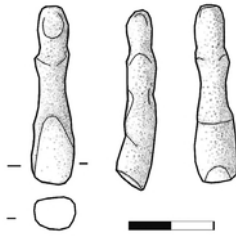

Fig. 7. Mermer İdol

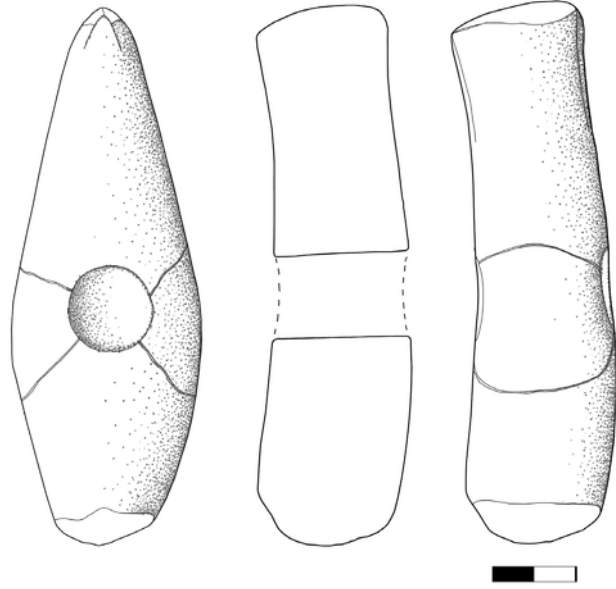

Fig. 8.
Sap Delikli Taş Balta

Dördüncü idol diğerlerinden farklıdır⁸. Mermer ince uzun yapısı ve küçük baş kısmı hafif belirgin göğüsleri ve yandan hareketli formuyla diğerlerinden ayrılır (Fig. 7).

Yassitepe idolleri, Neolitik Çağ'dan itibaren görülen otoriter görünümlü, yanında hayvanlarıyla betimlenen, steatopik kadın figürinlerinin zamanla değişip soyutlaşmasıyla oluşmuş iki boyutlu tapınım nesnelere olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda idol artık üzerine yüklediği somutluktan ve ifadelerden kurtulmuş ve günümüzde olduğu gibi görünmezliğe ulaşabilmiş tanrının betimlemeleri haline gelmiş olmalıdır (Aydınğün 2005: 39). İdollerin, Beycesultan, Karataş-Semayük ve Seyitömer benzerleri dikkate alındığında Yassitepe'nin Erken Tunç Çağı halkının İç-Batı Anadolu'yla ilişkilerini ortaya koymaktadır.

İdollerle ilgili bir kullanım alanı, taşıyan bireye şans getireceği, onu kötülüklerden uzak tutacağı fikri olabilir. Bizim "Erken" olarak sınıfladığımız daha birçok toplum, taşın kutsal gücüne inanmakta ve gündelik hayatlarında, bu taşların yükledikleri kutsallıktan faydalanmaktadır. İdollerin günlük yaşamda, taşınabilir dinsel objeler olmalarının yanında ölü kültürle ilişkili oldukları da açıktır. Karataş-Semayük'te mezarlarda başları kopuk olarak ele geçen Kusura tipi idollerin, başlarının bilerek kırıldığı ve gömü ritüeli ile ilgili bir işlevi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bakla Tepe'de ise, Mezar-24 ve Mezar-46 olarak adlandırılan basit toprak mezarlardan ele geçen idollerden biri iskeletin göğsünde, diğeri ise iskeletin boyun kısmında, çok sayıda metal ve taş boncukla birlikte bir kolye oluşturacak şekilde ele geçmiştir (Erkanal – Özkan 1999: 29-31). İdollerin, Neolitik Çağ'dan Erken Tunç Çağı II'nin sonuna kadar geçirdiği gelişim için yapılabilecek yorum, sadece teknolojik imkânların değişmesiyle daha gösterişli buluntulara dönüştüğü olabilir.

⁸ Mermer idol, YE.63.16, VI no'lu alan IIB, 2 no'lu mekan, uzunluk 4,2 cm, genişlik 1 cm, kalınlık 0,8 cm, HKY 7064.

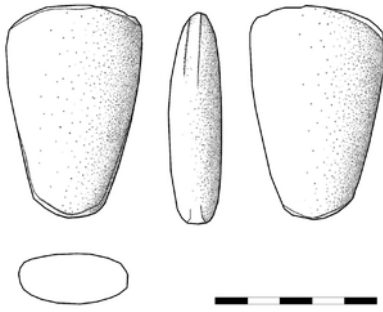

Fig. 9. Küçük Taş Balta

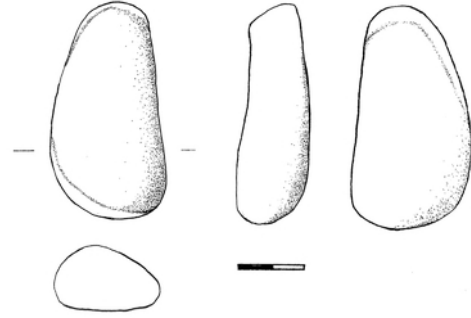

Fig. 10. Perdah Taşı

Yassitepe taş eserleri içinde küçük bir grubu iki farklı türüyle taş baltalar oluşturur. Baltaların bir kısmı sap delikli olarak yapılmıştır. Andezit taşından yapılmış bu tür örneklerden biri tüme yakın olarak ele geçmiştir (Fig. 8)⁹. Erken Tunç Çağı tabakalarında parçalar halinde ele geçen örneklerle de sahibiz. Tüme yakın örneğin ağız ve arka kısmındaki aşınma, baltanın kesici alet olarak yoğun bir biçimde kullanılmış olabileceğini göstermiştir. Benzerine Orta Troya I katında rastlanan (Blegen 1963: 50, fig. 10) bu tür baltaların, ağaç gibi materyalleri kesmede kullanıldığı anlaşılmaktadır. Daha küçük boyutta olanlar ise daha çok ahşap bir sapa tutturularak kullanılmış olmalıdır (Fig. 9)¹⁰.

Yassitepe sürtmetaş eserleri içinde perdah taşları (Fig. 10)¹¹ kapların yüzeyinde ve kemik uçlarını sivri hale getirmek için kullanılmış olmalıdır. Genellikle oval formlu taşlardan oluşan bu grup içinde andezit, mermer ve serpantin gibi taş cinsleri saptanmıştır. Yüzeylerinde sürtmeden kaynaklanan aşınma izleri ve yüzey şekilleri taşların enlemesine kullanıldığını göstermektedir.

Taş buluntular içinde ele geçen ağırşak, bikonik şekliyle ve taştan yapılmış olması nedeniyle sık rastlanmayan örneklerden birini oluşturur¹² ve tamamı Yassitepe'deki dokumacılık faaliyeti ile ilişkilidir (Fig. 11). Serpantinden yapılmış ağırşakların yaygın benzerleri pişmiş topraktan yapılmıştır. Dokumacılıkla ilgili bir başka buluntu taş tezgâh ağırlığıdır. Oval taşın düzeltilmesi ve delinmesiyle oluşturulmuş ağırlık, düzgün bir yüzeye sahiptir (Fig. 12)¹³.

⁹ Taş balta, YE.16.55, VI No'lu alan, I 15a, IIB2 tabakası, uzunluk 12,9 cm, genişlik 4,5 cm ve kalınlık 3,5 cm, HSU 7152.

¹⁰ Taş balta, serpantin, YE.81.16, VI No'lu alan, 5 nolu mekân, I 15a, IIB2 tabakası, uzunluk 9,4 cm, genişlik 5,0 cm ve kalınlık 3,0 cm, HNI 7092.

¹¹ Perdah taşı, YE.28.15, H15b, IIB2 tabakası, 18.55m, uzunluk 6,4 cm, genişlik 3,4 cm ve kalınlık 2,1 cm, FYI 6547.

Perdah taşı, YE.69.16, H15c, IIB2 tabakası, uzunluk 6,5 cm, genişlik 4,2 cm ve kalınlık 1,6 cm, HMK 7077.

¹² Taş ağırşak, serpantin, YE.22.17, yükseklik 1.6 cm, gövde çapı 2,1 cm., I16a-b, IIB3, 17, 35m. JES 7798.

¹³ Çakıl taşı ağırlık, YE.16.33, IIB2, 18.04m, uzunluk 8,1 cm, genişlik 6,6 cm ve kalınlık 2,8 cm, H15c, HLR. 7072.

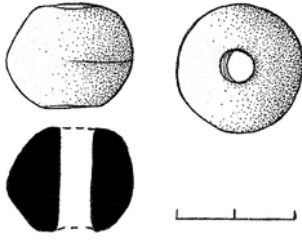

Fig. 11. Taş Ağırşak

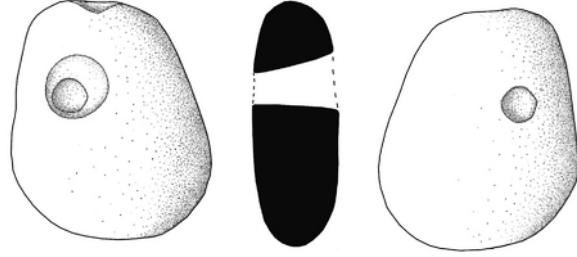

Fig. 12. Taş Ağırılık

Taş eserler içinde genellikle oval ve uzun şekilleriyle kolye taneleri dikkati çekmektedir (Fig. 13)¹⁴. Erken Tunç Çağı toplumunun süs eşyaları olarak tanımlayabileceğimiz pandomantifler üzerinde herhangi bir bezeme yer almamaktadır.

Erken Tunç Çağı sürtmetaş buluntuların bir grubunu da andezit ve tüf alt-üst öğütme taşları ile havaneleri oluşturmaktadır (Fig. 14). Özellikle tahıl türündeki besinleri ezme için kullanılan bu tür taşlar, Bornova Ovası'nda ve dere kenarlarında bol miktarda bulunabilmektedir. Yassitepe buluntularına genel olarak baktığımızda tarımsal faaliyetleri yansıtan bu tür taşların mekânların içinde az sayıda ele geçmiş olduğu dikkat çeker. Yassitepe Erken Tunç Çağı mekânları içinde az sayıda alt ve üst öğütme taşlarıyla dibek taşlarının ele geçmesine neden olarak yerleşiminin merkezinde yer alan mekânlarda buğday, arpa gibi tarımsal ürünlerin daha az işlendiği söylenebilir.

Yontmataş Endüstrisi

Yassitepe'de, 2010-2015 kazı sezonu sırasında ele geçen ve Erken Tunç Çağı'na tarihlenen toplam 2202 yontmataş buluntu hammadde yapıları ve tekno-tipolojik özelliklerine göre değerlendirilmiştir.

Yassitepe Erken Tunç Çağı yontmataş topluluğu genel anlamda yerel ve ithal kayaların kullanıldığı bir dilgi ve dilgicik endüstrisi olarak karakterize edilmektedir. Yassitepe Höyük'te alet yapımında, % 84 oranı ile en çok çakmaktaşıdan yararlanılmış olduğu dikkat çekmektedir. Bunu sırasıyla obsidiyen, kuvars ve radyolarit takip etmektedir (Grafik 1).

Yerel çakmaktaşı kaynaklarının kullanımı, Yassitepe'nin yakınında yer alan Yeşilova buluntularının da ortaya koyduğu gibi, Neolitik ve Kalkolitik Çağ'da da görülen yerel bir geleneği yansıtmaktadır (Derin et al. 2009: 19; Fındık – Derin 2018: 215). Diğer taraftan, Yassitepe'den ele geçen Erken Tunç Çağı yontmataş buluntularının analizi, buradaki obsidiyen kullanımının, Kiklad adaları ve Kıta Yunanistan'daki çağdaş buluntu yerlerinden farklı olduğunu göstermektedir. Tüm Doğu Ege Geç Neolitik ve Erken Tunç Çağı

¹⁴ Taş kolye, serpantin, YE.50.17, IIb1, 17.95-17.85m, koyu gri, uzunluk 3,4 cm, genişlik 1,1 cm, kalınlık 0,2 cm, JRA 7913.

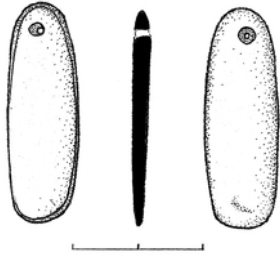
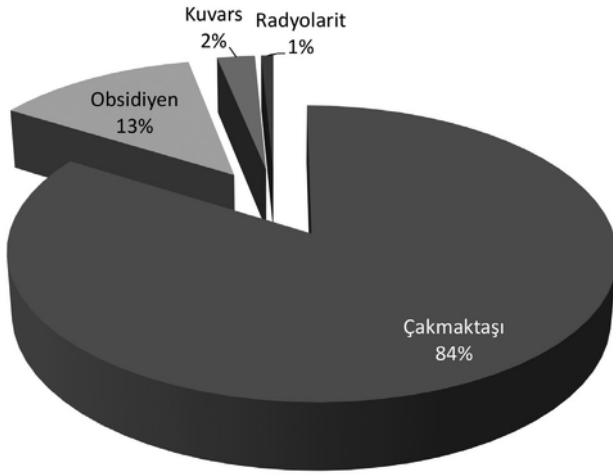

Fig. 13. Taş Kolye Tanesi

Fig. 14. Öğütme Taşları ve Havanlar

Grafik 1.
Yontmataş Alet Yapımında
Kullanılan Hammadde
Tiplerinin Dağılımı

yerleşimlerinde de olduğu gibi (Georgiadis 2008: 102) İzmir bölgesinde de çakmaktaşı yontmataş endüstrilerinde hâkim durumdadır.

Yassitepe Höyük'teki hammadde tedarik sistemi iki ögeye dayanmaktadır. Bunlardan ilki kaynaklara direkt ulaşım modeli ile ilişkilidir. Yassitepe Höyük'te yontmataş alet yapımında kullanılan hammaddelerin kaynak yerlerini tespit etmek amacıyla bir yüzey araştırması yapılmıştır. Menemen bölgesinde kazı ekibi tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında Akçakmak ve Karaçakmak tepelerinde çakmaktaşı yatakları saptanmıştır (Caymaz 2006: 3) ve Yassitepe çakmaktaşılarının Karaçakmaktepe'de bulunan örneklerle olan benzerliği dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra Yeşilova Höyük'ün güneyinde Gökdere'de de çakmaktaşı yatakları tespit edilmiştir. Yassitepe Höyük çakmaktaşı buluntuları üzerinde yapılan gözlemler sonucunda bunların çeşitli renk, yapı ve kırılabilirlik özelliklerine sahip oldukları belirlenmiştir.

Hammadde elde edilişi ile ilgili ikinci buluntu grubu ise obsidiyen örneklerdir. Yassitepe yontmataş endüstrisinde toplam 284 adet obsidiyen buluntuya rastlanılmıştır (% 13). Makroskobik incelemeler sonucunda, Yassitepe obsidiyenlerinin büyük bir kısmının Melos

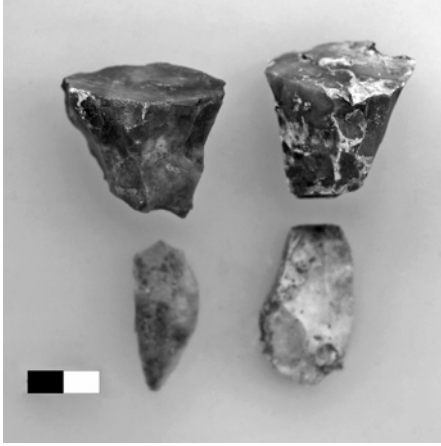

Fig. 15. *Mekânın Taban Döşemesi Üzerinde in-situ durumda Bulunan Çakmaktaşı Buluntular.*

Fig. 16. *Obsidiyen çekirdek*

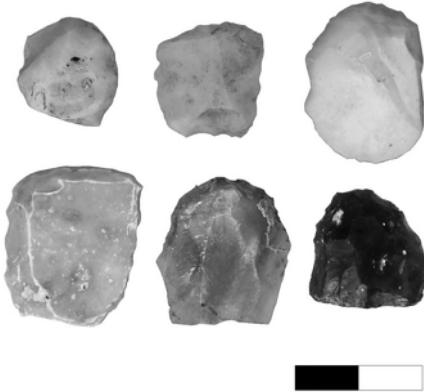

Fig. 17. *Çakmaktaşı Ön Kazıyıcılar*

adasındaki kaynaklardan elde edildiği, geriye kalan küçük bir kısmının ise Orta Anadolu kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Söz konusu ithal örnekler kabukları soyulmuş ve ön hazırlaması yapılmış olan çekirdekler halinde Yassitepe'ye ulaşmış olmalıdır. Melos ve Orta Anadolu kaynaklı obsidiyenlere İzmir bölgesinde Neolitik Çağ'dan itibaren Ulucak, Ege Gübre ve Yeşilova (Milič 2014: 288; Fındık ve Derin 2018: 215-216), Çukuriçi Höyük (Bergner et al. 2009) ile Dedicik-Heybelitepe (Herling et al. 2008) gibi buluntu yerlerinde rastlanılmaktadır. Diğer taraftan Erken Tunç Çağı I döneminden itibaren, çoğunlukla Melos obsidiyeni olmak üzere, Batı Anadolu toplumlarında obsidiyen kullanımında belirgin bir artış olmuştur (Kolankaya-Bostancı 2011: 154-155). Erken Tunç Çağı'nda bu kaynaklardan elde edilen obsidiyen Çukuriçi Höyük (Bergner et al. 2009), Bakla Tepe ve Liman Tepe (Bigazzi et al. 2008; Kolankaya-Bostancı 2008; Yeğingil et al. 2020) gibi İzmir'deki buluntu yerlerinde kullanılmaya devam edilmiştir.

Bu iki kaynağın kullanımı, Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Kiklad adaları arasındaki sosyo-kültürel ilişkiler hakkında önemli bilgiler verdiği gibi, kara ve deniz olmak üzere iki farklı ticaret rotasının varlığını da ortaya koymaktadır. Yassitepe Höyük ve Orta Batı Anadolu'da yer alan diğer çağdaş buluntu yerlerinde Melos obsidiyenin varlığı Batı Anadolu bölgesinin Melos obsidiyen, dağılım ağında yer aldığını göstermektedir. Yassitepe insanların Melos adasından obsidiyeni nasıl elde etmiş oldukları konusunda Renfrew'in (1972: 465) belirttiği direkt ulaşım modelinden bahsetmek mümkün değilmiş gibi gözükmektedir. Bunun başlıca sebeplerinden biri, Melos adasının Yassitepe

Höyük'e olan mesafesinin oldukça uzun olması, ayrıca yerleşim yerinde bununla ilgili redüksiyonun ilk aşamalarını gösteren buluntuların bulunmaması ve ayrıca çekirdeklerin çok az sayıda olmasıdır. Melos obsidiyeni İzmir körfezine ulaştıktan sonra çok büyük bir olasılıkla Gediz ve Menderes nehirleri ve vadileri aracılığıyla iç bölgelere ulaşmış olmalıdır. Liman Tepe, Çukuriçi Höyük ve Miletos gibi kıyı yerleşimleri bu takas ağında önemli rol üstlenmektedir. Sözü edilen buluntu yerleri obsidiyeni büyük bir olasılıkla kıyılara gelen usta yontuculardan alıp Yassitepe gibi daha iç bölgelerde yer alan çağdaş buluntu yerleri ile takas ediyordu.

Yassitepe Höyük çakmaktaşı buluntu topluluğu çekirdek, çekirdek tablosu, dönümlü dilgiler, üretim artıkları, taşımalık ve aletler ile temsil edilmektedir. Üretimde dolaylı, baskılama ve direkt vurma teknikleri kullanılmıştır. Çakmaktaşı yerel hammadde kaynaklarından elde edildiği için kabuklu parçalar yüksek bir oranda temsil edilmektedir.

Taşımালıklar (% 38), üretim artıkları ile beraber (% 38), buluntu topluluğu içinde en yoğun grubu oluşturmaktadır. Bununla birlikte çekirdek hazırlama ürünleri (% 3), çekirdekler (% 2) ve aletler (% 20), çekirdek hazırlaması ve taşımalık üretiminin yerleşimin yakınında yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Bu taşımালıklardan alet yapımı ise yerleşim yerinde yapılmış olmalıdır.

Yassitepe Höyük redüksiyon dizisi hakkında bilgi veren buluntular, bir mekânın taş döşemeli tabanı üzerinde bulunmuştur. Bu alandan yedi tanesi kabuklu olmak üzere toplam 34 adet çakmaktaşı buluntu ele geçmiştir. Ancak sözü edilen çakmaktaşı buluntuların hammadde açısından yerleşimden ele geçen diğer çakmaktaşı örneklerden farklı olması nedeniyle bunun başka bir kaynaktan getirilmiş olduğu düşünülmektedir. Bu buluntu grubu içinde yer alan 2 çekirdek, bir dilgi ve bir düzeltisiz uç ile birlikte 30 adet üretim artığı, çakmaktaşı alet üretiminin yerleşimin bu kısmında yapılmış olduğunu göstermektedir (Fig. 15).

Teknolojik analizler Yassitepe'de baskılama tekniğini kullanan usta yontucuların varlığını işaret etmektedir. Çakmaktaşı ve obsidiyen çekirdekler arasında hâkim olan tip, daha çok mekânların içinden ele geçen piramit biçimli mikro çekirdekler (Fig. 15) ile tek kutuplu prizmatik çekirdeklerdir (Fig. 16). Çakmaktaşı tek kutuplu prizmatik çekirdeklerin yükseklikleri 3.44 cm ile 4.24 cm arasında değişiklik gösterirken, çakmaktaşı piramit çekirdeklerin yükseklikleri ise 1.04 cm ile 1.88 cm arasındadır.

Obsidiyenden kabuklu ya da kabuksuz üretim artıkları (% 37), çekirdekler (% 2), çekirdek tabloları ve omurgalı dilgilerin (% 3) az miktarda bulunması buna karşın taşımalık (% 38) ile aletlerin (% 20) varlığı obsidiyenin yerleşim yerine hazırlanmış çekirdek ya da taşımalıklar halinde getirtilmiş olduğunu göstermektedir. Obsidiyenden piramit biçimli mikro çekirdeklerin hepsi yalnızca bir yüzlerinden yongalanmıştır ve yükseklikleri de 2.04 cm ile 3.16 cm arasında değişiklik göstermektedir. Hem çakmaktaşı hem de obsidiyen çekirdekler tükenene kadar yontulmuştur. Benzer çekirdek tiplerine Aphrodisias (Baykal-Seeher 1996: Abb. 114, 1-3) Demircihöyük (Baykal-Seeher 1996: Levha 60-61), Liman Tepe (Kolankaya-Bostancı 2004: Levha 42b), Çine-Tepecik Höyük (Kolankaya-Bostancı 2018: 147), Çaltılar (Momigliano vd 2011: 109; Greaves vd 2014: 32), Eceler (Greaves et

al. 2014: 32) ve Iasos (Momigliano 2013: 9)'ta rastlanılmaktadır. Çekirdeklerin benzer ölçülerinden ve yongalanış biçimlerinden, İzmir ve Kuzey Likya bölgesinde Erken Tunç Çağı yontmataş ustalarının büyük bir bölgesel geleneği paylaşmış oldukları anlaşılmaktadır.

Yassitepe Höyük yontmataş endüstrisinin en karakteristik taşımalık tipi dilgiciklerdir. Benzer oranlarda olan yonga ve dilgiler diğer grubu oluşturmaktadır. Dilgi ve dilgicik üretimi Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı Batı Anadolu yontmataş endüstrilerinin en önemli özelliğini meydana getirmektedir (Kolankaya-Bostancı 2004) Yassitepe hem Melos, hem de Orta Anadolu kaynaklarından uzakta olduğu için ithal edilen ön hazırlaması yapılmış olan çekirdekler ile bunlardan çıkarılan taşımalıklar da küçük boyutludur. Bir diğer taşımalık tipi olan yongalar da farklı alet tiplerinin yapımında kullanılmıştır. Bu durum, Yeşilova Neolitik ve Kalkolitik Çağ endüstrileri (Derin et al. 2009: 19) ile benzerlik göstermektedir.

Çakmaktaşı buluntu topluluğunda en ilgi çekici noktalardan biri, birkaç dilgi ve dilgicğin baskılama tekniği ile üretilmiş olmasıdır. Genelde baskılama tekniği yalnızca obsidiyen dilgi ya da dilgiciklerin üretiminde kullanılmaktadır, fakat Yassitepe Höyük'te, büyük bir ustalık gerektiren bu tekniğin günlük aktivitelerde kullanılan çakmaktaşı aletlerin üretiminde de kullanılmış olduğu görülmektedir. Yerel hammaddeler üzerinde de bu tekniğin kullanılmış olması, ayrıca Yassitepe sakinleri arasında usta çakmaktaşı yontucuların varlığını da göstermektedir. Yassitepe'de teknolojik açıdan Melos obsidiyeni, taşımalık üretiminde baskılama tekniğinin kullanılması gibi Ege dünyasının Erken Tunç Çağı geleneğinde (Torrence 1979) işlenmiştir. Yassitepe dilgi ve dilgicikleri de paralel kenarları ve trapez biçimli kesitleri ile düzgün formlardadır.

Diğer taraftan, direkt vurma tekniği de çekirdek hazırlaması ve yenilenmesi sırasında kullanılmıştır. Buluntu topluluğu içinde dilgi redüksiyon dizisinin ilk aşamalarını gösteren bazı parçalar tespit edilmiştir. Öte yandan, buluntu topluluğu içinde kabuklu dilgilere rastlanılmamaktadır. Yassitepe Höyük buluntu topluluğunda yer alan obsidiyen dilgi ve dilgicikler, olasılıkla kompozit alet olarak bir sapa takılarak kullanıldıkları için tamamı korunmuş değil de daha çok, boyları 2-3 cm ve genişlikleri de 1-2 cm arasında değişiklik gösteren küçük parçalar halinde temsil edilmektedir. Söz konusu dilgi ve dilgiciklerin ölçüleri dikkate alındığında, bu taşımalıkların oturarak üretilmiş oldukları anlaşılmıştır (Pelegrin 2012: 468).

Batı Anadolu Erken Tunç Çağı yontmataş endüstrileri genelde daha az düzeltili aletler ile temsil edilmektedir. Düzeltilerin bulunup bulunmamasına göre Yassitepe alet tipleri, düzeltili ve düzeltilsiz aletler olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Obsidiyen topluluğunda en çok görülen alet tipi prizmatik dilgilerdir. Ege dünyasında, Erken Tunç Çağı'nda obsidiyen daha çok günlük aktivitelerde kesme işlemlerinde kullanılmıştır (Hartenberger – Runnels 2001: 257). Bu parçalar oldukça hafif, ince ve çok keskindir. İşlevsel olarak da daha çok yumuşak malzemelerin kesiminde kullanılmış oldukları düşünülmektedir (Carter 1997: 543). Yassitepe alet topluluğunda 15 alet tipi ve toplam 224 adet alet tespit edilmiştir (Tablo 1).

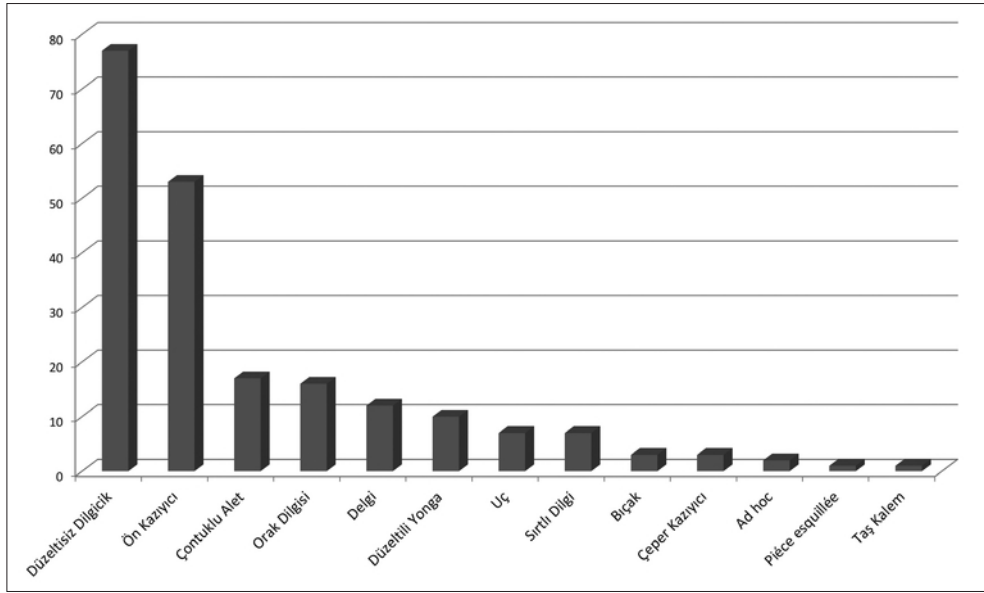
Alet Tipi	Çakmaktaşı	Obsidiyen	Kuvars	Radyolarit	TOPLAM
Düzeltilsiz Dilgicikler	28	49	-	-	77
Ön Kazıyıcılar	51	-	1	1	53
Çontuklu Aletler	12	5	-	-	17
Orak Dilgileri	16	-	-	-	16
Delgiler	10	2	-	-	12
Düzeltili Yongalar	9	-	1	-	10
Dişlemeli Aletler	8	-	-	-	8
Düzeltili Dilgiler	6	1	-	-	7
Uçlar	7	-	-	-	7
Sırtlı Dilgiler	7	-	-	-	7
Bıçaklar	3	-	-	-	3
Çeper Kazıyıcılar	3	-	-	-	3
Ad hoc	2	-	-	-	2
Pièce esquillée	1	-	-	-	1
Taş Kalem	1	-	-	-	1
TOPLAM	164	57	2	1	224

Tablo 1. Yontmataş Aletlerin Hammaddelere Göre Dağılımları

Alet yapımında çoğunlukla çakmaktaşının kullanılmış olduğu gözlemlenmektedir. En çok kullanılan düzeltili alet tipi, düzeltilsiz obsidiyen dilgiciklerden sonra ön kazıyıcılarıdır. Bunu sırasıyla, çontuklu aletler, orak dilgileri, delgiler, düzeltili yongalar, dişlemeli aletler, düzeltili dilgiler, uçlar ve çeper kazıyıcılar takip etmektedir. En az görülen alet tipi ise, bıçaklar, *ad hoc* aletler, *pièces esquillées* ve taş kalemlerdir (Grafik 2).

Yassitepe yontmataş endüstrisinin karakteristik özelliği, yapımında daha çok yongaların kullanılmış olduğu çakmaktaşı ön kazıyıcıların sayıca fazlalığıdır (Fig. 17). 2010 yılından itibaren Yassitepe’de birçok ön kazıyıcı bulunmuştur. Ön kazıyıcılara ayrıca, Yeşilova’nın Neolitik ve Kalkolitik Çağ tabakalarında da rastlanılmaktadır (Derin et al. 2009: 20; Fındık – Derin 2018: 218, Fig. 5). Benzer örnekleri, Bakla Tepe (Kolankaya-Bostancı 2004: Levha 22d, Levha 40b, Levha 40d, Levha 40f, Levha 73d), Çine-Tepecik Höyük (Günel 2014: Şekil 10), Lerna (Runnels 1985: 370, Fig. 12A, Fig. 12C), Chios-Emporio (Bialor 1982: Şekil 303, 3-4), Altinkum Plajı (Baykal-Seeher 1996: 88), Demirci Höyük (Baykal-Seeher 1996: Tafel 51: 1, 4, 10; Tafel 52, 4) ve Aphrodisias’da (Leurquin 1986: 273) da tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra her ne kadar kenarlarında herhangi bir düzelti olmasa da bu halleriyle özellikle yumuşak malzemelerin kesiminde baskılama tekniği ile üretilmiş olan düzeltilsiz dilgicikler de alet topluluğunda ilk sırada yer almaktadır.

Yassitepe alet topluluğunun en ilginç özelliği orak dilgisi kullanımının Batı Anadolu’da yer alan diğer buluntu yerlerine oranla daha az olmasıdır. Kazılar sırasında toplam 16

Grafik 2. Yontmataş Alet Topluluğu

orak dilgisi ele geçmiştir. Bunlardan 9 tanesi basit, 3 tanesi düzeltilmiş ve 4 tanesi de sırtlı orak dilgisi şeklindedir.

Korovkova'nın (1999) yaptığı deneysel çalışmalar, tahıl kesiminde kullanılan aletlerin kenarlarında bulunan silika parlaklığının 0,3-0,7 cm'lik bir alanda yaygınlık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bunun aksine, ot, çalı ya da sazların kesiminde kullanılan orak dilgilerinin kenarlarında yer alan silika parlaklığının ise 0,1-0,3 cm arasında olduğunu göstermiştir. Yassitepe'den ele geçen orak dilgilerinin kenarlarında yer alan silika parlaklığı ise 0,18-0,25 cm arasında olmasından dolayı bu aletlerin daha çok otların kesiminde kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

Bulgaristan'daki Neolitik ve Kalkolitik Çağ buluntu yerlerinden ele geçen orak dilgileri üzerine çalışmaları bulunan Gurova (2008: 539), orak dilgilerinin *lateral* kenarlarında yer alan silika parlaklığının dar olması, bunların sapa dikey olarak takıldıklarını ve daha çok çalıların kesiminde kullanılmış olduklarını belirtmektedir. Yassitepe orak dilgileri üzerinde silika parlaklığının alet eksenine dik olarak uzanması ve dar bir alana yayılması nedeniyle bunların da bir sapa dikey olarak takılmış oldukları anlaşılmaktadır.

Orak dilgilerinin tüm bu özelliklerinin yanı sıra alet topluluğunda az bir oranda temsil edilmelerinden dolayı söz konusu aletlerin tahıl kesiminden daha çok ot ve çalı kesiminde kullanılmış oldukları düşünülebilir. Bununla beraber, yerleşimde öğütme taşlarının da az sayıda ele geçmiş olması, yerleşimin merkezinde yer alan mekânlarda tarımsal ürünlerin az işlenmiş olduğu görüşünü güçlendirmektedir.

Orak dilgilerini izleyen bir diğer alet tipi de delgilerdir. Her ne kadar bu buluntular üzerinde işlevsel analizler yapılmış olmasa da, bunların daha çok deniz kabuğu, kemik, deri ve ahşap üzerinde delik açmada kullanılmış oldukları düşünülmektedir (Unger-Hamilton

1988: 133,138; Andrefsky 1998: 198). Diğer taraftan bu aletlerin kesin işlevlerini belirleyebilmek için kullanım izi analizlerinin muhakkak yapılması gerekmektedir. Benzer tipte delgilere Bakla Tepe (Kolankaya-Bostancı 2004: Levha 39e), Lerna (Runnels 1985:370, Fig. 8C), Demirci Höyük (Baykal-Seeher 1996: 133, Levha 34-37) ve Aphrodisias'da (Leurquin 1986:274) rastlanılmaktadır.

Sonuç

Yassitepe'de gerçekleştirilen kazılar sırasında elde edilen bu veriler, Erken Tunç Çağ'ında hem sürtmetaş, hem de yontmataş buluntuların günlük yaşamda önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle sürtmetaş eserlerinin çoğunlukla prestijli ürünler olması, Yassitepe Höyüğü merkezinde kompleks yapıların içindeki yaşam düzeyini ve organizasyonu göstermektedir. Mühür gibi ticari ve idari buluntuların varlığı ve idol gibi dinsel inançları yansıtan ürünler Yassitepe Höyüğü merkezinde idari yapıların varlığını kanıtlamaktadır. Özellikle yapıların arka odalarındaki depolama sistemleri nedeniyle, Yassitepe Erken Tunç Çağ yerleşiminin artı ürünün de kontrol altına alınmaya çalışıldığı bir merkez olduğunu söylemek mümkündür. Buluntular ile bütünleşen etrafı surla çevrili kompleks yapılar, yöneticilere ait hem konut hem de yönetim birimi olabilir.

Bu bağlamda hiç şüphe yok ki, ithal obsidiyen ürünlerin varlığı bölgeler arası ilişkilerin anlaşılmasında ve sistemli bir ticaretin varlığını ortaya koymada önemli bir rol üstlenmektedir. Yontmataş buluntu topluluğuna bakıldığında Yassitepe'de hem Melos hem de Kapadokya obsidiyenin kullanılmış olduğu dikkat çekmektedir. Bu kaynaklar, Orta Batı Anadolu'yu Kiklad adaları ve Orta Anadolu'ya bağlamada önemli rol oynamaktadır. Bu farklı obsidiyen kaynaklarından elde edilen obsidiyenin varlığı denizel ve karasal ticaretin varlığını ortaya koymaktadır. Ele geçen buluntular değerlendirildiği zaman obsidiyenin yerleşime sistematik bir ticaret ağı kapsamında çekirdekler halinde getirilmiş olduğunu düşündürmektedir. Obsidiyen topluluğunun aksine *in-situ* durumda bulunan çakmaktaşı çekirdek, üretim artıkları ve taşımaları varlığı çakmaktaşı yongalamasının en azından bir kısmının yerleşim yerinde yapılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, kıyı batı Anadolu Erken Tunç Çağı yontmataş endüstrisinde genel anlamda teknolojik ve tipolojik tek tipliliğin varlığı bu dönemde yerleşimler arası ilişkilerin yoğunluğu hakkında da bilgi vermektedir.

Yassitepe'nin hemen yakınında yer alan Yeşilova Neolitik ve Kalkolitik yontmataş endüstrileri ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda, litik teknolojisinin Erken Tunç Çağı'nda önemli bir değişiklik göstermediği belirlenmiştir. Hem Yassitepe, hem de Yeşilova yontmataş endüstrileri, hammadde kullanımı, üretim teknikleri ve temel alet tipleri bakımından benzerlikler göstermektedir.

Hiç şüphe yok ki, Yassitepe'de ileride yapılacak olan kazılarda ele geçecek olan taş buluntular üzerinde yapılacak olan yeni çalışmalar ile birlikte hem Yassitepe, hem de Batı Anadolu bölgesinin Erken Tunç Çağı taş endüstrisi hakkında daha fazla bilgiye ulaşılabilecektir.

Kaynakça

Alp, S. 1965

“Güney-Batı Anadolu’da Bulunan Erken Bronz Çağına ait İdoller”, *Belleten* 29: 9-14.

Andrefsky, W. 1998

Lithics: Macroscopic Approaches to Analysis, Cambridge.

Aydingül, Ş. 2005

Tunç Çağın Gizemli Kadınları, İstanbul.

Baykal-Seeher, A. 1996

“Die Lithischen Kleinfunde”, A. Baykal-Seeher, J. Oblagen-Kauder (eds.), *Demircihöyük IV, Die Kleinfunde*, Mainz: 7-139.

Bergner, M. – B. Horejs – E. Pernicka 2009

“Zur Herkunft der Obsidianartefakte vom Çukuriçi Höyük”, *Studia Troica* 18: 249-272.

Bialor, P. G. 1982

“The Chipped Stone Assemblages from Emporio and from the Lower Cave at Ayio Gala”, S. Hood (ed.), *Prehistoric Emporio and Ayio Gala*, Vol. II, London: 699-711.

Bigazzi, G. – Z. Yeğingil – M. Oddone – P. Norelli – H. Erkanal – M. Topaksu 2008

“Studi di Provenienza di Manufatti di Ossidiana in Anatolia: Nuovi Dati da Insediamenti Costieri dell’Egeo”, A. Gueli (ed.), *Scienza e Beni Culturali. Atti del V Congresso Nazionale di Archeometria*, Siracusa: 474-482.

Bilgen, A. N. – Z. Bilgen – S. Çıraoğlu 2015

Seyiömer Höyük I, İstanbul.

Blegen, C. W. – J. L. Caskey – M. Rawson – J. Sperling 1950

Troy I. The First and the Second Settlements, Princeton.

Blegen, C. W. 1963

Troy and the Trojans, London.

Carter, T. 1997

“Blood and Tears: A Cycladic Case Study in Microwear Analysis. The Use of Obsidian Blades as Razors?”, M.A. Bustillo-A. Ramos-Millan (eds.), *Siliceous Rocks and Culture*. Madrid: 256-271.

Caymaz, T. 2006

“Aliağa-Helvaccıköy Bölgesi’nde bir Neolitik Yerleşimi: Arap Tepe”, *Arkeoloji Dergisi* 8: 1-11.

Derin, Z. 2006

“İzmir’den İki Yeni Prehistorik Yerleşim Yeri: Yassitepe Höyüğü, Çakallar Tepesi Höyüğü”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi* VII: 1-16.

2019

“İzmir’de 5 Bin Yıllık Yerleşim Alanı Yassitepe’de Yeni Keşifler”, H. Göncü- A. Ersoy- D.S.A. Tanriver (eds.), *Smyrna/İzmir, Kazı Araştırmaları III, İzmir Excavation and Research III*, İstanbul: 1-16.

Derin, Z. – F. Ay – T. Caymaz 2009

“İzmir’in Prehistorik Yerleşimi-Yeşilova Höyüğü 2005-2006 Yılı Çalışmaları”, *Arkeoloji Dergisi* XIII(1): 7-58.

Dinç, R. 1997

“Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 255-282.

Efe, T. 2003

“Batı Anadolu Tunç Çağı Uygarlığının Doğuşu”, *ArkeoAtlas* 2: 92-129.

2007

“The Theories of the ‘Great Caravan Route’ Between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia”, *Anatolian Studies* 57: 47-64.

Erkanal, H. – T. Özkan 1999

“1997 Baklatepe Kazıları”, *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı* I: 337-355.

Fındık, B – Z. Derin 2018

“Yeşilova Höyüğü Geç Neolitik Dönem Yontmataş Endüstrisi”, A. Baysal (ed.), *Anadolu Arkeolojisinde Taş Aletler. Teori, Metot, Pratik*, İstanbul: 211-228.

Georgiadis, M. 2008

“The Obsidian in the Aegean beyond Melos”, *Oxford Journal of Archaeology* 27 (2): 101-117.

Greaves, A. – B. Aksoy – A. Brown – N. Çağatay – P. Foss – N. Kolankaya-Bostancı – N. Macdonald 2014

“Çaltılar Archaeology Project 2014”, *Heritage Turkey* 4: 32-33.

Gurova, M. 2008

“Typology, Function, Use-wear and Context: Where is the Common Vision?”, L. Longo, N. Skakun (eds.), *“Prehistoric Technology” 40 Years Later: Functional Studies and the Russian Legacy Proceedings of the International Congress Veona (Italy), 20-23 April 2005*, Oxford: 539-543.

Günel, S. 2008

“Çine Tepecik Höyük’te bulunan idoller”, T. Tahran- A.Tibet- E.Konyar (ed.) *Muhibbe Darga Armağanı*, İstanbul: 251-260.

2014

“New Contributions Regarding Prehistoric Cultures in the Meander Region: Çine-Tepecik”, B. Horejs – M. Mehofer (ed.), *Western Anatolia before Troy. Proto-Urbanisation in the 4th Millennium BC? Proceedings of the International Symposium held at the Kunsthistorisches Museum Wien. Vienna. Austria. 21-24 November 2012*, Vienna: 83-103.

Hartenberger, B. – C. Runnels 2001

“The Organization of Flaked Stone production at Bronze Age Lerna”, *Hesperia* 70: 255-283.

Hekmann, J. J. 2003

The Early Bronze Age Cemetery at Chalandriani on Syros, Assen.

Herling, L. – K. Kasper – C. Lichter – R. Meriç 2008

“Im Westen nichts Neues? Ergebnisse der Grabungen 2003 und 2004 in Dedecik-Heybelitepe”, *Istanbuler Mitteilungen* 58: 13-65.

Hood, S. 1982

Prehistoric Emporio and Ayio Gala, Vol. II, London.

Joukowsky, M. S. 1986

Prehistoric Aphrodisias I, II, Louvain.

Kamil, T. 1982

Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia, Oxford.

Kolankaya-Bostancı, N. 2004

İzmir Bölgesi Prehistorik Dönemler Yontmataş Endüstrileri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

2008

“Ege Bölgesi’nde Obsidiyen Ticareti”, *Anadolu*, Ek Dizi No: 2: 147-164.

2011

“The Use of Obsidian in Coastal Western Anatolia during the Early Bronze Age”, V. Şahoğlu-P. Sotikopoulou (eds.), *Across. The Cyclades and Western Anatolia during the 3rd Millennium BC. Exhibition Catalogue*, İstanbul: 154-157.

2018

“Çine-Tepecik Höyük 2016 Yılı Yontmataş Endüstrisi”, 33. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı Dergisi*, Cilt 2: 145-160.

Korfmann, M. 1987

Demircihüyük: die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978, Mainz.

Korobkova, G. 1999

“The Blades with “Mirror-like” Polishing: Myth or Reality”, S.K. Kozłowski- H. G. K. Gebel (ed.), *Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent, and Their Contemporaries in Adjacent Regions. Proceedings of the Second Workshop on PPN Chipped Lithic Industries, Institute of Archaeology, Warsaw University, 3rd-7th April 1995*, Berlin: 18-20.

Kulaçoğlu, B. 1992

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi. Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul.

Lamp, W. 1936

Excavations at Thermi in Lesbos, Cambridge.

1937

Excavations at Kusura Near Afyon Karahisar I”, *Archaeologia* 86: 1-64.

Lloyd, S. – J. Mellaart 1962

Beycesultan I: The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels, London.

Lourquin, J. L. 1986

“Chipped Stone Analysis”, M.S. Joukowsky (ed.), *Prehistoric Aphrodisias, an Account of the Excavations and Artifact Studies*, Volume I, Rhode Island: 242-271.

Maliszewski, D. 1993

“Trojan Schematic Idols at Munich”, *Anatolian Studies* 48: 111-113.

Mellink, M. 1964

“Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1963”, *American Journal of Archaeology* 68: 269-278.

1966

“Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1965”, *American Journal of Archaeology* 70: 245-257.

Meriç, R. 1990

“1988 Yılı Alaşehir Kazısı”, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 11, 1: 179-190.

Milić, M. 2014

“PXRF Characterisation of Obsidian from Central Anatolia, the Aegean and Central Europe”, *Journal of Archaeological Science* 41: 285-296.

Momigliano, N. 2013

“Çaltılar Arkeoloji Projesi 2012. Çaltılar Archaeological Project 2012”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 11: 178-184.

Momigliano, N. – A. Greaves – T. Hodos – B. Aksoy – A. Brown – M. Kibaroglu – T. Carter 2011

“Settlement History and Material Culture in Southwest Turkey: Report on the 2008-2010 Survey at Çaltılar Höyük (northern Lycia)”, *Anatolian Studies* 61: 61-121.

Özsait, M. 2000

“1998 Yılı Harmanören (Göndürle Höyük) Mezarlık Kazısı”, *21. Kazı Sonuçları Toplantısı* 1: 371-380.

Pelegrin, J. 2012

“New Experimental Observations for the Characterization of Pressure Blade Production Techniques”, P.M. Desrosiers (ed.), *The Emergence of Pressure Blade Making. From Origin to Modern Experimentation*, New York: 465-500.

Renfrew, C. 1969

“The Development and Chronology of the Early Cycladic Figurines”, *American Journal of Archaeology* 73: 1-31.

1972

The Emergence of Civilization: the Cyclades and the Aegean in the Third Millennium BC, London.

Runnels, C. 1985

“The Bronze Age Flaked Stone Industries from Lerna. A Preliminary Report”, *Hesperia* 54: 357-391.

Sarı, D. 2012

“İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi”, *Masrop E-dergi* 7: 112-249.

Schwall Ch. – B. Horejs 2017

“Western Anatolian Impact on Aegean Figurines and Religion?”, B. Horejs (ed.), *Çukuriçi Höyük 1: Anatolia and the Aegean from the 7th to the 3rd Millennium BC.*, Vienna: 53-77.

Sotirakopoulou, P. 1998

“The Cyclades, the East Aegean and the Western Asia Minor: Their Relations in the Aegean Late Neolithic and Early Bronze Age”, H. Erkanal- H. Hauptmann-V. Şahoğlu-R. Tuncel (ed.), *Proceedings of the International Symposium. The Aegean in the Neolithic, Chalcolithic and the Early Bronze Age, October 13th-19th 1997, Urla-İzmir (Turkey)*, Ankara: 533-557.

Şahoğlu, V. 2005

“The Anatolian Trade Network and the Izmir Region During the Early Bronze Age”, *Oxford Journal of Archeology* 24 (4): 339-361.

Topbaş, A. 1994

“Seyitömer Höyüğü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı”, *IV. Müze Kurtarma Kazıları Sonuçları*: 297-310.

Torrence, R. 1979

“A Technological Approach to Cycladic Blade Industries”, J.L. Davis- J.F. Cherry (ed.), *Papers in Cycladic Prehistory*, Los Angeles: 66-86.

Unger-Hamilton, R. 1988

Method in Microwear Analysis, Prehistoric Sickles and Other Stone Tools from Arjoune, Syria, Oxford.

Warner, J. 1994

Elmalı-Karataş II, The Early Bronze Age of Karataş, Bryn Mawr College.

Neyir Kolankaya-Bostancı – Zafer Derin

**Yeğingil, Z. – M. Oddone – G. Bigazzi – H. Erkanal – N. Kolankaya-Bostancı –
V. Şahoğlu 2020**

“Chronological and Chemical Approaches to Obsidians from Bakla Tepe and Liman Tepe,
Western Anatolia”, *Journal of Archaeological Science: Reports* 32: 1-14.

Every Agora Needs a Fountain: The Early Roman Imperial Fountain on the Upper Agora of Sagalassos (SW Turkey)*

Peter TALLOEN** – Jeroen POBLOME***

Anahtar kelimeler: Su temini, Çeşme, Anıtsallaştırma, Sagalassos, Pisidia

Pisidia kenti Sagalassos'taki su tedarik ağı ve yönetimi nispeten iyi bilimekle birlikte son arkeolojik araştırmalar, bu tedarik ağının yalnızca ağın kendisini anlamamıza değil, aynı zamanda kentsel peyzaj üzerindeki etkisine de katkıda bulunan kalıntıları ortaya çıkardı. Yeni düzenlenen Sagalassos Yukarı Agorası üzerine inşa edilen Erken Roma İmparatorluk çeşmesi, geleneksel biçim ve yenilikçi şehir manzarasının birleşiminin sonucuydu. Yeni çeşme sadece şehir halkına su sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kentsel peyzaj içinde öne çıkan konumu sayesinde, şehrin sağladığı imkanların görsel bir ifadesini sunuyordu. Anıtsal çeşmenin inşası aynı zamanda halkın kullanımı ve suyun teşhir edilmesinde önemli bir değişime işaret ediyordu. Sonunda çeşme, mevcut anıtı yeni bir temsil şekliyle geliştirme niyetiyle, gelişen kentsel peyzajın bir parçası olarak yerini Antonine Çeşmesi'ne bırakmıştır.

Keywords: Water supply, Fountain, Monumentalization, Sagalassos, Pisidia

The water supply network and its management at the Pisidian city of Sagalassos (SW Turkey) are relatively well-known but recent archaeological research has uncovered further remains of this supply network which not only add to our understanding of the network itself but also of its impact on the cityscape. An Early Roman Imperial fountain built on the newly organised Upper Agora of Sagalassos was the result of the combination of traditional form and innovate city-scaping. The new fountain did not merely supply water to the urban populace. Through its prominent situation within the urban landscape it offered a visual statement of the amenities which the city provided. The construction of the monumental fountain also signalled an important change in the public use and display of water. In the end, the fountain gave way to the Antonine Nymphaeum, as part of a developing urban landscape with the intention to surpass the existing monument with a new template of representation.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 08.09.2020 Kabul Tarihi: 14.10.2020

İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 09.09.2020 Kabul Tarihi: 13.09.2020

** Assist. Prof. Dr. Peter TALLOEN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR32600 Isparta. E-mail: petertalloen@sdu.edu.tr ; Orcid ID: 0000-0001-9644-3073

*** Prof. Dr. Jeroen POBLOME, KU Leuven, Faculty of Arts, Department of Archaeology, Blijde Inkomststraat 21, B3000 Leuven. E-mail: jeroen.poblome@kuleuven.be ; Orcid ID: 0000-0002-7403-1921

Introduction¹

Since the beginning of settled life, installations related to water supply and storage are a common element for human communities. Wells and cisterns were a necessary presence in various types of settlements, both large and small. Generally, public fountains and water collection points connected to natural water sources or water channels were a basic constituent of water and public health management in the cities of the classical world (Crouch 1993). Monumental installations of water supply in the shape of fountain buildings or *nymphaea*, on the other hand, were far less so and, like other monumental buildings, reflect a choice of the community to invest in structures that fulfil a basic function in a manner that supersedes their utilitarian character (Richard 2012).

The water supply network and its management at the Pisidian city of Sagalassos (SW Turkey) have been the topic of several studies and are therefore relatively well-known (Owens 1995; Steegen *et al.* 2000; Martens 2001, 2006 and 2008; Waelkens 2016). Having said that, recent archaeological research has uncovered further remains of this supply network which not only add to our understanding of the network itself but also of its impact on the cityscape.

Based on the discovery of an Early Roman Imperial period water channel behind the late 2nd century CE so-called Antonine Nymphaeum on the Upper Agora of Sagalassos, as well as the reuse of elements of a Doric structure in the back wall of the same monumental fountain built in Corinthian order, M. Waelkens hypothesized the presence of a fountain on the square preceding the Antonine Nymphaeum (Waelkens 2016: 325). Control excavations carried out along the northern edge of the Upper Agora in 2017 corroborated his hypothesis by exposing the remains of this alleged fountain. Chronologically, it was to be the first of a series of monumental fountain buildings built on the squares and in other areas of public gathering at Sagalassos during the Roman Imperial period (Waelkens 2016). Together they constitute water supply on a monumental scale, not present anywhere else in the region of Pisidia (Martens 2008: 250 and n. 18).

The importance of the newly discovered building was more than the identification of yet another fountain, as it also informs on the new sense of monumentality that came to characterize the urban centre during the Early Roman Imperial period (Talloen – Poblome 2016: 121-135; Poblome, in press). Moreover, the fountain was found to be part of a whole series of public works related to water supply, including aqueducts and piped channels, constructed during the Early Roman Imperial period in the city and its territory.

¹ The study of the fountain on the Upper Agora was supported by the Research Fund of KU Leuven and the Research Foundation Flanders. The authors would like to thank the Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Turkey, its Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, and its representative Y. Yeşilyurt for the excavation permission, support and most appreciated aid during the 2017 fieldwork campaign.

Fig. 1. Plan of the Upper Agora of Sagalassos (situation 2017): 1) Early Roman Imperial fountain; 2) honorific columns; 3) the Antonine Nymphaeum (Sagalassos Project).

The aim of this article is to present the results of the soundings on the Upper Agora together with those carried out around the supply channel, and thus shed light on the construction of the first monumental fountain on a public square at Sagalassos and on the role the building played in the monumentalization of the city. Finally, it will discuss the dismantlement of the fountain and its replacement by the Antonine Nymphaeum.

The Hellenistic Agora

The Upper Agora of Sagalassos was the city's beating heart in matters of politics, religion and commerce (Talloon 2017; Beaujean – Talloon 2019; Fig. 1). The original, Hellenistic agora was a modest square of approximately 25m (E-W) by 40m (N-S) or 1000m² with a surface of beaten earth, adjoined to the east by the so-called Agora Building, both dating to the first half of the 2nd century BCE.

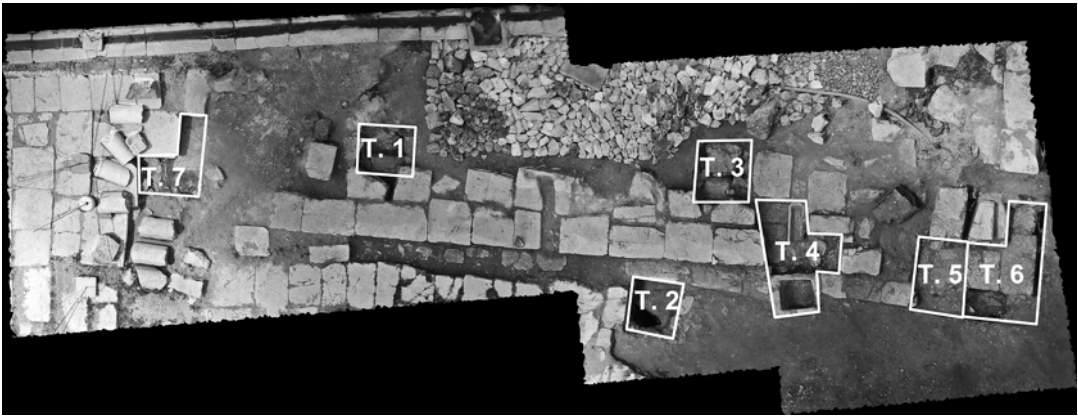

Fig. 2. Ortho-photo of the fountain remains on the Upper Agora with indication of the trenches (Sagalassos Project).

Fig. 3. Plan of the fountain remains on the Upper Agora (situation 2017, Sagalassos Project).

Only by the end of that century or early in the next one, additional monumental structures were built along the streets leading up to the agora from the northeast and southeast. The modest architectural decoration of these public buildings placed the emphasis on function rather than representation, serving the needs of the community (Talloe – Poblome 2016: 117-120; Poblome – Daems 2019). As the centre of civic life, agoras or their immediate vicinity often accommodated installations of public water supply, an important and necessary resource regulated and maintained by the state (e.g. Paga 2015). Although a fountain or other water provisioning point may well have been present on or near the Upper Agora of Sagalassos during the Hellenistic period, no indications of such structure have been found so far.

The Fountain and the Age of Monumentalization

Towards the end of the 1st century BCE, the Upper Agora was expanded considerably towards the west and north. These operations resulted in a substantial enlargement of the square which now reached its final trapezoidal form and maximum extent of 58-61 m (N-S) by 40 m (E-W) or 2380 m² (Talloon – Poblome 2016: 120-121). This extension of the agora was followed by a large-scale building programme during the Early Roman Imperial period (25 BCE – 68 CE) which lasted several decades and would drastically transform the outlook and character of the square, signalling the start of a veritable “age of monumentalization” at Sagalassos (Talloon – Poblome 2016: 121-135; Poblome, in press). To define this new square, and underline its importance for political processes more assuredly, four honorific Corinthian columns of about 11 m in height and carrying statues of benefactors were erected in the corners of the agora at the beginning of our era (Fig. 1.2). The columns not only emphasized the enlarged square, but they actually formed a rectangle, thus giving the trapezoidal agora a more regular appearance (Talloon – Poblome 2016: 123-124).

The highlight of the metamorphosis the agora underwent was a fountain built in the centre of the north side of the new square (Fig. 1.1). As part of the ongoing conservation programme of the agora pavement, the protective cover of the slabs in the northern part of the square, consisting of sand and gravel, was removed during the excavation and restoration campaign of 2017. This revealed the foundation blocks of a structure, situated ca. 3.5 m south of the Antonine Nymphaeum (Fig. 1.3), which had not been documented before. In order to determine the exact extent and nature of the structure, as well as to establish its chronological phases a total of 7 trenches were laid out over and around the building (Fig. 2).

The excavations revealed a rectangular structure with a width (east-west) of 16.30 m. Its actual length (north-south) could not be determined: while its east side could be exposed over a length 5.50 m before the foundation blocks disappear underneath the basin of the Antonine Nymphaeum, its western side wall could only be traced over 3.30 m to south of the same Nymphaeum (Fig. 3). This indicates that the building was not parallel to the later Antonine nymphaeum, but had a slightly more north-south orientation, corresponding to that of the newly created agora and associated buildings and monuments. Two rows of steps made of dry-laid rectangular limestone blocks were present along its entire southern face (trench 2). This was followed to the north by rows of irregular limestone slabs – constituting the floor of the building – which were later largely removed. Underneath the northern, upper row of steps and the slabs immediately behind it, lines of well-cut limestone blocks were present, set within a trench cut into the mother soil of ophiolitic clay. These foundation blocks could also be determined along the western (trench 7) and eastern edge (trench 6) of the building, while the area within contained a fill of large and medium-sized unworked limestone blocks (present in trenches 1 and 3).

Of the actual built-up structure, no remains were found *in situ*. Yet, among the slabs the presence of a stone-cut bed for a conduit leading south from the rectangular recess that most probably held a settling basin could be established in the centre of the structure. This set-up undoubtedly collected the overflow of one or more drawing basins and suggests that the latter was/were situated in the northern part of the structure, that could be identified as a fountain on the basis of this feature. A second settling basin, present on the southern edge of the eastern half of the building, was the result of a later modification of the water evacuation of the structure (trench 4). The drawing basin of the fountain would have been present at least 1.50m away from the southern edge of the building, judging by the length of the channel bed, thus ruling out a large open-air basin in the southern part of the building. Furthermore, the foundations of well-cut blocks present all along the contours of the building, compared to the fill of unworked limestone blocks in the central part, suggest that the weight of the building, possibly formed by a series of columns placed in front of the basin to support an overarching superstructure, was carried by the outer line, with an open space inside. These elements hypothetically imply the reconstruction of the general shape of the fountain as a *stoa*-like structure, consisting of a basin preceded by a colonnade. The back wall of the later Antonine Nymphaeum includes elements of a Doric frieze from (a) dismantled building(s). While it is possible that these *spolia* belonged to the original fountain building, as contended by Waelkens (2016: 325), this hypothesis cannot be ascertained. Having said that, the porticoes that came to surround the square on the west, south and east side shortly afterwards were equally in Doric order (Talloe – Poblome 2016: 129-131). These would have complemented the presumed Doric structure on the north side, sustaining visual regularity and architectural order.

The construction of the fountain can be securely placed in the first quarter of the 1st century CE. The ceramics retrieved from the foundation trenches of its substructure, as well as from the fill of limestone in the centre provided a *terminus post quem* in the beginning of our era. On the other hand, the slabs of pavement of the agora, laid out during the reign of Tiberius (14-37 CE; Talloe – Poblome 2016: 132-134) provide a *terminus ante quem* for its construction, as they were placed against the already present steps of the fountain at a slightly higher level.

Monumental fountains of this type were nothing new in the Roman Imperial period. *Stoa*-like structures provided with lionhead spouts or drawing basins are known in Anatolia since Hellenistic times. At other sites such “Hallenbrunnen” are generally small structures, only a couple of meters wide.² The Doric fountain-house constructed in the eastern residential quarter of Sagalassos around the same period belonged to the same

² See, for instance, the Hellenistic examples at Ephesos (Thur 2020: 401-402), Magnesia ad Maeandrum (Richard 2012: 122 cat. n° 49) and Kaunos (Richard 2012: 271 n° 45).

Fig. 4. *View of the Doric fountain-house at Sagalassos from the south (Sagalassos Project).*

category (Richard 2012: 276 cat. n° 64; Waelkens 2016: 323-324).³ It took the form of a U-shaped structure (10.9 x 7.73m) with drawing basins behind a parapet supporting Doric columns and their entablature, and carrying a protective roof on three sides of a central courtyard; all in all representing a fountain-house in the Greek tradition (Fig. 4). With their fairly modest dimensions and generally a-centric location these fountains do not qualify as prestige projects (Thür 2020: 403).

The fountain on the Upper Agora was therefore not the only monumental fountain to be constructed at Sagalassos around this time, but the former was clearly designed on a different spatial concept than the fountain-house in the eastern residential area. Whilst the construction of the latter building was monumental, its design was practical and functional, and was intended primarily to provide clean, running water from the local natural source. Tucked away in the mountain slope, it was not meant to serve as a monumental backdrop for an open space. Even if the fountain on the Upper Agora falls into the same traditional typological category, with a width of 16.30m it was substantially larger than its eastern counterpart. More importantly, situated exactly in the middle of the north side, it dominated the axial lay-out of the new Upper Agora as its centrepiece and architectural backdrop. The architectural guiding principles of symmetry, axiality and frontality, typical of Roman building and the lay-out of public squares (Frakes 2014), are clearly manifested in this fountain. In its design the building combined functional with

³ For a similar, originally Hellenistic spring house in the residential quarter of Ariassos in southern Pisidia see Owens 2005: 32.

representational aspects: providing the citizens of Sagalassos with fresh drinking water and at the same time creating a monumental façade for the northern side of the newly refurbished agora. The monument also embodied a rather profligate use of water in urban space. In this sense it reflects a new, Roman attitude towards water: not merely used for utilitarian purposes but also exploited for luxury, enjoyment and the creation of a sentiment of *urbanitas* (Feldman 2014).

Perhaps the fountain on the Upper Agora can be identified with the *krene* or fountain mentioned in an Early Roman Imperial inscription on what appears to be a Doric architrave found reused as *spolia* in the so-called Urban Mansion in the southeastern residential area of the city (Eich *et al.* 2018: n° 72). According to the text, this fountain was constructed by Admon, son of Troilos, an *agoranomos* or overseer of the market. It would certainly be appropriate for a civic official such as the *agoranomos* in an age characterized by elite munificence to provide the square with a fountain, a source of high quality drinking water for the crowds frequenting the enlarged agora, and at the same time gather public support, even if such examples of benefaction are not that frequently attested.⁴ In any case, the inscription illustrates that public water supply was high on the agenda of civic officials at Sagalassos during this period.

For the Early Roman Imperial period several fountains are attested on public squares in Asia Minor.⁵ The new fountain building on the agora of Sagalassos may have been inspired by the early 1st century CE fountain built at the nearby Roman colony of Pisidian Antioch (Mitchell – Waelkens 1998: 175-199; Owens – Taşlıalan 2008; Richard 2012: 276 n° 63). With the establishment of the Roman colony during the reign of emperor Augustus (27 BCE - 14 CE), the pre-existing city was extensively remodelled. The street system generally conformed to the arrangements of Roman town planning and a portfolio of new urban buildings was developed, including a monumental fountain (Owen – Taşlıalan 2008: 302). Although this fountain belonged to the same Pi-shaped type of the Doric fountain at Sagalassos, it too was executed on a more monumental scale, like the fountain on the Upper Agora. The basic structure of the building, with an impressive length of 27.20m and a width of 10.70m consisted of a Pi-shaped podium supporting an upper façade. In its first building phase, the fountain took the shape of a Doric fountain-house provided with four basins sheltered behind colonnades and a paved courtyard in the middle. Perhaps more importantly in terms of the present study, it fronted the northern end of the city's *Cardo Maximus* – the city's main north-south arterial street – the final part of which was made wider to form an elongated square. The fountain house

⁴ Zuiderhoek 2009: 79 fig. 5.2 lists only two epigraphically attested examples of fountains on a total of 176 buildings donated by officials and benefactors in Asia Minor.

⁵ See, for example, the nymphaeum bordering the plaza near the temple of Zeus at Cilician Diokaisareia (Richard 2012: 264 n° 25); the Hydreion on the plaza at the upper end of the Embolos at Ephesos (idem: 266 n° 33); and the omega-shaped fountain on the square in front of the sanctuary of Demeter at Pergamon (idem: 273 n° 54).

faced southwards across an elongated public square, creating a similar vista like the one of the Upper Agora at Sagalassos. Located close to one of the entrances to the city, the fountain not only offered the visitor refreshment upon entering Pisidian Antioch, but it also made an important statement on the facilities which the city provided. At the same time, with the backdrop of the mountains behind, it created an imposing vista when viewed along the *Cardo Maximus* (Owens – Taşlıalan 2008: 303).

The Water Supply of the Fountain

During the campaigns of 2009 and 2010, archaeological excavation and documentation of the back parts of the Antonine Nymphaeum was required in order to prepare the final stage of the anastylosis programme of the monument.⁶ Although structurally not connected to the remains of the fountain attested on the Upper Agora, the excavation of parts of an east-west oriented retaining wall in the terrace behind the back wall of the Antonine Nymphaeum could be of importance in this context. The wall was constructed of dry-laid limestone blocks, with the larger stones mostly in the lower courses of the wall. A construction trench cut into the bedrock of ophiolitic *mélange* ran parallel to the wall, containing mostly 1st century BCE pottery sherds, providing a chronological indication for the construction of this terracing wall. No information could be obtained on how the front side of the terracing wall looked like. Whether this wall can be seen as part of the aforementioned enlargement operations of the Upper Agora delineating the northern extent in this period and/or as part of the site preparations for the construction of the Early Roman Imperial fountain on the agora remains unclear.

Fig. 5. *View of the 2010 excavations to the north of the Antonine Nymphaeum, with the water channel constructed on top of the earlier terracing wall on the left side (Sagalassos Project).*

⁶ The excavation campaigns of 2009 and 2010 were directed by Marc Waelkens (KU Leuven). Hendrik Uleners was in charge of the 2009 excavations in this area, as was Elizabeth Murphy in 2010 (Waelkens *et al.* 2012: 242).

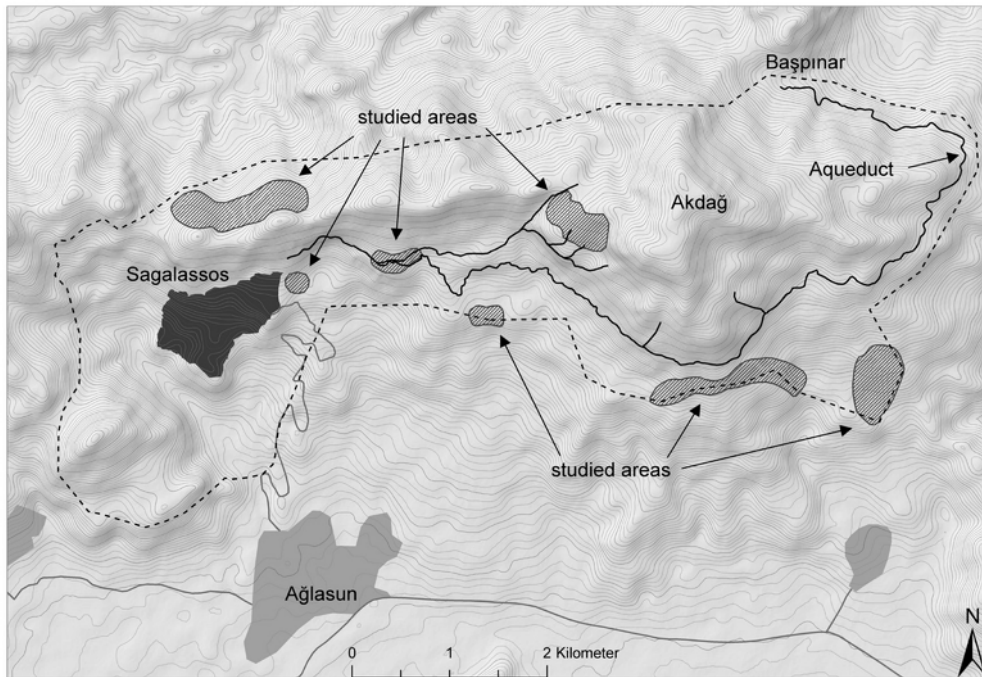

Fig. 6. Map of the Ağlasun Dağları mountain range with indication of the aqueducts on its slopes (situation 2012, Sagalassos Project)..

Of special interest here is the fact that the upper part of the retaining wall appears to have been partially dismantled in order to carry a water channel (Fig. 5). This was a fairly substantial feature, built with heavily mortared limestone, running east-west and measuring ca. 1.5 m in height and ca. 1 m in width. No information is available on how the interior of the channel looked like. Its eastern end was seemingly dismantled. In any case, this water channel was constructed in Early Roman Imperial times according to the pottery in its construction fill. The excavated and preserved parts were sloping downwards towards the west, but whether such was originally the case remains unclear as the lower sections of the channel seem to have subsided. Notable in this context is that the construction of this east-west channel cut across an earlier north-south oriented water channel made of mortared limestone rubble and put this beyond use. Clearly, the zone of the terrace overlooking the Upper Agora from the north was planned to contain water provisioning infrastructure of sufficient size to cater water to a public fountain, almost certainly the fountain described above. This zone was finished by arranging a street level covering the aforementioned water channels. No slabs or other form of permanent cover were encountered, while the substrate of the street contained 1st century CE pottery sherds, providing a *terminus post quem* for its arrangement.

Remains of two other water channels, built of mortared bricks, were found on top of the street surface, one carrying water from the northwest running into the other bringing

water from the east. The latter, as well as the section where both channels join, form the water supply system of the later Antonine Nymphaeum, and are therefore not of relevance here. The further sections of the northwestern channel could be of relevance, however. The protective coating on the outside was constructed of mortared limestone rubble and the fill that covered the channel contained pottery sherds datable to the second half of the 1st century CE. Even though unravelling the chronological detail of each construction/maintenance phase of water provisioning infrastructure is difficult, it seems clear that modifications were executed to the water supply system of the Early Roman Imperial fountain on the Upper Agora during its lifespan.

The limits of the area available for excavations, the later interventions in function of the Antonine Nymphaeum in this zone, as well as its general functioning as an ancient street inhibited gathering more information on the remains of these mortared rubble water channels. The direction of the channels, their position in a presumed water distribution network, nor their points of origin are known at this time. It can also not be established whether these channels were fed by one or more natural water sources within the built-up urban zone, or whether the water supply had to be brought in from further away. Both options are possible. Sagalassos is located in a zone where the permeable limestone of the surrounding mountains overly more impermeable deposits of ophiolitic *mélange* and *flysch* deposits, with numerous springs at the interface (Paulissen *et al.* 1993; Steegen *et al.* 2000). The fountain-house in the eastern districts of Sagalassos, for example, put one of such sources to use.

Yet, as a result of the important urbanization programme attested at Early Roman Imperial Sagalassos, as well as the re-allocation and expansion of the local Potters' Quarter, and the presumed contemporary urban demographic increase (Poblome 2020), at some point the natural water sources available within the urban area will no longer have been sufficient and their water supply was augmented with the construction of aqueducts, importing large quantities of water into the city. Aqueduct systems were discovered to the east and west of Sagalassos. In the west, three water sources were found which could be connected with preserved stretches of rock-cut channel or terracotta pipeline carried by a dry limestone wall. One of these entered into city in the area of the Northwest Heroon and could be followed to its source just below the pass of the Late Ottoman road to Isparta (Owens 1995: 97-98). Although no datable evidence is available on this aqueduct, its position in the landscape makes it a candidate for the supply of the fountain and/or the Antonine nymphaeum on the Upper Agora.

On the east side, two branches with rock-cut channels of what could be one aqueduct system entered the city from Eastern Suburbium. This position is high enough to have reached most parts of the upper city of Sagalassos, including the area of the Upper Agora. A water source for these eastern branches was suggested by E. Owens (1995: 92) at the junction of the Ağlasun Dağları and the adjoining Akdağ. An unpublished 2012 survey aimed to locate and document archaeological features on the mountain flanks of

the Ağlasun and Akdağ Dağları resulted in the discovery of the main source feeding this eastern aqueduct system, the basin capturing and distributing this spring, as well as many newly discovered preserved sections of the channel (Fig. 6). Including all its branches this eastern aqueduct was arranged over a total length of 24.5km. Even though other springs on the flanks of the Akdağ were tapped and helped feed the water supply, its main source – aptly called Başpınar – was discovered on the northern side of this mountain at 1,710 m asl. The water from the spring at Başpınar was captured through three constructed outlets into a large stone-built collector-basin of 1.8m by 9.5m. From there the water was conveyed by means of a rock-cut aqueduct. The rock-cut sections of the aqueduct had inner dimensions of 0.6m wide and 0.9m deep, with ledges on both sides to hold cover slabs or tiles. These dimensions remain the same all the way down the aqueduct which indicate, apart from the obvious strength of the source, that the spring of Başpınar provided the bulk of the water for the eastern aqueduct.

Direct evidence for dating the initial construction of the eastern aqueduct is scarce. Its channel through Eastern Suburbium was exposed in two excavations (Martens 2008: Fig. 2), with some Roman Imperial or Late Roman sherds stuck in the hydraulic mortar. Not only is the chronological span of these sherds too wide, but aqueducts and their mortar lining needed maintenance and repair works, preventing the chronological precision required to allocate the period of construction of this facility in time. In any case, an elaborate supply system was in place for the various monumental fountains of Sagalassos.

The Fountain as a Water Distribution Point

The fountain on the agora was not the end point of this water supply network as the building also functioned as a distribution point for channels built of terracotta water pipes. As mentioned above, the overflow of the fountain basin(s) was evacuated by a central channel, probably leading to one or more settling basins from which at least three water channels consisting of terracotta pipes departed. Two of them were uncovered during soundings executed underneath the pavement in the eastern half of the agora (Talloe – Poblome 2016: 131-132; Fig. 7). The exposed water channels, running towards the south and southeast respectively, consisted of terracotta pipes with a length of 0.55m and a diameter of 0.27m, which were connected with lime mortar. Ceramics from the cover and the fill of the trenches in which the water conduits were placed could be attributed to the first half of the 1st century CE. As they were covered by the pavement of the agora, dated to the reign of emperor Tiberius, the water channels of terracotta pipes can also be considered to date to the first quarter of the 1st century CE.

In the fill of the construction trench of the water channel built of mortared rubble limestone and evacuating the overflow of the later Antonine Nymphaeum towards the southwest, numerous fragments of similar terracotta water pipes and lime mortar fragments were found (Talloe – Poblome 2016: 135-136). These suggest the presence of an

Fig. 7. Terracotta water channel underneath the pavement of the Upper Agora (Sagalassos Project).

earlier terracotta conduit, similar to the ones mentioned above, in the western part of the square as well. Due to this piped water supply to different parts of the urban grid, water could be made available at other points in town for the urban population.

The Dismantlement of the Fountain

Eventually, the fountain building was dismantled and replaced by the Antonine Nymphaeum, stylistically dated based on the study of the architectural decoration to the reign of emperor Marcus Aurelius (161-180 CE; Fig. 8). This monumental fountain, with a length of 27.70m and a width of 3.94m, consisted of a single-story aediculated façade provided with a central niche, surrounded by four tabernacles, all sheltering statues, above a tall podium with a large basin in front, flanked by two lateral *aediculae*. The basin was supplied by the channels of mortared bricks mentioned above, via a cascade-shaped inlet inserted in the central niche of the fountain (Richard 2012: 277 n° 67).

The construction of a new water channel for the evacuation of the overflow of the basin of the Antonine Nymphaeum around the middle of the 2nd century CE cut through the western extremity of the former fountain on the agora, putting it effectively out of use. This provides a *terminus ante quem* for the abandonment of the earlier fountain. As mentioned above, the channel also replaced the former conduit of terracotta pipes on the west side of the agora. The terracotta channels on the east side, however, survived the change and remained in use until the later 4th or even 5th century CE, as suggested by

Fig. 8. View of the Antonine Nymphaeum from the southeast (Sagalassos Project).

their fill (Talloen – Poblome 2016: 138-139). The fountain building itself was completely dismantled up to the level of its foundations and part of the building material may have ended up in the back wall of the Antonine Nymphaeum as *spolia*, as suggested above. Its substructure was partly reused as pavement in the northern part of the square as the new fountain, although substantially wider, was not as long as the old one, and thus required less space of the agora, leaving some of the remains of its predecessor exposed. In time those remains were covered by levelling deposits, laid out for the construction of a new sewage channel in the 6th century (Talloen – Poblome 2016: 145-146), obliterating the last traces of a building that once was the splendour of the agora.

In spite of its monumentality, the austere forms of the alleged Doric façade of the original fountain may have become too plain for the new aesthetic demands of the 2nd century CE, dominated by the exuberant Corinthian style, the architectural staple of Roman Imperial architecture (Thomas 2007). Moreover, as a “Hallenbrunne” the fountain was still essentially a functional building aimed at providing clean water which did not offer sufficient possibilities for representation, something which the aediculated façade of its successor did. The architectural design and furnishing of the new fountain could serve as vehicles for communal status display and expression of identities through sculptures of deities and members of the elite, something that would not or only partly have been possible in the original design of the plain Doric structure.

At Pisidian Antioch too, the fountain house at the northern end of the *Cardo Maximus* underwent extensive refurbishment (Owens – Taşlıalan 2008: 307-309). The renovations involved a radical change to the design of the building. The renovations turned the porch into a large uncovered water reservoir to the rear with a narrower basin in front from which water could be drawn. The redevelopment of the building converted the original fountain-house into an ornately decorated nymphaeum, in which accessibility to the water and water quality itself became less important than the open display of the water in a highly embellished public building for aesthetic purposes. Architectural pieces of its embellished superstructure suggest a date in the 2nd century CE for this renovation, possibly during the reign of emperor Hadrian (Owens – Taşlıalan 2008: 309).

Conclusion

The Early Roman Imperial fountain on the newly organised Upper Agora of Sagalassos was the result of the combination of traditional form and innovate city-scaping. The fountain and the construction programme it was part of, potentially illustrate the adoption of certain Roman architectural concepts (symmetrical lay-out, fountains as vista) and building types (aqueducts) during the transitional period of the Early Roman Empire which was characterised by continuity and change (Lohner-Urban – Quatember 2020).

The new fountain did not merely supply water to the urban populace. Through its prominent situation within the urban landscape it offered a visual statement of the amenities which the city provided. The construction of the monumental fountain also signalled an important change in the public use and display of water. The construction of the fountain building on the Upper Agora is emblematic for the new use of water in the urban landscape of Sagalassos during the Early Roman Imperial period, as an element of recreation and architectural decoration.

In order to meet these new public and recreational demands for water, it was necessary to supplement the on-site sources by conducting more water from outlying natural water sources into the city. The construction of the aqueducts and the establishment of a water supply network thus had a significant impact on the physical development of the city, as well as its cultural evolution. Such vast supply networks in turn implied territorial control and exploitation, undoubtedly putting stress on the city-countryside relations. Monumentalization of the towns of Roman Imperial Asia Minor was in large part the result of programmes of intensification of agriculture and/or the exploitation of larger areas (Poblome – Willet, in press).

In the end, the fountain gave way to the Antonine Nymphaeum, as part of a developing urban landscape with the intention to surpass the existing monument with a new template of representation.

References

Beaujean, B. – P. Talloen 2019

“What’s an agora?”, J. Poblome, E. Torun, P. Talloen, M. Waelkens (eds.), *Meanwhile in the Mountains: Sagalassos*, Istanbul: 109-121.

Crouch, D. 1993

Water Management in the Ancient Greek Cities, Oxford.

Eich, A. – P. Eich – W. Eck 2018

Die Inschriften von Sagalassos (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 70), Bonn.

Feldman, C. 2014

“Urban Water Supply in Roman Cities and its Impact on the West”, *The Middle Ground Journal* 9: 1-14.

Frakes, J. F. D. 2014

“Fora”, R. B. Ulrich, C. K. Quenemoen (eds.), *A Companion to Roman Architecture*, Chichester: 248-263.

Lohner-Urban, U. – U. Quatember (eds.) 2020

Zwischen Bruch und Kontinuität / Continuity and Change: Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römischen Kaiserzeit / Architecture in Asia Minor during the Transitional Period from Hellenism to the Roman Empire (Byzas 25), Istanbul.

Martens, F. 2001

“Urban water management at Sagalassos: Studying urban development from a hydrological perspective”, K. Demoen (ed.), *The Greek City from Antiquity to the Present: Historical Reality, Philosophical Concept, Literary Representation*, Leuven: 49-86.

2006

“The diachronic research of urban water management at Sagalassos (SW Turkey)”, G. Wiplinger (ed.), *Cura aquarum in Ephesus: Proceedings of the Twelfth International Congress on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region, 02/10 – 10/10/2004*, Leuven: 165-174.

2008

“Abundance and shortage of water at Sagalassos”, C. Ohlig (ed.), *Cura Aquarum in Jordanien: Beiträge des 13. Internationalen Symposiums zur Geschichte der Wasserwirtschaft und des Wasserbaus im Mediterranen Raum, Petra/Amman 31. März – 9 April 2007 (Schriften der Deutschen Wasserhistorischen Gesellschaft 12)*, Siegburg: 247-262.

Mitchell, S. – M. Waelkens 1998

Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments, London.

Owens, E. 1995

“The aqueducts of Sagalassos”, M. Waelkens – J. Poblome (eds.), *Sagalassos III: Report on the Fourth Excavation Campaign of 1993 (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 7)*, Leuven: 91-113.

2005

“The Ariassos aqueduct and cultural developments in Roman cities in Asia Minor”, *Mediterranean Archaeology* 18: 31-39.

Owens, E. – M. Taşlıalan 2008

“The fountain-house at Pisidian Antioch and the water supply of the Roman colony: changes in water management and use”, C. Ohlig (ed.), *Cura Aquarum in Jordanien: Beiträge*

des 13. Internationalen Symposiums zur Geschichte der Wasserwirtschaft und des Wasserbaus im mediterranen Raum, Petra/Amman 31. März – 9 April 2007 (Schriften der Deutschen Wasserhistorischen Gesellschaft 12), Siegburg: 301-312.

Paga, J. 2015

“The Southeast Fountain House in the Athenian Agora”, *Hesperia* 84: 355-387.

Paulissen, E. – J. Poesen – G. Govers – J. De Ploey 1993

“The Physical Environment at Sagalassos (Western Taurus, Turkey): A Reconnaissance Survey”, M. Waelkens – J. Poblome (eds.), *Sagalassos II: Report on the Third Excavation Campaign of 1992 (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 6)*, Leuven: 229-247.

Poblome, J. 2020

“La Sagalassos romaine, avancées récentes de la recherche”, R. Gonzalez-Villaescusa – G. Traina – J.-P. Vallat (eds.), *Les mondes romains. Questions d'archéologie et d'histoire*, Paris : 427-440.

In press

“Digging markets at Early Roman Imperial Sagalassos”, *Philippika. Marburger altertumskundliche Abhandlungen: vol. 100*. Presented at the Market(s)-Market Buildings-Market Squares colloquium, Kassel, 26-28 February 2019.

Poblome, J. – D. Daems 2019

“Once upon a Sagalassos: a story about origins and emergence”, J. Poblome – E. Torun – P. Talloen – M. Waelkens (eds.), *Meanwhile in the Mountains: Sagalassos*, Istanbul: 59-69.

Poblome, J. – R. Willet, In press

“Do economic activities impinge on Roman urban matrices in Asia Minor? A new style/function debate”, *Space, Movement and the Economy in Roman Cities in Italy and Beyond*. Presented at the Space, movement and the economy in Roman cities in Italy and beyond, Porto Recanati and Treia, 12-14 Sep 2018.

Richard, J. 2012

Water for the City, Fountains for the People. Monumental Fountains in the Roman East: An Archaeological Study of Water Management (Studies in Eastern Mediterranean Archaeology 9) Turnhout.

Steegen, A. – K. Cauwenberghs – G. Govers – M. Waelkens – E. J. Owens – P. Desmet 2000

“The water supply to Sagalassos”, M. Waelkens – L. Loots (eds.), *Sagalassos V: Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1996 and 1997 (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 11A)*, Leuven: 635-650.

Talloen, P. 2017

“Pisidian-Greek-Roman: Acting out communal identity on the Upper Agora of Sagalassos”, *Colloquium Anatolicum* 16: 199-216.

Talloen, P. – J. Poblome 2016

“The 2014 and 2015 control excavations on and around the Upper Agora of Sagalassos: The structural remains and general phasing”, *Anatolica* 42: 111-150.

Thür, H. 2020

“Brunnenanlagen und Wasserversorgung in Ephesos in Hellenistischer und frühromischer Zeit”, U. Lohner-Urban – U. Quatember (eds.), *Zwischen Bruch und Kontinuität / Continuity and Change: Architektur in Kleinasien am Übergang vom Hellenismus zur römischen Kaiserzeit / Architecture in Asia Minor during the Transitional Period from Hellenism to the Roman Empire (Byzas 25)*, Istanbul: 399-417.

Thomas, E. 2007

Monumentality and the Roman Empire: Architecture in the Antonine Age, Oxford.

Waelkens, M. 2016

“Sagalassos, City of Water: Urban Water Supply from approximately 100 BC to approximately AD 200”, G. Wiplinger (ed.), *De aquae ductu atque urbium Lyciae Pamphyliae Pisidiae: The Legacy of Sextus Julius Frontinus*, Leuven: 323-336.

Waelkens, M. et al. 2012

“Sagalassos 2010 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, Ankara: 239-265.

Zuiderhoek, A. 2009

The Politics of Munificence in the Roman Empire: Citizens, Elites and Benefactors in Asia Minor, Cambridge.

Karaz-/Kura-Aras-/Khirbet Kerak- Kültür Olgusu ve Tarihöncesi Bölgelerarası İlişkiler*

H. Gönül YALÇIN**

Keywords: Karaz / Kura-Araxes / Khirbet Kerak Culture, Intercultural Dynamics, Late Chalcolithic, Early Bronze Age, Socio-Economic Interactions, Raw Materials.

From today's point of view, the origins of Karaz / Kura Aras / Khirbet Kerak culture and its dispersal to Transcaucasia, Eastern Anatolia, Northwest Iran, Syro-Mesopotamia as well as to the Levant can be explained through the intercultural dynamics in the Late Chalcolithic Period and the Early Bronze Age. In these periods, this culture influenced the cultural dynamics in Central Anatolia either. The transhumant lifestyle possibly preferred because of the socio-economic reasons and trade as an outcome played probably an important part in these dynamics. Due to this evidence, we may assess this long-lived culture as a phenomenon that took shape because of the social, economic and religious interactions between the regions mentioned above in the course of many centuries. The trade with raw materials was probably the main reason of this culture's dispersal.

Anahtar Kelimeler: Karaz / Kura-Aras, Khirbet Kerak Kültürü, Kültürlerarası Devinimler, Geç Kalkolitik, İlk Tunç Çağı, Sosyo-Ekonomik etkileşim, Hammaddeler.

Günümüz bakış açısıyla, Karaz / Kura Aras / Khirbet Kerak Kültürü'nün kökeni ile Transkafkasya, Doğu Anadolu, Kuzeybatı İran, Suriye-Mezopotamya ve Levant Bölgesi'ne yayılması Geç Kalkolitik ve İlk Tunç çağlarında yaşanan bölgelerarası devinimlerden kaynaklanan kültürel etkileşimle açıklanabilir. Söz konusu çağlarda, Karaz Kültürü Orta Anadolu kültürleri ile de etkileşim içindeydi. Sosyo-ekonomik nedenlerle sürdürülen olası göçebe yaşam biçimi ve bunun sonuçlarından olan ticaret, bu kültürel etkileşimlerde önemli bir rol oynamış olmalıdır. Bu uzun soluklu kültürü yukarıda sıraladığımız bölgeler arasında, yüzyıllar boyunca şekillenen sosyal, ekonomik ve dinsel-inançsal ilişkilerden yola çıkarak şaşırtıcı bir olgu olarak tanımlamak uygundur. Doğal ürünler ve hammadde ticareti kültürün yayılmasının ana nedeni olmalıdır. Önemli hammaddeler arasında metal yer alır.

* Birinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 22.10.2020 Kabul Tarihi: 21.11.2020

İkinci Hakeme Gönderilme Tarihi: 20.11.2020 Kabul Tarihi: 08.12.2020

** Dr. H. Gönül YALÇIN, Archäometallurgie, Deutsches Bergbau-Museum Bochum, Herner Strasse 45, 44797 Bochum. Goenuel.Yalcin@bergbaumuseum.de ; Orcid ID: 0000 0002 4559 7790

Giriş

Geç Kalkolitik ile İlk Tunç çağlarına tarihlenen ve başta kendine özgü çanak çömleği olmak üzere, mimarisi ve küçük buluntuları yoluyla arkeolojik kontekstlerde kolayca ayırt edilebilen Karaz Kültürü karmaşık bir kültür bütünüdür. Anadolu ayağını oluşturur. Özellikle Doğu Anadolu'da çok yaygın olan ve etki alanının Güneydoğu Anadolu'ya da ulaştığı anlaşılan Karaz ve ait olduğu bütün, bilinen en uzun soluklu tarihöncesi kültürler arasında yer alır (Fig. 1).

Keramik yoluyla 19. yüzyılın sonunda ilk gözlemlendiği, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da kapsayan Transkafkasya'da Kafkasya'nın Eneolitik Kültürü ve Kura-Aras Kültürü, Azerbaycan ve Kuzeybatı İran'da Erken Transkafkasya ya da Yanık Kültürü, 20'li yıllarda saptandığı Filistin ve sonraları İsrail'de Khirbet Kerak olarak adlandırılan bu kültürün başlangıcı yaklaşık MÖ 4. binyılın ikinci yarısına tarihlendirilir (Burney – Lang 1971: 44; Yalçın 2012: 21, 23; Sagona 2014b). MÖ 3. binyıl boyunca giderek söz konusu bölgelere yayılan kültürden, Doğu Anadolu'da varlığını MÖ 2. binyılın başlarında da sürdürmüş olması nedeniyle, bölgeler ve kültürler arası şaşırtıcı bir olgu şeklinde söz etmek uygun düşer (Sagona 2000: 330; Yalçın 2012: 23; Işıklı 2015: 242).

Ortak paydası benzer özellikte arkeolojik kalıntılar olan bu kültürün yerleşim alanları Kura, Aras, Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin ya da kollarının suladığı ova ve sıradağların arasında kalan yaylalar, dağ yamaçlarında yerleşmeye uygun, korunaklı ve verimli arazilerdir. Araştırmacılar bu kültüre dahil insan topluluklarının erken dönemlerde göçer ya da yarı göçer olduklarını, Transkafkasya, Doğu Anadolu ve Kuzeybatı İran çekirdek bölgelerinde hareket ettiklerini ve bu sayede kültürler arası ilişkiler kurduklarını, zamanla da yerleşik düzene geçtiklerini düşünmektedir (Frangipane 2014; Sagona 2014a: 42). Kültürün Güneydoğu Anadolu ve Levant'a dek yayılmış olması izlenen rotalar ile bölgeler arası sosyo-ekonomik dinamiklerin işleyişiyle ilgili savların üretilmesine yol açmıştır. Son zamanlarda kültürün erken ve son dönemlerinde Orta Anadolu ile olan ilişkileri de yeniden gündeme gelmektedir (Çalışkan Akgül 2012; Frangipane 2012, Greenberg – Palumbi 2015).

Kültürün erken dönemlerinde dalörgü tekniğiyle kerpicin bir arada kullanıldığı, kazık delikli, yuvarlak ya da yuvarlatılmış dörtgen planlı konut mimarisi ile karşılaşılır. Bu mimarinin hayvancılıkla uğraşan konar göçerlerin yaşam biçimini yansıttığı varsayılabilir. Ancak İlk Tunç Çağı'nın ilerleyen evrelerinde mimaride de bir değişim olduğu, yayılım alanlarının coğrafi ve sosyal koşullarına göre, örneğin Doğu Anadolu'da, Keban Bölgesi'nde dörtgen kerpiç, hatta iki katlı mimariye geçildiği, Altınova'da Norşuntepe'den de bilindiği gibi, "artı ürünün" depolandığı büyükçe merkezlerin oluştuğu ve özellikle Anadolu'daki yerleşimlerin tahkimat duvarlarıyla korunduğu anlaşılmaktadır (Yalçın 2012: 26-28, 30, 31) (Fig. 2). Bu değişim sürecinde Doğu Anadolu'da, örneğin Keban Bölgesi ve Malatya Ovası'nda, Son Kalkolitik Çağ'dan itibaren farklı kültürleri yansıtan insan topluluklarının zaman zaman bir arada yaşamış olmaları ve bu nedenle bir kültür alışverişi

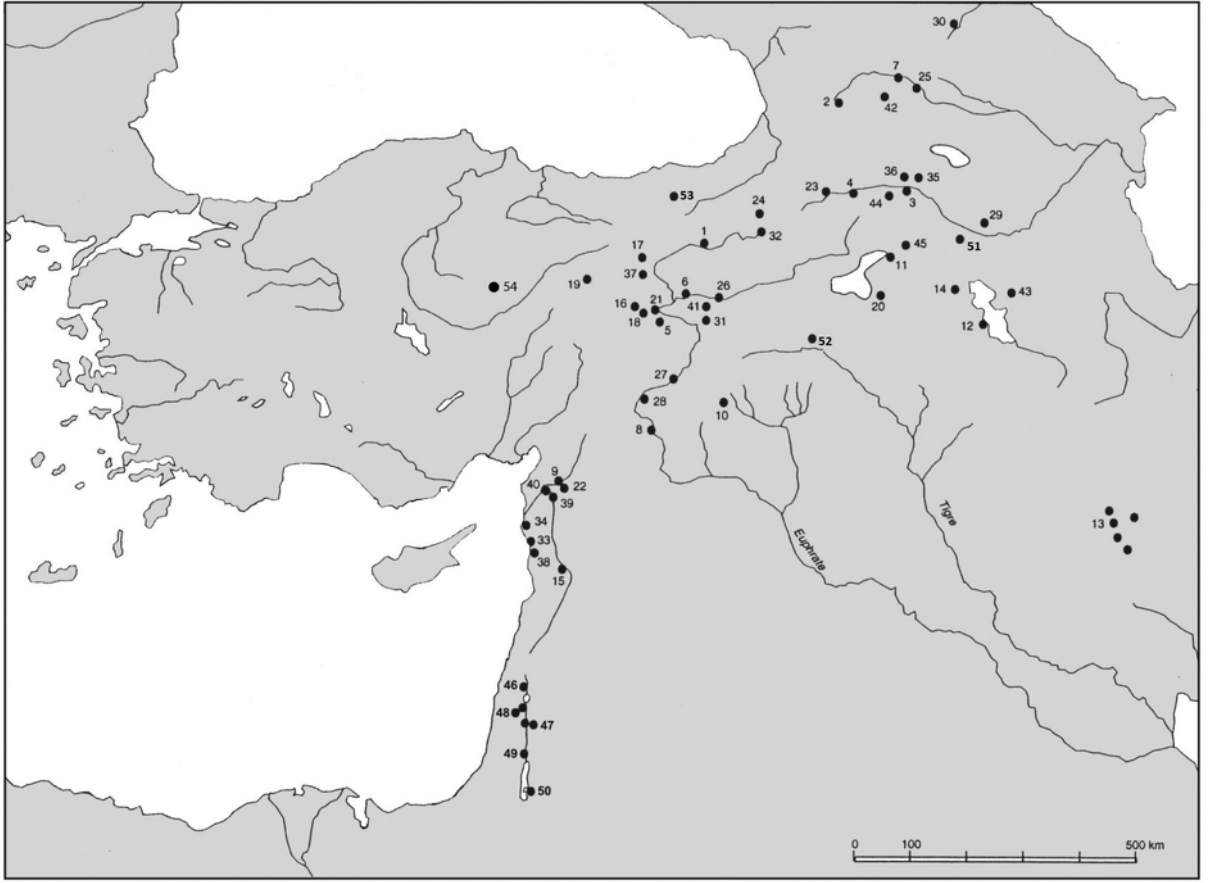

Fig. 1. Kura-Aras / Karaz / Khirbet Kerak Kültürü'nün Transkaşkasya ve Önasya'da yayılımı ve kültürle ilişkilendirilen belli başlı yerleşmeler (Kişisel arşiv: Yalçın 2012: 24, Karte 1):

1. Altın-tepe	17. Hornavil	28. Kurban Höyük	44. Yayı
2. Amiranis Gora	18. Horomhan	29. Kül-tepe	45. Zül-fübulak
3. Ararat-Ağrı	19. Değirmende	30. Lugowe,	46. Tell es-Shuna
4. Armawir Blur	20. İremir	31. Norşuntepe	47. Affula
5. Arslantepe	21. İsaköy	32. Pulur-Sakyol	48. Khirbet Kerak
6. Aşvan,	22. Tell el-Djudeide	33. Qal'at er-Russ	49. Jericho
7. Beshtasheni – Tetri-Tşqaro	23. Karakuru	34. Ras Shamra	50. Bad edh-Dahra
8. Kargamış	24. Karaz, Pulur, Güzelova – Sos Höyük,	35. Shengawit	51. Köhneshahar
9. Çatal Höyük	25. Kiketü – Kwatzchelebi,	36. Shresh Blur	52. Başur Höyük
10. Tell Chuera	Didube – Amiranis Gora	37. Sivrikaya	53. Alucra-Gavur Kalesi
11. Ernis – Dilkaya	26. Korucutepe	38. Tell Sukas	54. Çadır Höyük (Yalçın 2020: fig. 1).
12. Geoy Tepe	27. Hayaz Höyük – Hassek Höyük	39. Tabara el-Akrad	
13. Godin Tepe		40. Tell T'ayinat,	
14. Haftavan		41. Tülintepe – Tepecik	
15. Hama		42. Trialeti	
16. Horsatepe		43. Yanık Tepe	

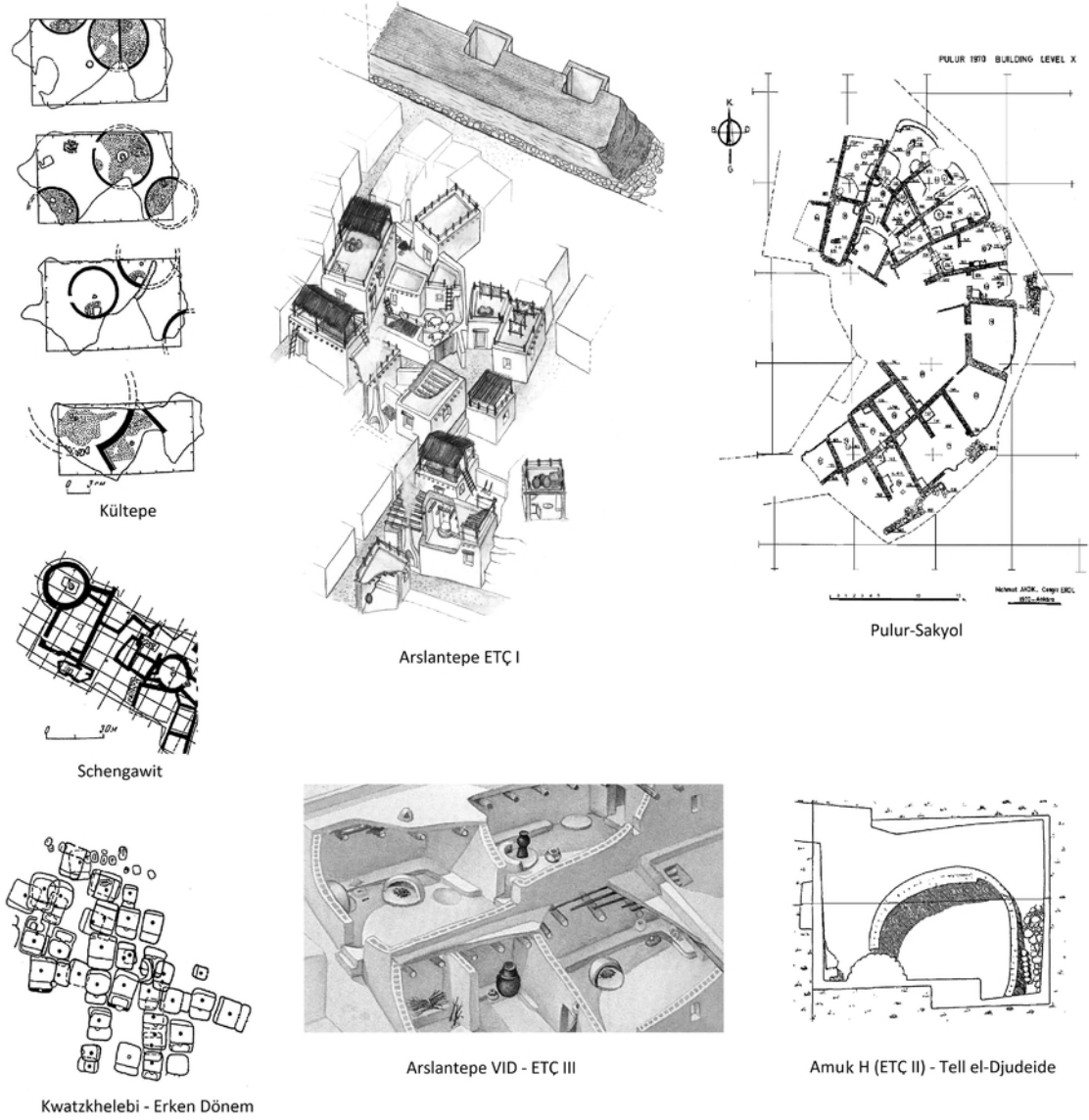
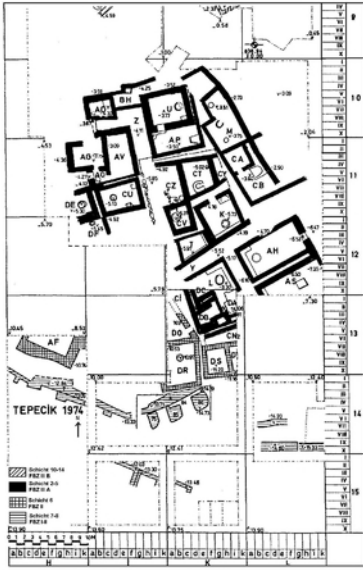
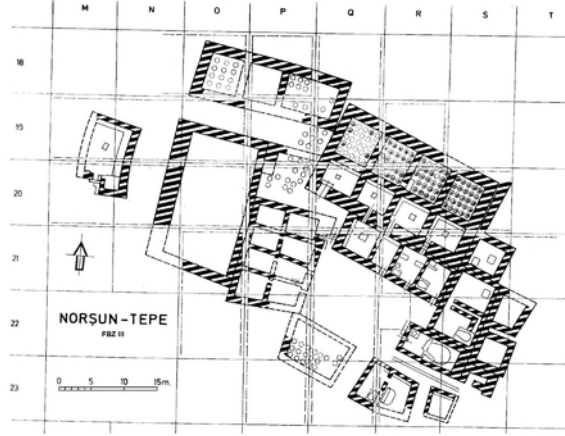

Fig. 2. *Kura-Aras / Karaz / Khirbet Kerak Kültürü mimarisine örnekler (Yalçın 2012: 26-28).*

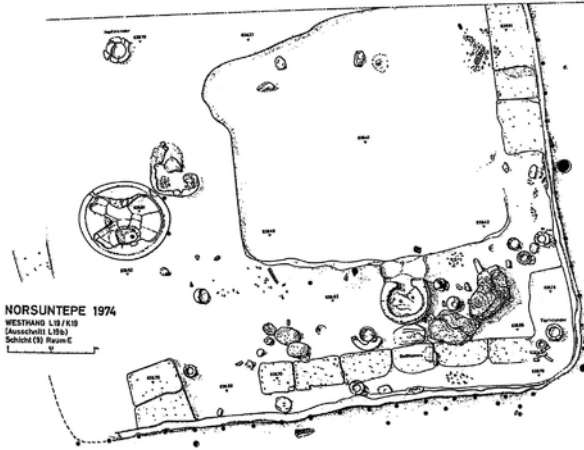
içinde bulunmalarının etkisi büyüktür. Söz konusu bölgelerde Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı I dönemlerinde ağır basan Suriye-Mezopotamya kültürlerinin etkisi İlk Tunç Çağı II ve III'de giderek azalmış, yerini Karaz kültür öğeleriyle yörenin yerel kültür geleneklerini harmanlayan yeni bir kültür sentezi almıştır. Nüfusun giderek arttığı ve artışın olasılıkla mimariye de yansıdığı bu dönemde, Keban Bölgesi ve Malatya Ovası'nda söz konusu etkileşim ve kültür sentezini yansıtan bir boyalı çanak çömlek türü ortaya çıkmıştır (Yalçın 2012). Benzer etkileşimler Doğu Anadolu'nun kuzeyinde Erzurum yöresinde, Karaz Kültürü'nün yaygın olduğu İlk Tunç Çağı yerleşmeleri için de geçerlidir (Sagona 2000; Işıklı 2015).

Tepecik

Norsuntepe - ETC III

Norsuntepe - ETC II

Karaz-/Kura-Aras-/Khirbet Kerak-Kültürü'nün ayırt edici öğelerinden birisi de çerçirdek bölgedeki sert iklim koşullarıyla ilişkilendirilebilecek antropomorfik ve geometrik kabartmalarla bezeli ocaklar ile bunlardan türeyen andironlar, yani sacayaklardır (Fig. 3). Diğer arkeolojik buluntularla birlikte bu ocakların da bazı biçimsel farklılıklar göstermekle birlikte, bölgelerarası yayılmış olması kültürün ateşle olan ilişkisine ve binyıllık uzun bir zaman diliminde geleneklerine bağlı kalan bir toplum olduğuna işaret etmektedir (Takaoğlu 2000; Yalçın 2012: 31; Balossi 2015: 147).

Kültüre ilişkin önemli veriler arasında metal ve metalurji ile ilgili buluntular da yer alır. Bu buluntular metal üretim teknolojisinin, özellikle nikel içeren arsenli bakırın Önasya'da

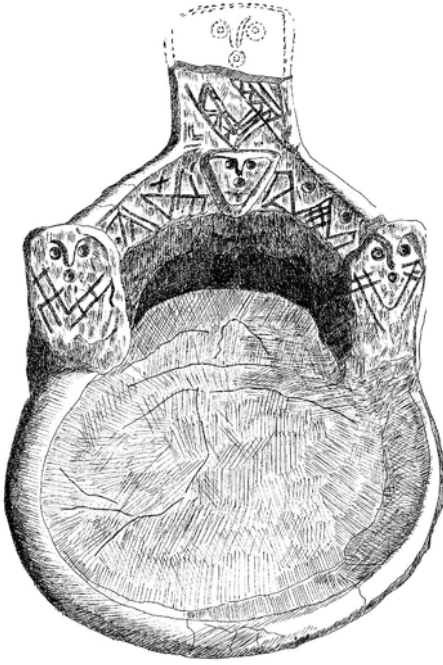

Fig. 3. *Kura-Aras / Karaz / Khirbet Kerak Kültürü'nün tipik antropomorfik ocaklarına Tunceli - Pulur-Sakyol X. tabakadan bir örnek (H. Z. Koşay 1976: Lev.38).*

yayılmasında kültürün hatırı sayılır bir katkısının olduğunu düşündürür. Henüz çıkış kaynağı bilinmeyen bu bakır cinsi Transkafkasya'dan Levant'a, batıda da Karadeniz'den Orta Anadolu'ya dek yayılmıştır. Bakırdan üretilen ve özellikle seçkin beğeniye hitap eden bu buluntular Arslantepe ve Tülintepe ile periferdeki yerleşmelerden İkiztepe ve Alacahöyük'te ele geçmiştir (Yalçın – Yalçın 2009; 2018)¹.

Karaz-/Kura-Aras-/Khirbet Kerak-Kültürü'yle özdeşleştirilen en önemli buluntu grubu el yapımı çanak çömlektir². Başlangıç dönemlerinde siyah ya da koyu renkli olan ve kuzeydeki yayılım bölgesinin, özellikle Doğu Anadolu'nun ve Transkafkasya'nın koyu yüzlü açık, Geç Neolitik kökenli keramikleriyle de ilişkilendirilen bu çanak çömlek giderek farklı renkte yüzeylerin oluştuğu, rafine bir pişirme tekniğinden yararlanılarak yapılmış, böylece dışta siyah ve içte kırmızı renkli, açık, tipik bir tür ortaya çıkmıştır (Yalçın 2012; Sagona 2014a: 30, 32). Geç Kalkolitik sonları ve İlk Tunç Çağı I-II'de daha yoğun olmak üzere, çanak-çömlek yüzeylerine grafit sürülmesi (grafit

astar) geleneği de yine bu kültüre özgüdür (Yalçın 2012: 138-140; 2020; Sagona 2000: 336; Martino 2017). Bu çanak çömleği en iyi tanımlayan öğeler ise, yayılım bölgelerinde aralarında fazla fark görülmeyen bezekleri ve özgün kap biçimleridir (Fig. 4). Adını Azerbaycan'da aynı adlı bölgeden alan Nahçevan kulplar da bu kültüre özgü eklentilerdendir.

Küçük buluntular arasında kemikten yapılmış, dokuma ile ilişkilendirilen taraklar, ince düzeltili, obsidyenden bikonveks ok uçları, pişmiş toprak çeç mühürleri, metal silah, alet ve takılar, metalürji ile ilgili potalar, üfleçler ve döküm kalıpları yer alır (Fig. 5).

¹ Güney Kafkasya ve Erzurum-Kars bölgelerinde metal buluntuların az olduğunu burada vurgulamakta yarar vardır. Bu durum, oldukça geniş bir kültür sahasına oranlandığında yapılan araştırma ve kazıların sınırlı kalmasından kaynaklansa gerektir.

² Khirbet-Kerak arkeoloji literatüründe çoğunlukla Kura Aras Kültürü ile özleştirilmektedir. Kültürün çıkış kaynağı olan kuzey yayılım bölgesindeki örneklerle benzeşen çanak çömleğiyle Khirbet-Kerak, bu kültürün daha ziyade Levant Bölgesi'ndeki geç bir çeşitlemesi olarak karşımıza çıkar.

Fig. 4. *Kura-Aras / Karaz / Khirbet Kerak Kültürü'nün tipik keramiğine örnekler: a) Arslantepe VI B, b) Tunceli – Pulur-Sakyol X, c) Gürcistan – Kwatzkhelebi (Yalçın 2011: 35, Abb.5, 6).*

Karaz Kültürü ve Bölgelerarası İlişkiler

Kültürün geniş yayılım alanı bilinmezden önce, 1935'ten itibaren Alacahöyük'te yaptığı kazılarda bulunan çanak çömlek gruplarından yola çıkan H. Z. Koşay, Orta Anadolu, Transkafkasya ve Levant arasındaki ilişkilere dikkat çeker (Koşay 1938; Yalçın 2012: 56). Böylece W. Lamb, R. J. Braidwood, R. Amiran ve S. Hood gibi araştırmacılar da Alacahöyük keramiğini Kusura, Amik Ovası höyükleri, Tabara el-Akrad ve Khirbet Kerak gibi kazıların buluntularıyla karşılaştırarak olabilecek, o dönemde Batı Anadolu'da Kusura'ya kadar uzandırılan, bölgeler arası kültür ilişkilerine yönelirler (Yalçın 2012: 29, 56, 57; 2020).

H. Z. Koşay'ın 1950'lerde Erzurum Karaz, Pulur ve Güzelova'da yaptığı kazılar Kura Aras ya da Khirbet Kerak olarak bilinen kültürün Doğu Anadolu'da da var olduğunu kanıtlamıştır (Koşay –Turfan 1959; Koşay –Vary 1964; 1967; Sagona 2000: 329-332; Işıklı 2015). Ch. Burney'nin 1958 Doğu Anadolu yüzey araştırma sonuçları ve 1967-1975 arası

Fig. 5. *Kura-Aras / Karaz / Khirbet Kerak Kültürü buluntularına örnek: Malatya – Arslantepe VI B1-2 seçkin mezarındaki metal buluntular (Di Nocera et al. 2004: 125).*

gerçekleştirilen Keban Projesi kazılarının ışığında Anadolu'da Karaz kavramı yerleşmiş ve bu kültür ayrıntılı olarak tanımlanabilmiştir (Burney 1958; Yalçın 2012: 39-55). Keban Projesi kapsamında kazılan Norşuntepe, Tepecik, Tülintepe, Korucutepe, Taşkun Mevkii, Değirmen-tepe ve Pulur Sakyol kazıları kültürü aydınlatan yerleşmeler arasındadır (Yalçın 2012: 39-55). Sonraları Van'da yapılan Dil-kaya kazıları ve Karagündüz buluntuları Doğu Anadolu ile Transkafkasya ve Kuzeybatı İran ilişkilerini yeniden gündeme getirmiştir (Kozbe 1990; 2004). Böylece 1970, 80 ve 90'larda kültürün yayılış nedenleri yeniden irdelenerek bazı savlar geliştirilmiştir. I. Todd (1973: 181-189) ve M. Kelly-Buccellati (1974) gibi bazı araştırmacılar Karaz / Kura Aras / Khirbet Kerak Kültürü'nün bu denli yayılmasını bölgeler arası ticari ilişkilere bağlarken, R. Amiran (1989: 9, 10) kuzeyden güneye, yani Amik Ovası ve Levant'a ulaşan, istilacı topluluklardan ve bu yolla yeni yerleşmelerin kurulması savından yanadır. Bu teorilerin hemen hemen tümü yayılımcı (difüzyonist) yaklaşımlar içerir.

1930-1980 yılları arasındaki zaman diliminde, yayınların genelde Rusça olması ve Sovyet Rusya açılımının sınırlı kalması nedeniyle, kültürün kuzey çekirdek bölgesindeki Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan yerleşmelerinin buluntuları ve bölgelerarasında

oynadıkları rol tam bir çerçeveye oturtulamamıştır. Bu dönemde referans olarak alınan yerleşmeler arasında Gürcistan'da Kwatzkhelebi, Kiketi, Didube, Amiranis Gora, Ermenistan'da Shengavit, Shres-Blur, Kültepe (Ecmiazin), Garni ve Azerbaycan'da Kültepe sayılabilir (Yalçın 2012: 23, 29). Aynı dönemde, Anadolu'yla karşılaştırıldığında Kuzeybatı İran'dan elde edilen sonuçlar da sınırlı olup referans gösterilen yerleşmeler Yanıktepe, Goeytepe (Göytepe), Haftavan ve Godintepe'dir (Yalçın 2012: 323-330).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 20. yüzyılın sonlarına doğru yapılan araştırma ve kazılar Karaz / Kura Aras / Khirbet Kerak Kültürü'nün yayılma teorileri ile bölgelerarası sosyo-ekonomik ilişkilerde oynadığı role yeni yaklaşımlar getirir. Güneydoğu Anadolu'da, örneğin Hayaz Höyük (Adıyaman), Hassek Höyük (Urfa), Çayönü Tepesi (Diyarbakır) ve Başur Höyük (Siirt)'te³ gerek yerleşme içinden gerekse bazı gömütlere bırakılan mezar armağanı biçiminde bulunan, az sayıdaki tüm ve parçalar halindeki çanak çömlek söz konusu bölgelerarası sosyo-ekonomik ilişkileri ya da etkileşimi yansıtan buluntular arasında yer alır (Helwing 1999: 96, Abb.2; Yalçın 2012: 290, 291, 293). Bu kültüre bakış açısını değiştiren kazılar arasında Malatya Arslantepe ve Erzurum Sos Höyük önemli bir konuma sahiptir; bu kazılar radyokarbon tarihleriyle araştırmalara önemli katkıda bulunmuşlardır.

Arslantepe VII, VI A ve B1-2 tabakalarındaki gelişim ve buluntulardan yola çıkan M. Frangipane (2001: 4-6) kültürün özellikle Malatya Ovası'ndaki yayılımını, Geç Uruk

Fig. 6. Arslantepe VI B1-2 elit mezarı ve mezardan ele geçen metal buluntular (Frangipane 2017: 180, Fig. 15.5).

³ Başur Höyük'te İlk Tunç Çağı I'e tarihlenen bazı sandık mezarlardan çıkan az sayıdaki tüm kap buluntular biçim, bezek ve yüzey işlemlerinin karşılaştırılması yoluyla, kazı başkanı H. Sağlamtimur tarafından Karaz/Kura-Aras etkili olarak değerlendirilmektedir (H. Sağlamtimur'la Ekim 2020 tarihinde özel görüşme). Buna karşın Hassek Höyük ve Çayönü Tepesi'nde bulunan iki adet, dışı siyah, içi kırmızı, içbükey uzun boyunlu çömlek Tepecik Uruk yerleşmesinde Erken Karaz çanak çömleği olarak değerlendirilen buluntular arasında yer alan bir çömlekle hemen hemen tıpatıp benzeşmektedir (Yalçın 2012: 425.221).

Dönemi'nde Doğu Anadolu'da yaşanan politik bir kriz sonucu oluşan iktidar boşluğuna bağlar. Bu kriz sonucunda Arslantepe VI A tabakası merkezi Geç Uruk yönetimi ve denetleme ağı çökmüştür. Böylece Transkafkasya ve Doğu Anadolu'nun, zaten önceden beri var olan göçer ya da yarı göçer insan grupları bu bölgedeki topraklarda denetimsiz hareket etme, hatta yerleşme imkanı bulur. Bu yarı göçer grupların eski anıtsal Uruk mimarisisiyle bir ilişkisi bulunmayan VI B yerleşmesinde Geç Uruk çark işi keramiğiyle kendi kültürlerinin siyah-kırmızı yüzeyli keramiğini bir arada kullandıkları gözlenir (Frangipane 2000; Palumbi 2008). Altınova Tepecik Höyüğü'nün 3. Tabakasında, Geç Uruk ve Karaz çanak çömleğinin bir Geç Uruk yapısında bir arada bulunmuş olması, belki de farklı insan gruplarının bir iktidar krizi olmadan bir araya geldiklerine işaret eder (Yalçın 2012: 86-90).

Son araştırmalarda Arslantepe VII-VI A da siyah/kırmızı çanak çömleğinin Kura Aras keramiği bağlantısının yanı sıra Orta Anadolu Geç Kalkolitik çanak çömleğiyle benzerliğine de yeniden dikkat çekilmektedir (Çalışkan Akgül 2012). Yine büyük bir olasılıkla VI B1 evresine tarihlenen, bir seçkine ait sandık mezardaki keramik envanteri ve gömüt özellikleri Geç Kalkolitik sonu ve İlk Tunç Çağı'nın erken dönemlerinde Transkafkasya'dan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya dek yayılan tek tip ve ayrıcalıklı bir ölü gömme geleneğine işaret etmesi nedeniyle ilginçtir ⁴ (Frangipane 2017: 178, 180, Fig. 15/5; 2019: 87) (Arslantepe, Korucutepe, Tülintepe, Hassek Höyük, Başur Höyük) (Fig. 6).

Kültürün yayılma nedenleri konusunda bir sav da, Levant'da görülen Khirbet Kerak keramiğinin gezgin metal ustalarının kuzeyden bu bölgeye gelirken birlikte getirdikleri bir geleneğin ürünü olduğu yolundadır. Savı öne süren P. De Miroschedji (2000), bu ustaların güneydoğu Anadolu'daki bakır yataklarından Ölü Deniz'in güneyinde, Wadi Feynan'daki (Ürdün) bakır yataklarına doğru uzanan bir hatta, metalürjik bilgi aktarımına katkıda buldukları ve yerleşmelerde seçkinlere de hitap eden keramiklerini ürettikleri fikrindedir.

Son yıllarda kuzeyden güneye yayılım teorisini yeniden gündeme getiren R. Greenberg (2007) kültürün yayılmasının yüzyıllar içinde aşamalı olarak gerçekleştiğini ve Filistin'e yaklaşık MÖ 2800'de ulaştığını belirtmektedir.

Kültürün ticaret yoluyla yayılması konusu zaman zaman yeniden gündeme gelmektedir. Özellikle Transkafkasya Bölgesi'nde yoğunlaşan bazı araştırmacılar, bölgenin Geç Kalkolitik - İlk Tunç Çağı göçer / yarı göçer topluluklarının yaptıkları metal, tuz ya da yün ticareti sırasında kültürlerini de yaydıkları görüşünü savunur (Işıklı 2011; Breniquet 2014; Alizadeh et al. 2018: 128). Buna göre, Kura Aras toplulukları yün ticaretiyle Mezopotamya

⁴ Benzer sandık mezarlar Arslantepe dışında, İlk Tunç Çağı I'de Güneydoğu Anadolu'da dönem Mezopotamya kültürüyle ilişkisi olan Hassek Höyük ve Başur Höyük'ten de bilinmektedir (Yalçın 2012: 291; Sağlamtimur 2017: 10). Bu höyüklerde bulunan çanak çömlek arasında Karaz / Kura Aras Kültürü'nün etkilerini yansıtan örnekler de yer alır. Özellikle Başur Höyük'ün sandık mezarlarında ele geçen ve Sağlamtimur'a (2017) göre Transkafkasya etkisini yansıtan çanak çömlek dönemin bölgeler arası ilişkilerine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Öte yandan Tülintepe'de kazılar başlamadan önce ele geçmiş olan ve olasılıkla Geç Kalkolitik sonu ile İlk Tunç Çağı I'nin ilk yarısına tarihlenen metal gömü buluntusunun da bir sandık mezardan çıktığı varsayılabilir (Yalçın – Yalçın 2009).

dokumacılarının kısmi ihtiyaçlarını karşılamış ve böylece kültürleri Geç Kalkolitik Çağ'ın sonundan itibaren güney bölgelere ulaşmıştır.

Kültürün Doğu Anadolu ve Suriye-Levant bölgelerine yayılması bilinen karayolu rotaları, geçit ve boğazlar üzerinden gerçekleşmiş olmalıdır. Örneğin, Malatya-Sivas ya da Malatya-Kayseri güzergahlarını izleyerek Orta Anadolu'ya ulaşmak mümkündür. Kuzeydoğu'da Zigana Geçidi, Çoruh ve Kelkit'in nehir vadileri, Doğu Anadolu'da doğudan batıya geçitlere koşut ilerleyen boğazlar ya da vadiler kullanılan rotalar arasında yer alır. Güneydoğu Anadolu'da ise Fırat Nehri boyunca boyunca ilerleyen doğal karayolları ve nehrin kendisi kullanılabilir yollar arasındadır. Fırat Nehri'nin yan vadileri de Güneydoğu Anadolu'yu Mezopotamya, Suriye ve Levant bölgelerine bağlar. Ayrıca Fırat Nehri yer yer nehir taşımacılığına, dolayısıyla nehirüstü ticarete olanak sağlar (Abay 1997: 5; Yalçın 2012: 36, 37).

Sonuç

Günümüz bakış açısıyla Karaz / Kura Aras / Khirbet Kerak Kültürü'nün kökeni ve Kafkasya, Doğu Anadolu, Kuzeybatı İran, Suriye-Mezopotamya ve Levant bölgelerine yayılması, etkilerinin Orta Anadolu'ya, hatta belki de İç Batı Anadolu'ya dek ulaşması kültürler arası dinamiklere bağlanmaktadır. Bu dinamizmde sosyo-ekonomik nedenlerle yeğlenen göçer ya da yarı göçer yaşam tarzı, bu yaşam tarzından kaynaklanan, yüzyıllar boyunca kurulmuş bölgelerarası kültürel ilişkilerin de zenginleştirdiği bir "kültür paketi" (Sagona 2014b: 22) ve yine söz konusu yaşam biçimiyle ilişkilendirilebilecek bölgelerarası ticaretin önemli bir payı olduğu söylenebilir. Buna göre kültürü, bölgelerarası sosyal, ekonomik ve dinsel etkileşimlerin yüzyıllar boyunca geçirdiği evreler sonucunda şekillenmiş, şaşırtıcı bir olgu olarak değerlendirmek uygun düşecektir.

Kanımızca kültürün geniş bölgelere yayılmasının temelinde hammadde ticareti yatmaktadır. Adı geçen bölgelerde asimetric olarak dağılan maden yatakları ise dönem toplumlarında varıllık, iktidar ve seçkinliği (elitizm) simgeleyen metalin ticaretini zorunlu kılmıştır.

Kaynakça

Abay, E. 1997

“Die Keramik der Frühbronzezeit in Anatolien mit syrischen Affinitäten”, M. Dierich – R. Dittmann, O. Lorentz (eds), *Altertumskunde des Vorderen Orients. Archäologische Studien zur Kultur und Geschichte des Alten Orients*, Bd. 8, Münster.

Alizadeh, K. – S. Sameib – K. Mohammadkhanic – R. Heidarid – R. H. Tykote 2018

“Craft Production at Köhne Shahar, a Kura-Araxes Settlement in Iranian Azerbaijan”, *Journal of Anthropological Archaeology* 51: 127-143.

Balossi, F. 2015

“Hearth and Home. Interpreting Fire Installations at Arslantepe, Eastern Turkey, from the Fourth to the Beginning of the Second Millennium BCE”, *Paleorient* 41/1: 127-151.

Breniquet, C. 2014

“The Archaeology of Wool in Early Mesopotamia: Sources, Methods Perspectives”, C. Breniquet, C. Michel, (eds.), *Wool Economy in the Ancient Near East and the Aegean: From the Beginnings of Sheep Husbandry to Institutional Textile Industry*, Oxford c Philadelphia: 52-78.

Burney, C. A. – D. M. Lang 1971

The Peoples of the Hills. Ancient Ararat and Caucasus, London.

Çalışkan Akgül, H. 2012

“Looking to the West: the Late Chalcolithic Red-Black Ware of the Upper Euphrates Region”, *Origini XXXIV*: 97-109.

Di Nocera, G. M. – A. Hauptmann – A. M. Palmieri 2004

“I metalli della Tomba Reale e la metallurgia agli albori dell III millennio”, M. Frangipane (ed.), *Alle origini del potere. Arslantepe, la collina die Leoni*, Milano: 123-143.

Dschaparidze, O. 2001

“Zur frühen Metallurgie Georgiens vom 3. bis zum 1. Jahrtausend v. Chr.”, I. Gambaschidze, A. Hauptmann, R. Slotta, Ü. Yalçın (eds.), *Georgien. Schätze aus dem Land des Goldenen Vlies. Katalog der Ausstellung im Deutschen Bergbau-Museum Bochum*, Bochum: 92-119.

Frangipane, M. 2000

“The Late Chalcolithic/EB I Sequence at Arslantepe. Chronological and Cultural Remarks from a Frontier-Site”, C. Marro, H. Hauptmann (eds.), *Chronologie des Pays du Caucase et de l’Euphrate aux IVe – IIIe Millénaires*, (Varia Anatolica XI), Paris: 439-472.

2001

“The Transition between two Opposing Forms of Power at Arslantepe (Malatya) at the Beginning of the 3rd Millennium”, *TÜBA-AR* 4: 1-24.

2012

“The Collapse of the 4th Millennium Centralised System at Arslantepe and the Far-Reach Change in 3rd Millennium Societies”, *Origini XXXIV*: 237-260.

2014

“After Collapse: Continuity and Disruption in the Settlement by Kura-Araxes-linked Pastoral Groups at Arslantepe-Malatya (Turkey). New Data”, *Paleorient* 40/2: 169-182.

2017

”The Role of Metallurgy in Different Types of Early Hierarchical Society in Mesopotamia and Eastern Anatolia”, P. W. Stockhammer, J. Maran (eds.), *Appropriating Innovations. Entangled Knowledge in Eurasia, 5000-1500 BCE*, Oxford Philadelphia: 171-184.

2019

“Arslantepe. The Rise and Development of a Political Centre: From Temple to Palace to a Fortified Citadel Arslantepe. Siyasi Merkezin Yükselişi ve Düşüşü: Tapınaktan Saraya Saraydan Surla Çevrili Bir Kente”, N. Durak, M. Frangipane (eds.), *Arslantepe. Proceedings of the 1. International Archaeological Symposium*. 1. Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu Bildirileri. İnönü Üniversitesi Yayınları/ İnönü University Press: 71, Malatya: 71-104.

Greenberg, R. 2007

“Transcaucasian Colors: Khirbet Kerak Ware at Khirbet Kerak (Tel Bet Yerah)”, B. Lyonnet (ed.), *Les Cultures du Caucase*, Paris: 257-268.

Greenberg, R. – G. Palumbi 2015

“Corridors and Colonies: Comparing Fourth-Third Millennia BC. Interactions in Southeast Anatolia and the Levant”, A. B. Knapp, P. van Dommelen (eds.), *The Cambridge Prehistory of the Bronze and Iron Age Mediterranean*. Cambridge: 111-138.

Helwing, B. 1999

“Cultural Interaction at Hassek Höyük, Turkey, New Evidence from Pottery Analysis”, *Paléorient* 25/1: 91-99.

Işıklı, M. 2011

Doğu Anadolu’da Erken Transkafkasya Kültürü: Çok Bileşenli Gelişkin Bir Kültürün Analizi. İstanbul.

2015

“The Kura-Araxes Culture in the Erzurum Region: The Process of its Development. Kura-Aras Kültürü’nün Erzurum Bölgesi’ndeki Gelişim Süreci”, *TÜBA-AR* 18: 51-69.

Koşay, H. Z. 1976

Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri III, No. 1, Ankara.

Koşay, H. Z. – K. Turfan 1959

“Erzurum Karaz Kazısı Raporu”, *Bulleten XXIII/91*: 349-413.

Koşay, H. Z. – H. Vary 1964

Pulur Kazısı. 1960 Mevsimi Çalışma Raporu. Ankara Üniversitesi Yayınları No. 24, Seri No. 9, Ankara.

1967

Güzelova Kazısı. Ankara Üniversitesi Yayınları No. 46, Seri No. 20, Ankara.

Kozbe, G. 1990

“Van-Dilkaya Höyüğü Erken Transkafkasya Keramiği”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Antalya 18-23 Mayıs 1989*, Ankara: 553-554.

2004

“Activity Areas and Social Organization within Early Transcaucasian Houses at Karagündüz Höyük, Van”, A. Sagona (ed.), *View from the Highland. Archaeological Studies in Honour of C. Burney*, Ancient Near Eastern Studies, Supplement XII: 35-45.

Martino S. 2017

“Graphite-Treated Pottery in the Northeastern Mediterranean from the Chalcolithic to the Bronze Age”, *Near Eastern Archaeology* 80/1: 3-13.

de Miroschedji, P. 2000

“La Ceramique de Khirbet Kerak en Syro-Palestine: Etat de la Question”, C. Marro, H. Hauptmann (eds.), *Chronologie des Pays du Caucase et de l’Euphrate aux IVe – IIIe Millenaires*. (Varia Anatolica XI), Paris: 255-279.

Palumbi, G. 2008

The Red and Black. Social and Cultural Interaction Between the Upper Euphrates and Southern Caucasus Communities in the Fourth and Third millennium B.C. Università di Roma “La Sapienza”, Studi di Preistoria Orientale 2, Roma.

Sagona, A. 2000

“Sos Höyük and the Erzurum Region in Late Prehistory: A Provisional Chronology for Northeast Anatolia”, C. Marro, H. Hauptmann (eds.), *Chronologie des Pays du Caucase et de l’Euphrate aux IVe – IIIe Millénaires*. (Varia Anatolica XI), Paris: 329-373.

2014A

“Rethinking the Kura-Araxes Genesis”, *Paléorient* 40/2: 23-46.

2014b

“The Kura-Araxes Culture Complex: A History of Early Research”, A. Özfirat (ed.), *Arkeolojiyle Geçen Bir Yaşam İçin Yazılar: Veli Sevin’e Armağan. Scripta. Essays in Honour of Veli Sevin. A Life Immersed in Archaeology*, İstanbul: 21-32.

Sağlamtimur, H. 2017

“Siirt-Başur Höyük Erken Tunç Çağı I Mezarları: Ön rapor (Early Bronze Age I Cemetery in Siirt-Başur Höyük: Preliminary Report)”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Dergisi* XXII: 1-18.

Takaoğlu, T. 2000

“Hearth structures in the religious pattern of Early Bronze Age northeast Anatolia”, *Anatolian Studies* 50: 11-16.

Yalçın, H. G. 2011

“Die Karaz-Kultur in Ostanatolien”, Ü. Yalçın (ed.), *Anatolian Metal V*. (Deutsches Bergbaumuseum Bochum) Der Anschnitt Beiheft 24, Duisburg: 31-53.

2012

Die Karaz Keramik von Tepecik in Ostanatolien. İstanbul.

2020

“Tepecik, an Eastern Anatolian settlement mound, and the Karaz Culture in Eastern Anatolia”, *Documenta Praehistorica* XLVII: 262-285.

Yalçın, Ü. – H. G. Yalçın 2009

“Evidence for Early Use of Tin at Tülintepe in Eastern Anatolia”, *TÜBA-AR* 12: 123-142.

2018

“Könige, Priester oder Handwerker? Neues über die frühbronzezeitlichen Fürstengräber von Alacahöyük”, Ü. Yalçın, (ed.), *Anatolian Metal VIII. Eliten-Handwerk-Prestigegüter*, (Deutsches Bergbaumuseum Bochum) Der Anschnitt. Beiheft 39, Rahden/Westfalen: 91-123.

Colloquium Anatolicum Yayın İlkeleri

1. *Colloquium Anatolicum*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü tarafından, yılda bir kez yayınlanan ve Enstitümüzce Eskiçağ Bilimleri konusunda düzenlenen tüm konferanslarda sunulan tebliğlerin metinlerini, bilimsel yenilik getiren, özgün makalelerini ve kitap eleştirilerini içeren bir dergidir.
2. Yayınlamak üzere dergiye verilen yazılar, yazarın tercihinine göre Türkçe, Almanca, İngilizce olabilir. Daha önce başka bir yerde yayınlanmamış olması gereken makaleler; Times New Roman, tek satır aralıklı, 12 punto; fotoğraf ve çizimlerle beraber 15 A4 sayfasını aşmamalıdır. Rapor niteliğindeki yazılar ise fotoğraf ve çizimlerle beraber 5 A4 sayfasını aşmamalıdır. Bibliyografik referanslar metin içerisinde verilirken (bkz. madde 9) açıklayıcı dipnotlar sayfa altında ve 10 punto olarak verilmelidir.
3. Makalelere İngilizce ve Türkçe 150 kelimelik özet ve 5 anahtar kelime (Türkçe ve İngilizce olarak) eklenmelidir.
4. Makale içerisinde yer alacak fotoğraf, çizim ve haritaların 20'yi aşmamasına özen gösterilmelidir.
5. Fotoğraf ve çizimlerin açıklamaları, ayrıca alıntı olanların da kaynakları belirtilerek ayrı bir sayfada gönderilmelidir.
6. Dijital formatta gönderilecek görsel malzemenin çözünürlüğü en az 300 pixel/inch, uzun kenarı en az 15 cm, tam sayfa kullanılacak bir fotoğraf ya da çizim söz konusu ise en az 22 cm olmalıdır. Ayrıca görsel malzeme başka bir program belgesine (Microsoft Word vb.) gömülü olarak değil, Adobe Photoshop TIFF/JPEG formatında gönderilmelidir. Çizim programlarında yapılan çizimlerin başka bir formata çevrilmeden gönderilmesi daha sağlıklı sonuç vermektedir.
7. Makale, PC ya da Macintosh ortamlarında, Microsoft Word 2010 ve üzeri versiyonlarda hazırlanmış olmalı; PDF formatlı bir örneği ile birlikte derginin e-mail adresine ulaştırılmalıdır.
8. Makale içerisindeki bibliyografik göndermeler makale sonunda ve aşağıda verilen örneklerdeki sitemde hazırlanmalıdır:

Alp, S. 1972

“Hitit Hiyeroglif Yazısında Şimdiye Kadar Anlamı Bilinmeyen Bir Unvan”, *VII. Türk Tarih Kongresi I*, Ankara: 98-102.

Benedict, R. 1959

Patterns of Culture, Boston.

Dinçol, A. – B. Dinçol, 1992

“Die Urartaische Inschrift aus Hanak (Kars)”, H. Otten – E. Akurgal – H. Ertem – A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara: 109-117.

Robinson, M. 1995

“Frank Calvert and the Discovery of Troia”, *Studia Troica* 5: 323-341.

Yakar, J. 2003

“Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia”, B. Fischer – H. Genz – E. Jean – K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Proceeding of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002, Istanbul: 11-19.

Konyar, E. 2004

Doğu Anadolu Erken Demir Çağı Kültürü: Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Bulgularının Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Internet Kaynakları aşağıdaki gibi verilmelidir:

URL 1 <http://imgkid.com/tibial-fibular-notch.shtml>

9. Bibliyografik referanslar metinde, parantez içinde yazar soyadı, yayın tarihi ve gönderme yapılan sayfa olarak verilmelidir. (Benedict 1959: 45-48), (Robinson 1995: 340). Bibliyografik dipnot kullanılmamalıdır. Sadece metnin akışını bozacağı düşünülen uzun açıklamalar dipnotlarda verilmelidir.
10. Yıllık olarak çıkan süreli yayınıma verecek makaleler, söz konusu yıl içerisinde 1 Şubat tarihine kadar editörlere teslim edilmelidir.
11. Dergimize gönderilen makaleleri yayınlamama hakkımız saklı tutulmaktadır.

Colloquium Anatolicum

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

İstiklal Cad. Merkez Han, No. 181 Kat: 2 Beyoğlu 34433 İstanbul - TÜRKİYE

colloquiumanatolicum@gmail.com

Colloquium Anatolicum Directions for Authors

1. *Colloquium Anatolicum* is published annually by the Turkish Institute of Archaeology (Institutum Turcicum Scientiae Antiquitatis) and contains texts of conferences delivered on different subjects related to the antiquity, original research articles and book reviews.
2. Manuscripts must be written in clear and concise Turkish, German or English. Any manuscript submitted to the journal should not contain content that has been formally published in a peer reviewed journal or another formally citable manner, whether in print or electronic. The Editorial Office only will accept text files in MS word format, with single line spacing and 12 pt font size (Times New Roman). The total size, including the photographs and illustrations, should not exceed 15 A4 pages. Reports should not exceed 5 A4 pages. Bibliographic references should be cited within the text (see Art. 9) and explanatory footnotes must be indicated below the page with a font size of 10 pt.
3. The articles should contain a summary not exceeding 150 words and five keywords both provided in Turkish and in English.
4. The number of diagrams, maps, drawings and photographs should not exceed 20 in total.
5. Descriptions for the photographs and artwork must include their sources (if applicable) and be submitted on a separate paper.
6. All types of visual material in digital format must be 15 cm long with a resolution of 300 pixel/inch minimum; in case the image is intended to be a full-page one, then the long side must be 22 cm. In addition, digital images should be submitted in TIFF/JPEG format, executable in Adobe Photoshop. Images embedded in another program (e.g. Microsoft Word) will not be accepted. Drawings prepared in drawing programs be delivered in their original format without any conversion.
7. Please submit the full text (including Figures) as a single MS Word (Microsoft Word 2010 or newer versions) file and as PDF by email to the editorial office (colloquiumanatolicum@gmail.com).
8. The reference list is provided at the end of the manuscript. Citations should be listed in alphabetical order as follows:

Alp, S. 1972

“Hitit Hiyeroglif Yazısında Şimdiye Kadar Anlamı Bilinmeyen Bir Unvan”, *VII. Türk Tarih Kongresi I*, Ankara: 98-102.

Benedict, R. 1959

Patterns of Culture, Boston.

Dinçol, A. – B. Dinçol, 1992

“Die Urartaische Inschrift aus Hanak (Kars)”, H. Otten – E. Akurgal – H. Ertem – A. Süel (eds.), *Hittite and other Anatolian and Near Eastern Studies in Honour of Sedat Alp*, Ankara: 109-117.

Robinson, M. 1995

“Frank Calvert and the Discovery of Troia”, *Studia Troica* 5: 323-341.

Yakar, J. 2003

“Identifying Migrations in the Archaeological Records of Anatolia”, B. Fischer – H. Genz – E. Jean – K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, Proceeding of the International Workshop Istanbul, November 8-9, 2002, Istanbul: 11-19.

Konyar, E. 2004

Doğu Anadolu Erken Demir Çağı Kültürü: Arkeolojik Kazı ve Yüzey Araştırmaları Bulgularının Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Link to online resources and websites should be cited as:

URL 1 <http://imgkid.com/tibial-fibular-notch.shtml>

9. Bibliographical references should be given in the text in parentheses containing the name of the author, the year of the publication and the number of pages (Benedict 1959: 45-48), (Robinson 1995: 340-341). No bibliographical footnotes will be accepted except for the explanations that are thought to disturb the course of the text.
10. Only manuscript that have been submitted before February 1 can be considered for publication in the issue of the same year.
11. The Journal reserves the right not to publish the articles.

Colloquium Anatolicum

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

İstiklal Cad. Merkez Han, No. 181 Kat: 2 Beyoğlu 34433 İstanbul - TÜRKİYE

colloquiumanatolicum@gmail.com

ISSN 1303-8486

19

9 771303 848002

TÜRSAB
TÜRKİYE SEYAHAT AÇENTALARI BİRLİĞİ
ASSOCIATION OF TURKISH TRAVEL AGENCIES